

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ALMAN EDEBİYATINDA GÖÇ VE GÖÇMEN
ALGISI (“TRANSIT”, “SELİM ODER DIE GABE DER
REDE”, “EDUARDS HEIMKEHR” VE “EINE HANDVOLL
ROSINEN” ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMEN
SORUNSALI)**

DOKTORA TEZİ

Gülcan YÜCEDAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem TOSUN

MAYIS-2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ALMAN EDEBİYATINDA GÖÇ VE GÖÇMEN
ALGISI (“TRANSIT”, “SELİM ODER DIE GABE DER
REDE”, “EDUARDS HEIMKEHR” VE “EINE HANDVOLL
ROSINEN” ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMEN
SORUNSALI)**

DOKTORA TEZİ

Gülcan YÜCEDAĞ

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

**“Bu tez sınavı 29/05/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Muharrem TOSUN	Başarılı
Doç. Dr. Cüneyt ARSLAN	Başarılı
Doç. Dr. Paki KÜÇÜKER	Başarılı
Prof. Dr. Hikmet ASUTAY	Başarılı
Doç. Dr. Sevinç ARI	Başarılı

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

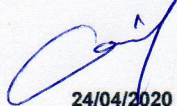
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Gülcan YÜCEDAĞ
Öğrenci Numarası	:	1460D14101
Enstitü Anabilim Dalı	:	Alman Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	Alman Dili ve Edebiyatı
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ALMAN EDEBİYATINDA GÖÇ VE GÖÇMEN ALGISI ("TRANSIT", "SELİM ODER DIE GABE DER REDE", "EDUARDS HEIMKEHR" VE "EINE HANDVOLL ROSINEN" ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMEN SORUNLARI)
Benzerlik Oranı	:	%2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

24/04/2020
İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Muharrem TOSUN

Tarih: 24.04.2020

İmza:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. GÖÇ VE GÖÇMENE KAVRAMSAL VE KURAMSAL BAKIŞ	10
1.1. Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Göç	10
1.1.1. “Göç”ün Çeşitli Parametrelere Göre Sınıflandırılması	12
1.1.1.1. “Göç Süresi”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü.....	13
1.1.1.2. “Mesafe”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü	14
1.1.1.3. “Politik Sınır”ın Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü.....	16
1.1.1.4. “İkamet Yeri” ve “Çalışma Yeri”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü	17
1.1.1.5. “Göçün Amacı” ve “Göçün Nedenleri”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü.....	18
1.1.1.6. “Karar Noktasında Birey veya Grupların Konumu”nun Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü.....	19
1.1.2. Göç Kuramları ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar	22
1.1.2.1. Klasik Göç Kuramları ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar	23
1.1.2.2. Uluslararası Göç Kuramları ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar	25
1.1.3. Göç Kuramlarının ve Göçe Yönelik Yaklaşımların Değerlendirilmesi	37
1.2. Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Göçmen	38
1.2.1. “Göçmen” Kavramına Çeşitli Açılardan Bakış.....	39
1.2.1.1. “Karar Noktasında Birey veya Grupların Konumu”nun Göçmenin Sınıflandırılmasındaki Rolü.....	40
1.2.1.2. “Hedef Ülkeye Giriş Biçimi”nin Göçmenin Sınıflandırılmasındaki Rolü	41
1.2.1.3. “Hedef Ülkede Kalış Süresi”nin Göçmenin Sınıflandırılmasındaki Rolü	42
1.2.2. Göçmen Grup ve Hâkim Toplumun Bir Arada Yaşama İmkânları: Uyum Kuramları ve Modelleri.....	44
1.2.2.1. Asimilasyon Kuramları ve Modelleri	45

1.2.2.2. Entegrasyon Kuramları ve Modelleri	47
1.2.2.3. Çokkültürcü Kuramlar ve Modeller	52
1.2.3. Uyum Kuramlarının ve Modellerinin Değerlendirilmesi.....	54
BÖLÜM 2. ALMAN TARİHİNDE GÖÇ VE GÖÇMENLİK	55
2.1. Ortaçağ'dan İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Göç ve Göçmenlik	56
2.1.1. Göçün Tabakalaşması: Soylular, Çiftçiler ve Din Adamlarının Göçleri	57
2.1.2. Eğitim Amaçlı Göç ve Göçmen Olarak Öğrenciler	57
2.1.3. Mesleki Sebeplerle Gerçekleşen Göçler ve Ticaret Ağlarının Oluşumu	58
2.1.4. Zorunlu Göç Türleri ve “Öteki”ne Bakış	59
2.1.5. “Yeni Dünya”ya Açılan Göç Yolları ve “Yerli”ye Bakış	61
2.1.6. Sanayileşmenin Göç ve Göçmen Olgularına Etkisi	63
2.1.7. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Göç ve Göçmen	65
2.1.8. İki Savaş Arasında Gerçekleşen Göçler ve Göçmenlik Hâlleri	66
2.2. Hitler İktidarı ve İkinci Dünya Savaşı Döneminde Gerçekleşen Göçler ile Göçmenlik Hâlleri	67
2.3. Almanya'ya Türk Misafir İşçi Göçü ve “Misafir İşçiler”	71
2.4. Soğuk Savaş Dönemi ve Berlin Duvarı Sonrası Göçler ile Etnik Almanların (<i>Aussiedler</i>) Geri Göçü	75
2.5. Günümüzde Mülteci Sorunu.....	78
BÖLÜM 3. ALMAN EDEBİYATINDA GÖÇ VE GÖÇMEN İMGELERİ.....	84
3.1. İlk Yazılı Eserlerden Aydınlanma Dönemine Kadar Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen İmgeleri	88
3.2. Aydınlanma'dan 20. Yüzyıla Kadar Alman Edebiyatına Göç ve Göçmen İmgeleri	90
3.3. 20. Yüzyıl İtibarıyla Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen İmgeleri	96
3.3.1. Savaş, Sürgün ve Mültecilik Olgularının Alman Edebiyatına Yansıması	98
3.3.2. Savaş Sonrasından Duvar Sonrasına Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen İmgeleri	100
3.3.3. “Misafir İşçi Edebiyatı”ndan “Kültürlerarası Edebiyat”a Göçmenlerin Sesi ve Alman Edebiyatına Yansıma Biçimleri.....	103
3.3.4. Günümüz Mülteci Sorununun Alman Edebiyatına Yansıması	105
BÖLÜM 4. “TRANSIT”, “SELİM ODER DIE GABE DER REDE”, “EDUARDS HEIMKEHR” VE “EINE HANDVOLL ROSINEN” ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMEN SORUNSALI	108

4.1. Anna Seghers'in "Transit" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi.....	108
4.1.1. Anna Seghers'in Yaşamı ve Edebi Yönü.....	108
4.1.2. "Transit" Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti.....	117
4.1.3. Anna Seghers'in "Transit" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı	121
4.1.4. "Transit" Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri	122
4.1.5. "Transit" Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış ..	125
4.1.6. "Transit" Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: Yaşamak İçin Kaçmak	126
4.1.7. Uyum Kuramları Açısından "Transit" Romanı.....	132
4.1.7.1. Vatan Hasreti	133
4.1.7.2. Yersiz Yurtsuzluk, Yalnızlık ve Yabancılaşma.....	136
4.1.7.3. Kimlik ve Aidiyet Sorunu	139
4.1.7.4. Yabancıya Yönelik Yaklaşımlar.....	144
4.1.7.5. Kaçış Yolunda Olanların Birbirine Karşı Tavırları	146
4.1.7.6. Bürokratik Problemler ve Çeşitli Çözüm (!) Yolları	147
4.2. Sten Nadolny'nin "Selim oder die Gabe der Rede" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi	155
4.2.1. Sten Nadolny'nin Yaşamı ve Edebi Yönü	155
4.2.2. "Selim oder die Gabe der Rede" Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti .	158
4.2.3. Sten Nadolny'nin "Selim oder die Gabe der Rede" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı.....	164
4.2.4. "Selim oder die Gabe der Rede" Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri	165
4.2.5. "Selim oder die Gabe der Rede" Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış.....	168
4.2.6. "Selim oder die Gabe der Rede" Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: Misafir İşçiler ve Diğerleri	169
4.2.7. Uyum Kuramları Açısından "Selim oder die Gabe der Rede" Romanı.....	171
4.2.7.1. Kimlik, Aidiyet ve Yabancılaşma	171
4.2.7.2. Göçmenlerin Hedef Ülke ve Hâkim Toplum Hakkındaki Düşünceleri	174
4.2.7.3. Hedef Ülkenin ve Hâkim Toplumun Göçmenlere Yönelik Tutum ve Davranışları	179

4.2.7.4. Sosyo-kültürel Farklılıklar ve Bu Farklılıkların Algılanışı	186
4.2.7.5. Kültürleşme Sürecinde Göçmenlerin Tutum ve Davranışları	191
4.3. Peter Schneider'in "Eduards Heimkehr" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi	195
4.3.1. Peter Schneider'in Yaşamı ve Edebi Yönü	195
4.3.2. "Eduards Heimkehr" Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti	200
4.3.3. Peter Schneider'in "Eduards Heimkehr" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı	203
4.3.4. "Eduards Heimkehr" Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri	204
4.3.5. "Eduards Heimkehr" Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış.....	205
4.3.6. "Eduards Heimkehr" Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: "Eve Dönen"	205
4.3.6.1. "Eve Dönen" in Gözüyle Köken Ülkeye Bakış.....	206
4.3.7. Uyum Kuramları Açısından "Eduards Heimkehr" Romanı	210
4.3.7.1. "Eve Dönen" in Re-entegrasyonu	210
4.3.7.2. "Eve Dönen" in Aidiyeti Bağlamında Bellek.....	215
4.3.7.3. Hâkim Toplumun "Öteki" ne Bakışı	216
4.3.7.4. Birleşmiş Almanya' da "Halkın" Birbirine Bakışı	220
4.4. Daniel Zipfel'in "Eine Handvoll Rosinen" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi	224
4.4.1. Daniel Zipfel'in Yaşamı ve Edebi Yönü.....	224
4.4.2. "Eine Hanvoll Rosinen" Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti	225
4.4.3. Daniel Zipfel'in "Eine Handvoll Rosinen" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı	229
4.4.4. "Eine Handvoll Rosinen" Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri.....	230
4.4.5. "Eine Handvoll Rosinen" Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış.....	231
4.4.6. "Eine Handvoll Rosinen" Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: Özne Olarak Göçmen Kaçakçıları	232
4.4.7. Uyum Kuramları Açısından "Eine Handvoll Rosinen" Romanı.....	238
4.4.7.1. Köken Ülkeden Hedef Ülkeye Mülteciler ve Yaşananlar	238

4.4.7.2. Göç ve Mülteciler Konusunda Yasaların İşleyişi	242
4.4.7.3. Mültecilere Yönelik Tutum ve Davranışlar	247
BÖLÜM 5. 20. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE GÖÇ VE GÖÇMEN OLGULARININ “TRANSİT”, “SELİM ODER DIE GABE DER REDE”, “EDUARDS HEIMKEHR” VE “EINE HANDVOLL ROSINEN” ROMANLARI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	251
5.1. Göç ve Göçmen Bağlamlarında Yazarların Bakış Açılarının Karşılaştırılması	258
5.2. Eserlerde Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâllerinin Karşılaştırılması	259
5.3. Eserlerde Görülen Göçlerin Kuramsal Açıdan Karşılaştırılması	261
5.4. Eserlerdeki Göç Sürecinin İnsanlar Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması	261
5.5. Eserlerde Ele Alınan Göçmen Uyumu Konusunun Karşılaştırılması	262
SONUÇ	264
KAYNAKÇA	269
ÖZGEÇMİŞ	283

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- akt.** : Aktaran
- Alm.** : Almanca
- bkz.** : Bakınız
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BMMYK** : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
- BPRS** : Bund Proletarisch-Revolutionärer Schriftsteller-Proleter Devrimci
Yazarlar Birliği
- BRD** : Almanya Federal Cumhuriyeti - Bundesrepublik Deutschland
- DDR** : Alman Demokratik Cumhuriyeti- Deutsche demokratische Republik
- EURODAC** : European Asylum Dactyloscopy Database- Avrupa Merkezi Parmak İzi
Veritabanı
- İng.** : İngilizce
- KPD** : Kommunistische Partei Deutschlands- Almanya Komünist Partisi
- PEN** : Poets, Essayist, Novelists- Şairler, Deneme Yazarları, Romancılar
- SPD** : Sozialdemokratische Partei Deutschlands- Almanya Sosyal
Demokrat Partisi
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- vb.** : Ve Benzeri

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen Algısı (“Transit”, “Selim oder die Gabe der Rede”, “Eduards Heimkehr” ve “Eine Handvoll Rosinen” Romanlarında Göç ve Göçmen Sorunsalı)			
Tezin Yazarı: Gülcan YÜCEDAĞ Danışman: Prof. Dr. Muharrem TOSUN			
Kabul Tarihi: 29/05/2020		Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 283 (tez)	
Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı			
<p>Göç ve göçmen kavramları, çeşitli olay ve olgulara göre anlamı değişen, çeşitlenen veya daralan mefhumlardır. Bu düşünce, bu çalışmada Alman edebiyatında 20. yüzyıldan günümüze kadar göç ve göçmen kavramlarına çeşitli açılardan bakmayı mümkün kılan tarihsel olay ve olguların belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Hitler iktidarı ve İkinci Dünya Savaşı, Misafir İşçi Göçü, Soğuk Savaş ve Berlin Duvarı Sonrası ile günümüz Mülteci Krizinin öne çıktığı görülmüş ve örneklemeler, bu veriler ışığında seçilmiştir.</p> <p>Öncelikle göç ve göçmen, kavramsal ve kuramsal açılardan ele alınmıştır. Göçün tanımı ve çeşitli parametrelere göre değişen anlamı aktarılmıştır. Ardından göç kuramları, klasik ve uluslararası kuramlar olarak verilmiştir. Birinci bölümün ikinci ayağında, göçmen kavramına çeşitli açılardan bakılmış ve göçmen uyumu konusunda ortaya çıkan kuramlar incelenmiştir. İkinci bölümde, Almanya'nın tarihinde göç ve göçmen, değişen ve dönüşen anlamları ile ele alınmış, bu çalışma için önemli olan dönemler üzerinde özellikle durulmuştur. Üçüncü bölümde, edebiyat, göç ve göçmen ilişkisi eserler üzerinden örneklerle açıklanmıştır. Dördüncü bölüm, çalışmanın uygulama kısmıdır. Bu bölümde Anna Seghers, Sten Nadolny, Peter Schneider ve Daniel Zipfel'in “Transit”, “Selim oder die Gabe der Rede”, “Eduards Heimkehr” ve “Eine Handvoll Rosinen” adlı eserleri göç ve göçmen bağlamlarında incelenmiştir. Öncelikle yazarların biyografileri verilerek göç ve göçmenlikle ilişkileri açıklanmış, ardından eser hakkında bilgi verilmiş ve olası anlam karışıklıklarının önüne geçmek için, eserlerin özetleri aktarılmıştır. Daha sonra eserler, yazarın bakış açısı, eserde görülen göç türleri ve göçmenlik halleri, eserde görülen göçlerin göç kuramları açısından incelenmesi, göç sürecinin insanlar üzerindeki etkileri ve göçmen uyumu konuları temel başlıkları ile incelenmiştir. Son bölümde veriler aktarılarak karşılaştırma yapılmıştır.</p> <p>Durum çalışmasının bir örneği olan bu çalışmada, Sosyoloji, Psikoloji, Sosyal Psikoloji ve Tarih gibi disiplinlerden yararlanılmış ve içerik analizi yapılmıştır. Yönlendirilen göç, mülteci, transit halindeki mülteci, misafir işçiler, misafir işçi göçü, geri göç, eve dönen, göçmen kaçakçıları gibi kavramların dikkat çektiği eserler, hem kendi içlerinde analiz edilmiş hem de karşılaştırmalı analize tabi tutulmuştur. Sonuç olarak 20. yüzyıldan günümüze Alman edebiyatında göç ve göçmenin nasıl aktarıldığı ve nasıl algılandığı ifade edilmeye çalışılmıştır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, İkinci Dünya Savaşı, Misafir İşçi Göçü, Berlin Duvarı Sonrası, Günümüz Mülteci Krizi			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree		Ph.D.	*	
Title of Thesis: Perception of Migration and Immigrant in German Literature (The Problematic of Migration and Immigrant in Novels “Transit”, “Selim oder die Gabe der Rede”, “Eduards Heimkehr” and “Eine Handvoll Rosinen”)				
Author of Thesis: Gülcan YÜCEDAĞ Supervisor: Professor Muharrem TOSUN				
Accepted Date: 29/05/2020		Number of Pages: viii (pre text) + 283 (main body)		
Department: German Language and Literature				
<p>The concepts of migration and immigrant are notions, that change, vary or shrink according to various events and phenomena. This thought is effective in the determination of historical events and phenomena in German literature that made it possible to look at the concepts of migration and immigrant from various perspectives from the 20th century to the present day. In this context, Hitler's power and World War II, Guest Workers' Migration, the Cold War and the post-Berlin Wall and today's Refugee Crisis come to the fore, and the samples are selected accordingly.</p> <p>First of all, migration and (im)migrant are examined in terms of conceptual and theoretical aspects. The definition of migration and its meaning, which varies according to various parameters are explained. Then, migration theories are given as classical and international theories. The second part of the first chapter looks at the concept of immigrant from various perspectives and examines the emerging theories of immigrant integration. The second chapter deals with the changing and transforming meanings of migration and (im)migrant in the history of Germany, with special emphasis on the periods that are important for this study. In the third chapter, the relationship between literature, migration and (im)migrants is explained with examples. The fourth part is the practical part of the study. Anna Seghers, Sten Nadolny, Peter Schneider and Daniel Zipfel's works “Transit”, “Selim oder die Gabe der Rede”, “Eduards Heimkehr” and “Eine Handvoll Rosinen” are examined in the context of migration and (im)migrant. Firstly, biographies of the authors are given and their relations with migration and (im)migrant are explained, then information is given about the work and abstracts of the works are written to prevent possible confusion. Later; the author's point of view, the types of migration and migrants in the work, the migrations in the work in terms of migration theories, the effects of migration process on people and immigrant integration issues are examined with the main titles. In the last part, data are given and compared.</p> <p>In this study which is an example of the case study, disciplines such as Sociology, Psychology, Social Psychology and History are utilized and content analysis is performed. Works that draw attention to the concepts such as impelled migration, refugee, transit refugee, guest workers, guest worker migration, remigration, homecoming, migrant smugglers are analyzed both with content and comparative analysis. As a result, it is tried to explain how migration and (im)migrants are transferred and perceived in German literature from the 20th century to the present day.</p>				
Keywords: Migration, Immigrant, World War II, Guest Workers' Migration, After the Berlin Wall, Today's Refugee Crisis.				

GİRİŞ

İnsanın göçle olan bağı çok derin olmakla birlikte, yakın zamana kadar büyük göç olayları, tarihin sayfalarındaki romantik izler olarak hatırlanırdı. Türklerin Orta Asya'dan batıya göçleri, Kavimler Göçü, Amerika Kıtası'na büyük göçler, son olarak dünya savaşları nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan Yahudilerin göçleri ve diğer ulusların köken ülkelerine geri göçleri (bizde Balkanlar'dan gelen Türkler gibi) gibi büyük göç hareketleri, artık tarihin sayfalarında izlerini bulan, edebiyat eserlerine yansıyan dönemler olarak değerlendiriliyordu. Tıpkı düne kadar bilimin ve özellikle tıbbın bu kadar geliştiği dünyada, kıtlık zamanı hastalıklarının ve salgınların eskilerde kalmış olduğunun düşünülmesi gibi, zorunlu göçlerin de küreselleşmenin etkisi ve uluslararası anlaşmalar nedeniyle artık geçmişte kalmış olduğu düşünülüyordu.

Büyük göç dalgalarının, bin yıldan daha uzun süre önce dünyayı kasıp kavuran Kavimler Göçü'nün bir benzerinin bir daha yaşanacağı, tahmin edilemezdi. Günümüzde göç ve göçmen denilince akla gelen milyonlarca insanın Afganistan, Irak ve özellikle Suriye'den savaş ve kıtlık nedeniyle büyük göç akınları ile batıya yönelmesi, batı için yaşanan yeni bir Kavimler Göçü gibidir.

Amerika Kıtası'na ve Almanya'ya yönelik işçi göçleri, zorunlu göçler olmadığından, bu tür ekonomik göçlerin teknolojinin gittikçe hızlandığı global dünyada, her zaman devam etmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Ekonomik göçmenlerin, hedef ülkede geçirdiği dönüşüm ve yaratacağı etki de, belli bir seyirde ilerleyecektir. Ancak, düzensiz ve zorunlu göçlerin büyük kitleler halinde dalga dalga batıya yönelmesi, tarihin akışını değiştirecek, göç alan ülkelerdeki kültürel, sosyal ve ekonomik yapıları derinden sarsacak kadar önemli bir etkiye sahiptir.

Tezin konusuna karar verdiğimiz yıllarda Suriye, Irak ve Afganistan'da savaş çoktan başlamış olsa da, savaşın etkisiyle ülkemize ve batı ülkelerine milyonlarca insanın hareket ederek yerleşmesi ve toplumun bütün damarlarına girmesi henüz gerçekleşmemişti. Bu nedenle, göç ve göçmen konularını işlediğimiz bu teze karar verdiğimiz dönem göç, eylem olarak canlı fakat edebiyat eserlerinin göçmenlerin yaşadıklarına dair anlattıkları, göç alan ülkelerde göçmenlerin, ilgili topluma sosyal,

ekonomik ve kültürel etkisine dair izlenimleri, bizim için henüz yabancıydı. Oysa milyonlara göçmenin mahallelerimize, evlerimizin diplerine kadar gelerek, bizimle yana yana, iç içe yaşamaları ile onları fark etmeye başladık. Fark etmemizin ötesinde, toplumsal ve kültürel yaşamımızı nasıl dönüştürdüklerini de, yaşayarak görmekteyiz.

Önceleri öteki olan, bize yabancı olan bu insanlarla iletişim ihtiyacı duymazken, onları belki de “yok” sayarken, zamanla hayatımızın ve kültürümüzün içine yerleşmeleri, artık onlarla birlikte yaşamak durumunda kalışımızı fark etmemizle birlikte, göçmenliğin ve mülteciliğin ne olduğunu, nasıl bir yaşam sürdüklerini ve yerli kültüre etkilerini bizzat gözlemlemeye başladık.

Batı edebiyatçıları, hayatı edebiyata yansıtma ve edebiyat üzerinden hayatı anlatma gelenekleriyle, kendi ülkelerine gelen göçmenleri veya yaşadıkları göçmenlik hâllerini, edebiyat dünyasına aktarmayı başarmışlardır. İncelediğimiz eserlerin birisi olan “Eine Handvoll Rosinen” adlı eser, günümüz Suriyeli ve Afgan mültecilerinin Avusturya’daki yaşadıkları zorlukları anlatmaktadır. Oysa 1980’li yıllardan itibaren Afganistan’dan, 1990 yılından itibaren Irak’tan ve en önemlisi de 2011 yılından itibaren Suriye’den gelen milyonlarca mülteci ve onların dramatik hayatlarının gözümüzün önünde cereyan etmesine, kültürümüzü, ekonomimizi, yaşam biçimimizi dönüştürmelerine rağmen, ülkemizde göçmenler veya başka bir deyişle mülteciler üzerine bu türde yazılmış eserlere rastlamak zordur.

Edebiyat, yaşamın iç yüzünü, insanların derinlerde yaşadıklarını ve toplumların çektiği çileleri, insanlık için kayda geçiren en canlı tarih sahnesidir. Edebiyat hayal dünyasının değil, yaşanmışlıkların, duyguların ürünüdür. Yüzyıllarca yaşanan dramatik, trajik olayları, bugün yaşanmış gibi, dil üzerinden canlı bir biçimde anlatan edebiyat metinleri, tarihi bugüne getirerek, insanları metinlerdeki insanların ıstıraplarıyla sarsarak, yaşananların devamlı canlı kalmasını ve insanlara bir farkındalık yaratmanın ötesinde, kendine göre “öteki” ve “yabancı” olanlara farklı bakmayı da sağlamaktadır.

Edebiyat, sözlü gelenekten beri toplumsal gerçeklikle oluşturduğu bağı bugüne kadar sürdürmüştür. Bu bağı hiçbir zaman kopmayacağı da açıktır. Bugün bilinmektedir ki toplumdan en uzak görünen metinler dahi, o toplum aracılığıyla ortaya çıkmıştır ve içerisinde muhakkak söz konusu toplumun gerçekleri bulunmaktadır. Göç ve göçmen

kavramları da, halk şarkıları ve masallardan, insanlığın bilinen ilk yazınsal ürünü olarak değerlendirilen ve kendisinin bulunuşunun da bir göç hikâyesine dayandığı “Gılgamış Destanı”na, oradan da çeşitli dönüşümler ve farklı tanımlamalarla günümüze kadar edebiyatın en çok içinde olan olgulardan olagelmıştır.

Günümüzde göç ve göçmen kavramları öylesine çeşitlenmiştir ki bu alanda yapılan çalışmalarda disiplinlerarası bir yolun izlenmesi neredeyse bir zorunluluğa dönüşmüştür. Sosyal olgular olarak göç ve göçmen, edebiyata da birçok açıdan konu olmuştur. Bu nedenle edebiyat bağlamında göç ve göçmen kavramlarının farklı disiplinler ışığında ele alınması önemlidir. Bu çalışma, bu düşünce çerçevesinde şekillenmiş ve göç ve göçmen, kavramsal ve kuramsal açıdan incelenirken özellikle Sosyoloji, ayrıca Psikoloji ve Sosyal Psikoloji gibi disiplinlerden, göç ve göçmenin tarih içerisindeki dönüşümü aktarılırken Tarih ve Sosyoloji bilimlerinden faydalanılmış, araştırmanın örneklemi ise edebi eserlerden seçilmiştir.

Almanya'nın tarihine bakıldığında Ortaçağ'da soylular, çiftçiler ve din adamlarının göçleri ile göçün tabakalaşması; öğrencilerin eğitim amaçlı göçleri ve mesleki sebeplerle gerçekleşen göçler ile ticaret ağlarının oluşumu öne çıkmaktadır. Almanya'nın göç tarihinde zorunlu göçler, İkinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce de bulunmaktadır. Amerika'ya büyük göç dalgaları ve sanayileşmenin göçe etkisi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde görülen göç örnekleridir.

Alman edebiyatında* göç ve göçmenin izinin sürüldüğü bu çalışmanın örneklemi seçilirken tarihsel olay ve olguların göç ve göçmeni çeşitli açılardan nasıl etkilediği dikkate alınmıştır. 20. yüzyıldan günümüze kadar Almanya'nın tarihine bakıldığında, dört olay ve olguda bu etki açıkça görülür.

Dünya Savaşları'nın Almanya tarihi açısından çok önemli sonuçları olmuştur ancak İkinci Dünya Savaşı'nın göç ve göçmen bağlamında daha derin bir anlamı olduğu söylenebilir. Mülteci tanımının ilk kez 1951'de BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar nedeniyle Avrupa'daki mültecileri korumak için yapılması, bunun en belirgin örneğidir. Bu

* Bu çalışmada, “Alman Edebiyatı” ifadesi, gerekli olan yerlerde İsviçre ve Avusturya edebiyatı örneklerini de kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

nedenle, öncelikle Hitler iktidarının ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı mültecilerin edebiyata yansımaları örnekleyen Anna Seghers'in "Transit" adlı eseri seçilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Almanya'nın "ekonomik mucize" olarak yükselişe geçmesi sonucunda, ihtiyaç duyduğu işgünü karşılamak için çeşitli ülkelerle yaptığı işgücü anlaşmaları, göç ve göçmen bağlamında dikkat çeken ikinci dönem olarak belirlenmiştir. Misafir işçilerin ülkeye girişi ve dönüşümlülük ilkesinin uygulanmasında yaşanan sorunlar, Almanya'da yeni bir göçmenlik hâlinin kabul edilmesi anlamına gelmiştir. Misafir işçiler ve sonraki kuşakların kendilerini edebi dünyada temsil etmeye çalışmalarının yanı sıra, bir Alman'ın gözüyle bu olgunun işlenmesi önemsendiği için, Sten Nadolny'nin "Selim oder die Gabe der Rede" adlı eseri seçilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş'ın başlaması ve Berlin Duvarı'nın inşa edilmesi, yine birçok Alman'ın başka ülkelere göç etmesine neden olmuş ve Duvar'ın yıkımının ardından, birçok insan ülkesine geri göç etmiştir. Ayrıca, Duvar sonrasında Batı'dan Doğu'ya göç eden etnik Almanlar (*Aussiedler*) da oldukça önemlidir. Bu süreç, bu çalışmada göç ve göçmen bağlamında üçüncü dönem olarak değerlendirilmiş ve geri göç ve yeniden uyumun konu edildiği eser olarak Peter Schneider'in "Eduards Heimkehr"i seçilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu da Eduard'ın eve dönüşünün, diğer etnik Almanlarla aynı sebeplere dayanmadığıdır ancak eser Duvar'ın yıkılışı sonrası betimlemeleri ve yeniden uyum konusunun işlenişi ile Eduard'ı eve dönenin bir stereotipi olarak görmeyi mümkün kılmıştır. Hem tarihsel dönem hem de eve dönenin yaşadıkları bağlamında bu çalışmanın araştırma sorularına cevap veren eser, bu çalışmanın üçüncü örneğidir.

Günümüzde ise göç ve göçmen bağlamında en çok dikkat çeken konulardan biri mülteci krizidir. Bu nedenle günümüz mülteci sorununun edebiyata nasıl yansıdığı incelenmeye çalışılmıştır. Avrupa Birliği'nin mülteci krizi konusunda ortak bir politika yürütmeye çalıştığı görülmektedir. Bu açıdan bu dönem Almanya'ya özgü bir dönem olarak değerlendirilmemiştir; Avrupa Birliği açısından ele alınmıştır. Son örneklem olarak Daniel Zipfel'in "Eine Handvoll Rosinen" adlı eseri seçilmiş ve kendisinin Avusturya'da yaşayan bir Alman olarak Avusturya'da mültecilerin yaşadıklarını edebiyata nasıl taşıdığı incelenmiştir.

Göç ve göçmen, bu çalışma içerisinde ana kavramlar olarak belirlenmiş, göç ve göçmenin, göç türüne veya göçmenlik hâline göre değişen anlamı, eserlerle ilişkili olarak ele alınmıştır. Şöyle ki göç ve göçmen süre, mesafe, politik sınırın aşılması, ikamet ve çalışma yeri, amaçlar ve nedenler, karar bağlamında bulunulan konum gibi faktörlere bağlı olarak farklı anlamlara gelen kavramlar olması nedeniyle sadece genel anlamıyla bir yerden bir yere gerçekleştirilen hareketi göç; bu hareketi gerçekleştireni de göçmen olarak tanımlamak, yeterli değildir. İncelenen eserlerde farklı göç ve göçmen tipleri ile karşılaşıldığı için, söz konusu kavramlar kendi içlerinde alt tanımlamalarla incelenmiştir. Bu bağlamda temel olarak yönlendirilen göç, misafir işçi göçü, geri göç ile mülteci, transit hâlindeki mülteci, misafir işçi, geri göç eden (eve dönen) kavramları ön plana çıkmıştır.

Göç kuramları ve göçe yönelik yaklaşımlar, detaylı bir şekilde ele alınmış ve örneklem olarak seçilen eserlerde bu kuram ve yaklaşımların hangilerinin öne çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca göçmen uyumu konusunda öne çıkan asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürcü kuram ve yaklaşımlarda da benzer bir yol izlenmiştir. Eserler incelenirken konu gerekli yerlerde, alt başlıklarla derinlemesine analiz edilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, Hitler döneminden günümüze kadar Alman edebiyatında göç ve göçmen olgularının algılanış biçimlerini incelemektedir. Nazi Almanya'sından günümüze kadar göç ve göçmen kavramlarını derinden etkileyen İkinci Dünya Savaşı, misafir işçi göçü, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve günümüz mülteci sorunu olmak üzere dört ana dönem dikkate alınarak, Anna Seghers'in "Transit", Sten Nadolny'nin "Selim oder die Gabe der Rede", Peter Schneider'in "Eduards Heimkehr" ve Daniel Zipfel'in "Eine Handvoll Rosinen" adlı eserlerinde göç ve göçmen kavramları; yazarın bakış açısı, göç türleri ve göçmenlik hâlleri, göç kuramları, göç sürecinin insanlar üzerindeki etkileri, göçmen uyumu kuramları bağlamlarında incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Edebiyat, göç ve göçmenin disiplinlerarası çalışılması bağlamında önemli bir yere sahiptir. Ancak edebiyat, göç ve göçmen ilişkisi genel olarak "göçmenlerin" yazdıkları üzerinden ilerlemekte ve kültürlerarasılığın öneminin tartışıldığı bu günlerde söz konusu

metinlere odaklanılarak bir “göç edebiyatı” üzerinde durulmaktadır. Özellikle Almanya açısından düşünüldüğünde, Almanya ve göç kelimeleri bir araya geldiğinde sadece edebiyat açısından değil, sosyolojik açıdan da akla ilk gelenin “misafir işçi göçü” olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır. Bunun, özellikle edebiyat bilimi açısından geçerli olduğu, konuyla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarından anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar, Almanya’ya göç eden misafir işçilerin ilk dönemden bugüne edebiyata yansımalarını konu alan ve bu alana katkı sağlayan tezlerdir. Ancak hâkim toplum ve göçmen grup açısından bakıldığında “göçmenlerin” kendilerini ifade ediş biçimleri, ele aldıkları konular; göç, göçmen ve edebiyat ilişkisinin bir ayağını ve hâkim toplumun göç ve göçmen konusunu nasıl değerlendirdiği, eserlerine nasıl yansıttığı öteki ayağını oluşturmaktadır. Bu nedenle, genel bir sonuca ulaşmanın mümkün olup olmadığını sorgulayabilmek için, iki bakış açısına da ihtiyaç duyulmaktadır. Sten Nadolny’nin “Selim oder die Gabe der Rede” adlı eseri, bu bağlamda ayrıca önemlidir.

Almanya’nın tarihinde İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu göçler, genel olarak sanatçıları ve özel anlamda edebiyatçıları derinden etkilemiş ve bu dönem Alman edebiyat tarihine “Sürgün Edebiyatı” (*Exilliteratur*) olarak yansımıştır. Sürgün hayatı yaşayan insanların eserleri de, araştırmacılar tarafından İkinci Dünya Savaşı, Hitler dönemi, kaçış gibi konular bağlamında incelenmiştir. Bu çalışmalar, dönemsel özelliklere vurgu yapar ve dönemin anlaşılmasına fayda sağlar. Bu tezde, Anna Seghers’in “Transit” adlı eserinde aktarılan göç ve göçmenlik süreci hem Almanların göçmen olarak yaşadıklarının dile getirilmesi hem de göç ve göçmen olgularına yönelik genel bir çıkarım imkânının örneklerinden birini oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Bir diğer konu da, Avrupa Birliği bazında bakıldığında, çeşitli disiplinlerin günümüz mülteci sorununa odaklanmış olmasıdır. Bu çalışmada, günümüz mülteci sorununu ele alan “Eine Handvoll Rosinen” adlı eser, Avrupa Birliği ile göç ve göçmen kavramlarıyla bağlantısı açısından önemli içeriklere sahip olduğu için seçilmiştir. Böylelikle göç ve göçmen bağlamlarında genel bir söyleme ulaşıp ulaşılamayacağına paralel olarak özeld aktarılanın da izi sürülmüş olacaktır.

20. yüzyıldan günümüze kadar dört ana dönem dikkate alınarak Alman edebiyatında göç ve göçmen algısının incelendiği bu çalışmada “göçmenler” hem kahraman hem de yazar olarak vardır ve yazarların hepsi Alman’dır. Bu da, iki taraflı bir bakışı mümkün kılmaktadır. Hitler döneminden günümüze kadar bu dört dönem çerçevesinde edebiyata yansıyan göç ve göçmen türleri, eserlerdeki göçlerin hangi göç kuramları ile açıklanabileceği ve göçmen uyumu, bir yandan çağın panoramasını sunarken, diğer yandan her bir eser, kendi içinde oldukça anlamlı sonuçlar barındırmaktadır. Bu nedenle bu çalışma, hem parça hem de bütün olarak alana bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca Almanya’nın tarihinde veya günümüzde göç, sadece misafir işçiler veya misafir işçilerin sonraki nesilleri açısından anlamlı değildir. Bu çalışma, bu anlamda farklı bir bakış açısına sahiptir ve bu, sonraki çalışmalara bir fikir verebileceği için önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Çalışma temel olarak, göç ve göçmen kavramlarının sosyal olgular olarak edebiyata nasıl yansıdığını anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlam, Alman edebiyatında 20. yüzyıldan günümüze kadar, belli dönemler üzerinde durularak göç ve göçmenin ne şekilde ele alındığı ile sınırlandırılmıştır. Diğer araştırma soruları ise; Alman edebiyatında hangi dönemde hangi göç türleri ve göçmenlik hâlleri ile karşılaştıldığı, örneklem olarak seçilen eserlerdeki göç türlerinin hangi göç kuramları ile açıklanabileceği, eserlerde görülen göçmenlik hâllerinin uyum açısından hangi teorilerle örtüştüğü, uyumun hangi alt başlıklarda ele alınabileceği ve yazarın göç ve göçmenliğe yönelik bakış açısının ne olduğudur.

Eserler kendi içerisinde incelenirken dikkate alınan noktaların, karşılaştırmalı bir analize tabi tutulduğunda ne gibi sonuçlara dönüşeceği de bu çalışma açısından önemlidir. Böylelikle hem Alman edebiyatına yansıyan göç ve göçmenlik hâlleri çeşitli yönleriyle açıklanmış olacak hem de göç ve göçmenlik hâlleri arasında ne gibi bağlantılar kurulabileceği görülecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma Edebiyat, Sosyoloji, Psikoloji, Sosyal-Psikoloji ve Tarih biliminden faydalanması nedeniyle disiplinlerarası bir çalışmadır. Toplam beş ana başlıktan oluşan çalışmada, üç ana bölüm teoridir. Çalışmanın teorik kısmı, göç ve göçmene kavramsal

ve kuramsal açıdan bakışla başlamaktadır. Bu bölümde çalışmanın içeriğine uygun olacak şekilde göçün tanımı ve çeşitli parametrelere göre değişen göç türleri ele alınmış ve göç kuramları klasik ve uluslararası göç kuramları ve göçe yönelik yaklaşımlar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümün ikinci alt başlığında ise, göçmenlik hâlleri örneklem olarak seçilen eserler dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmış, göçmen ve uyum konusu asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürcü kuramlar ve modeller açısından ele alınmıştır.

İkinci ana başlıkta Almanya'nın tarihinde görülen göç türleri ve göçmenlik hâlleri aktarılmıştır. Bu kısım, Almanya'nın son yıllara kadar kendisinin bir göç ülkesi olmadığını dile getirmesine tepki olarak her ülkenin köklerinde göçlerin ve göçmenliğin mutlaka bulunduğunu göstermesinin yanı sıra, tarihte göç türlerinin ve göçmen tanımının ne zaman, neye göre anlam kazandığını açıklamaktadır. Hitler dönemine kadar ele alınan kısım, sonraki dönemleri anlamaya ışık tutmaktadır. İkinci Dünya Savaşı, Misafir İşçi Göçü Dönemi, Soğuk Savaş Sonrası Geri Göç ve Günümüz Mülteci Krizi bu çalışmanın amacına uygun olarak ayrıca işlenmiştir.

Üçüncü kısım, disiplinlerin kaynaştığı ve sonraki bölüme geçişe hazırlık olarak değerlendirilebilecek kısımdır. Burada halk şarkılarından günümüze kadar göç ve göçmenin edebiyata nasıl yansıdığı çeşitli eserler üzerinden betimsel analize tabi tutularak örneklenmiştir. Bu, sosyal olgular olarak göç ve göçmen kavramlarının edebiyatın her döneminde karşılaşılan konular olduğunu göstermesi ve ayrıca, 20. yüzyıldan günümüze, eserlerde görülen göç ve göçmen kavramlarının seçilen örneklerle ne derece benzeştiği, seçilen eserlerin dönemi yansıtıp yansıtmadığını görmek açısından önemlidir.

Dördüncü bölüm çalışmanın uygulama kısmıdır. Gözlem malzemesi olarak edebiyat metinlerinin ele alındığı bu çalışma, doğası gereği hermeneutik bir bilimsel yöntemi kullanmaktadır. Öncelikle yazarların biyografileri verilerek göç ve göçmenlik hâliyle ne derece ilgileri olduğu veya ilgilerinin olup olmadığını açıklamak; ayrıca, içinde bulunulan dönemin özelliklerinin, seçilen eserlere yansıtıp yansımadığını görmek amaçlanmıştır. Daha sonra örneklemin göç ve göçmenlikle bağı açıklanmış ve olay örgüsünün anlaşılması ve eser incelenirken olası soru işaretlerinin önüne geçmek için eserin özeti verilmiştir. Sonra eser göç ve göçmen bağlamlarında çeşitli alt başlıklar

oluşturularak incelenmiştir. Öncelikle yazarın gerçekliği yansıtmayı mı yoksa gerçekliği üretmeyi mi hedeflediği dikkate alınarak eserde görülen göç ve göçmen kavramlarına yaklaşımı anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu kısımda pozitivist ve tınbilimsel yöntemden yararlanılmıştır. Ancak sadece yazarın hayatı ya da dönemin ruhu veri olarak kullanılmamış, buradaki veriler yorumbilimsel incelemeye (hermenötik, hermeneutik; Alm. *Hermeneutik*) tabi tutulmuştur. Daha sonra, eserde görülen göç türleri ve göçmenlik hâlleri, teori kısmıyla ilişkili olarak incelenmiştir. Sonraki başlıkta eserde görülen göçlerinin, hangi göç kuramları ile açıklanabileceğine bakılmıştır. Göç sürecinin insanlar üzerindeki etkileri, bir sonraki alt başlıktır. Bu başlık, her bir eser incelemesinde eserlerin içeriğine uygun olacak şekilde oluşturulmuştur. Göçmenin uyumu konusu ise, bir sonraki alt başlığı oluşturmuştur ve burada eserde görülen göçmen uyumunun hangi uyum kuramları ile ilişkili olduğu incelenmiştir.

Uyum konusunda eserlerde görülen farklı alt başlıklar dikkat çekmektedir. Bu alt başlıklar ayrı ayrı ele alınmış ve örneklerle açıklanmıştır. Bu kısımda metnin ne söylediği, sosyal tarihsel ve edebiyat sosyolojisi yaklaşımlarıyla harmanlanarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bir bütün olarak bakıldığında, eserler incelenirken dönem özellikleri, yazarın bakış açısı ve metin yorumlanmış ve bu, çoğulcu bir yöntemle yapılmıştır.

Son bölümde teorinin pratikteki karşılığı, hem tek tek eserlerde hem de örneklem olarak seçilen eserler arasında karşılaştırmalı analize tabi tutularak aranmıştır. Sonuç olarak Alman edebiyatında göç ve göçmen kavramlarının nasıl algılandığı ve aktarıldığı açıklanmış, metinlerin kendi içlerinde ortaya çıkan sonuçların yanı sıra belirlenen başlıklar arasında karşılaştırma yapılarak konuyla ilgili genel söylemlere ulaşıp ulaşılamayacağı tartışılmıştır.

BÖLÜM 1. GÖÇ VE GÖÇMENE KAVRAMSAL VE KURAMSAL BAKIŞ

1.1. Kavramsal ve Kuramsal Açından Göç

İnsanlığın tarihinin kökeninde hareket vardır. İnsanlar tarih boyunca, karnını doyurmak, barınmak ve dinlenmek gibi temel fiziksel gereksinimlerini karşılamaktan, kendini gerçekleştirme ihtiyacına kadar tüm isteklerine cevap bulmak için bir yerden bir yere hareket etmek durumunda kalmıştır. Daha geniş bir açıdan bakıldığında, bir medeniyetin oluşması veya yok olmasının temelinde de göç etme eyleminin olduğu görülecektir. Kutsal kitaplarda Hz. Âdem ve Havva'nın Cennet'ten yeryüzüne "indirilmesi" anlatılır ve Hz. Âdem ve Havva'nın Cennet'ten göç etmesi sembolik olarak, insanlığın dünyaya gelişindeki göç olgusuna işaret eder. Sonrasında tek tanrılı dinler tarihinin en büyük peygamberleri olan Hz. Musa, Hz. İsa ve en son Hz. Muhammed'in hayatlarında göç olayının tarihi önemi de, göçün insanlık tarihinin dönüm noktalarını oluşturduğunu göstermektedir. Öyle ki İslam dini Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçünü "hicret" kavramıyla, takvim tarihinin başlangıcı olarak kabul eder. Göç anlamına gelen hicret kavramı, tüm Müslümanlar için en önemli dini sembollerin başında gelir. Hicret konusunda birçok şiir yazılmıştır. Öyle ki bu şiirler Fransız ordularının, bulunduğu şehre gelmesiyle göç etmek zorunda kalan Goethe'yi bile etkisi altına alacak, büyük filozof, "*West-Östlicher Diwan*" (1819- Batı-Doğu Divanı) adlı eserinin ilk şiirini, Hz. Muhammed'in göç sembolüne ithafen "*Hegire*" olarak kaleme alacaktır.

İnsanlık tarihinde *Homo sapiens*'in Afrika'dan çıkışı ile başlayan göç, insanlığın genlerine işleyerek günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Göç olgusu bugün, belki de hiç olmadığı kadar karışık ve geniş bir anlama sahiptir. Sadece tanımı itibarıyla bile farklı disiplinlerin çalışma alanına giren göç olgusu; Demografi, Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Hukuk, Siyasal Bilimler, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, Edebiyat, Medya ve Kültürel Çalışmalar gibi çeşitli disiplinler için önemli bir konu hâline gelmiştir (Bkz. Fisher, 2014: XI- 27; Düvell, 2006: 33; Bade, 2003: IX; Bellwood, 2013; King, 2012: 9-10; Hahn, 2012: 15-17).

İnsanla bu denli bütünleşmiş bir olgunun, tarihte yaşanan diğer olaylarla ve paradigma dönüşümleri ile iç içe geçmemiş olması neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla göç, tarih

boyunca insan yaşamını çeşitli yönlerden etkilediği gibi –“göçler* demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirebilir” (Castles ve Miller, 2008: 7) -, göçün kendisi de, yaşanan birçok değişim ve dönüşümün etkisi altında kalmış ve bunun sonucunda göç, kimi zaman patlamalar yaşamış kimi zaman ise baskılanmıştır. Sanayileşme, kentleşme, küreselleşme gibi olguların yanı sıra, Berlin Duvarı’nın inşası ve yıkılışı, 9/ 11 gibi fenomenler bu durumun birkaç örneği olarak gösterilebilir. Günümüzde tüm dünyayı saran ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen Korona virüsü (Covid-19), göçün baskılanmasına neden olan güncel bir örnektir. Bu noktada, göçün ne olduğunu ve göçten ne anlaşılması gerektiğini ifade etmek önemlidir.

Günümüzde çeşitli disiplinlerin ilgi alanına giren kavramlarda olduğu gibi, göçün de tek bir tanımının olamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Köken olarak Latince “yer değiştirmek, taşınmak” anlamlarına gelen *migrare* kelimesine dayanan göç (migration (İng.), Wandern (Alm.)) (Aigner, 2017: 3), Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre, “*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*” (Türk Dil Kurumu, 2019) anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte göçlerin, farklı politik, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylardan kaynaklanması nedeniyle, konuya yönelik hiçbir tanımın tam anlamıyla yeterli olmayacağı dikkate alınarak, tanımlama çeşitliliğine biraz daha yakından bakmak gerekir. Uluslararası Göç Hukuku- Göç Terimleri Sözlüğü’ne göre göç:

“Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir Devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir” (Çiçekli, 2009: 22).

Görüldüğü gibi göç, temel olarak coğrafi bir olgudur. Faist (2003), göçü “bir mekândan diğerine, bir toplumsal veya siyasi birimden diğerine doğru bir aktarım olarak” açıklar. Bunun yanı sıra “**göçün**, yaşanılan yerin, daimi veya yarı-daimi olarak, genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesi” olduğunu dile getirir (Faist, 2003: 41).

* Bu çalışmada tırnak içerisindeki alıntılarda kimi kısımlar, aksi belirtilmedikçe, metin içerisindeki oluşabilecek anlatım bozukluklarının önüne geçmek ve/ya vurgu amacıyla, araştırmacı tarafından **kalin** yapılmıştır.

Göçle ilgili amaçlar, nedenler ve sonuçlar sürekli bir değişim içerir. Göçte, süre (kalıcı-geçici; kısa süreli- uzun süreli), aşılacak sınır (ülke içinde, ülke dışında vb.), birey veya grupların karar konusunda bulunduğu konum (gönüllü-zorunlu; düzenli-düzensiz vb.), araya giren engeller dizisi (mesafe, göç için gerekli ücretler vb.) gibi konular da çeşitli içeriklere sahip olabilir (Lee, 1966: 37). Bununla birlikte, göçte bir köken bölgesi ve bir varış yeri veya yerleri olmak zorundadır.

1.1.1. “Göç”ün Çeşitli Parametrelere Göre Sınıflandırılması

Tarihsel olarak bakıldığında göç hareketlerinin, daha iyi, daha güvenli, daha verimli bir coğrafyaya yerleşme amacıyla kaynaklandığı görülür. Sayılan nedenlerle başlangıcından itibaren, yaşadığı yerde huzursuz olan insan toplulukları, göç etmeyi bir yaşam biçimine dönüştürmüştür. Öyle ki bazı kavimler “göçebe” olarak adlandırılmıştır. Cermenler ve Türkler bu toplulukların önemli örneklerindedir. Tarihte Avrupa'nın bugünkü sınırlarının belirlenmesinde en etkili göç dalgasını oluşturan Kavimler Göçü olarak bilinen süreç, Hunların Batıya doğru göç etmesiyle, bu bölgelere yerleşmiş olan Cermen kavimlerin de daha batıya göç etmek zorunda kaldığı bir tarih periyodudur.

Tarihsel olarak bakıldığında, göçebe toplumlar için göçün bir yaşam tarzı olduğu, toprağın işlenmesi ve mahsulün çıkarılması ile toplumların yerleşik bir yaşam tarzını benimsediği ve bu süreçten sonra göçün, ticaret, eğitim ve dini doktrinleri yayma gibi amaçlara hizmet eden bir hareket olarak değerlendirilmeye başlandığı görülür.

Coğrafi keşiflerle göç hareketleri bambaşka bir boyut kazanmış ve insanoğlu hiç bilmediği ve karasal coğrafya olarak kendilerinden haberdar olmadığı bakir memleketlere giderek, yerlileri katledip sömürmüş ve “yeni kültürler” inşa etmiştir. Kavimler Göçü'nden sonra ikinci büyük göç hareketi olan coğrafi keşiflerin getirdiği göç dalgası, insanlık tarihinin yeniden şekillenmesinde en önemli dönüm noktalarından birine yol açmıştır.

Bir yerden çıkarak başka bir yere geçiş anlamında kullanılan göç kavramı, endüstrileşme sonucunda kentlere akın etmeyle ilişkilendirilir. Bu noktada göç, bir yaşam tarzından ziyade, kırdan kente hareketler şeklinde gerçekleşmiştir ve bu, iç göç tanımının karşılığıdır.

Ulus-devlet anlayışı ile milli sınırların ortaya çıktığı dönemde dış göç olgusu yaygınlaşmış ve küreselleşme ile birlikte sınırların aşılması söz konusu olmuştur. Bu durum, göçün yeniden yaşam tarzına dönüşmesini modern bir yaklaşım olarak okumayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Düvell'in (2006) göçe yönelik aktardığı parametreler, göçün günümüzdeki sorunsallarını bir noktaya kadar açıklamaya yardımcı olacaktır. Düvell'e göre sosyolojik bir gerçek olarak göç tanımında, göç türünün içeriği; süre, mesafe, politik sınır, ikamet ve çalışma yeri, amaç ve aktörler bağlamında tartışılması gerekir (Düvell, 2006: 6-7). Günümüzde göçe yönelik çalışmaların büyük bir çoğunluğunun, politik bir sınırın aşılması gerekliliğine vurgu yapan, "uluslararası göç" ile alakalı olduğu görülmektedir.

1.1.1.1. "Göç Süresi"nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü

Bir hareketin göç sayılabilmesi için ne kadar süreyi kapsamaması gerektiği, günümüzün önemli sorunlarından biridir. Göç süresi; kısa süreli göç, uzun süreli göç ve kalıcı göç şeklinde kavramları zorunlu kılması nedeniyle, göç araştırmalarında önemli bir yer tutar. Buna ek olarak, varılan bölgede kalış süresine göre göç; mevsimsel, birkaç senelik, iş hayatını kapsayacak şekilde veya tüm hayat boyu ve kuşaklararası olabilir (Oltmer, 2016: 15). Ouchu (1998), bir hareketliliğin göçe dâhil edilebilmesi için bir aydan fazla süreyi kapsamaması gerektiğini aktarırken, Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2000), doğulan yerden başka bir yerde bir yıldan fazla konaklamak gerektiğini dile getirmesi dolayısıyla göçte, 12 ayın (1 yıl) belirleyici olduğunu gösterir. Birleşmiş Milletler'e (1998) göre ise, geçici göç en az üç ayı (12 aydan az olmalı), uzun süreli göç bir yıldan fazla süreyi kapsamalıdır. Daha kısa süreli hareketler, tekrarlı olsa bile göçe dâhil edilemezler (Akt. Düvell, 2006: 5). Bu noktada bir yıllık vize hakkı ile bir ülkeye göç eden ancak vize bitiminde orada yaşamaya devam eden insanların, süre aşımı nedeniyle düzensiz göçmen statüsüne geçtiği; bir yerde uzun süre yaşamaya niyetlenen bir göçmenin kültürel, sosyal vb. nedenlerle bir yıldan kısa bir sürede geri göç etmesi ile kısa süreli göçmen olarak adlandırıldığı durumlar olduğu dikkate alınmalıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi göçte sebepler ve amaçların değişmesi ile sonuçların da birçok unsurla ilişkili olarak değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu duruma belki de en iyi örnek ve bu çalışmanın önemli konularından biri de Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak amacıyla ikili ülke anlaşmaları

aracılığıyla uygulamaya koyduğu ve rotasyon (dönüşümlülük) ilkesine dayandırmaya çalıştığı misafir işçi göçüdür*. Savaş sonrasında Fransa, İngiltere, Hollanda ve Belçika gibi sömürgeci ülkeler, sanayileşmenin yükselmesi ile ihtiyaç duydukları işgücünü sömürgelerinden karşılamış ancak Almanya bu gereksinimini 1955'te İtalya, 1960'ta İspanya ve Yunanistan, 1961'de Türkiye ile imzaladığı işgücü anlaşmaları ile giderme yoluna gitmiştir. Almanya, gelen göçmenlerin geçiciliğini vurgulamak amacıyla onları “misafir işçiler” (*Gastarbeiter*) olarak tanımlamış ve işçilerin bir yılını doldurduktan sonra geri dönmesi ve yerine yeni bir işçinin alınması gerekliliğine vurgu yapan rotasyon ilkesini uygulamaya çalışmıştır. Ancak bu geçicilik düşüncesi kâğıt üzerinde kalmış ve o dönemde giden işçilerin bugün orada dördüncü nesli konuşulur olmuştur.

Misafir işçi göçü, 1973 yılı itibarıyla Avrupa Topluluğu ülkeleri dışındaki insanlar için durdurulmuş (Kuruyazıcı, 2001: 3), bu da konuk işçi göçünün, aile birleşmeleri ve düzensiz göçe dönüşmesi anlamına gelmiştir. Aile birleşmeleri ile göçün kalıcılığı bir anlamda kesinleşmiş ve öncesinde Alman toplumundan tamamen izole yaşayan “misafir işçiler” ve göçe sonradan katılan aileleri için, uyum sorunu da bu zamanlarda gündeme gelmiştir.

1961 yılında başlayan bu göç hikâyesi, günümüze kadar farklı dönemlerden geçmiş ve Alman ve Türk tarihinin olduğu kadar, göç tarihinin de önemli olgularından biri olagelmıştır. Bu örnek, göç süresinin göçle ilişkisini göstermekle birlikte, bu mefhumun durağan bir niteliğe sahip olmadığını da göstermektedir.

1.1.1.2. “Mesafe”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü

Göç konusunda diğer önemli bir kavram “mesafe”dir. Oltmer (2016) göçü uzaklığa ve yakınlığa göre; (1) bölge içi, (2) bölgeler arası, (3) sınır ötesi ve (4) kıtalar arası olmak üzere dörde ayırır (Oltmer: 15). Oltmer'in ayrımını, (1) iç göç veya ulusal göç (ulusal sınırlar içerisinde vuku bulan göç), (2) dış göç veya uluslararası göç (ulusal sınırın aşılmasını imleyen ulus ötesi göç) şeklinde ele almak mümkündür. Bu durumda, birbirine çok yakın iki ülke arasında ulusal sınırın aşılması, dış göç kategorisine dâhil edilmelidir. Göç hareketi, yüzölçümü çok büyük olan bir ülkenin sınırları içerisinde

* Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. çalışmanın ikinci bölümü.

uzun bir yolculuğu içermesine rağmen, bir ulus-devletin sınırı aşılmıyorsa, burada uluslararası göçten bahsetmek söz konusu olmaz.

Günümüzde, “mesafe” kavramının anlamını teknolojik gelişmelerle ilişkilendirmek ve “uzun mesafe” veya “kısa mesafe” kavramlarının önceki dönemlerle aynı olmadığını belirtmek gerekir. Önceleri, günler hatta aylar süren yollar, artık uçakla çok kısa sürelerde aşılar durumdadır. Bu bağlamda “mesafe” kavramının, coğrafi anlamdan kültürel anlama kaydığını söylemek mümkündür. Örneğin, İngilizlerin Avustralya’ya gitmek için katettiği “coğrafi mesafe” ile “kültürel mesafe” arasında bir zıtlık varken; Fas’tan İspanya’ya göçte tam tersi bir durum söz konusudur (Düvell, 2006: 6-7). Bu durum, yerleşik olarak yaşayanların göçmenlere bakışı açısından da önemlidir. Ülkenin yerleşik halkının göçmenleri, kiralının yükselme ve gelirlerinin düşme sebebi olarak görmelerinin dışında, göçmenleri güvenlik açısından da tehdit olarak görmeleri, “mesafe” kavramının kültürel boyutuyla ilişkilidir. Kültürel olarak birbirine yakın olan toplumlarda, göçmenlere karşı bu tür öfkeli bir yaklaşım olduğunu söylemek güçtür. Bu durum, ülkelerin çokkültürlü bir yapıya sahip olup olmaması ve çokkültürcü bir uyumu tercih edip etmemeleri ile ilgili olsa da, çokkültürlü toplumlarda da “kültürel mesafe”nin etkisini yadsımak doğru olmayacaktır (Castles ve Miller, 2008: 21). Göçmenlere bakış açısındaki bu tutum, biyolojik ırkçılığın sonraki dönemlerde kültürel ırkçılığa dönüşmesi ile de ilişkilendirilebilir. Önceleri başka ülkelerden geldiği için, farklı deri rengi, kafatası biçimi ve boyutları nedeniyle “yabancı” olarak görülen göçmenler, aynı toplum içinde, farklı olanların “öteki”liğine dönüşür. Bir topluma yabancı olarak dâhil olan bir göçmen, yerleşik halkla kültürel olarak bir mesafe yaşadığında ve yerleşik halk tarafından alışık olduğu geleneksel yaşam biçimine olumsuz etkisi olduğu düşünüldüğünde, dışlanmak suretiyle “ötekileştirilir”. Böylece, başlangıcında “yabancı” olan göçmenler, zaman içerisinde “öteki” olana dönüşebilir. Bu konuda yerleşik halk ile göçmenler arasında kültürel mesafenin azalmasının, söz konusu ötekileştirmeye önemli etkisi olacağı söylenebilir. Ancak göçmenleri ötekileştirmenin bertaraf edilebilmesi için, yöntem olarak asimilasyonun tercih edilmesi de başka toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Kültürel olarak önce yabancı, sonrasında ise öteki olarak görülen göçmenlerin asimile edilmesiyle, çokkültürlü bir hayattan vazgeçilmesi sonucu ortaya çıkabilir. Bu durum kültürlerin bir arada yaşaması ve çokkültürlü bir yaşam biçimi için önemli bir tehdit oluşturabilir. Günümüz kültürlerarası çalışmaları, çokkültürlü bir

yaşama alışmanın, günümüz dünyasında yaşanan yoğun göçlerin toplumsal çatışmalara yol açmaması için, en önemli yol olduğunu göstermektedir. Günümüzde de farklılıklarla bir arada yaşama sorunu, göç konusunun önemli temalarından biridir.

1.1.1.3. “Politik Sınır”ın Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü

Uluslararası göçte, “politik sınır” kavramının hem fiziksel olarak hem de sosyal ve kültürel anlamda mesafe kavramı ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bir politik sistemin veya kültürün kendi içindeki yer değiştirmeleri için, göç yerine “hareketlilik” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, AB’ye üye olan ülkelerin, AB sınırları içerisinde gerçekleşen yer değiştirme için “hareketlilik”, AB sınırları dışında gerçekleşenler içinse “göç” tanımını kullandığı görülür.¹ Bu durum, sınırların sembolik olarak da korunmaya çalışıldığını gösterir. Bununla birlikte, politik sınırların değişken olduğu önemli konulardan biridir. Yugoslavya’nın dağılması, Brexit ile birlikte İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılışı, AB’ye üye olan devletlerin artışı veya azalışı bu sınırların sabit olmadığını birkaç örneği olarak gösterilebilir. Ayrıca Covid 19 nedeniyle dünya ülkelerinin birbirlerine sınırlarını kapatması, politik sınırların aşılabilirliğinin sorgulatmaktadır. Küresel dünyanın akışkan sınırları, pandemi nedeniyle katılaşmış durumdadır ve bu katılığın pandemi sonrasında, insanlar açısından ne şekilde devam edeceği ise henüz bilinmemektedir.

Sınırların değişebilirliğinin Alman tarihindeki belki de en önemli örneğinin, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Doğu ve Batı Almanya arasındaki politik serbestlikten dolayı artan göçleri durdurmak için, 1961’de inşa edilen ve 1989 yılında yıkılan ve bu çalışma için de kilit noktalardan biri olan Berlin Duvarı (*Berliner Mauer*) olduğu söylenebilir. Duvar inşa edildikten sonra da, insanların her türlü tehlikeyi göze alarak Batı’ya geçmeye çalıştığı görülmüştür. Bu dönemde birçok insan, çeşitli ülkelere göç etmiş ve bunların kimileri Duvar yıkıldıktan sonra geri göç etmiştir. Burada da görüldüğü gibi, sınırların değişmesi düzensiz, uluslararası, geri göç gibi birçok göç çeşidinin bir aradalığı anlamına da gelir. Bu durum ayrıca, politik olarak farklılaşan ülke kültürleri arasındaki hareketliliğin, daha önce aynı ülke, aynı ırk, aynı kültürden bile gelmiş

¹ Bu durum kalifiye kişilerin göçünü, ‘iyi’ye vurgu yaparak “hareketlilik” (mobility) olarak tanımlamayla ve “göç”ü (migration) ise ilkelliği, eşitsizliği, kısacası istenmeyen durumları –kötüyü- açıklamakta kullanmayla aynı bağlamda düşünmek mümkündür (Castles- Understanding Global Mig.2008’den akt. Adıgüzel, 2018: 12).

olsalar, göç hareketine dönüştüğünü göstermektedir. Aynı ülkenin vatandaşları olan Almanların, ülkenin siyasi bölünmesinden sonra, iki ayrı politik sistemin ve politik kültürün içinde yer almaları, politik sınır geçişlerine dönüşmüştür. Günümüzde Kuzey ve Güney Kore örneği de, benzer bir politik sınır örneği olarak varlığını sürdürmektedir.

Her disiplinin “sınır”ı farklı bir ölçüte dayanarak tanımladığı bilimsel bir gerçekliktir. Siyaset bilimi ve göç sosyolojisi açısından bu ölçütün ulus-devletler arasındaki sınırlar olduğuna dikkat çekmek gerekir. Örneğin, ABD ve Almanya’da ülke ve bazı eyaletler, bazı ulus-devletlerden daha büyük olması dolayısıyla eyalet sınırları, göç açısından önemli sınırlar olarak görülür (Düvell, 2006: 8). Başka bir örnek, Niyagara Şelalesi’nin New York tarafından; Niyagara Şelalesi’nin Ontario tarafına taşınmak, uluslararası göçe girerken, Bufalo’dan Detroit’e taşınmak uluslararası göçe dâhil edilemez (Bartram, Poros ve Monforte; 2017: 50). Bu nedenle, bazı hareketler kısa mesafeli olmasına rağmen, bir ulus-devlet sınırı aşıldığı için uluslararası göçe dâhil edilebilirken, eyalet veya bölge içinde gerçekleşen uzak mesafeli hareketler, iç göç olarak tanımlanmak zorundadır

İnsanlar, geçmiş zamanlarda göç kontrolünü sağlamak amacıyla sınırlarını belirlemek için yüksek duvarlar inşa etmiştir. Ulus-devlet pratiklerine göre ise, bu sınırlar vize ve pasaport kontrolleri ile çizilmiştir. Bu sınırların, özellikle kimi göçmenlere karşı korunmaya çalışıldığı görülmektedir (Fisher, 2014: XIII).

1.1.1.4. “İkamet Yeri” ve “Çalışma Yeri”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü

Uluslararası göçte “çalışılan yer” ile “yaşanan yer” arasındaki ayrımlarla ilgili tartışmalar süregelmiştir. Bilsborrow (1998), bir hareketin göç sayılması için politik bir sınırın aşılmasının yanı sıra, yaşanan yerin de değiştirilmesi gerektiğini öne sürer (akt. Düvell, 2006: 5). Bununla birlikte, günümüzde insanlar arasında, sabit bir yerde yaşayıp yine aynı yerde çalışanlar olduğu gibi, yaşadığı yer ile çalıştığı yer birbirinden farklı olanlar da bulunmaktadır. Örneğin, Fransa’da ikamet eden işçiler, İsviçre şehirleri olan Basel ve Cenevre’de çalışıp yüksek maaşlarını alabilmektedir. Önceki yıllarda Batı Şeria ve Gazze’deki Filistinlilerin, İsrail’de çalıştığı da, bu konu bağlamında bilinenler arasındadır (Bartram, Poros ve Monforte; 2017: 51-52).

Genel olarak bakıldığında, kişinin göç etmiş sayılması için yaşadığı yeri değiştirmesi gerekir. Ancak bir ülkede yaşayıp başka ülkelerde de evi, düzeni olan ve yılın çeşitli dönemlerinde bu yerler arası geçiş yapan birinin, göçle ilişkisini nasıl açıklamak gerekir? Göç literatürü, bu tür göç hareketlerini gerçekleştirenleri “*trans-migrant*” (göçmen ötesi) şeklinde tanımlamaktadır. İnsanlar artık, kısa süreli ve yoğun hareketler gerçekleştirilmektedir. İnsanların artık birkaç ülkede evi bulunmaktadır ve insanlar ulaşım imkânları sayesinde, iş veya seyahat amaçlı göçler gerçekleştirmektedirler. Bu anlamda bu yeni göç türünün, önceki göçlerden diğer bağlamlarda farklılıkları olsa da, bir yaşam tarzına dönüştüğünü söylemek ve bu nedenle, bu durumu göçte bir geriye dönüş olarak değerlendirmek mümkündür. Bu insanlar için göçün, yerleşim yerini değiştiren modern göçmenlere oranla, farklı bir anlamı olduğu da açıktır (Pries, 2001: 6). Dolayısıyla bu durum, bir hareketin göç olarak tanımlanması için, artık yerleşim yerinin değiştirilmesi zorunluluğunun ortadan kalkması anlamına gelmiş ve göçün, alt kavramlarla açıklanması gerekmiştir. Böylece, kalıcı ve geçici –veya tekrarlanan (döngüsel)- hareketlerin göç olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmıştır (Düvell, 2006: 9).

1.1.1.5. “Göçün Amacı” ve “Göçün Nedenleri”nin Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü

Göç konusunda daha önce belirtildiği gibi amaçların, sebep ve sonuçların değişebilir olduğu nettir. Bireyler veya gruplar, göçe çeşitli amaçlarla katılırlar. Ancak zaman içerisinde kimi göçmenler göç ettikleri ülkelerde düşündüğünden daha uzun, kimi ise daha kısa süre kalır. Bu durumda, göç türünün de göçmen tanımının da başka bir kavramla açıklanması gerekir. Örneğin, turistik bir gezi yapan bir birey, bulunduğu yerde daha uzun süre kalırsa (normal koşullarda turist vizesi 3 aydır), uzun süreli veya kalıcı göçmen gibi dil kurslarına katılır veya birkaç gün çalışırsa, o artık turist olarak değerlendirilmez. Bu nedenle kimi yazarlar, turistik amaçlı göçleri de “geçici göç” başlığı altında değerlendirmek gerektiğini dile getirmiştir (Düvell, 2006: 9-10).

Göç kararının verilmesinde genel olarak ekonomik, sosyal, politik, dini ve bireysel faktörlerin iç içe olduğu görülür. Göçten sonra bir durumun iyileşmesine yönelik beklentiler ve umutlar, göçmenin daha önce köken ülkesindeki bireysel durumuyla ilgili hayal kırıklıklarının bir sonucu olabilir (Oltmer, 2016: 11). Todaro (1980), insanların

temel olarak ekonomik nedenlerle göç ettiğini dile getirmekle birlikte, eğitim, kültürel farklılık, şiddet, siyasi huzursuzluk ve ailelere katılma gibi başka sebeplerin de göçte etkili olduğunu ifade etmiş ancak göç sebebi olarak şehir hayatının parlak ışıklarının tek başına yeterli olmadığını imlemiştir (Todaro: 377). Dolayısıyla, göçte sebep olarak tek bir faktörden bahsetmek mümkün değildir.

Kişisel unsurların yanı sıra, çeşitli dış etkenlerin de göçmen bireylerde veya gruplarda etkili olduğu söylenmelidir. Birey veya grup, köken ülkesindeki itme faktörlerinin ve hedef ülkesindeki çekme faktörlerinin derecesine bağlı olarak göçte karar verir. Örneğin, ekonomik anlamda kendi ülkesinde çalışırken aldığı ücretin, göç ettiği durumda daha fazlasını alacağını düşünen kişi için, sadece bu fark etkili olmaz. Kendi ülkesinde aldığı ücret, diğer ülkedekinden az olabilir ancak bu, kendisi için yeterli bir miktar olabilir. Bu durumda göçün maddi ve manevi yükünü çekmek mantıklı olmayacaktır. Birey ancak, aldığı para yaşamını idame ettirmeye yetmediğinde, göç etmeyi ve göçün maddi ve manevi külfetini çekmeyi göze alabilir. Bununla birlikte, aynı etkenlerin sosyo-kültürel, politik ve dini bağlamlarda da geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Kendi ülkesinde özgürlüğünün kısıtlandığını ve aidiyeti bağlamında kendini ifade edemediğini düşünen birey veya gruplar açısından, kendini daha rahat hissedebileceğine inandığı bölgelere göç etmek rasyonel bir karar olabilir. Burada göçmen ağlarının önemi açığa çıkar, çünkü kendisi gibi olanların göç ettiği ve rahat ettiği bir ülkeye göç etmek, söz konusu kişi için daha doğru olacaktır. Aksi takdirde, hedef ülkede karşılaşacağını düşündüğü ortamdan çok daha rahatsız edici bir ortamın içine girebilir ve bu onun göç kararının yanlış olduğunu gösterebilir. Bu durumda göç süresinde yaşadığı sıkıntılar da ruhsal ve maddi açıdan onu daha çok yıpratır.

Söz konusu itme faktörleri ne kadar çeşitliyse, göç eğiliminin de o kadar kuvvetli olacağını hatırlamak gerekir. Bir birey veya grup, sadece ekonomik açıdan sıkıntı çekiyorsa, hemen göçte karar vermez. Hem ekonomik hem politik hem de dini açıdan sorun yaşayan birey veya grubun göç etmeye karar vermesi daha olağandır.

1.1.1.6. “Karar Noktasında Birey veya Grupların Konumu”nun Göçün Sınıflandırılmasındaki Rolü

Göç konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer ve göçü sınıflandırmada belki de en belirleyici konu, göçün zorunlu mu yoksa gönüllü olarak mı gerçekleştiğidir.

Bireylerin veya grupların özgür iradeleriyle karar verdikleri göç, genel olarak “gönüllü” veya “ekonomik göç” olarak tanımlanır. İradenin tamamen ortadan kalktığı veya baltalandığı durumlarda ortaya çıkan göç ise, temelde “zorunlu göç” olarak tanımlanır. Göçün temelinde, insanları harekete geçiren bir unsur bulunur. Ekonomik göçmen de ekonomik nedenlerden duyduğu memnuniyetsizlik veya yeni imkân arayışı dolayısıyla göç eder. Bu nedenle, göçün tamamen gönüllü gerçekleştiğini söylemek güçtür. Ancak zorunlu göçle karşılaştırıldığında gönüllülüğün ne bağlamda kullanıldığı daha belirgin hale gelir.

Doğal afetler, hastalıklar veya savaş ve çatışmalar, insanları kendi ülkesini terk etmek zorunda bırakabilir. Bunun dışında bireyler veya gruplar, ulusal kimlikleri ve dini, siyasi vb. aidiyetlerinden ötürü yaşayacağı zulüm korkusu nedeniyle başka bir ülkede yaşamak isteyebilir. Bu durumda, güvenlik ve özgürlüklerinin tehdit altında olduğunu hisseden bireyler veya gruplar diğer ülkelerde geçici mülteci, mülteci veya sığınmacı olarak hayatlarına devam edebilirler. Ancak başka bir ülkeye yerleşmek mülteciler için o kadar kolay değildir, çünkü mülteciler zorunlu göçe tâbi olmalarının yanı sıra, göç alan ülkeler tarafından da çoğunlukla istenmeyen kişiler olur. Bu noktada, mültecilerin hedef ülkeye varmadan önce de çeşitli zorluklar yaşadığı görülür.

Hedef ülkeye transit ülkeler aracılığıyla ulaşmaya çalışan transit hâlindeki mülteciler olarak tanımlanan insanlara “başka bir yere yerleştirilmeleri şartıyla bir Devletin topraklarına geçici olarak giriş yapmalarına izin verilir” (Çiçekli, 2009: 86). Onlara bu süre içerisinde transit vize verilir ve bu vize ile transit ülke üzerinden geçişe “veya orada çok kısa süre, genellikle 24 veya 48 saat kalmalarına” izin verilir (Çiçekli, 2009: 86). Transit vize süresini aştığı hâlde, transit ülkede kalmaya devam edenler düzensiz göçmen statüsüne geçerler.

“Transit göç” ve “transit hâlindeki mülteciler” bu çalışmanın önemli konularındandır. Hem insanları göçe zorlayan hem de onlara kapılarını kapatan ülkeler, mültecilerin yaşamlarını zorlaştırmaya devam ettikçe, onların da korku içerisinde ve sürekli kaçmaya dayalı yaşam biçimleri ile canlarını ortaya koyarak ve kimi zaman canlarından olarak sürüklenmeye devam edeceklerini görmek zor değildir.

Mültecilerin yanı sıra, göçmen ve insan kaçakçılığı arasında bireylerin kararları konusunda bir ayırım vardır. Göçmen kaçakçılığında, göç edenin karar hakkı varken; insan kaçakçılığında söz konusu insanlar tamamen pasif durumdadır. Ekonomik göçmen için de, içinde bulunduğu koşullar onu göçe zorlayan etkenler olarak düşünülebilir ve bu nedenle göçün, gönüllü olarak gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılabilir. Ancak temel ayrıma bakıldığında mültecilik ve ekonomik göçmen arasında ciddi farklar olduğu görülür. Bu durum, yıllarca insanların sömürülmesinden, köle olarak satılmasına kadar birçok olumsuzluğu barındıran insanlık dışı eylemleri de yansıtır. Günümüzde mültecilerin durumu, zorunlu göçün iç burkan yönlerini gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, göçün insani bir eylem olduğunun kabul edilebilmesi için, bireylerin veya grupların göçte karar verici özneler olarak söz hakkına sahip olması gerekir.

Göçün karmaşık ve akışkan yapısı, bu çalışmada şu ana kadar adı geçen birçok kavramın yanında, bunlara benzer birçok kavramın da göç literatürüne dâhil edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Dolayısıyla göçte temel olarak belli unsurların olduğu ancak başka öğelerin de konuya dâhil olmak için, sıralarını bekledikleri bilinmelidir. Günümüzde iç- dış, gönüllü- zorunlu, kısa süreli- uzun süreli vb. göç kavramlarının yanı sıra; ulusötesi, geri, zincirleme, düzenli- düzensiz, transit, adım adım, mevsimsel, çevresel göç; emeklilik, mekik, işgücü, iş, kariyer, yüksek vasıflı, beyin, evlilik, çocuk, eğitim göçü; aile birleşmeleri, göçmen kaçakçılığı, insan kaçakçılığı şeklinde devam eden birçok kavram bu literatürün içinde yer almaktadır.

Bu çalışma, örneklem olarak seçilen dört eser üzerinden göç ve göçmene baktığı için, bu kavramların hepsini açıklamak yerine, eserlerde görülen göçler hakkında bilgi vermenin daha yerinde olacağı düşünülmüş ve özellikle bu göç türleri üzerinde durulmuştur.

“Göç çağında” insanların her zamankinden daha çok hareket hâlinde olması ile göç yoğunluğunun artması sonucunda ortaya çıkan sosyo-politik, ekonomik, kültürel, teknolojik vb. değişimler, zaman içerisinde birçok kavramı tarihe gömebileceği gibi, yeni birçok kavramın da göç literatürüne dâhil edileceğinin sinyallerini vermekte ve göç konusu yüzyıllardır olduğu gibi, sonraki dönemlerde de biçim değiştirecek olmasına rağmen, güncelliğini koruyacak gibi görünmektedir.

1.1.2. Göç Kuramları ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar

Göçün insanlığın ilk dönemlerinden beri yaşamın içinde olmasına rağmen, göçe yönelik çalışmaların çok daha sonraki dönemlerde başladığı görülür. Örneğin İbn Haldun 14. yüzyılın son çeyreğine girilmek üzere iken *Mukaddime*'de şehirleri kuran devlet yıkıldıktan sonra bedevî (göçebe) toplumların, buradaki rahat yaşamdan dolayı göçebeliklerinden vazgeçtiğini ve bu şehirlerde yaşamaya devam ettiğini dile getirir (Haldun, 2016: 730). İbn Haldun'dan dört asır sonra Adam Smith "serbest işgücü hareketliliği" açısından, işsizlik ve yoksulluğu itici ve yüksek ücreti çekici faktör olarak değerlendirir. Ancak bu ifadeler, göçün kuramsal açıdan çalışıldığı anlamına gelmemektedir (Rauhut, 2010: 105; Düvell, 2006: 79).

Göç literatüründe göç kuramları açısından ilk bilimsel çalışmalar, ilk makalesini 1876'da yayımlayan coğrafyacı E.G. Ravenstein'in nüfus sayımlarına dayanarak oluşturduğu "Göç Yasaları" (*The Laws of Migration*) kabul edilir (Ravenstein, 1876; Ravenstein, 1879; Ravenstein, 1885; 1889; Düvell, 2006: 80; Greenwood ve Hunt, 2003:2; Lee, 1966: 47; Grigg, 1977: 42). Ravenstein'dan günümüze kadar göçe yönelik kuramsal çalışmalar hızla artmış ve çeşitli disiplinler, göçün farklı bir yönünü açıklamaya çalışmıştır. Klasik teorilerde göçün ekonomik yönüne vurgu yapılır ve bu kuramlar, büyük boy kuramlardır.

Günümüzde, ulus-devlet sınırlarının aşınması, hemen hemen herkesin hareket hâlinde olması ile bu pozitivist görüşten kopmanın gerekliliği gündeme gelmiş ve göç çalışmalarında da birey, hane halkı, ulusal ve uluslararası pazarlar, sosyal ve kültürel sermaye, göçmen ağları gibi çeşitli değişkenler dikkate alınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, klasik kuramların temel olarak göçün başlama sebeplerine ve modern kuramların göçün sebeplerinin yanı sıra, sonuçları ve devam etme nedenlerine odaklandığını söylemek mümkündür. Ayrıca, hareketin bu kadar mümkün olduğu bir çağda göç edenlerin yanı sıra, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun göç eylemine girişmediğinin görülmesi de, son dönem kuramlarının bu konuya eğilmesine sebep olmuştur.

Göçün karmaşıklaşması ve anlamının her geçen gün genişlemesi, göç çalışmalarına hareketlilik, diaspora, ulusötesicilik, kadınların hareketliliği gibi yeni alanların dâhil olması ile daha da çeşitlenmiştir. Tüm bu zengin içerik, sosyal bilimler açısından göç

çalışmalarının zorlu bir alana dönüşmesi ve tek bir kuramın göçü açıklamakta asla yeterli olmayacağı anlamına gelmiştir.

Her disiplin kendi “akademik gelişim habitus”una eğilimli olduğu ve verileri bu bağlama göre analiz ettiği için (King, 2012: 7-10) her bir kuramın “değişik araştırma hedefleri, odak noktaları ve ilgileri” bulunduğu dikkate alınmalıdır. “Bu modeller arasındaki tutarlılığı saptayabilmek üzere her bir kuramın iç mantığını, varsayımlarını ve önermelerin anlamak zorunludur” (Abadan-Unat, 2017: 53).

Bu çalışmada ele alınan göç kuramlarının inceleniş biçimi, edebiyatta örneklem olarak seçilen eserlerde konu edilen göçlerin hangi kuramlarla ilişkilendirilebileceğini açıklayabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle klasik ve uluslararası göç kuramları ve göçe yönelik yaklaşımlar iki ayrı başlık altında ele alınacak ve kuramların olabildiğince net bir şekilde anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

1.1.2.1. Klasik Göç Kuramları ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar

1.1.2.1.1. Ravenstein’in “Göç Yasaları”

Ravenstein’in “Göç Yasaları” (*The Laws of Migration*), kuramsal bağlamda göçle ilgili ilk çalışmalarıdır*. Bu “yasalar”*, göçün ana nedeninin ekonomik olduğunu dile getiren ve kırsal bölgede yaşama ve bunun getirdiği zorlukların ortaya çıkardığı “itme” ve ticaret, sanayi, ulaşımın geliştiği büyükşehir yaşamının ortaya çıkardığı “çekme” faktörlerinin göçte etkili olduğunu aktaran nicel çalışmalara dayanan içgöçle ilgili çıkarımlardır (Ravenstein, 1876; Ravenstein, 1879; Ravenstein, 1885; 1889; ayrıca bkz. Grigg, 1977, 42-43; Haug, 2000: 1).

* Bununla birlikte Arango (2000), William Thomas ve Florian Znaniecki tarafından yazılan “*The Polish Peasant in Europe and America*” adlı eserin göç konusunda yazılmış belki de en etkileyici kitap olduğunu söyler ve Faist (2003), bu çalışmanın göç konusunda öncü olduğunu dile getirerek Arango’ya benzer bir düşünce öne sürer (Arango, 2000: 284; Faist, 2003: 143-145). Kitaptaki önemli noktaların bazılarının; göçmen mektupları üzerinden çeşitli analizlerin yapılmış olması, kültürler arası konumda bulunan göçmenlerin, kendilerini her iki kültürde de “evinde hissettikleri”ni öne sürmesi ve göçmen ağları gibi sosyal sermaye türlerine göç çalışmaları açısından çok erken bir tarihte odaklanması olduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Thomas ve Znaniecki, 1918; Hoerder, 2010: 15).

* W. Farr’ın göçün kesin kanunlara dayanmadığını ileri sürmesi üzerine, göç kanunlarını önce Birleşik Krallık üzerinden sonra yirmiden fazla ülke üzerinden ortaya koyan Ravenstein, burada bahsettiği kanunların fizik kanunları gibi olmadığını da belirtmiştir. Çeşitli eleştirilere maruz kalan Ravenstein’in çalışmaları, zamanın testinden geçmiş ve ilk göç teorisi olarak kabul edilmiştir (Lee, 1966: 47).

Göçün temelini ekonomik olduğu ve genellikle kırsal bölgelerden kentlere doğru gerçekleştiği, günümüzde de göç çalışmalarının odak noktalarından biri olma özelliğini korumaktadır. Bu nedenle, Ravenstein'in "yasalarının" her ne kadar kendi dönemi ve bağlamı içerisinde düşünülmesi gerekse de, onun göçe yönelik yaptığı açıklamaların günümüzde de değerini koruduğu söylenebilir.

1.1.2.1.2. Stouffer'in "Kesişen Fırsatlar Kuramı"

Samuel A. Stouffer'in (1940) göçün bireysel bir karar olduğu varsayımından yola çıktığı ve benzer olan iki yer karşılaştırıldığında, çekim birinde diğerine göre daha azsa, bunun mesafeyle ve kesişen fırsatlarla ilişkili olduğunu ve iki bölgede aynı fırsat varsa kişinin bunlardan yakın olanı seçeceğini öne sürerek mesafe ile hareketlilik arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalıştığı "Kesişen Fırsatlar Kuramı" (*Theory of Intervening Opportunities*), klasik göç kuramlarından biri kabul edilir (Stouffer, 1940: 854-867).

Stouffer, belirli bir mesafeye giden kişilerin sayısının, o mesafedeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı ve kesişen fırsatların sayısı ile ters orantılı olduğunu ileri sürmektedir (Stouffer, 1940: 846). Stouffer, göçte bireyleri sadece karar veren rasyonel aktörler olarak değerlendirdiği ve göç kararında bireyin etken ya da edilgen olma durumları üzerinde bir ayırım yapmadığı için, teorisinin sadece belli durumlar için geçerli olabileceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bireyin bir yerde yaşamaksızın oradaki fırsatları değerlendirme imkânının olmaması da teorisinin zayıf yanlarından biri olarak gösterilir. Ayrıca insanların önceliklerinin farklı olabileceği, bu nedenle koşulların ne derece benzer olabileceği de unutulmaması gereken diğer bir etkidir.

1.1.2.1.3. Lee'nin "İtme-Çekme Kuramı"

E. Lee (1966), "köken bölgeyle ilişkili faktörler", "varış yeriyle ilişkili faktörler", "engeller dizisi" ve "kişisel faktörler" başlıkları altında göçün nedenlerini, "İtme-Çekme Kuramı" olarak kuramsallaştırmıştır (Lee, 1966: 50). Köken ve varış yerlerinde göçü engelleyen, tetikleyen faktörler ve araya giren engellerin, bireylere göre farklılık gösterdiğini öne süren Lee'nin kuramının "itme faktörleri"ni, özetle, köken ülkedeki her türlü olumsuzluk; "çekme faktörleri"ni ise, hedef ülkedeki her türlü imkân olarak değerlendirmek mümkündür (Düvell, 2006: 81). Bu kuramın, göçü açıklamakta temel şablon oluşturması dolayısıyla her zaman güncel kalacağını söylemek yanlış olmaz.

1.1.2.1.4. Petersen'in "Göç Tipolojisi"

W. Petersen (1958), Lee'nin teorisini bir anlamda doğrularak ve göçün sebeplerine itme-çekme faktörlerinin yanı sıra doğal ve sosyal etkenleri de dâhil ederek sebepler ve sonuçlar bağlamında "ilkel göç, zorunlu göç, yönlendirilen göç, serbest göç ve kitle göçü" olmak üzere beş göç tipinden oluşan detaylı bir göç tipolojisi oluşturmuştur (bkz. Petersen, 1958).

W. Petersen, iç ya da dış göç konusunda bir ayırım yapmadığı gibi, göçmenlik hâlleri açısından da bir ayırım yapmaz. Ancak onun oluşturduğu tipoloji, göçmenin karar veren bir aktör olarak değerlendirilemeyeceği "zorunlu göçleri" de ele alması açısından oldukça önemlidir.

1.1.2.2. Uluslararası Göç Kuramları ve Göçe Yönelik Yaklaşımlar

Çalışmada şu ana kadar incelenen göç kuramları, klasik veya erken dönem göç kuramları olarak tanımlanmaktadır. Klasik göç kuramları, genel olarak göçün ekonomik boyutuna vurgu yapan ve itme-çekme faktörlerine yoğunlaşan, derinlemesine analiz içermeyen kuramlar olup göç çalışmalarına giriş niteliği taşımaktadır. Modern göç kuramları ise, uluslararası göç merkezli olup, yeni göç tiplerini de içerir. Geleneksel göçün yanında, ortaya yeni çıkan ekonomik koşullar, yeni göç türlerinin oluşmasına yol açmış, göç konusundaki yeni bilimsel yaklaşımlar da, klasik göç kuramlarına yeni bakış açıları getirmiştir.

1.1.2.2.1. Neo-Klasik Ekonominin Makro Kuramı

Uluslararası göç bağlamında kuramsal serüven, bu minvalde en eski göç kuramı olarak bilinen ve göçün sebebi olarak işsizlik ve ülkeler arasındaki ücret farklılıklarını gösteren ve bu farklılıklar ortadan kalktığında göçün de sona ereceğini iddia eden Hicks (1932), Lewis (1954), Harris ve Todaro (1970)'nun ortaya attığı Neo-klasik Ekonominin Makro Kuramı ile başlamıştır (bkz. Massey ve diğerleri, 1993: 434; Faist, 2003: 68-69; Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 25-26; King, 2012: 13-14; Kurekova, 2011: 5; Arango, 2000; 284-285; Lewis, 1954).

İşgücü göçünü merkez alan bu kuram, ücret farklılıkları söz konusu olmadığında gerçekleşen göçleri açıklamakta yetersiz kalır. Bununla birlikte bu kuram, aynı

ekonomik yapıya sahip ülkelerin, eşit miktarda göç almadığının veya vermediğinin nedenini açıklayamaması, göç nedenlerini saptamada sınırlı kalması, göçün sadece ekonomik yönüne vurgu yapması ve göçmenlerin genelleştirilmesi gibi konular bakımından çeşitli eleştiriler almıştır. Skeldon (2014), Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı'nın, Avrupa'nın 19. ve 20. yüzyıllardaki gerçeklerinden yola çıkarak oluşturulması nedeniyle, tarihsel ve Avrupa-merkezci olduğu öne sürmüştür (bkz. King, 2012: 13-14; Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 25-26; Arango, 2000: 286-287). Buna rağmen bu kuram, uluslararası göç konusunda öncü yaklaşım olması bakımından önemlidir.

1.1.2.2.2. Neo-Klasik Ekonominin Mikro Kuramı

Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı olarak değerlendirilen ve Beşeri Sermaye Kuramı olarak da bilinen kuram, insanın sahip olduğu yetenek ve beceriler; kültürel yeterlilik, eğitim, iş deneyimi, yabancı dil bilgisi gibi, insani sermayeye odaklanır. Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı, rasyonel bir aktör olarak bireyin, göçü uzun bir süre için uçak bileti, yeni yerde iş bulana kadar idare edecek para gibi “maddi” ve sosyal, kültürel anlamlarda “manevi” tüm masrafları düşüldükten sonra verimliliğini en yüksek seviyede kullanabileceği bir yatırım olarak gördüğünü savunur. Göçün masrafları düşüldükten sonra beşeri sermayesini en yüksek düzeyde kullanabilen birey, ekonomik anlamda daha iyi koşullara sahip olacaktır (Sjaastad, 1962; Massey ve diğerleri, 1993: 434-436; Düvell, 2006: 83-84).

Burada göçmen, bir yatırımcı rolündedir (Bodvarsson ve Berg, 2013: 32-34). Bu nedenle önemli olan noktalardan biri de, göçmenin gerçek ücret farklılıkları ve iş bulma imkânına dayanan “beklenen gelir hesaplaması”nı iyi yapmasıdır (Todaro, 1969: 139; Massey ve diğerleri, 1993: 434). Beklenen gelirin en yüksek olduğu yere göç etmek, beşeri sermayenin en iyi şekilde kullanılması anlamına da gelecektir. Bununla birlikte, göç belirli zorluk ve masraflarına karşın, zamanla yeni kazanımlar yaratacağı için insan sermayesine de bir yatırım olarak görülebilir. Örneğin, gittiği yerde dil öğrenmiş birey, döndüğünde bunu kendi ülkesinde daha iyi imkânlara sahip olmak için kullanabilir (Düvell, 2006: 84; Sjaastad, 1962: 80-93). Buradan hareketle, beşeri sermayenin zamanla hem göç edilen yerde faydaya dönüştüğünü hem de göçün beşeri sermayeye katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı'nın yenilikçi yönlerinden biri, göçün bireysel bir karar olduğuna yaptığı vurguda öne çıkar. Bununla birlikte bu kuram, bireyin göç edebilmesi için ekonomik, kültürel ve sosyal vb. bazı sermayelere sahip olmasını zorunlu tutar. Göçün sadece ekonomik refahla ilişkilendirilmesi ise teorinin zayıflıklarından biridir.

1.1.2.2.3. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı

İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi (*New Economy of Labour Migration*, NELM) kuramı, Neo-klasik kuramın temel iddiaları olan göçün bireysel bir karar olması ve göçün sadece ücret farklılıklarından kaynaklanması ile hesaplaşmak için geliştirilmiştir. Oded Stark, göç kararının sadece birey tarafından verilmediğini; aileler, hane halkı veya kültürel olarak tanımlanmış diğer mezo birimlerin bu kararda etkili olduğunu öne sürmüştür. Aileler veya hane halkı, göçü sadece ekonomik refahı artırma aracı olarak değil, iş gücü piyasasındaki başarısızlığın dışında, diğer piyasa başarısızlıklarına karşı da bir risk yönetimi stratejisi olarak değerlendirir (bkz. Kurekova, 2011: 7-8; Massey ve diğerleri, 1993: 432; Arango, 2000: 287-288; Stark ve Bloom, 1985). Bu bağlamda göç, bireysel değil, kolektif bir karar sonucunda gerçekleşen bir eylemdir. Bu durumda birey yok sayılmayıp grup bağlamında değerlendirilir (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 23). Örneğin dört kişilik bir ailede hane halkı, ekonomik anlamda gelirlerini en az etkileyecek ve göç etmesi durumunda en fazla faydayı sağlayacak kişinin göç etmesine karar verebilir. Bu durumda, çift taraflı bir ekonomik gelir sağlanır ve köken ülkede oluşabilecek risklere karşı göçmenin geliri önemli bir yönetim aracı olur.

Göç yönünün belirlenmesinde ücret farklılıkları dikkate alınsa da, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı'na göre işgücü göçü, sadece ücret farklılıklarına bir cevap olmaktan çok daha fazlasıdır. Göç, görelî yoksulluk ve gelir belirsizlikleri gibi faktörlerden etkilenir. Bu nedenle göç, ücret farklılıklarının olmadığı zaman da akıl dışı veya mantıksız değildir. Çünkü ücret farklılıkları ortadan kalksa bile, göç sona ermeyecek, ailenin gelir çeşitliliği talebi nedeniyle göç devam edecektir (akt. Düvell, 2006: 85; Kurekova, 2011: 7-8).

İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı, üçüncü dünya ülkelerinde bunca yoksulluğa ve imkânsızlığa rağmen, neden bu kadar az insanın göç ettiğini sorgulayan T. Hammar ve bu görüşteki diğerlerine (1997) cevap verir. Her aileden bir kişinin göçü, birçok

kişiyeye fayda sağlıyorsa bu durum, neden çok daha fazla kişinin göç etmediğini de açıklamış olur. Neoklasik kuram, yoksulluk çeken herkesin göç etmesi gerektiği sonucuna varırken; İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı her aileden bir kişinin göç etmesi gerektiği –yani on kişiden biri- sonucuna varır (Düvell, 2006: 86).

Arango (2000), İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı'nı temel sınırlamasının yasadışı göçmenler, mülteciler, sığınmacılar ve aile birleşimleri gibi uluslararası göçün diğer önemli biçimlerini dışlaması sebebiyle eleştirirken (akt. Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 26; Arango: 294.); Faist (2003), bu kuramın cinsiyet rolü gibi ev içi normları dikkate almadığını dile getirerek ağırlıklı olarak geleceğe dönük olduğunu belirtir (Faist, 69-70).

1.1.2.2.4. Hareketlilik Geçiş Hipotezi

Wilbur Zelinsky (1971), “Hareketlilik Geçiş Hipotezi” (*The Hypothesis of the Mobility Transition*) isimli çalışmasında Avrupa'nın tarihsel deneyimlerine dayanarak, “modern öncesi geleneksel toplum, erken geçiş toplumu, geç geçiş toplumu, ileri toplum” ve “geleceğin süper ileri toplumu” olmak üzere, göç ve hareketliliği beş aşamalı bir toplum modeli üzerinden açıklamaya çalışır. Zelinsky'nin “Hareketlilik Geçiş Hipotezi”nde sınıfladığı beş aşama şu şekildedir:

1. Modern öncesi geleneksel toplum: çok az göç, sadece evlilik veya tarım ürünleri ticareti için yerel hareketler,
2. Erken geçiş toplumu: kırdan kente kitlesel hareket, sömürge veya yerleşim için cazip yabancı bölgelere yerleşim,
3. Geç geçiş toplumu: kırdan kente büyük; ama yavaşlayan hareket, çeşitli dolaşım türlerinde çeşitlenme, örneğin işe gidip gelme,
4. İleri toplum: kırdan kente göç, yerini şehirlerarası göçe bırakır. Az gelişmiş ülkelerden vasıfsız işçilerin kitlesel göçü, vasıflı ve profesyonellerin uluslararası dolaşımı, ekonomik ve memnuniyet sebebiyle yoğun iç hareket,
5. Geleceğin süper ileri toplumu: daha iyi iletişim ve ulaşım imkânları insan hareketliliğinin bazı türlerinde azalmaya sebep olabilir. İç göç, şehirlerarası veya şehir

içi şekilde olur. Az gelişmiş ülkelerden vasıfsız işçi göçü devam eder. Göçle ilgili kısıtlamaların ortaya çıkması mümkündür (bkz. Zelinsky, 1971: 230-231).

Zelinsky'nin çizdiği tablo, bireyi rasyonel aktör olarak gören Sjaastad'ın ve göçün bir grubun verdiği karar olduğunu öne süren İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı'nın aksine, modernleşme sürecindeki farklı aşamalarla ilişkili tarihsel genellemeler olarak görülmesine rağmen, “kalkınmanın göç yaratması”, “iletişim ve ulaşım imkânlarının yerleşim amaçlı göçleri azaltacağı” ve “bazı göç türlerinde azalmaya yol açacağı” konusunda doğrulanmıştır (bkz. King, 2012: 15). Bununla birlikte bu bakış pozitivist ve tarihsel olması dolayısıyla eleştiriye açıktır.

1.1.2.2.5. İkili İşgücü Piyasası Kuramı

İkili veya Parçalı İşgücü Piyasası Kuramı, makro-analitik ve tarihsel yapısalcı kuramlardan bir diğeridir. Bu kuram, temel olarak uluslararası işgücü göçünün itme faktörlerinden değil, çekme faktörlerinden kaynaklandığını iddia eder (bkz. Piore, 1979). Bu kurama göre, göçün sebebi makroekonomik koşullara dayanır ve göç, bireyin ulaşamayacağı piyasa yapılarından kaynaklanır. Bu koşullar, sanayi toplumlarının bölünmüş, yani ikili işgücü piyasalarında, diğer bir deyişle hedef bölgelerde bulunur.

Özellikle, emek yoğun “ikincil sektör”, düşük vasıflı işler için sürekli bir işgücü ihtiyacı yaratır. Ancak yerli işçiler daha çok, yüksek ücretli ve yüksek vasıf gerektiren sermaye yoğun “birincil sektöre” yöneldiği için, emeğin yoğun olduğu alt tabakada yabancı işgücü göçü ortaya çıkar (Düvell, 2006: 82; Pries, 2001: 23-24; Arango, 2000: 288-290; Sert, 2018: 33). İkiye bölünmüş sektörlerde, alt bölümde çalışanlara ihtiyaç duyulmakta ve yerli işçi, bu işlere rağbet etmediği için yabancı işçi göç etmektedir. Bu durum, işgücü göçünün sebebinin itme faktörlerinden değil, çekme faktörlerinden kaynaklandığını gösterir. Bu durum, bazı ülkelerde çeşitli işlerin göçmen işi olarak tanımlanmasının da nedenlerindedir.

İkili işgücü piyasası kuramı aktörlerin, mikro-ekonomi modelleri tarafından öngörüldüğü gibi akılcı ve kendi çıkarları için kararlar verdiklerini kabul ya da reddetmemiştir (Massey ve diğerleri, 1993: 444). İkili işgücü piyasası kuramı, göçmen işçilere olan talebin, ücret farklılıkları ya da hane halklarının veya ailelerin kararları yerine, ekonominin, yapısal ihtiyaçlarından kaynaklandığını savunur (Wickramasinghe

ve Wimalaratana, 2016: 23-24). Neo-klasik Ekonomi Kuramı'nda karar mekanizması birey, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Kuramı'nda aile veya gruptur. İkili İşgücü Piyasası Kuramı'nda ise, karar mekanizması direkt yapının kendisidir. “Bu durum, özellikle Türkiye örneğinde olduğu gibi devletler düzeyinde yapılan ikili anlaşmalarda kendini göstermektedir” (Abadan- Unat, 2017, 68).

Piore, göçmenlerin hedef ülkede kendini var etme amacı taşımadığını, buradaki yaşamı köken ülkesindeki prestije dönüştürme çabasında olduğunu belirtmiştir. Bu durum, Almanya'ya göç eden misafir işçilerin birinci nesli için geçerli olmuştur.

İkili İşgücü Piyasası Kuramı'nın, sanayileşmemiş ülkelerden sanayi ülkelerine işgücü göçünü açıklamak için söyledikleri, sadece itme faktörlerine odaklandığı için indirgemecedir. Bu yaklaşım, bireyleri makinenin sadece bir “dişlisi” olarak görmek demektir. Ancak dünyada gerçekleşen tüm işgücü göçleri, Piore'nin öne sürdüğü şekilde sanayileşmiş ülkelerin işgücünü karşılamak için gerçekleşmez.

1.1.2.2.6. Dünya Sistemleri Kuramı

Immanuel Wallerstein'i referans alarak çeşitli kuramcılar tarafından geliştirilen “Dünya Sistemleri Kuramı” uluslararası göçün kökenlerini, belli ulusal ekonomilerdeki işgücü piyasasının ikiliği ile değil, on altıncı yüzyıldan beri gelişen ve genişleyen dünya pazarının yapısına bağlar. Dünya Sistemleri Kuramı, “Bağımlılık Okulu” ya da “Merkez- Çevre Kuramı” olarak da tanımlanır (Çağlayan, 2006: 78; Massey ve diğerleri, 1993: 444- 445). Dünya Sistemleri Kuramı uluslararası göçü, kapitalist dünya sistemlerinin kalkınma ve ticaretinin işlevsel açıdan gerekliliği ile açıklar (Pries, 2001: 22-23).

Dünya Sistemleri Kuramı'nın geliştirdiği şemaya göre uluslararası göç, 16. yüzyıldan beri küresel kapitalist sistemin yayılması ile ilişkilidir (King, 2012: 18). Gelişmekte olan veya az gelişmiş “çevre “ ülkeler, kapitalist “merkez” ülkeler tarafından kurulan ekonomik, kültürel ve ideolojik bağlantılarla, “merkez” ülkelere bağımlı hâle gelir. Buradaki bağımlılık, karşılıklıdır. Kapitalist merkez ülkeler, gelişmelerine devam edebilmek için ihtiyaç duydukları toprağı, ucuz hammaddeyi ve işgücünü “çevre” ülkelerden edinirken, çevre ülkeler de gelişebilmek için bu ülkelere ihtiyaç duyar.

Dünya Sistemleri Kuramı, göçün belirleyicisinin dünya piyasasındaki yapısal değişim olduğunu öne sürer. Bu kuram göçü, ekonomilerin birbirine olan bağımlılığının artması ve yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkışı ile küreselleşmenin bir işlevi olarak görür. İhracata dönük üretimin ve tarımsal ihracatın artışı, gelişmiş ekonomilerin yarı-gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilere yaptığı yabancı yatırımla doğrudan ilişkilidir, çünkü bu durum geleneksel iş yapılarında bir bozulmaya yol açmış ve insanlar göç etmek zorunda kalmışlardır.

Dünya Sistemleri Kuramı'nda sermaye ve işgücü hareketliliği, bir madalyonun iki yüzü gibi görüldüğü için, sermayenin hareketliliği, kuramın kilit noktalarından birini oluşturur. Göç, her ne kadar kapitalizmle birlikte ortaya çıkan ve tarihsel olarak gözlemlenebilen geleneksel iş yapılarındaki bozulma ve yer değişimlerin doğal bir sonucu olsa da, bu kuram, göçün küresel politik ve ekonomik eşitsizliği de beraberinde getirdiğine vurgu yapar. Bununla birlikte, tarihsel-yapısal kuramların zayıf noktalarından biri de, sadece küresel düzeyde anlamlı olmasının yanı sıra bireyi tamamen yok saymasıdır. Bu kuramın test edilebilir varsayımlar geliştirmeye imkân tanımaması, yeterince rağbet görmemesinin nedenlerinden biridir (Kurekova, 2011: 8-9; Arango, 2000: 291). Buna ilave olarak beyin göçünün, merkez ülkelerin kalkınmasına hizmet ettiği düşünülerek köken ülkenin sömürülmesi bağlamında okunup okunamayacağı tartışılabilir.

1.1.2.2.7. Göç Sistemleri Kuramı

“Göç Sistemleri Kuramı”, göçün belli ülkeler arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlara dayanan ve önceden var olan ilişkiler üzerinden ortaya çıktığını öne sürer (Castles ve Miller, 2008: 36; Arango, 2000: 292). Bu kuram, hedef ve köken ülkelerin, “genellikle merkez durumda bulunan belli sayıda ülke ile olağanüstü yüksek sayıda göçmen yollayan belli sayıdaki ülkeden oluştuğunu” öne sürmektedir (Zlotnik, 1992'den akt. Abadan- Unat, 2017: 67).

Bu kuram, göçü tek seferlik değil, devamlılığı olan bir hareket olarak değerlendirir ve ulus aşırı ağların önemine vurgu yapar (Adıgüzel, 2018: 32). Bu ilişkiler, henüz göç gerçekleşmeden ortaya çıkmış, tarihi geçmişi olan ilişkilerdir. Örneğin, Fransa, Hollanda ve Birleşik Krallık gibi ülkelere göç daha çok, eski sömürgelerinden gelir (Faist, 2003: 82; Castles ve Miller, 2008: 36).

Göç Sistemleri Kuramı, göçe sebep olan kararın, ne bireysel ne de hane halklarının kararı olduğunu iddia eder (Pries, 2001: 44). Bu kuramda temel olarak “herhangi bir göç hareketinin makro ve mikro yapıların etkileşiminin bir sonucu olarak görülmesi gerektiği” düşüncesi vardır. “*Makro yapılar, büyük ölçekli kurumsal etmenlere işaret ederken (ekonomi, siyasi sistemler, göçün ulusal politikaları ve kültürel ve sosyal sistemler) mikro yapılar, ağlara (akrabalık ve arkadaşlık sistemleri), uygulamalara ve göçmenlerin kendi düşüncelerine, göndermede bulunur.*” Makro ve mikro düzey, “sık sık ‘ara yapılar’ olarak işaret edilen, bir dizi aracı mekanizmayla birbirine bağlantılıdır” (Castles ve Miller, 2008: 36-37; Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 24-25).

Göç Sistemleri Kuramı, göçün her iki ülkenin de kalkınmasına hizmet edeceğini savunur. Göçmen, gönderdiği dövizlerle köken ülkesinin sadece ekonomik gelişimine değil, sosyal ve kültürel gelişimine de katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, ülkeler arasındaki ilişkiler her zaman aynı kalmaz. Bu durumda yine de ağlar yoluyla devam eden göçler, ülkelerin ilişkilerine tarihsel olarak bakmayı gerekli kılar.

1.1.2.2.8. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Göçün nedenlerini değil sürdürülebilirliğini mercek altına alan bir diğer kuram İlişkiler Ağı Kuramı’dır (Network Kuramı). Arango (2000) göç ağını, “göçmenleri köken ve hedef ülkedeki akrabaları, arkadaşları veya hemşehrileri ile bağlayan, onlara mali destek sağlayan ve onları çeşitli yollarla destekleyerek istihdam ve konaklama olanaklarını kolaylaştıran kişiler arası bağlar” olarak tanımlar (Arango, 2000: 291).

İlk göç edenler, çeşitli zorluklar çekerek hedef ülkede bir araya gelir ve burada yeni bir çevre edinirler. İlk göç edenler bunun yanı sıra, köken ülkesindeki göç etmeyen insanlarla da ilişkilerini devam ettirirler. Bu bağların gelişimi, köken ülkedeki insanlar için de göç kapısını aralar ve göçün maddi ve manevi yükünde önemli bir azalma görüleceği için, göç bu insanlar için de mümkün hâle gelir. Önceki göçmenler, yeni göçmenlere ev ve iş bulma, sosyal çevre edinme gibi konularda yardımcı olurlar. Dolayısıyla bu ağların oluşması için, göç deneyimi zorunludur (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 207). Göçmen ağları, yeni göçmen için bahsedilen konularla ilgili riskleri en aza indiren sosyal sermaye kazandırır (Bean ve Brown, 2015: 73; Arango, 2000: 291). Bu da göçün sürdürülmesinin önemli bir unsurudur. Bununla birlikte, bir kez göç eden, gittiği yerde çeşitli sebeplerden dolayı aradığını bulamadığını düşünürse,

ikinci bir kez göç etmeye daha yatkın olacaktır. Bu durumda sosyal sermayenin önemi büyüktür. Göç, bireysel veya hane halkının kararı sonucunda gerçekleşen bir hareket olarak tanımlanmakla birlikte, göçmen ağlarının da göçte etkili ve yönlendirici olduğu kabul edilmelidir (Massey ve diğerleri, 1993: 448). Bir göçmen için hedef ülkede uzun süre yaşayan bir kardeşin olması, o ülkeye yeni göç etmiş bir soydaştan daha önemlidir. İlişkiler Ağı Kuramı, iç göçlerden ziyade ulus-ötesi göç hareketlerini açıklamakta faydalıdır (Abadan- Unat, 2017: 69).

İlişkiler Ağı Kuramı, insanlar arasında gruplaşmalara dönüşen bu ağlara dışarıdan katılımın zor olmasının, göçü engelleyebileceği düşüncesiyle eleştirilmiş ve teknolojinin gelişimiyle birlikte potansiyel göçmenlerin hedef ülkeyle ilgili bilgiye her yönüyle erişebilmeleri nedeniyle ağlar arası dayanışma gereksiniminin eskisi kadar önemi kalmadığı öne sürülmüştür (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 26; Kurekova, 2011: 14). Bununla birlikte, yeni neslin internet ortamında edindiği bilgiye daha çok güvendiğini ve bu nedenle daha bireysel hareket edebildiğini söylemek mümkünken, önceki nesiller için bu ağların güvenilirliğinin daha yüksek olduğu da düşünülebilir.

1.1.2.2.9. Kurumsal Kuram

Uluslararası göç, yoğun göç alan gelişmiş ülkeler tarafından çeşitli yaptırımlarla sınırlı tutulmaya çalışılır. Buna rağmen, birçok insan bu ülkelere giriş yapmak ister. Kurumsal Kuram, göçün bu yönüne vurgu yaparak bu arz-talep arasındaki dengesizliği düzenlemek için kurulmuş gönüllü (kâr amacı gütmeyen) ve özel (kâr amacı güden) kuruluşlara dikkat çeker. Sınırlı vize ve çok sayıdaki göçmen arasındaki dengesizlik, çeşitli birey ve gruplar tarafından insanları sömürmek ve mağdur etmek için kullanılır. Göçmen ve insan kaçakçıları bunların en belirgin örnekleridir. Gönüllü ve özel kuruluşlar, işte bu mağduriyeti engellemek amacıyla çaba göstererek ve göçmen adaylarını haklarını arama konusunda bilgilendirerek kolaylık sağlamaya çalışır (Abadan- Unat, 2017: 65-66).

Kâr amacı güden kuruluşlar, çoğunlukla yasadışı eylemlerde bulunarak, göçmenlere yeraltı piyasasında belirlenen ücret karşılığında sınırların ötesinde kaçakçılık, iç bölgelere gizli ulaşım, sahte belgeler ve vizeler, düzenli göçmenler ya da hedef ülkenin vatandaşları ile düzenlenen evlilikler gibi bir dizi hizmet sunmaktadır. Kâr amacı gütmeyen çoğu insani yardım kuruluşu; danışma, sığınma evleri gibi sosyal hizmetler,

yasal belgelerin nasıl edinileceği konusunda hukuki tavsiye, göçmenlik yasaları vb. konusunda farkındalık oluşturarak bundan etkilenen göçmenlere kolaylık sağlamaktadır. Zamanla, bireyler, işletmeler ve örgütler, göçmenler tarafından iyi bilinir hâle gelir ve kurumsal açıdan istikrar kazanır ve göçmenlerin yabancı işgücü piyasalarına girmek için yararlanabilecekleri sosyal sermayenin bir başka biçimini oluştururlar (Massey ve diğerleri, 1993: 450-451).

Kurumsal Kuram, özellikle günümüz bağlamında hem emek gönderen hem de kabul eden ülkeler için daha elverişli ve güçlü bir politika çerçevesi oluşturmak için önemlidir (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016). Devletlerin göçün engellenemez olduğunu kabul etmesi ve buna yönelik kimi düzenlemeler yapması gerekmektedir. Aksi takdirde insanlar, bir şekilde hedef ülkeye girebilmek için çaba göstererek kimi zaman tüm maddi varlıklarını kaybetmeyi kimi zaman bedenlerinin sömürülmesini ve kimi zaman da canlarından olmayı göze almaya devam edeceklerdir.

1.1.2.2.10. Kümülatif Nedensellik Modeli

Uluslararası göçü, zamanla yeni bir göç hareketinin ortaya çıkması ile ilişkilendiren “Kümülatif Nedensellik Modeli” (“Göçün Kültür Teorisi” veya “Göç Deneyimi Birikiminin Anlamı”), Gunnar Myrdal tarafından 1956 yılında ortaya atılmış, Douglas Massey ve meslektaşları tarafından geliştirilmiştir. Birikimsel (kümülatif) nedensellik, İlişkiler Ağı Kuramı veya Göç Sistemleri Kuramı gibi, göçün kendini sürdürdüğünü öne sürer (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 25; Arango, 2000: 292-293).

Göç, çeşitli sebeplerle başlayabilir. Ancak bu ilk sebepler göçün zaman ve mekânda devamını sağlayacak koşullardan oldukça farklı olabilir. İtme-çekme faktörleri nedeniyle, ekonomik refaha ulaşma veya risk yönetim stratejisi amacıyla gerçekleşen göçler yaşanmaya devam etmektedir. Ancak göç başladıktan sonra ortaya çıkan yeni koşullar, bu ilk nedenden bağımsızdır.

Göçmen ağlarının ve göçmenlere yardım amaçlı kurulan kâr amacı güden ve gütmeyen kuruluşların gelişimi, hedef ülkelerde çeşitli işlerin yeniden tanımlanması gibi değişiklikler “birikimsel nedensellik” olarak adlandırılır ve bu süreç, bir toplumda göç bir kere başladığında, bunun devam etme olasılığını artırır (Massey ve diğerleri, 1993: 451). Örneğin, göçmenlerin ülkelerine gönderdiği dövizler köken ülkedeki yaşam

maliyetini yükselttiğinde veya başarılı göçmenler etkili bir itme faktörü olarak deneyimlerini aktardığında, köken ülkedeki insanlar da yaşam standardını belli bir seviyede tutmak için göç eder. Bu duruma spesifik bir örnek, önceleri İtalyan pizza veya döner kebab restoranları Almanya'daki göçmenleri hedef alarak açılmıştır. Ancak bu durum birçok kişi için iş imkânı olarak görülüp göç etme sebebine dönüşmüştür (Pries, 2001: 41-42). Bu durum, görüldüğü gibi ilk göç edenlerin göç etme nedenlerinden farklı bir göç nedeni oluşturur ve göç, kendi kendisini devam ettirmiş olur.

1.1.2.2.11. Ulus-aşırı Kuram

Küreselleşmenin göçe etkilerinden biri de, insanların sadece bir ülkeye göç edip orada yaşamını devam ettirme anlayışını değiştirerek, insanların birçok ülkede çoklu yaşamlar sürmesinde görülür. Bir ulus-devletten çıkıp diğer ulus-devlette yaşamaya devam eden insanlar, artık ulus-aşırı göçler gerçekleştirirler. Göç, artık iki mekân arasında gerçekleşen bir hareketlilik değil, bir yaşam biçimi olarak “çok mekânlılığı” içerir (Pries, 2001: 49).

İnsanlar, bir kere göç ettiklerinde köken ülkeleri ile iletişim kurmak için artık bir mektubun gelmesini beklemezler. İnternet üzerinden iletişimin anlık olmasının yanında, ulaşım teknolojilerindeki gelişim ile insanların kendileri, önceki dönemlerde bir mektubun gelme süresinden çok daha kısa bir sürede ülkeler arasında geçiş yapabilmektedirler.

Göçün bahsedilen yönlerine vurgu yapan “Ulus-aşırı Kuram” (Ulus-ötesi Kuram) bağlamında, söz konusu göçmenleri de “göçmen-ötesi” (*trans-migrant*) olarak tanımlamak mümkündür. Ulusaşırı eylemler, hem hükümet temsilcileri veya çokuluslu şirketler tarafından hem de göçmenler veya onların köken ülkesindeki yakınları tarafından başlatılabilir. Bununla birlikte, bu eylemler sadece ekonomik teşebbüslerle sınırlı olmayıp siyasal, kültürel ve dinsel girişimleri de kapsamaktadır (Portes, 1999: 464'ten akt., Castles ve Miller, 2008: 40-41).

Hedef ülkede yaşayan ve çalışan göçmenler, köken ülkelerine yatırım yapmalarının yanı sıra, orada oy kullanarak veya ibadet ederek köken ülkesiyle bağlarını sürdürürler (akt. Öner, 2018a: 21). Ayrıca, ulusaşırı eylemlerin ulusaşırı cemaatlerden bahsedilebilmesini mümkün kılan temel özelliği, bir grubun yaşamında merkezi rol oynamasıdır (Castles

ve Miller, 2008: 41). Günümüzde, göçün bu türünün göçebe toplumlarda olduğu gibi, bir yaşam tarzı anlamına geldiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında “ulusaşırıçılık”, göçebeliğin ulaşamayacağı sınırlara ulaşan modern bir versiyonu olarak kabul edilebilir. Pries, uluslaşırıçılığı, “bağlı-göçebe” yaşam tarzı olarak açıklar. Belli bir yere kalıcı olarak yerleşim gerçekleşmediği için göçebe, belli yerler arasında göç edildiği ve mekândan tamamen bağımsız bir dolaşım söz konusu olmadığı için de, bağlı bir yaşam tarzıdır. Bu yeni kavramsallaştırmalarla birlikte cemaat (*Gemeinschaft*), cemiyet (*Gesellschaft*) ve ulus-devletin de yeniden düşünülmesi gerekmektedir (Pries, 2001: 53).

Basch ve meslektaşları, oldukça uç bir yorum getirerek uluslaşırıçılığın “yurtsuzlaştırılmış ulus-devletlerle” sonuçlanacağını savunmaktadır. Ancak söz konusu ulus-devletin aşılması göçmenler bağlamında önem taşıdığı için, bunun geçerli olabileceğini söylemek, küreselleşmenin tek tip kültür oluşturduğu (veya oluşturacağı) düşüncesinin bir benzeridir ve ikisinin de alt kültürlerden bağımsız olarak gerçekleşmesi, henüz mümkün görünmemektedir (bkz. Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 304).

1.1.2.2.12. Sosyal Sermaye Kuramı

Göç imkânını ve göçün yönünü açıklamaya çalışan Sosyal Sermaye Kuramı, göçmenlerin sosyal yaşamları ve dayanışmalarına odaklanmaktadır. P. Bourdieu, sosyal sermayeyi ilk kullanan Marx’ın tanımından oldukça farklı bir şekilde, "aşağı yukarı kurumsal hâle gelmiş karşılıklı ahbaplık ve tanışıklık ilişkilerinin sağlam ağına sahip olmaya bağlı, mevcut ve potansiyel kaynakların toplamı" şeklinde tanımlamıştır (akt. Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 286- 287).

Sosyal sermaye, diğer sermaye biçimleri olan ekonomik, kültürel, sembolik sermayelere aktarılabilir bir sermaye türü olup nicelik ve nitelik, pozitif ve negatif etki açısından önem taşımaktadır. İlişkiler Ağ Kuramı’nda ağlar, sosyal sermayenin bir çeşididir. Dolayısıyla Sosyal Sermaye Kuramı, daha geniş bir alanı kapsar (Bkz. Düvell, 2006: 100-102; Haug, 2000: 28).

Portes, sosyal sermayenin “aile dışı ağlar yoluyla kazanılan faydaların, sosyal kontrolün ve aile desteğinin kaynağı” olabileceğini dile getirmiştir (akt. Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 289). Faist (2003), sosyal sermayenin göç bağlamında “*gizil*

göçmenlerin seçimi; göçmen ağları ve zincirleme göç yoluyla göçün yayılması; ağların, grupların ve örgütlerin göç sistemleri içerisinde bağlantılandırılması ve göçmenlerin göç eden ülkelerde uyum göstermeleri ya da göç verilen ülkede yeniden uyumları” açısından önemini vurgular (Faist: 170). Bunun yanı sıra çoğu araştırma, sosyal sermayenin olumlu tarafına vurgu yapmaya çalışmıştır. Ancak İlişkiler Ağı Kuramı’nda görülen grup dışından olanları dışlama ve ayrıca kaynaklara eşit erişim imkânının olmaması, aşırı sosyal zorunluluk ve kontrol gibi etkenlerin burada da bulunduğu unutulmamalıdır (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 289-290).

1.1.3. Göç Kuramlarının ve Göçe Yönelik Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Bu çalışmada incelenen göç kuramları, Hammar ve diğerleri (1997) ve Faist (2003) tarafından “makro”, “mikro” ve “mezo” düzeyde göç kuramları olarak üç ana kategoriye ayrılır. Massey ve diğerleri (1993) tarafından "göçün başlatılması" ve "göçün yaygınlaşması" olarak iki kategoriye; Kurekova (2011) tarafından ise "göçün belirleyicileri" ve "göçün sürdürülebilirliği" olmak üzere yine iki kategoriye ayrılmıştır (akt. Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 18; Massey ve diğerleri, 1993, 432-454; Kurekova, 2011; Faist, 2003).

Bu çalışmada incelenen göç kuramlarında göçün, erken dönem göç kuramlarından günümüze kadar, çeşitli değişkenler dikkate alınarak yorumlandığını ve açıklandığını gözlemlemek mümkündür. Göçün neden başladığı, göçe kimin karar verdiği veya göçte bir karar mekanizmasının olup olmadığı, itme-çekme faktörlerinin göçte ne kadar etkili olduğu, göç ve kalkınma arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin türünün ne olduğu, göçün sonuçlarının neler olduğu, göçün sürdürülmesinin nedenleri, göçün mekânsal bağlamının ne olduğu gibi sorular göç kuramlarını meşgul etmiştir.

Hiçbir kuram tek başına “mükemmel” olmadığı için, kuramların kabul edilen savlarının yanında, eleştirilen yönlerinin olması da kaçınılmazdır. Bununla birlikte, yeni kuramsal çalışmalar devam etmektedir. Burada ele alınan ve genel kabul gören kuram ve kavramların dışında, “stres eşiği modeli, piyasa başarısızlığı kuramı, sosyal sistemler kuramı, göç politikaları ve hegemonik istikrar kuramı” gibi yeni kuramsal çabalar ve daha rahat bir yaşam için göç eden eşcinselleri ve çevrecileri konu alan çalışmalar da bulunmaktadır (bkz. Düvell, 2006: 111-121; Sert, 2018: 38-39).

Toplumlar değişir, böylelikle kavramların anlamları da değişime uğrar. Çalışmanın bu aşamasında, anlamı değişse de göç hareketlerinin devam edeceğini ve bu değişimin yeni kuramsal çabalara dönüşeceğini söylemek mümkündür.

1.2. Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Göçmen

İnsanlar, tarih boyunca çeşitli koşullara bağlı olarak bir yerden göçerek başka bir yerde yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. İlk olarak avcılık toplayıcılıktan, yerleşik düzene geçiş, insanların yaşam tarzı olarak göçten uzaklaşması anlamına gelmiş ve zaman içerisinde göçmenlik de, yerleşik düzende çizilen sınırların dışında olanlarla ilişkilendirilmiştir. Göçten uzaklaştıkça göçmenin tanımlanmasının öneminin ortaya çıkması, günümüzde göçmen uyumu konusunda da oldukça anlamlıdır.

Göçmenliğin bir terim olarak tanımlanması, bireylerin veya grupların mekânsal değişimleri ile ilişkili olarak gerçekleşmiştir. Bu tanımlama, sonraki dönemlerde ben ve öteki kavramlarına yaslanarak yerli ve yabancı üzerinden birlikte yaşamının imkânını sorgulamak veya bunun mümkün olması için yapılması gerekenleri, bir anlamda, dayatmak amacıyla yapılmıştır.

Göçmenlik hâllerine yönelik tartışmalar, göç çalışmalarının hâkim kültür ve göçmen grup arasındaki farklılıklara odaklanması ile ivme kazanmıştır. Göçebe toplumlarda herkesin göç hâlinde olması, ayırıcı bir özellik olarak göçmenliğin literatüre girmesini gereksiz kılmıştır. Ortaçağda din adamlarının, öğrencilerin ve sanatçıların vb. göçleri de bir yerleşikliğe dayanmadığı için, bu insanlar gezginler olarak değerlendirilmiş ve onların toplum içerisinde ayrı bir yer edinmeleri konusu tartışılmamıştır. Sanayileşmenin etkisi ile kırdan kente göç akınlarının oluşması, göçenlerin yaşadıkları zorluklar ve hâkim toplumun işçi sınıfı ile karşılaşması ise, iç göç bağlamında önem taşıdığı için, toplumdaki sınıflaşma ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Göçmen kavramının günümüzdeki anlamı, uluslararası göçle bağlantılıdır ve bu da, ulusal bir sınırın aşılması ve dolayısıyla ulus-devlet anlayışı ile ilgilidir.

Uluslararası göçün tarihi yeni olmamakla birlikte, 2000 yılında 173 milyon olan uluslararası göçmen sayısının 2017’de 258 milyona ulaştığı göz önüne alınırsa, uluslararası göçün yayılma hızını günümüz bağlamında tahmin etmek zor olmayacaktır. Bu sayının 25,9 milyonunun mülteciler ve sığınmacıların oluşturduğunu ayrıca

belirtmek gerekir (UN DESA, 2018: 77). Bununla birlikte, düzensiz göçmenlerin net kaydı tutulmadığı için, bahsi geçen sayıların göçmenlerin durumu hakkında kesin bir bilgi veremediği de unutulmamalıdır.

Günümüzde göç çeşitlerinin artışına koşut olarak göç eden veya etmek zorunda kalan insanları tanımlamak için kullanılan kavramların da çeşitlendiği görülür. Bununla birlikte, şemsiye bir kavram olarak göçmenin “kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir” (Türk Dil Kurumu, 2019) olduğunu söylemek mümkündür. Burada göçün uluslararası boyutuna yapılan vurgu ve göçün, kişinin veya grupların iradesi ile gerçekleştiği düşüncesi dikkat çekmektedir. Ancak bu durum tüm göçmenlik hâlleri için geçerli değildir.

1.2.1. “Göçmen” Kavramına Çeşitli Açılardan Bakış

Göç kavramında olduğu gibi, göçmen kavramında da genel kabul görmüş ve göçmenin tüm niteliklerini barındıran bir tanım yapmak mümkün değildir. Bunun önündeki engellerden biri de göçmen türlerinin iç içe geçmişliğidir. Örneğin vasıflı bir göçmen hem uzun süreli göçmen hem de düzenli göçmen tanımlarına uygun olabilir. İşsiz biri başka ülkeye ekonomik nedenlerle göç edebilir ve ekonomik göçmen sınıfına girebilir. Ancak bu kişi ırkı, dini ya da cinsiyeti nedeniyle işsiz kalmış ve göç etmiş ise, bu durumda onu sadece ekonomik göçmen olarak adlandırmak zorlaşacaktır (Koser, 2007: 19). Ayrıca hedef ülkede kalınan süre, iş imkânları vb. sonucunda bireyin veya grupların baştaki göçmen türünden başka bir türe dönüşmesi de mümkündür.

Ülkelerin vatandaşlık tanımları da göçmen tanımı açısından sorun oluşturabilmektedir. Örneğin, *jus soli* (ülkede doğmuş olma üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) anlayışını benimseyen ülkeler açısından, birinin vatandaş olarak kabul edilmesi için orada doğmuş olması yeterliyken; *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesine bağlı olan ülkeler için yeterli değildir. Bu durumda bazı ülkeler için göçmen olanlar, bazıları için vatandaşdır. Bu durum, Berlin Duvarı'nın yıkılışının ardından Almanya'daki etnik Alman göçmenlerin (*Aussiedler*) vatandaşlığa kabulünü kolaylaştırmış ancak başka ulusa tâbi olan göçmenlere karşı yabancı düşmanlığının artmasının nedenlerinden biri olmuştur (bkz. Castles ve Miller, 2008: 294-319).

1.2.1.1. “Karar Noktasında Birey veya Grupların Konumu”nun Göçmenin Sınıflandırılmasındaki Rolü

Göçmen bağlamında “gönüllü” ve “zorunlu göç” türleri ana başlıklar olarak değerlendirilecek olursa; ekonomik göçmen, kalifiye göçmen, emekli göçmen, mülteci (bazı hâllerde) gibi gönüllü göç edenlerin yanı sıra; mülteci, sığınmacı, transit hâlindeki mülteci, iklim mültecisi (çevresel göçmen) gibi göç etmek zorunda kalan kişilere yönelik tanımlamalarla karşılaşılır. Ayrıca zorunlu göçün farklı bir boyutu olarak önceleri köle ticaretine, günümüzde insan kaçakçılığına maruz kalan insanlar da önem taşımaktadır. Bununla birlikte, göçmen kaçakçıları ile ülkeye giriş yapan göçmenler, genellikle köken ülkesinde yaşadığı zorluklardan kaçmak için bu yola başvururlar. Bu noktada, göçün gönüllü olarak gerçekleştiği düşünülse de, itme faktörlerinin etkisinin oldukça yüksek seviyede olduğu dikkate alınmalıdır. Bu durum, zorunlu göçe maruz kalmayan mültecileri, yönlendirilen göçü gerçekleştiren mülteciler olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

Görüldüğü gibi, sadece karar bağlamında bakıldığında dahi oldukça farklı göçmen türleri ile karşılaşılır. Almanya'nın tarihi bu göçmen çeşitliliğini görmek açısından iyi bir örnektir. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle birçok insan göçe zorlanmış veya kendileri başka ülkelerde sığınma aramak için göç etmişlerdir. Bu süreçte hedef ülkeye göçleri oldukça zor olan mülteciler, bu çalışmada da ele alınacağı gibi, çeşitli ülkelerde transit hâlinde mülteciler veya dolaşım hâlindeki mülteciler olarak yaşamak ve çeşitli zorluklar çekmek zorunda kalmışlardır. Transit hâlindeki mülteciler; “başka bir yere yerleştirilmeleri şartıyla bir Devletin topraklarına geçici olarak giriş yapmalarına izin verilen mülteciler” (Çiçekli, 2009: 86), şeklinde tanımlanır. Dolaşım hâlindeki mülteciler ise, “doğrudan zulüm görebilecekleri bir ülkeye gönderilmemelerine rağmen sığınma talepleri reddedilen veya taleplerini incelemeye istekli bir Devlet bulamayan ve sığınma arayışı içerisinde bir ülkeden diğerine giden veya gönderilen mültecilerdir” (Çiçekli, 2009: 24). Transit hâlindeki mülteciler için giriş izni söz konusuysen, dolaşım hâlindeki mülteciler için durum daha zordur.

Mülteci kavramına yönelik ilk tanım, 1951'de BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile: “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu

ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” şeklinde yapılmıştır. Bu sözleşmeyle 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar nedeniyle Avrupa'daki mültecileri koruma amaçlanmıştır (M.H.S.İ.S., Çiçekli, 2009: 65; Hazan, 2018: 185-187; Koser, 2007 :71). Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile mülteci tanımındaki zamansal ve mekânsal sınırlama kaldırılmış ancak tanım genel olarak aynı kalmıştır (Hazan, 2018: 188; Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 232).

Günümüzde, mültecilere yönelik (1) geri dönüş, (2) bulunulan yere uyum sağlamaya veya (3) üçüncü bir ülkeye yerleştirmeye dayanan üç temel çözüm bulunmaktadır (Hazan, 2018: 195; Koser, 2007: 80). Geri dönüşte gönüllülük esastır. Ancak mültecilerin zorla geri gönderildiği durumlar da vardır. Bununla birlikte, geri dönen döndüğünde neyle karşılaşacağını bilmemekte ve yaşamına bir anlamda yeniden başlamak zorunda kalmaktadır (Öner, 2018b: 274). Göçe sebep olan sorunlar ortadan kalkmış görünse de (örneğin savaş bitmiş olabilir ancak savaşın kalıntıları yeni bir yaşam için oldukça zor koşullar demektir) geri dönen kişi için, hiçbir şey görüldüğü kadar kolay değildir. Bu nedenle, insani koşullar yeniden yaratılmadığı sürece geri dönüş, ‘sorun’u uzaklaştırmaya çalışmaktan başka bir anlama gelmeyecektir. İkinci bir çözüm olan ev sahibi ülkeye kalıcı olarak yerleşme seçeneği ise, mültecilerin genellikle istenmeyen göçmenler olması sebebiyle, ev sahibi ülke tarafından tercih edilmemektedir. Üçüncü bir ülkeye yerleştirme de, geçmişte görülmüş bir çözüm olmakla birlikte, Avrupa'nın belli bölgelerinde bulunan sığınmacılar ve mültecilerle ilgili mevcut endişe ortamında, büyük çaplı yeniden yerleşim, politik olarak uygun bir seçenek değildir (Koser, 2007: 80-83).

Sığınmacıların iltica taleplerinin reddedildiği ve mülteci statüsü verilmediği durumlarda, bulunduğu ülkeyi terk etmeleri zorunludur. Aksi takdirde sığınmacılar, düzensiz göçmen konumuna geçer ve yakalandıklarında sınır dışı edilirler.

1.2.1.2. “Hedef Ülkeye Giriş Biçimi”nin Göçmenin Sınıflandırılmasındaki Rolü

Hedef ülkeye giriş biçimi, göçmenlerin sınıflandırılmasında önemli bir role sahiptir. Vize ve pasaport işlemleri tamamlanmış ve ülkeye yasal yollardan giren göçmenler için, vize sürelerini aşmadıkları sürece sorun yoktur. Vize sürelerini aşanlar veya buldukları göçmen konumun dışında hareket edenler için durum farklıdır, çünkü

düzensiz göçmenler, hedef ülkeye yasal olmayan yollarla giriş yapanların yanı sıra, yasal yollarla giriş yapan, vize süresi geçmiş, çalışma izni olmadığı hâlde çalışan kişileri de kapsamaktadır.

Ülkeye kaçak giriş yapmak isteyenlerin en yakın dostları göçmen kaçakçılarıdır. Bunların daha kötü niyetli olanları ise insan kaçakçılarıdır. Göçmen kaçakçıları, belli bir ücret karşılığında sahte belge düzenleyerek göçmenleri hedef ülkeye ulaştırır.

Göçmen kaçakçıları, insanları maddi yönden sövmürmeye odaklıyken, insan kaçakçıları insanları her açıdan sövmürür. Göçmen kaçakçıları, bu insanları hedef ülkeye ulaştırdıktan sonra anlaşma tamamlanmış olur ancak bu insanların varış yolunda hayatını kaybetme riskleri her zaman vardır. İnsan kaçakçılarının asıl işi ise, hedef ülkeye vardıktan sonra başlar. Kaçırılan insanlar alınıp satılır, madden ve manen sövmürülür.

Göçmen kaçakçılığının olumsuz etkilerini gözden kaçırmamak oldukça önemlidir. Kaçakçılar, göçmenleri bir yerden diğerine taşımak için binlerce dolar isteyebilirler ve göçmenleri hedef ülkenin neresi olduğu konusunda her zaman bilgilendirmezler. Göçmen kaçakçıları tarafından kullanılan ulaşım araçları genellikle güvensizdir ve bu şekilde seyahat eden göçmenler kendilerini, kaçakçıları tarafından terk edilmiş bulabilirler ve parasını ödedikleri bu yolculuğu tamamlayamayabilirler. Kaçakçıların hizmetlerini kullanan birçok göçmen ya denizde boğulmuş ya mühürlü kapılar ardında yaşamını yitirmiş ya da transit geçerken tecavüz ve istismara uğramıştır (bkz. Koser, 2007: 64-70; Düvell, 2006: 149-151; Bartam, Poros ve Monforte, 2017: 173-179). Düzensiz göçü önlemek için çalışmalar yapılmaya devam etse de, her şeyden önce göçün önlenemez olduğu kabul edilmelidir Her türlü sınırın insan tarafından bir şekilde aşıldığı bir gerçektir. Düzensiz göçün önlenmesi için, daha insani yolların tercih edilmesi bir zorunluluktur.

1.2.1.3. “Hedef Ülkede Kalış Süresi”nin Göçmenin Sınıflandırılmasındaki Rolü

Göçmen türlerine başka açılardan bakmak da mümkündür. Göçmenler, hedef ülkede kalış süresine göre; uzun süreli göçmen, kısa süreli göçmen, mevsimsel işçi, geçici misafir işçi, daimi yerleşimci olarak sınıflandırılabilir. Politik sınırın aşılma ve hedef ülkede bulunma türüne göre; düzenli göçmen, düzensiz göçmen, kaçak göçmen gibi

türlerden ve beşeri sermayeye sahip olmak bağlamında yüksek vasıflı ve vasıfsız göçmenlerden bahsetmek mümkündür.

Geçici misafir işçiler, önceki bölümde belirtildiği gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'nın gündemine damga vuran bir göçmen kitlesidir. Dönüşümlülük ilkesine göre hareket etmeleri beklenen geçici misafir işçiler, aile birleşmeleri ile yerleşiklere dönüşmüştür. Bu durum, göçmenliğin zaman içerisinde farklı adlandırmalara ihtiyaç duyduğunun en iyi kanıtlarından biridir. Bununla birlikte, misafir işçilerden köken ülkesine dönenler de olmuştur. Bu geri dönüş, gönüllü geri göçün de bu bağlamda önemli olduğunu gösterir.

Köken ülkeye geri göç; ekonomik, kültürel ve sosyal re-entegrasyonun (yeniden uyum) önemini açığa çıkarır. Bu durum, Türkiye'ye geri dönüş yapan işçilerin kendi ülkelerinde yaşadıkları zorlu uyum süreçlerinde sıkça gözlenebilmektedir. Köken ülkesine geri dönüş yapan işçiler, ülkesine uyum sağlamakta güçlük çekmekte ve birçoğu yaşamı sona erinceye kadar hedef ülkeyle ilişkisini kesmemeyi tercih etmektedirler.

Bu çalışmanın önemli konularından biri de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin Duvarı'nın inşa edilmesiyle başka ülkelere göç eden ve Duvar yıkıldıktan sonra geri dönen Almanlarda görülür. Geri dönenin kendisi eskisi gibi olmadığı gibi, geri döndüğü vatani da bıraktığı gibi değildir ve bu göçmenin yaşadığı diğer zorluklardan biridir (bkz. Schütz, 2016a: 65). Bu durum, geri dönüşün göç sürecinin sonu olmadığını da göstermektedir.

Görüldüğü gibi göçmen kavramının tek başına ele alınması ve anlaşılması neredeyse imkânsızdır. Ayrıca, önceki sayfalarda ele alınan süre, mesafe, politik sınır, ikamet ve çalışma yeri, göç etme amacı ve göç nedenleri, birey veya grupların karar konusunda buldukları konumun göç türlerinin sınıflandırılmasında önemli rollere sahip olmasının yanı sıra, göçmen türlerini tanımlamada da etkili olduğu unutulmamalıdır.

Burada, göç türlerinde olduğu gibi, göçmen türlerinde de çalışmanın içeriğine uygun olacak şekilde, –zorunlu veya yönlendirilen göçe maruz kalan mülteci, transit hâlindeki mülteci, dolaşım hâlindeki mülteci, iltica talebi kabul edilen mülteci, insan ve göçmen kaçakçılığı; gönüllülük esasına dayanan ve köken ve hedef ülkelerin etkileri ile ortaya

çıkan bir göçmen türü olan misafir işçi göçmen, kendi iradesi ile bir karar alarak geri göç eden göçmen gibi- incelenen eserlerde dikkat çeken kavramların üzerinde durulmuştur.

Göçmenliğin çok yönlülüğü; tarihsel koşullara, politik ve kültürel unsurlara göre değişiklik içeren hâlleri, birçok disiplinin bu konuya eğilmesi sonucunu doğurmuştur. Tüm dünyada kaç göçmenin bulunduğu, göçmenlerin hedef ve köken ülkelere katkılarına, göçmen kimliği tartışmalarından, göçmenlerin yaş, cinsiyet, eğitim durumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerinin araştırılmasına kadar birçok konu, bilim insanlarınca incelenmiş ve incelenmeye devam etmektedir.

1.2.2. Göçmen Grup ve Hâkim Toplumun Bir Arada Yaşama İmkânları: Uyum Kuramları ve Modelleri

Göçmenlerin artan sayısının nüfusa etkisi, sosyal ve kültürel yaşamda farklılıkların bir arada olması sonucunu doğurmuştur. Birlikte yaşamın sorgulanmaya başlanması, bu konuda bazı tartışmaları gerekli hâle getirmiştir. Uyum konusunda yapılan ilk çalışmaların asimilasyona dayandığı görülmekle birlikte; kültürleşme, eklenme (katılma, kaynaşma), adaptasyon (uyum, barındırma), çokkültürcülük, marjinalleşme ve ayrılma gibi kavramlar da bu bağlamda literatüre dahil olmuştur (Düvell, 2006: 159; Unutulmaz, 2018: 139).

Uyum kavramını genel olarak, “hukuksal/siyasal bir zemin üzerinde, bireylerin, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik ana boyutları ile sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik ara boyutları dikkate alınarak” gerçekleşmesi gereken bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür (akt. Türker- Yıldız, 2015: 30).

Göçmenlerin hâkim topluma girişiyle önceleri farklılıkların bir aradalığı reddedilmiş, homojen bir toplum ideali ile göçmenlerin asimile edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. “Yabancı”ya karşı bu önyargılı tutum, antik ve modern dönemde ulusal kimliklerin ön plana çıkarılmasına dayanmakla birlikte, dini ve ırksal farklılıklar da önemli ayırıcı aidiyetler olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Ortaçağ’da Frankfurt’ta Yahudilerden alınan verginin Hristiyanlarınki ile aynı olmaması (Simmel, 2006: 33), deri rengi, kafatası biçim ve boyutuna dayanan biyolojik farklılıklar nedeniyle “öteki”nin bir “ucubeye” dönüştürülerek kolonyal sergilerde gösterilmesi, bu farklılıklara yönelik bakış açılarını göstermektedir.

Kanada'nın yerlilerinin veya Avustralyalı Aborjinlerin zorla asimile edilmelerini de biyolojik ırkçılık bağlamında düşünmek mümkündür (bkz. Hoesch, 2018: 83). Ayrıca, "Yeni Dünya"ya göç eden Avrupalıların yerlileri katletmeleri ve sömürmelerinin yanı sıra taşıdıkları virüs ve bakterilere karşı bağışıklık kazanmamış bu insanların ölümlerine sebep olmaları da, yerli-yabancı ilişkisinin farklı bir boyutu olarak değerlendirilebilir (Oltmer, 2016: 29-30).

Günümüzde ise, göçmen grup ve hâkim toplumun birlikte yaşama imkânı sorgulanmakta ve farklılıklar, çeşitli aidiyetler zenginlik olarak değerlendirilmektedir. Bunun, tüm ülkelerde uygulandığını veya tüm "alt kültürleri" kapsadığını söylemek mümkün değildir. Kuramsal bağlamda asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürcü kuramların söyledikleri, özellikle kültürlenme ve kültürleşme stratejileri ile ilişkili olarak değerlendirildiğinde, bu süreci anlamayı kolaylaştıracaktır.

1.2.2.1. Asimilasyon Kuramları ve Modelleri

Asimilasyona yönelik yapılan çalışmalarda Chicago Okulu temsilcileri Robert E. Park ve Ernest W. Burgess'in "İrk İlişkileri Döngüsü" öncü kuram sayılır. Bu kuram; ilişki kurma, rekabet, çatışma, uyum ve asimilasyondan oluşan beş aşamadan bahseder (Hoesch, 2018: 84; Aigner, 2017: 17-20). İnsanların birbiriyle ilişki kurması sonucunda azınlıkların hâkim kültüre uyumu ve eklemelenmesi, asimilasyonun temel savlarından biridir. Bu bağlamda asimilasyon, kültürlenme ile eşdeğerdir.

İrk İlişkileri Döngüsü Kuramı, asimilasyonun toplumun tümünü kapsayan doğal bir süreç olduğunu öne sürer. İlk aşama olan ilişki kurmada, göçmenler hâkim kültürle bir araya gelir ve iletişim yoluyla sosyal etkileşimin ilk adımları atılır. İkinci aşamada iş, eğitim gibi kaynaklar ve ekonomik yaşam koşulları bağlamında bir rekabet oluşur. Çatışma aşamasında, güç ve statü bağlamında iş piyasası ve eğitim gibi alanlarda dışlama ve ayrımcılık görülür. Bu aşama, rekabet aşamasına kıyasla bilinçli bir tepki içerir. Sonraki aşamada toplum içerisinde, rekabet ve çatışma sonrası kimi durumlarda geri çekilmeyle sonuçlanan bir uyum sağlanır. Asimilasyon aşaması ise, kültürlerin kaynaştığı ve etnik farklılıkların ortadan kalktığı yerdir. Bu model, asimilasyon aşaması bağlamında eleştirilmiştir. Ancak dördüncü aşaması çokkültürcülük bağlamında da önem taşımış ve buradaki uyumun sadece göçmenlerin uyumu açısından değil, iki

kültürün ortak yaşamaya alışması olarak okuma gerekliliği öne sürülmüştür (Aigner, 2017: 17-22).

Shmuel N. Eisenstadt, göçmenin köken ülkesindeki itme faktörlerinin olumsuzluğunu aşabileceği bir umut olarak yeni bir yeri görerek göç kararı verdiği, köken ülkeden çıkıp hedef ülkeye gittiği, hedef ülkeye yerleştiği ve toplumun içine çekildiği üç aşamalı bir asimilasyon modeli çizmiştir. Birinci aşamada, köken ülkesindeki olumsuzlukların aşılacağına olan inançla göç kararı verilmesine rağmen, ikinci aşamada yeni bir yerde yaşamının zorlukları baş gösterir. Göçmen, bu evrede Schütz'ün "her zamanki gibi düşünme" (Schütz, 2016b: 40) diye adlandırdığı; dışarıdan gelenin yabancı olduğu bu düşünme biçiminin dışında kaldığı için, kendini korku ve güvensizlikle kaplı zorlu bir ortamda bulur. Asimilasyon veya dâhil olma şeklinde tanımlanan son aşamada ise, göçmen yeni toplumu tanımaya başlar. Toplumsal rollerini yeniden öğrenir. Hâkim toplumun taleplerini karşılamaya başlar ve kültürel kimlik kaybı yaşayarak kurumsal, toplumsal ve politik alanlara yayılır. Göçmenin yeni topluma eklemlenebilmesi için, kendi sosyal kimliği tamamen yok olmalıdır (Aigner, 2017: 22-26; Hoesch, 2018: 88-89).

Milton M. Gordon, temel olarak kültürel, yapısal, evlilik yoluyla, tanımlamaya dayalı asimilasyon, kabullenilmiş durum, kabullenilmiş davranış, yurttaşlık asimilasyonu ayırımına dayanan bir "Asimilasyon Süreci"nden bahseder. Gordon, bu modelin, tüm toplumlara uygulanabilirliğini savunur. Bireylerin, köken ülkede etnik, ırksal, ulusal ve dini aidiyetleri bulunduğunu kabul eder. Gordon, toplumu, göçmen ve hâkim toplum arasında bir ayrıma giderek ana grup (*core society*) ve alt gruplar (*ethclass*) şeklinde sınıflandırır. Alt grupların her zaman ana gruba uyum sağlaması gerektiğini ve bu durumun ayrımcılığı da önleyeceğini belirtir. Buradaki alt grupların, etnik farklılıklara ek olarak sınıfsal benzerlikleri üzerinden bir asimilasyon süreci yaşadığı dile getirilir (Hoesch, 2018: 86-88; Aigner, 2017: 34-39).

Ronald Taft, yedi aşamalı bir asimilasyon modeli belirlemiştir. İlk aşama, günlük yaşamda kullanılan temel bilgiler ve dil öğreniminin gerçekleştiği kültürel öğrenmedir. İkinci aşama, grupla temasın başladığı ve kişisel temas olarak adlandırılabilir aşamadır. Üçüncü aşamada, söz konusu yakınlaşma ve grubun kendini geri çekişi artar. Bir sonraki aşamada, yeni grup içindeki roller üstlenilmeye başlar ancak bu grup

içerisinde yeni bir kimlik oluşumu henüz gerçekleşmez. Zamanla toplumsal kabul gerçekleşir ve yeni grubun üyesi olunur. Son aşamada göçmen grubun normları, ev sahibi toplumun normlarına uyumlu hâle gelir. Taft'ın bu modeli, kademeli (*Stufenmodell*) asimilasyon olarak tanımlanır (Çağlar ve Onay, 2015: 52-54).

John W. Berry (1997: 12), kültürleşme stratejilerinden biri olarak değerlendirdiği asimilasyonun “eritme potası” (*melting pot*) ve “düdüklü tencere” (*pressure cooker*) modellerinden bahseder. “Eritme potası”nda göçmenlerin kendi iradesi ile “düdüklü tencere”de ise, dışarıdan baskı ile asimile olmaları söz konusudur. Tam bir asimilasyondan bahsedebilmek, hem kültürel hem de yapısal asimilasyonun birlikte gerçekleşmesi durumunda mümkün olabilir (akt. Çağlar ve Onay, 2015: 51).

Devletlerin dilsel, etnik, dinsel ve kültürel farklılığa ilişkin politikaları 1960'lara kadar asimilasyon modelleri üzerinden şekillenmiştir. Göçmenlerin hâkim topluma eklemlenmesi ve kendi kimliklerinin yok oluşunu imleyen ve günümüz koşullarında entegrasyon kuramlarına ve modellerine benzer bir yapıya sahip olan asimilasyon kuramları ve modelleri, bir arada yaşamının karşılıklı etkileşime ve değişime yol açacağını dikkate almamaları nedeniyle eleştirilmektedir.

Göçmenler, başka bir toplum içerisine yerleşirler ve orada yaşamaya devam ederken birtakım değişimler yaşarlar. Ancak hâkim toplum da zaman içerisinde bazı değişimler geçirir ve böylelikle yeni bir ortak yaşam ortaya çıkar. Göçmenlerin katılımıyla birlikte hâkim toplumda, göçmenlerin kültürüyle bir tanışıklık meydana gelir ve göçmenlerin kültürü zamanla, hâkim toplum açısından yabancı olmaktan çıkar. Kaçınılmaz bir etkileşim gerçekleşir. Bunun sonucunda, en asgari düzeyde de olsa bir kültürel iletişim oluşur. Zira ne göçmenin tamamen asimile olması ne de hâkim toplumun göç öncesi olduğu şekilde hayatına devam etmesi mümkündür. Bu ve benzeri düşünceler, göçmen uyumu konusunda yeni bakış açıları olan entegrasyon ve çokkültürcü yaklaşımları ortaya çıkarmıştır.

1.2.2.2. Entegrasyon Kuramları ve Modelleri

Ager ve Strand (2008), entegrasyon konusuyla ilgili alanları dört temel boyut çerçevesinde kuramsallaştırmıştır. En alt basamakta “haklar ve vatandaşlık”ı, bir üstte “kolaylaştırıcılar” şeklinde yorumladıkları “dil ve kültür bilgisi”ni, “güvenlik ve istikrar”ı, bir üst sırada “sosyal bağlantılar” olarak “sosyal- köprüler, bağlar ve linkler”i

ters piramit şeklinde ele almışlardır. “Bu çıktıkların başarılılablmesinin dört göstergesi ve vasıtası olan en üst tabakadaki alanlar ise ‘istihdam, barınma, eğitim’ ve ‘sağlık’tır” (Ager& Strand, 2008: 170; Çağlar ve Onay, 2015, 64-65).

Hartmut Esser, sosyal entegrasyonu; kültürleşme, konum, etkileşim ve kimlik boyutlarında ele almıştır. Kültürleşme boyutunda dil edinimi gibi bilgi ve beceriler edinilirken; konum boyutunda sosyal, kültürel ve politik alanlara katılım gerçekleşir. Kültürleşme, sosyalleşme süreci ile ilişkilidir ve bireyi sosyal konuma hazırlayan bir süreçtir. Etkileşim boyutunda, arkadaşlık ve evlilik gibi sosyal ve duygusal etkileşimler gerçekleşir ve son boyutta ise hedef ülkede kimlik edinilir. Bu aşamaların art arda gerçekleşmesi gerekir. Kimliğin edinilmesi, önceki üç aşamanın gerçekleşmesine bağlıdır (Aigner, 2017: 58; Hoesch, 2018: 91; Heckmann, 2015: 71).

Gruplar, birbirleri ile sosyal temas geçtiklerinde, bireysel veya grup bazında karşılıklı bir değişim sürecine girerler ve bu kültürleşme olarak adlandırılır. Birey bazında kültürleşme süreci; “fiziksel (yeni bir yer, ev vb.), biyolojik (yeni hastalıklar, beslenme alışkanlıkları vb.), sosyal (aidiyet vb.), psikolojik, davranışsal ve kültürel” anlamda bazı değişimleri ifade eder. Grup bağlamında kültürleşme süreci ise, “sosyal yapıda, kurumlarda ve kültürel pratiklerde yaşanan değişimleri kapsamaktadır” (akt. Şeker, 2015, 14).

Kültürleşme sürecinde, iki grup arasında “kültürel (dil ve değer sistemleri), yapısal (istihdam, eğitim ve toplumsal konumlar), sosyal (yerel toplumun üyeleriyle temaslar) ve duygusal seviyelerde (yeni vatan ve toplumun kimliğini benimseme)” (Çağlar ve Onay, 2015, 50) yaklaşma veya uzaklaşma söz konusu olur.

Kültürleşme süreci, çeşitli etkenlere bağlı olarak değişkenlik gösterir. Örneğin, bu süreç kültürel olarak birbirine yakın gruplar arasında işlerken ciddi sorunların ortaya çıkması beklenmez. Ancak kültürel anlamda birbirine uzak iki grup söz konusu olduğunda, grupların birbirine karşı olumsuz önyargıları bulunduğu, birbirlerini kabul etmeleri ve etkileşim içerisine girmeleri zor olacağı için, kültürleşme süreci de daha sancılı geçecektir.

Kültürleşmenin ve kimi zaman kültürleşme olarak tanımlanan modellerin, tek boyutluluğa vurgu yapan ve göçmen grubun asimile olarak ev sahibi topluma eklenmesi gerektiğini öne süren kuramlar olduğu görülmektedir. Berry, Trimble ve

Omedo (1986) ise, kültürleşmenin dört farklı boyutuna dikkat çekerek sonucun “entegrasyon”, “asimilasyon”, “kopma” (ayrılma) veya “marjinalleşme” olabileceğini öne sürmüşlerdir. Göçmenler, hâkim kültürle ilişki kurmaya devam ederken kendi etnik kimliklerini korurlarsa; entegrasyon, kendi kültürlerinden vazgeçip hâkim kültürü benimserlerse; asimilasyon, kendi etnik kimliklerini sürdürür ancak hâkim kültürden yalıtılmış yaşarlarsa; kopma (ayrılma) ve kendi etnik kimliklerinden vazgeçip hâkim kültürle de düzgün bir ilişki kuramazlarsa; marjinalleşme söz konusu olur (Hogg-Vaughan, 2014, 586). Bu stratejiler “kültürel gelenekler, dil, evlilik, sosyal faaliyetler ve arkadaşlarla ilgili sahalarda söz konusudur” (Çağlar ve Onay, 2015: 47).

Kültürleşme sürecinin hangi sonuca götüreceği grupların birbirlerine yaklaşım tarzları, sosyo-kültürel hayatta ne derece temasta buldukları gibi bağlamlarla ilişkilidir. Bununla birlikte, bu süreç nesiller arasında farklı şekillerde gelişebilir. Örneğin, Almanya’ya göç eden birinci nesil misafir işçi göçmenler, kendi kültürlerine sarılmış ve ev sahibi toplumdan izole bir şekilde yaşamışlardır. Dolayısıyla kültürleşme süreçleri, kopma (ayrılma) ile sonuçlanmıştır. İkinci neslin kimileri için, arada kalmışlık, vatansızlık, yok olan aidiyet hissi marjinalleşmeye sebep olurken, diğer ikinci nesil göçmenler bu ikiliği zenginlik olarak değerlendirmiş ve diasporik kimliğe bağlılıkları devam ederken, hâkim kültürle bir arada yaşama konusunda da sorun yaşamadıkları için, kültürleşme süreci ile entegrasyonda başarılı olmuşlardır. Üçüncü neslin bazıları, kendi etnik kimliğinden kopmuş ve Alman toplumunu benimsemiştir. Bu durum, onların asimile olduğunu gösterir. Görüldüğü gibi, kuşaklar arasında farklı kültürleşme süreçlerinin yaşanması mümkündür.

Günümüzde, küreselleşmenin etkisiyle köken ülkeye ve bu ulusal, dini veya kültürel kimliğe aidiyetin sürdürüldüğü görülmektedir. Bu da, ulus ötesi göçmen ve diasporik kimlik tartışmalarını güçlendirerek sonraki nesillerin asimile olmasının önüne geçmektedir.

Kültürleşme süreci, göçmen grup açısından “asimilasyon”, “entegrasyon”, “ayrılma” ve “marjinalleşme” ile sonuçlanabileceği gibi, ev sahibi toplumun geçirdiği değişim “entegrasyon”, “ayırma”, “asimilasyon”, “dışlama” ve “bireycilik” şeklinde neticelenebilir. Entegrasyon, ayırma ve asimilasyon hem göçmen grup hem de ev sahibi toplum için aynıdır. Entegrasyon ve bireycilik stratejileri, göçmenlere karşı olumlu bir

bakışa sahiptir. Ancak ayırma, asimilasyon ve dışlama, onları görmezden gelir veya reddeder (Şeker, 2015: 17). Ayırma, asimilasyon ve dışlama, hâkim kültürün etnosantrik yaklaşımının sonucudur.

Bauman (2013), asimilasyon ve dışlamayı yabancıların “yutulması” ve “kusulması” şeklinde betimler. Asimilasyonla yabancı yutulur ve “ben”den ayırt edilemez bir doku hâline dönüştürülüp yok edilir: *“farklıyı benzer kılma; kültürel ya da dilsel ayrımları yumuşatmak; yeni ve her şeyi kuşatan düzene uyumluluğu besleyenler dışında tüm gelenekler ve bağlılıkları yasaklamak; bir ve sadece tek bir uyumluluk ölçüsünü dayatmak”* böylelikle gerçekleşmiş olur. Dışlama ile ise yabancılar kusulur: düzenli dünyanın sınırları dışına sürülür ve bunların içindekilerle olan iletişimi kesilir (Bauman, 2013: 32). Daha önce belirtilen birinci kuşak misafir işçi göçmenlerin ayrılma stratejisi, hâkim kültür açısından da ayırma ve dışlama ile ilişkilidir. Birinci kuşak misafir işçiler, geçici bir süre Almanya’da kalacağı düşünüldüğü için, ekonomik anlamda hayatın içinde olsalar da, sosyal anlamda bir dışlanmışlık söz konusuydu. Aile birleşmeleri ile kalıcı hâle gelen göçmenlerin hâkim kültür tarafından kabul edilmesi çok geç olmuştur.

Yakın zamana kadar, entegrasyon politikaları adı altında Hıristiyanlık, aydınlanma felsefesi ve hümanist değerlerinin benimsetilmesine dayanan asimilasyon çabaları devam etmiştir (Abadan-Unat, 2017: 105). 2019 yılının Haziran ayının sonlarında, vatandaşlık reformu ile gündeme gelen Almanya, vatandaşlık şartına “Alman yaşam tarzının benimsenmesi” şeklinde bir ek getirmiştir. Bu konu, Alman yaşam tarzı ile kast edilenin ne olduğu açık olmadığı için eleştirilmiştir (Karadağ, 2019; Geuther, 2019). Bu durum, Almanya’nın entegrasyon konusundaki samimiyetinin sorgulanmasını, açık hale getirir.

Gruplar arasında kültürleşmesinin istenilen şekilde olmamasının nedenlerinden en önemlisinin, önyargı ve ayrımcılık olduğunu söylemek mümkündür. Önyargı, karşı grubun insan dışı bir varlık olarak görülmesi ile en uç boyuta ulaşır. Karşıdakini bir böcek gibi görme eğilimi, ona karşı şiddeti haklı çıkarma ile sonuçlanır. Bu tutum, grubu, biyolojik ve kültürel ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının şiddete dönüşümünün gerekliliğini ve haklılığını savunmaya götürür (Hogg ve Vaughan, 2014: 358).

Gruplar arasında stereotipleştirme, önyargı ve ayrımcılığın aşılmasının temel olarak, “karşılıklı bağımlılık, ortak bir amaç, eşit statü, kişiler arası candan temas, birden çok

üyeyle temas” ve “eşitlikle ilgili sosyal normlar” sağlanması ile mümkün olduğu söylenebilir (Aranson, Wilson ve Akert, 2012: 804-905).

Grupların birbirine karşı yaklaşımları, devletlerin uyguladıkları politikalar, ev sahibi toplumun yaşam koşulları, göçmen grubun köken ülkesi, ülkeye giriş tarzı, sahip olduğu sermaye, göç kültürü ile tanışıklığı, kültürleşme stresi gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, devletlerin kendilerini bir göç ülkesi olarak tanımlayıp tanımlamadığı (Almanya, aldığı onca göçe rağmen çok uzun yıllar bir göç ülkesi olmadığı konusunda ısrarcı olmuştur) bu bağlamda önemlidir. Ayrıca hâkim kültür, ekonomik açıdan sıkıntı içerisindeyse göçmenleri hoş karşılamayacaktır. Bu durum, ekonomik rekabet ve işsizlik nedeniyle örneğin, Kaliforniya’daki altına hücum katılan Çinlilerin veya ABD’de yaşayan Almanların ve sonrasında Almanya’daki misafir işçilerin ayrımcılığa maruz kalmasına ve istenmemesine neden olmuştur (Aranson, Wilson ve Akert, 2012: 789-791). Bu bağlamda düzensiz göçmenler, en istenmeyen göçmen türüdür. Ayrıca, gruplar arası kültürel yakınlık, uyum konusunda çoğunlukla pozitif bir etkiye sahiptir. Bir kültürleşme stratejisi olarak entegrasyonun sağlanabilmesi için göçmen grubun “uyum”u (*adaptation*), hâkim grubun ise “hoş karşılama”yı (*welcome*) benimsemesi gerekmektedir (Çağlar ve Onay, 2015, 56).

Geri dönen göçmenlerin köken ülkeye uyumu son dönemlerin önemli konuları arasına girmiştir. Yakın zamana kadar sadece hedef topluma uyum tartışmaları yapılmış olmasına rağmen, geri göç eden göçmenlerin ülkelerini bıraktıkları gibi bulmamaları ve yaşadıkları psikolojik, sosyolojik, kültürel vb. uyum sorunu göç çalışmalarının ilgisini çekmeye başlamıştır. Aynı zamanda geri dönen göçmenin kendisi de, ülkesinden çoğunlukla medeniyet olarak daha ileride olan hedef ülkenin koşullarına uyum sağlayarak, önemli bir bir değişim geçirmiştir. Bir yere göç edip uzun süre orada kalan göçmenler için köken ülke çoğunlukla hafızalarındaki hâliyle canlı kalmıştır. Bu durum, ulaşımın ve iletişimin zor olduğu dönemler için özellikle önemlidir. Öyle zamanlar olmuştur ki göç eden bir daha ülkesini hiç görmemiştir. Bununla birlikte, birkaç yılda bir veya yılın birkaç haftasını kapsayan kısa vatan ziyaretlerinin yapıldığı da bilinmektedir. Bu durumun en iyi örnekleri, Almanya’da Türk, Türkiye’de “Alamancı-Almancı” olarak nitelenen çoğunluğu misafir işçiler ve onların neslinin devamı olan Türkiye kökenli göçmenlerdir. İki toplum tarafından da tam anlamıyla benimsenemeyen

bu insanlar, geri göç ettiğinde yeniden bir uyum sürecine girer ve bu süreç tahmin edilebileceği gibi, hiç de kolay değildir.

Geri göç, kimi zaman bireylerin veya grupların herhangi bir yönlendirmeden bağımsız olarak kendi istekleri ile gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra, geri dönüş teşviklerinin cazibesine kapılan göçmenler için de kendi iradeleri söz konusudur. Ancak geri göçün zorunlu bir göç olarak görüldüğü durumlar da bulunmaktadır. Bu tür durumlar, kimi zaman insanların gönüllülüğe mecbur bırakılması şeklinde de görülür. Buradan hareketle, emekli göçmenlerin geri dönüşü ve yeniden uyumunun, savaş sonrasında ülkelerine dönen mültecilerle aynı anlama gelmeyeceğini söylemek mümkündür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılışı gibi tarihsel olayların geri göçe ivme kazandırdığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra, misafir işçilerin geri dönüş teşvik edilmesi, geri göç için iyi bir örnektir. Almanya'da, yakın zamanda geri göç teşvik tekrar gündeme gelmiştir. Almanya Federal İçişleri Bakanlığı'nın mültecileri geri dönüş teşvik etmek amaçlı düzenlediği kampanya ile 2018 Aralık ayı sonuna kadar, teşvik ücretine ek olarak geri dönenlerin bir yıllık kiralarını karşılamayı amaçlanmıştır. Bu durum, çeşitli parti üyeleri ve sosyal medya kullanıcıları tarafından insanın meta olarak görülmesi dolayısıyla eleştirilmiştir. Bununla birlikte Federal İçişleri Bakanlığı, sığınması reddedilenlere kolaylık sağlamak amacını güttüklerini belirtmiştir (DW/BÖ, EC, 2019).

1.2.2.3. Çokkültürcü Kuramlar ve Modeller

Göçmen uyumuna yönelik diğer bir bakış açısının çokkültürcülük olduğu görülür. İçinde farklı kültürlerin bulunduğu her toplum çokkültürlüdür ancak uyum konusunda her toplum çokkültürcülüğü benimsememiştir. Asimilasyon ve entegrasyon kuramları, toplumdaki hiyerarşik düzenin bozulmamasına önem vermekteyken, çokkültürcülük farklı kültürler arasında heterarşik bir düzen olması gerektiğinden yola çıkar. Ulus-devlet anlayışının homojen toplum ideali, farklı kültürlerin bir aradalığını yadsımaz ancak konuya yönelik geliştirdiği politika kusurludur. Bu nedenle, 1970'lerin başından itibaren toplumsal anlamda yeni bir sistemin gerekliliği gündeme gelmiş ve çokkültürcülük de aynı dönem içerisinde siyasi bir akım olarak önce Kanada ve Avustralya'da, sonra ABD'de yükselmiş ve etkileri Avrupa'ya dek uzanmıştır (akt. Unutulmaz, 2018: 153).

Liberal ve cemaatçi olmak üzere çokkültürcülüğün iki kolundan bahsetmek mümkündür. Liberal çokkültürcüler, çoğulluğu ve farklılığı bireylerin tercih seçeneklerinin artması sebebiyle değerli görürken; cemaatçiler, liberallerin bireye yaptıkları vurguyu eleştirerek gruplar üzerinden bir “ortak iyi” anlayışını savunurlar. Liberal görüş, bireysel özgürlüklere özel bir anlam atfederken; cemaatçiler kültürlerin tanınması ve anlaşılması gerektiği üzerinde dururlar (Şan, 2005: 77-81).

Postkolonyal dönem, farklılıkların tanınması ve bunların zenginlik olarak değerlendirilmesine odaklanır. Tek bir kimlik üzerinden tanımlanan kişilik, bu dönemde farklılıkların ve çeşitli kimliklerin iç içeliğinin ön plana çıkarılmasıyla çoğul bir kimlik bağlamında değerli görülür. Farklı kültürlerin kendilerini var ettikleri bu dönemde, göçmenlerin köken ülkeleriyle ilişkili aidiyetlerinin reddedilmesi söz konusu değildir. Bunun yerine, anadilde eğitim gibi kurumsal desteklerle göçmenin kimliği korunmaya çalışılır. Çokkültürcülükte azınlık sorunlarının dile getirilebileceği bir kurum, çifte vatandaşlık hakkı, etnik örgütlerin desteklenmesi, çift dilli eğitim gibi politikaların uygulanması esastır (Çağlar ve Onay, 2015: 69).

Çokkültürcülük, etnik kimlikler üzerinden işler. Grupların eritme potasında yok olması değil “salata kâsesi”nde çeşitliliğin artmasına veya “mozaik” oluşumuna katkı sağlaması söz konusudur (Bartam, Poros ve Monforte, 2017: 221-222). Örneğin, artık sadece ABD’den çıkan bir ürünün tüm dünyaya yayılması değil, kültürel ürünlerin dünya çapında yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bugün Çin yemekleri, İtalyan pizzası, Hip-Hop müziği gibi çokkültürcülük açısından kültürel zenginlikler olarak görülen unsurlar, dünyanın her yerine yayılmış durumdadır (bkz. Maalouf, 2014: 99-100).

Çokkültürcülük, bazıları tarafından etnik kimliklere yapılan vurgunun abartılması dolayısıyla öfkenin artmasına ve ulusal kimliğe zarar vereceği; köken ülkeden kopamayan grupların, yeni topluma uyum sağlayamayacağı düşünceleriyle eleştirilmiştir (Unutulmaz, 2018: 142). Kymlicka, bu endişelerin yersiz olduğunu belirterek, çokkültürcülüğün tam da söz konusu bölünmeyi önlemeye ve göçmenin entegrasyonunu “makul terimlerle” sağlamaya hizmet eden bir yol olduğunu dile getirir (Bartam, Poros ve Monforte, 2017: 223-224).

1.2.3. Uyum Kuramlarının ve Modellerinin Değerlendirilmesi

Göçmenlere yönelik uyum teorileri, görüldüğü gibi asimilasyondan çokkültürcülüğe uzanmaktadır. İnsanlar katledilmediği veya yeni bir kimliği kabul etmeleri insanlık dışı yollarla insanlara dayatılmadığı sürece, asimilasyonun birey veya grupların özgür iradeleri ile gerçekleşmesi çoğunlukla –özellikle ilk nesil göçmenler için- mümkün olmamıştır. İki farklı kültür bir arada olduğu sürece, birbirini karşılıklı olarak etkilemesi kaçınılmazdır. Buna karşın, uygulanmaya çalışılan entegrasyon ve çokkültürcülük politikalarının asimilasyona hizmet etme çabasında olduğu durumlar da yok değildir. Bunun dışında, teknolojinin gelişimi ile ulaşımın ucuzlaması ve iletişim imkânlarının artışı köken ülke-hedef ülke, ev (vatan)- gurbet (yaban), göçmen grup- hâkim toplum gibi kavramların yeniden düşünülmesini gerekli kılmıştır.

Günümüzde insanlar belki de hiç olmadığı kadar hareket hâindedir. Göç, önceden olduğu gibi, bir ülkeye gidip orada kalıcı olarak yerleşmekten çok daha fazlasıdır. İnsanlar için artık geride bırakılmış sabit bir vatan yoktur veya yabancılık yaşadığı, dışlanmış hissettiği ve bu nedenle anılarında vatan olduğu hâlde, içinde bulunmak zorunda olduğu bir gurbetten bahsetmek çoğunlukla mümkün değildir. Göçün yarattığı ulus aşırı ağlar, insanları tercihlerden bağımsız kılmış ve şimdi hem her yer vatan hem her yer gurbet hâline gelmiştir. Bu noktadan bakıldığında, insanlar hem sürekli ileri hem de sürekli geri göç hâlinde yaşamaktadır. Bu durumun herkes için geçerli olduğunu söylemek güçtür; en azından göç deneyimini yaşamış ve göç kültürü oluşmuş insanlar ve yakınları için kavramsal açıdan bu tür bir değişimden bahsetmek mümkündür.

BÖLÜM 2. ALMAN TARİHİNDE GÖÇ VE GÖÇMENLİK

Ulus-devlet bağlamında ilk Alman devletinin kurulması, 1871 yılı olarak tarihe geçmiş olsa da, Almanların ve Almanya'nın çok daha köklü bir geçmişi vardır. Bugün Almanya olarak bilinen bölgenin, göçle tanışması ise tarih öncesi dönemde gerçekleşmiştir. Kalıntılarının 1856'da Almanya'nın Neander Vadisi'nde bulunmasından dolayı, *Neandertaler* olarak adlandırılan modern insanın yakın akrabalarının son buzul çağındaki göçü bunun iyi bir örneğidir. Bunu buzul çağın sona ermesi ve mezolitik çağın başlangıcı ile *Homo Sapiens*'in Avrupa'ya yerleşimi takip etmiştir (Coy, 2011: VIII- 8).

Avrupa'nın bugünkü sınırlarının belirlenmesinde en etkili göçün Kavimler Göçü olduğunu söylemek mümkündür. Hunların Balamir (Balamber) önderliğinde 374-375 tarihlerinde Batıya doğru göç etmesiyle, bu bölgelere yerleşmiş olan Alanlar, Ostrogotlar, Vizigotlar ve Franklar gibi barbar kavimler de daha batıya göç etmek zorunda kalmışlardır (Roux, 2013: 70-71). Bu nüfus kayması sonucunda savaşçı bir kavim olan Cermenler, Roma İmparatorluğu'nun Ren ve Tuna nehirlerinin sınırlarına doğru ilerlemişlerdir. Romalılar, *Germania* adını verdikleri bu bölgede yaşayan bu insanları vahşi barbarlar olarak tanımlamışlardır (Pohl, 2004: IX-5). Bu konuda yapılan sonraki çalışmalar, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Orta Avrupa'da hüküm sürecektir olan Cermenlerin, melez bir kültürün yaratılmasında önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir (Coy, 2011: XIV).

Alman tarihinde zorunlu, gönüllü; kitlesel, bireysel; iç, dış; kalıcı, geçici, döngüsel; düzenli, düzensiz vb. olmak üzere birçok göç çeşidine tanık olunmuştur. Bu bağlamda, Ortaçağ'dan 21. yüzyıla kadar gündelik yaşamın bir parçası olarak kısa mesafeli göçlerin yanı sıra, erken modern dönemde başlayıp 19. yüzyılın başına kadar devam eden dini nedenlerle sürgün edilenlerin Doğu-, Orta-, ve Güneydoğu Avrupa'ya göçü ve 19. yüzyılın sonuna dek süren transatlantik kitlesel göçlerin öneminden bahsetmek mümkündür. 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılda, geri göçlere ek olarak yönü Almanya'ya dönen çeşitli göçler ortaya çıkmıştır.

Almanya'nın tarihine bakıldığında, bu ülkenin genel olarak tek başına sadece göç alan ya da göç veren bir ülke değil, eşzamanlı olarak göç alan ve göç veren ülkelerden biri

olduğu görülebilir (Bade ve Oltmer, 2008: 141). Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, göçlerin sosyal, kültürel, ekonomik, tarihsel vb. değişimlere paralel olarak farklılaştığı, çeşitlendiği veya azaldığıdır.

Bu çalışmanın gözlem malzemesini oluşturan örnek metinlerin ilkinde, Hitler iktidarı ve İkinci Dünya Savaşı döneminde göç etmek zorunda kalan veya göçe yönlendirilen mülteciler konu edilir. İkinci örnekte, savaş sonrasında Almanya'nın ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak amacıyla çeşitli ülkelerle imzaladığı İşgücü Anlaşmaları nedeniyle günümüze kadar devam eden bir olguya dönüşen Misafir İşçi Göçü konu edilir. Bir diğer konu ise, Soğuk Savaş'ın ardından Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında gerçekleşen geri göçtür. Son olarak AB'nin ortak bir politika geliştirmeye çalıştığı günümüz mülteci sorunu ele alınır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya'nın tarihinde görülen göçler hakkında bilgi verilecek, böylelikle sonraki göç ve göçmen bağlamlarının daha net anlaşılması sağlanacak ve bu süreden sonraki dönemler üzerinde özellikle durulacaktır.

2.1. Ortaçağ'dan İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Göç ve Göçmenlik

Kavimler Göçü'nün ardından derebeyliğin ve skolâstik düşüncenin hâkim olduğu Ortaçağ'a girilmiştir. Ortaçağ, görkemli kiliseleri ve yüksek duvarlı sınırlarıyla yerleşikliğin ve hareketsizliğin merkez olduğu bir zaman dilimi gibi görünse de insanların bu dönemde de göçten bağımsız yaşamadığı söylenebilir.

Ortaçağ'da gerçekleşen yer değişimleri, genel olarak göç kavramı altında değil, hareketlilik kavramı altında ele alınmıştır. Bu dönemde göçün belirleyicileri temel olarak, gönüllülük ve zorunluluk esasına dayanmıştır. Bu dönemde göç yolları ve göç akışlarının doğal ve çevresel felaketler (salgın hastalıklar, bereketsiz mahsul vb.), politik (savaş, evlilik siyaseti vb.) ve dini, ekonomik ve kültürel eğilimlere bağlı olduğu görülmektedir. Bu etkenler, sonraki dönemlerde Avrupa'da sanayi kentleri ve bölgelerinde ekonomik gelişmeyi ve işgücü piyasalarını etkilemiştir (Hahn, 2012: 71-72). Dolayısıyla göçün her zaman belli nedenleri ve oldukça geniş alanlara yayılan sonuçları olmuştur.

2.1.1. Göçün Tabakalaşması: Soylular, Çiftçiler ve Din Adamlarının Göçleri

Ortaçağ, toplumun her tabakasının kültürel ve coğrafi hareketliliğe dâhil olduğu bir dönem olmakla birlikte, bu dönemde gerçekleşen göçlerin kimilerinin bu döneme özgü olduğu, kimilerinin ise sonraki dönemlerde de görüldüğüne dikkat etmek gerekir. Örneğin, soyluların kızlarının evlenirken maiyetiyle birlikte göçünün tarihsel*; çok çocuklu çiftçi ailelerin çocuklarının -özellikle ev işleri için kentlere- göçünün* biçim değiştirerek güncelliğini koruyan bir göç türü olduğu görülebilir.

Ortaçağ'da çiftçi ailelerin kız çocukları genel olarak geri göç yaşar ve böylelikle kent kültürünü kırsala taşıma işlevi görürler. Yönetici seçkinlerin politik, ekonomik, kültürel ve ekolojik sebeplerle gönüllü veya zorunlu göçleri de bu dönem için önemli türlerdendir. Soyluların daha uzak mesafelere göç ettiği, alt tabakanın göçlerinin ise daha yakın mesafelere olduğu görülür. Papazlar ve ruhban sınıfının manastırlara göçü, konsillere katılımları, hacıların Kudüs'ü ziyareti de bu dönemde öne çıkmıştır. Hac yolculuğu göç olarak değerlendirilmese de, oradan gelen insanlar, başka kültürleri tanımış olduğu için onlara saygı duyulmuştur (Hoerder, 2010: 20-22; Fisher, 2014: 45). Sosyal, ekonomik ve dini nedenlerle gerçekleşen göçler, görüldüğü gibi Ortaçağ'dan günümüze dek devam etmiştir.

2.1.2. Eğitim Amaçlı Göç ve Göçmen Olarak Öğrenciler

Ortaçağ ve Yeniçağ'da göç edenler arasında, kendi aralarında birliği imleyen bir “*natio*” oluşturan, Latinceyi kullanan ve bilim merkezi şehirlerde toplanan öğrencileri de görmek mümkündür (Hoerder, 2010: 23). Öğrencilerin “eğitim seyahati” olarak adlandırılan bu göçler, geç Ortaçağ ve erken Yeni Çağ'ın yaygın göç türlerindedir. Bu göçler üniversitelerin kurulmasıyla artmıştır. İtalyan üniversiteleri öğrencilerin çekim merkezi olmuştur. Batı Avrupa üniversiteleri 16. yüzyıl itibarıyla yükselişe geçmiş ve

* Evliliğin göç üzerindeki etkisi günümüzde de özellikle “ithal gelinler/damatlar” ile uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Ancak Ortaçağ'da sınıf farklılıklarının önemi ve gelinin maiyeti ile birlikte göçü, günümüzdeki anlamdan oldukça uzak olduğu için bu göç türünün tarihsel olduğu düşünülmektedir.

* Bu göç türünün farklı ve oldukça insanlık dışı bir örneği olarak, İsviçre'de 1800'lerde başlayıp 1970 yılına kadar süren, yetim, fakir ve sosyal yönden zayıf ailelerin çocuklarının çiftliklerde ve bakıcı ailelerin yanında köle gibi çalıştırılması sayılabilir. “*Verdingkinder*” (sözleşmeli çocuk) olarak adlandırılan ve çok zor koşullarda uzun saatler çalışan, istismara uğrayan bu çocuklardan 2013'te özür dilenmiş ve onlara 20 ila 25 bin avro arasında tazminat ücreti ödenmiştir (bkz. <https://p.dw.com/p/1Idah>, <https://p.dw.com/p/1JMDw>, 2019). Bu, o çocukların yaşadığı acıları dindirmeye asla yetmeyecektir.

Fransa, İngiltere, Hollanda gibi ülkeler, Orta Avrupalı seçkinlerin eğitim amaçlı göçlerinin merkezi hâline gelmiştir.

Özellikle Avrupa üniversitelerinde belirli ulusların bir arada olması önem kazanmıştır. Söz konusu ulusların, toplum inşa eden dini uygulamalar ile uyum sağlamalarına dikkat edilmiştir. İtalya üniversiteleri, Alman ulusunun yaygın olduğu eğitim merkezleri olmuştur. Önceleri din adamı olmak amacıyla ziyaret edilen üniversiteler, bilimsel alanda paradigma değişiminin yaşanması ile 16. yüzyılın ortasından itibaren Hukuk okumak isteyen seçkinlerle dolmuştur (Hahn, 2012: 71-87). Buradan hareketle göçün amacının zamanla değişime uğrayabileceğini ancak bazı bölgelerin yine de göç almaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

2.1.3. Mesleki Sebeplerle Gerçekleşen Göçler ve Ticaret Ağlarının Oluşumu

Tüccarlar, 11 ve 12. yüzyıldan beri önemli liman kentlerinde aileleriyle birlikte gönüllü veya zorunlu işgücü olarak var olmuşlardır. Alman esnaf ve zanaatkârların çocuklarını ya da çıraklarını hem İtalyanca öğrenmeleri hem de yaptıkları iş konusunda tecrübe edinmeleri için birkaç yıl Floransa, Venedik ya da Cenova gibi ticari temasta buldukları yerlere göndermeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Tüccarların çoğunlukla bir yıl ve daha fazla süren geçici, döngüsel ve bazen mevsimlik göçleri sık gerçekleşen baskınlar ve yağma nedeniyle çıkış bölgesinde ve geri dönüş bölgesinde bir araya gelen gruplar hâlinde gerçekleşmiştir. Bu göçler sonucunda ticaret ağları oluşmuştur (Hoerder, 2010: 25; Hahn, 2012: 76). Bu durum, göçlerin çeşitli sermaye kazanımları sağladığının göstergesidir.

Venedik şehrinin dışında, Cenova, Floransa ve Napoli, 14. ve 15. yüzyıllardan beri önemli ticaret merkezleridir. Bu şehirler sadece çeşitli ürünlerin alınıp satıldığı yerler değil, genç erkeklerin yanı sıra Dalmaçya'dan çıkarılarak Venedik üzerinden Floransa'ya getirilen kadın ve kız çocuklarının satıldığı köle ticaretlerinin de merkezleri hâline gelmiştir (Hahn, 2012: 80-81). Köle ticareti, çok eski zamanlardan beri var olmuştur. Günümüzde insan kaçakçılığı, köle ticaretinin modern hâli olarak insanlığın kanayan yaralarından biri olarak varlığını sürdürmektedir.

15. yüzyılda başlayıp 16. yüzyılda yaygınlaşan mimarlar, taş ustaları, duvarcılar ve marangozlar gibi inşaat işçilerinin göçleri, zamanla zincirleme göçler yaratmıştır. İnşaat

işinde çalışanların bazıları evlilik, meslek veya gayrimenkul edinme sebebiyle geri dönmemişlerdir. Askerler, mimarlar, tüccarlar, denizciler, doktorlar, sanatçılar ve dağlarda maden arama işinde çalışan ve aileleriyle göç eden maden işçileri de bu dönemin genel göçlerinden bazılarına karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Haçlı Seferleri ile gerçekleşen hareketlilik de dönemin önemli olgularından biridir. Bunun dışında, 14. yüzyılın ortasında gerçekleşen veba salgınından kaçış, zorunlu göçün bir türü olarak görülür* (Hahn, 2012: 79- 82,86; Hoerder, 2010: 23-27; Bade ve Oltmer, 2008: 144-145).

2.1.4. Zorunlu Göç Türleri ve “Öteki”ne Bakış

Sürgün ve yerinden etme, antik çağlardan beri var olan zorunlu göç türleridir. Ortaçağ'da ve özellikle erken Yeni Çağ'da dini ve politik sebeplerin yanı sıra, doğal felaketler, savaşlar ve salgınlar, insanların yerinden edilmesine neden olmuştur. Bu dönemde, güvenliği tehdit edenler korunaklı şehirlerden çıkarılmış ve sürgün edilmişlerdir. Bireylerin sosyal durumlarının ve kökenlerinin önemli olduğu böyle durumlarda örneğin yerliler; zina, küçük hırsızlıklar ve yaralama gibi suçlardan dolayı çoğunlukla para cezasına çarptırılırken; dışarıdan gelen yabancılar sınır dışı edilmişlerdir (Hahn, 2012:96). Bu duruma bir diğer örnek de, kentlerdeki yurttaş delilerin bakımı üstlenilirken, yabancı olan delilerin uzak kırlara, tüccar veya hacı gruplarına ya da nehir gemilerine emanet edilerek uzak yerlere sürgün edilmesi verilebilir. 15. yüzyılın ilk yarısında Nürnberg'de kaydedilen 62 delinin 31'i kovulmuştur. Bunu takip eden elli yıl içerisinde de belediye yetkilileri tarafından tutuklanarak sürgün edilmeye zorlanan 21 kişinin varlığı bilinmektedir (Foucault, 2015: 32-33). 16 ve 18. yüzyıllar arasında ise, yoksullar, dilenciler, serseriler ya da bir suçtan dolayı şüpheli durumda olanlar şehir ve kasabalardan sürülmüştür (Hahn, 2012: 96).

Geri göçün yasal ve yasal olmayan yollardan gerçekleştiği görülür. Süresi dolmadan geri dönmeye çalışan sürgünler, ağır cezalara çarptırılmıştır. Toplumların “öteki” olarak damgaladığı bireyler veya gruplar kimi zaman hak etmediği hâlde yerinden edilmiş ve yaşam hakları ellerinden alınmıştır.

* Örneğin Giovanni Boccaccio, *Decameron* adlı eserinde, 1348'de ortaya çıkan veba salgınından kaçan on kişilik bir grubun on gün boyunca çeşitli konularda toplam yüz hikâye anlatımını konu edinmiştir ve bu kaçış, zorunlu göçü örneklemektedir (bkz. Boccaccio, 2014).

Dini anlamda homojen bir toplum yaratma ideali, azınlıkların yaşadıkları topraklardan çıkarılmalarına neden olmuştur. Bundan belki de tarihte en çok etkilenenler olarak Yahudiler, 1290'da İngiltere'den, 1394/95'te Fransa'dan, 1492'de İspanya'dan ve 1496'da Portekiz'den kaçmak zorunda kalmıştır. Benzer tarihlerde Augsburg (1439/49), Erfurt (1458), Freiburg (1423/24), Mainz (1420, 1438, 1462), Speyer (1431), Ulm (1439/40), Würzburg (1453/98), Viyana (1421), Zürih (1431) ve Regensburg (1519) gibi Almanca konuşulan bölgelerde de Yahudi halkları sürgün edilmiş veya katliama uğramışlardır. Bu zorunlu göçler sonucunda Yahudiler arasında, etkisinin bugün de görüldüğü, yoğun ekonomik ve sosyal ağlar, Orta Yüksek Almanca'nın bir türü olarak Yiddiş dili ile birlikte Doğu Avrupa Yahudi kültür bölgesi oluşmuştur (Hoerder, 2010: 27). Bu sürgünler ve zulümler Habsburg Monarşisi altında 15 ve 17. yüzyıllar arasında yoğun bir şekilde devam etmiştir. Habsburg Monarşisi'ndeki Yahudilere sınırsız yerleşim ancak, 1867 vatandaşların genel hakları ile ilgili anayasa ile verilmiştir (Hahn, 2012: 98-100). İkinci Dünya Savaşı'nda ise, Yahudilerin tamamen yok edilmesinin, köklerinin dünyadan silinmesinin amaçlandığı, tarihin karanlık sayfalarının en sert şekilde gündeme gelişine, tüm dünya tanık olmuştur.

Dini aidiyetlerden dolayı sınırlar dışına atılan insanlar, Yahudilerle sınırlı değildir. Luther'in Reform'u sonrasında Protestanlığı tercih eden birçok insan da zulme uğramış ve sürgün edilmiştir (Hahn, 2012: 100). Reform yanlıları kısa sürede artmış ve dini anlamda bu bölünme 1546'da savaşın patlak vermesine neden olmuştur. 1555'te imzalanan Augsburg Barış Anlaşması ile Protestanlık bir mezhep olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya göre, "*cuius regio eius religio*" (hükümdarın dini neyse, ülkesinin dini de odur) ilkesi işlerlik kazanmıştır. Bu durum, hükümdarın veya mezhebin değişimi ile insanları ya göçe ya da mezhep değişimine zorlamıştır (Hoerder, 2010: 28-30).

Daha sonra 17. yüzyılın ilk yarısında mezhep çatışmalarının tekrar ayyuka çıkması ile gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları, yine birçok insanın zulme uğramasına veya göçe mecbur bırakılmasına neden olmuştur. 1648 ve 1649 yıllarında imzalanan Vestfalya (Westphalia) Barış Anlaşması, mezhepsel özgürlüklerin tanınmasını sağlamıştır. Burada dikkat çeken önemli bir konu da, dinin baskın olduğu bu dönemde ulusal kimliklerin değil, dini kimliklerin önemli olmasıdır (A.g.e. : 28-30).

Vestfalya Barış Anlaşması, insanlara tanınan mezhepsel özgürlüklerin yanı sıra, tüccarlara da ticaret özgürlüğü ve deniz ve karadan güvenli geçiş imkânı sağlamıştır (Fisher, 2014: 61). Vestfalya Barışı sonrasında, tek kral, tek din ve tek hukuk anlayışı yerine, ulus-devlet anlayışı ve uluslararası diplomasi değer kazanmaya başlamıştır. Hollanda, İsviçre ve Portekiz gibi ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları, modern devletler hukukunun temellerini atmıştır. Anlaşmadan sonra Almanya 300 kadar küçük devlete bölünmüş ve Fransa'nın dünya üzerindeki hâkimiyeti başlamıştır (Sander, 2003: 100-101). Dini kimliğin yerini ulusal kimliğin almaya başlaması ise, birçok başka göç çeşidine neden olacaktır.

2.1.5. “Yeni Dünya”ya Açılan Göç Yolları ve “Yerli”ye Bakış

Otuz Yıl Savaşları'nın ardından birçok şehir, savaş ve savaşın yol açtığı açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle yüksek oranda nüfus kaybı yaşamıştır. Bu boşluklar, göç için çekme faktörleri olarak görülmüştür. Bununla birlikte, savaşların ardından yaklaşık iki nesil sonra 1700 yılında nüfus dengelenmiştir. Sonraki dönemlerde de nüfus artışı devam etmiştir. Tahminlere göre 1700 ve 1800 arasında Almanya'nın nüfusu 15 milyondan 23 milyona, 1800-1850 arasında 35 milyona, 1850'den 1900'e kadar 56 milyona ulaşmıştır (Bade ve Oltmer, 2008: 142-143).

Göçlerin çoğunlukla kıta içinde ve denizaşırı bölgelere olması dolayısıyla Almanya'ya yönelen göçlerin, nüfus artışında fazla etkisinin olmadığını belirtmek gerekir. 18. yüzyılın ortasından 1830'lu yıllara kadar Doğu- ve Güneydoğu Avrupa'ya göç; 19. yüzyılın sonlarına kadar ise, özellikle ABD'ye, transatlantik göçler yaygınlık kazanmıştır. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda nüfusu artmış olan Güney Almanya bölgelerinde yöneticilerin, göçü engellemeye çalışmalarına rağmen başarılı olamamaları sonucunda, Güneydoğu Avrupa ve Güney Rusya önemli hedef bölgeleri hâline gelmiştir (A.g.e.: 143).

Mezheplerin de göç yönleri konusunda etkili olduğu görülür. Örneğin, Protestanlar Kuzey Amerika'yı tercih ederken, Katolikler Doğu ve Güneydoğu Avrupa'ya göç etmiştir. 18. yüzyılda dini muhalifler için, gruplar hâlinde gerçekleşen göçlerin merkezi durağı Pensilvanya olmuştur. Bununla birlikte, sosyal veya ekonomik bağları olan grupların göçü ve aile göçleri de bu yüzyılda karşılaşılan göçlerdendir. Avrupa içinde

gerçekleşen göçler 1830'lar itibarıyla gerilemiş ancak “Yeni Dünya”ya göç hiç olmadığı kadar hızlanmaya başlamıştır (A.g.e.: 143-148).

17. yüzyıl itibarıyla yaygınlaşan ve 18 ve 19. yüzyıllarda Avrupa kentlerinde kök salan burjuva yaşam tarzı, kadın hizmetçilere olan ihtiyacı artırmıştır. Erkek hizmetçilere duyulan ihtiyaç, 18. yüzyıl itibarıyla kadınlara yönelmiş, 19. yüzyıl sonunda ise bu sektörde çalışanların yüzde 80 ila 98'i kadınlardan oluşmuştur. Ev hizmetleri ve kişisel ihtiyaçların giderilmesi için ihtiyaç duyulan işgücü içeriği değişse de, her zaman önemli bir göç türü oluşturmuştur. 20. yüzyılda kadınların fabrikalarda çalışmaya başlaması ile ev hizmetleri ve kişisel ihtiyaçların giderilmesi alanında bir azalma olmuştur (Hahn, 2012: 113-115; Hoerder, 2010: 51). Günümüzde ev temizliği, yaşlı ve çocuk bakımı ucuz işgücü olması, yaşam süresi uzun olan ülkelerde genç nüfusun az olması gibi nedenlerle, bu alanlarda göçmenleri çalıştırmak tercih edilmektedir.

İnsanlar, etnik ve dini sebeplerin yanı sıra politik çatışmalar sebebiyle de ülkelerini terk etmek zorunda kalmış veya ülkelerinden kovulmuşlardır. Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra Fransa'daki soylular, saraylılar ve kraliyetçilerin yanı sıra dokumacılar gibi gruplar da kaçmak zorunda kalmışlardır. İngiltere'ye kaçan dokumacılar, burada tekstilin gelişimine katkı sağlamışlardır. (Hahn, 2012: 102-103). Buna benzer bir sonucu, Hitler rejiminden kaçan bilim insanları veya akademisyenlerin gittikleri ülkenin gelişimine katkıda bulunmasında görmek mümkündür.

Ortaçağ'dan 19. yüzyıla kadar insanların dini, etnik ve politik sebeplerle zorunlu göçe maruz bırakıldığı görülmüştür. 19 ve 20. yüzyıllarda ise ulus-devlet düşüncesinin sonucu olarak, ulusal kimliğin ön plana çıkması ile genel olarak ulusal ve etnik nedenler zorunlu göçün gerçekleşmesi için belirleyici olmuştur (Oltmer, 2016: 22).

19. yüzyılda gerçekleşen devrimsel hareketler, politik anlamda; üretim ve ticaretin yaygınlaşması, teknolojik gelişmeler ile ulaşımın kolaylaşması, ekonomik anlamda göçü etkilemiştir. Dolayısıyla 19. yüzyıl, politik ve ekonomik nedenlere, Avrupa içi ve transatlantik göçlerin arttığı bir dönem olmuştur. Ayrıca köleliğin kaldırılması* ve

* 1841'de New York'ta yaşayan özgür bir adam olan Solomon Northup'un iş konusunda kandırılarak köle olarak satılması ve 12 yıl süren esaretinin anlatıldığı “12 Years a Slave” (*12 Yıllık Esaret*) adlı eser, kölelik konusunda çarpıcı bir örnektir. Aynı isimle uyarlanan film, üç dalda Oscar almıştır (bkz. Northup, 2014; 12 Years a Slave, 2013).

seyahat özgürlüğü de bu göçlerin ivme kazanmasının nedenleridir. 1815 ve 1938 arasında 50 ila 55 milyon civarında insan siyasi, dini, ekonomik ve etnik sebeplerle Amerika'ya göç etmiştir.* (Hahn, 2012: 152; Hoerder, 2010: 54; Oltmer, 2016: 37-38; 43).

19. yüzyılın ilk yarısında Amerika'ya göç eden insanların dört milyondan fazlası Almandır (Oltmer, 2016: 39). 19. yüzyılda ABD'ye gidenler, ailelerini, akrabalarını ve yakınlarını mektuplar yoluyla bilgilendirmiş ve yanlarına çekerek zincirleme göçler yaratmışlardır (Bade ve Oltmer, 2008: 148; Oltmer, 2016: 14). ABD'nin batıya, güneye ve güneybatıya doğru topraklarının genişlemesi ve yeni açılan topraklara Avrupa'dan gelen insanların hızlı yerleşimi, yerli nüfusun azalmasına ve marjinalleşmesine yol açmıştır. “Kızılderili Savaşları”, zorunlu asimilasyon kampanyaları, göçmenin yerli üzerindeki etkisinin uç örneklerinden birini oluşturmuştur (Oltmer, 2016: 40).

2.1.6. Sanayileşmenin Göç ve Göçmen Olgularına Etkisi

Hareketlilik, 19. ve 20. yüzyılda ulaşım yollarının kullanım imkânlarının gelişmesi, sanayileşme ile birlikte hizmet sektörünün genişlemesi, hem kadınlar hem de erkekler için iş olanaklarının artması ile daha geniş kitlelere yayılmıştır. Böylelikle fabrikaların kurulduğu bölgeler, işçi göçmenlerin buraya akışını hızlandırmıştır. Bu durum, göçün deniz aşırı ülkelere değil, kırdan kente, kentten kente veya Avrupa içinde ülkeden ülkeye yönelmesine neden olmuştur. Bunun en açık göstergesi, şehirlerdeki göçmenlerin artışıdır. Örneğin Habsburg Monarşisi'nde 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük ve küçük şehirlerde göçmen nüfus, tüm nüfusun dörtte üçüne kadar ulaşmıştır (Hahn, 2012: 22-23).

19. yüzyılda ulus aşırı göç de azımsanmayacak ölçüdedir. Tüm Avrupa nüfusunun 35 milyonu Kuzey Amerika'ya, 8 milyonu Güney Amerika'ya ve kalanı dünyanın çeşitli yerlerine olmak üzere beşte biri göç hâlinde olmuştur (A.g.e.: 22-23). Almanların ABD'ye göçü, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında gelişmekte olan sanayi kapitalizmi çağında zirveye ulaşmıştır (Pries, 2001: 23). 1914 yılında, Almanya'da

* Amerika'ya göç eden bu insanların İngilizce bilmemeleri nedeniyle önce “Edison'un kinetoskopu, ardından da sinema” temel eğlence araçları olmuştur. “Başka bir deyişle, böyle büyük bir seyirci kitlesinin varlığı, sinemanın Amerika'da olağanüstü bir gelişme göstermesinin ana nedenlerinden birini oluşturmuştur” (Teksoy, 2005: 70). Bu, göçmenlerin sadece ülke ekonomisine değil, aynı zamanda sanatın da çeşitlenmesine katkıda bulduklarının önemli göstergelerinden biridir.

yaklaşık 1,2 milyon yabancı işçi vardı. Amerika’da 1890 ve 1920 arasında yaklaşık 18,2 milyon göçmen bulunmaktaydı. Ulaşımın kolaylaşması ile 1908 ve 1924 arasında 3,5 milyon insan Avrupa’ya geri göç etmiştir. Bu geri göçlerin hepsi gönüllü olarak gerçekleşmemiştir. Daha 19. yüzyılda, hastalar, yoksullar, fahişelik şüphesi taşıyan kadınlar Avrupa’ya geri gönderilmişlerdir. 20. yüzyılın başında ise siyasi eylemciler sınır dışı edilmiştir (Hahn, 2012: 173-174). Tüm bunlar, göçün çeşitli zamanlarda artan veya azalan bir olgu olmasının yanında, tek yönlü bir hareket ve sadece bireylerin kararına dayanan bir eylem olmadığını göstermektedir.

Almanya’da endüstriyel tekstil üretimi, göçlerin yönünü tekstil merkezi şehirlere çevirmiştir. Göçleri etkileyen diğer bir sebep de 19. yüzyıl ortalarında Ruhr havzasında oluşmaya başlayan ağır sanayi üretimidir (Castles ve Miller, 2008: 83; Hahn, 2012: 154-155;). Polonya’nın paylaşılmasından sonra, Prusya (daha sonra Almanya) tebaasına dâhil olan Polonyalı işçiler, batıya göç etmişlerdir. Büyük toprak sahipleri, tarımdaki işgücü açığını karşılamak üzere “yabancı Polonyalıları” ve Ukraynalıları çalıştırmıştır. Polonyalıların yerleşiminin doğudaki Alman kontrolünü zayıflatacağı endişesi ile Prusya hükümeti, 1885 yılında 40 bin Polonyalıyı sınır dışı ederek sınırı kapatmıştır. 1890 itibarıyla “Yabancı Polonyalıları”ın sadece mevsimlik işçi olarak çalıştırılmasına karar verilmiştir (Castles ve Miller, 2008: 83).

Tarım sektöründe ve Silezya ile Thuringia bölgelerinin sanayilerinde çalışmalarına izin verilen “yabancı Polonyalıları”ın, batı bölgesinde olan Ruhr havzasında çalışması engellenmiştir. Almanlarla kıyaslandığında oldukça zor koşullar altında çalışan Polonyalıların daha iyi bir iş bulması hâlinde, eski işini terk etmesini önleyecek polisiye önlemler alınmıştır. Polonyalıları ek olarak İtalyanlar, Belçikalılar ve Hollandalılar da Alman sanayileşme sürecinde etkili olmuşlardır. 1907 yılında 300 bin civarı yabancı işçi tarımda, 500 bin sanayide ve 86 bin ulaştırma ve ticarete istihdam edilmiştir. Kalıcı yerleşimin ve aile birleşmelerinin engellenmeye çalışılmasına rağmen, her ikisi de önlenememiştir ancak bunun oranı bilinmemektedir. Bu sistem, sonraki dönemlerde Nazi savaş ekonomisinde ve “misafir işçi sistemi”nde de geliştirilerek uygulanmaya çalışılmıştır (A.g.e.: 83-84).

2.1.7. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Göç ve Göçmen

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile göçmenlerin çoğu silah üretiminde çalışmak ve askerlik yapmak üzere ülkelerine geri göç etmiştir ancak bu işgücü açığını karşılamak için yeterli olmamıştır. Almanya, öncesinde sadece mevsimlik olarak çalıştırdığı, yerleşmelerine ve aile birleşimlerine izin vermediği “yabancı Polonyalılar”ın ülkeyi terk etmesini önlemiş, Rusya ve Belçika'nın ele geçirilen bölgelerinden zor yoluyla işçi toplamıştır (Oltmer, 2016: 76; Castles ve Miller, 2008: 86). Bununla birlikte, savaş sonrası dönemde Weimar Cumhuriyeti yabancı işgücüne fazla ihtiyaç duymamıştır. Bu nedenle işgücünün istihdamının devlet denetimiyle olması, işe alımda ulusal kimliğin önem taşıması, düzensiz göçmen işçi çalıştıran işverenler için yaptırımlar, istenmeyen işçileri sınır dışı etme yetkisine sahip polis teşkilatı gibi uygulamalar içeren bir sistem yürürlüğe konulmuştur. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı döneminde, yabancı işçiler çoğunlukla zorla ve çok zor koşullar altında çalıştırılmıştır (Castles & Miller, 2008: 90). Alman tarihinde, değişen koşullar ve çıkarlar göçmenlere yönelik tavrın oldukça değişken olmasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı döneminde insanların, ülkelerine geri göç edenler dışında, savaş ortamından uzaklaşmak ve güvenlik sorunu yaşamamak adına savaşa katılmayan ülkelere göç ettiği görülür. Bunun yanı sıra savaşa katılan ülkeler, özellikle savaş sanayisinde çalıştırmak ve asker olarak görev yaptırmak üzere birçok göçmen kabul etmiştir. Ülkeler buna ek olarak, savaş esirlerini işgücü olarak kullanmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan savaş ortamından kaçan insanlar, batıya yönelmiştir. Viyana'da Mart 1916'da 305.000'e yakın, Ekim 1916'da yarım milyon civarı, Eylül 1918'de yaklaşık 326.000 mülteci bahsetmek mümkündür (Hahn, 2012: 175-176).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonu ve barış antlaşmalarında müzakere edilen yeni sınır geçişleri, Avrupa'nın siyasi haritalarının yeniden çizilmesine yol açmıştır. Bunun bir sonucu da, milyonlarca insanın gönüllü veya zorunlu göçü olmuştur. Habsburg Monarşisi'nin yıkılmasıyla birçok mülteci, yerinden edilmiş, zorla çalıştırılan işçi ve savaş esiri geri göç etmiştir. Almanya'da da yaklaşık on milyon insan, sınırların değişmesi nedeniyle zorunlu göçe maruz kalmış ve yaklaşık yarım milyon insan başka sınır bölgelerinden Almanya'ya göç etmiştir (A.g.e.: 177). 1920'li yıllarda 360 bini Berlin'de sığınma hakkı alan 600 bin mülteci, Rusya'dan Almanya'ya göç etmiştir.

Herkes için geri dönüşün bu kadar kolay olduğunu söylemek güçtür. Örneğin Polonyalılar için geri dönüş yasağı uygulanmış ve Polonyalılar, düşman yabancılar olarak tanımlanmışlardır (Bade ve Oltmer, 2008: 151-154).

2.1.8. İki Savaş Arasında Gerçekleşen Göçler ve Göçmenlik Hâlleri

20. yüzyıl, dünya savaşlarının hükmü ile milyonlarca insanın yerinden edilmesi, yeniden yerleştirilmesi ve kaçıışı ile iç içe olmuştur. Savaş zamanı neredeyse durma noktasına gelen transatlantik göç 1920'lerde tekrar bir ivme kazanmıştır. Örneğin 1923'te Almanya'dan yaklaşık 115 bin kişi göç etmiştir. Hedef ülkeler çoğunlukla ABD, Brezilya ve Arjantin olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı göç akışını olumsuz yönde etkilemiştir (Hahn, 2012: 178-179; Hoerder, 2010: 89). 20. yüzyılın ikinci yarısında ulaşım imkânlarının artışı ile dünya çapında hareketlilik büyük bir ivme kazanmıştır. Dünyada görülen ekonomik eşitsizlikler milyonlarca insanı harekete geçirmiş ve hemen herkes daha iyi bir yaşam ideali için yollara düşmüştür (Hahn, 2012: 23).

Uluslararası emek göçünün 1918 ila 1945 arasında genel olarak yavaşlamasının nedeni ekonomik krizin yanı sıra, çoğu ülkede göçmenlere karşı ortaya çıkan yabancı düşmanlığıdır. Amerika'ya göç eden Güney ve Doğu Avrupalıların asimilasyona direnç gösterdiklerinin iddia edilmesi ve kamu huzurunu ve Amerikan değerlerini tehdit ettiklerinin öne sürülmesi ile 1920'li yıllarda kuzeybatı Avrupa dışından gelecek olan göçlerin engellenmesi için bir dizi kanun uygulanmaya konulmuştur. Böylelikle, 1960'lı yıllara kadar büyük ölçekli göçler durdurulmuştur (Castles ve Miller, 2008: 86-87).

Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu düzensiz göçleri önlemek amacıyla Birleşmiş Milletler 1920'de, günümüzün pasaport ve diğer seyahat belgelerini içeren sistemin kurulması için toplanmıştır. Her bireyin ülkeler arasında göç ettiğini resmi olarak tanımlanmasını amaçlayan sistem, ne yazık ki hâlâ eksiksiz uygulanamamaktadır (Fisher, 2014: 114).

Almanya'nın tarihi, görüldüğü gibi birçok göç ve göçmen türünü barındırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar yaşanan sosyal, kültürel, siyasi vb. değişikliklerle ana hatlarıyla ifade edildiği gibi, insanlar kimi zaman dini sebeplerle göçe zorlanmış, kimi zaman ihtiyaç duyulan işgücü oldukları için göç yolları kolaylaştırılmıştır. Bununla birlikte,

İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş Dönemi ve Berlin Duvarı, Misafir İşçi Göçü ve günümüzde yaşanan mülteci hareketlerini Almanya'nın 20. ve 21. yüzyıl göç tarihi açısından temel noktalar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çalışmanın da temel çıkış noktaları olan bu süreçler daha detaylı ele alınacaktır.

2.2. Hitler İktidarı ve İkinci Dünya Savaşı Döneminde Gerçekleşen Göçler ile Göçmenlik Hâlleri

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından zor koşullar yaşanmış ve bu savaşın sebep olduğu kıyım ve yıkımların kısa sürede aşılması gerekmiştir. Ancak Hitler'in tarih sahnesine çıkması, bu düşünülenlerin aksine çok daha büyük acıların yaşanacağı günlerin sinyallerini vermiş ve Hitler önderliğinde Nasyonal Sosyalistler, insanlara dünyanın en acımasız sahnelerini yaşatmışlardır. Arî ırk ideali ile yola çıkan Hitler, insanların sürülmesine, yerinden edilmesine ve kitleler hâlinde öldürülmesine neden olmuş ve dünyayı kan gölüne çevirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında insan hareketliliği üst düzeylere çıkmıştır. Bu dönemde özellikle mülteci hareketleri, sürgünler, tehcir ve zorunlu işgücü, göçün temel türlerini oluşturmuştur (Bade, 2003: 204). Nasyonal sosyalistlerin etnik temizlik çabaları, Yahudiler ve Polonyalılarla birlikte birçok etnik grubun katliamına, sürülmesine ve yerinden edilmesine neden olmuştur (Bade ve Oltmer, 2008:155).

Sadece Orta Avrupa'da 450 bin ila 600 bin Yahudi göç etmiş veya sürgün edilmiştir. Toplamda yaklaşık 20 milyon insan zorunlu göçe maruz kalmış ve bunların 10 milyonu öldürülmüştür. Özellikle Almanya, zorunlu kitlesel göç merkezi hâline gelmiştir (Bade ve Oltmer, 2008:155). Almanca konuşan azınlıklar, Almanya'ya yeniden yerleştirilmiştir ve bu sayının 9 milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir (Hahn, 2012: 179).

İtalya, Fransa, Güneydoğu ve Doğu Avrupa ülkelerinden insanlar, zorunlu işgücü göçüne maruz kalmışlar ve Almanya'nın silah sanayisinde, cephanelerinde, uçak fabrikalarında ya da tarımsal işletmelerinde çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. 1944 yılının sonuna doğru Almanya'da altı milyonu sivil ve iki milyonu savaş esiri olan yaklaşık 8 milyon yabancı işçi bulunmaktaydı (Bade ve Oltmer, 2008:155). Savaş sonrasında "yaklaşık 20 millet ve 35'in üzerinde dil" in dâhil olduğu 10 ila 12 milyon

arasında yerinden edilmiş insan, Almanya ve Avusturya'daki Nasyonal Sosyalist rejimin iş-, toplama- ve yok etme kamplarından hayatta kalanları temsil ediyordu (Hahn, 2012: 179-180; Bade ve Oltmer, 2008:157).

İkinci Dünya Savaşı süresinde ve hemen sonrasında zorunlu göçmenliğin dört türünden bahsetmek mümkündür. Bu dönemdeki göçmen türlerinden ilki savaş bölgelerinde, tahliye edilen veya yaklaşan askeri birliklerden kaçan mültecilerden müteşekkildi. Bir diğer göçmen türü, savaş sırasında özellikle Nazi savaş ekonomisine katkıda bulunmaları için zorunlu işgücünü de içeren sürgün veya hapsedilenlerden oluşmaktaydı. Üçüncü göçmen türü, çoğunluğu yabancı işgücünden oluşan savaşın hemen sonrasında yerinden edilmiş kişileri kapsamaktaydı. Dördüncü göçmen türünü oluşturanlar ise, savaşın sonunda ve savaşın hemen ardından Almanya'nın eski doğu eyaletlerinden ve Doğu, Orta- ve Güneydoğu Avrupa'daki Alman yerleşim yerlerinden kovulanlardı (Bade, 2003: 205; Bade ve Oltmer, 2008: 155).

1933'ten sonra birçok insan Nazi rejiminden kaçarak çeşitli zaman aralıkları ile başka ülkelere göç etmiştir. Bu insanlar arasında, rejim karşıtları ve başta Yahudiler olmak üzere Nasyonal Sosyalizmin “yabancılar” olarak damgaladığı gruplar bulunmaktadır. Hitler'in iktidara geldiği yıl, rejim karşıtları ile mücadele etmek için tedbirlerin alınması ve ilk antisemitik yasaların çıkarılması ile birlikte, birinci kitlesel hareketler başlamıştır. Irkçı “Nürnberg Yasaları”nın ilan edildiği 1935 yılında ise, ikinci dalga harekete geçmiştir. Son göç hareketleri ise, Yahudilere yönelik şiddetin açıkça sergilendiği Kasım Pogromları'nın gerçekleştiği 1938 yılında başlamıştır. Bu hareketler, 1941 yılında Yahudilere göç yasağı getirilmesinden önce, sınırlar arası geçişi neredeyse imkânsız hâle getiren İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile son bulmuştur (Oltmer, 2016: 79).

Hitler, tüm etnik Almanları bir çatı altında toplamak için “*Heim ins Reich*” politikasını uygulamaya çalışmıştır. Bunun sonucunda 1940-41'de başlangıç olarak 1,2 milyon Polonyalı ve Yahudi, Wartheland ve Danzig-Batı Prusya'da yerinden edilmiştir. Buralarda yerleşimi planlanan insan sayısı 10 milyondur. Ancak o tarihte henüz sadece 1,7 milyon etnik Alman bulunmaktaydı. Bu nedenle, 7,8 milyon Polonyalı ve 700 bin Yahudi'nin daha sınır dışı edilmesi gerekecekti (Oltmer, 2016: 93-94; Bade, 2003: 210-211; Bade ve Oltmer, 2008: 156).

İşgal edilen bölgeler, üretim kapasiteleri, hammaddeleri ve insanları ile Almanya'nın savaş ekonomisine katkı sağlamak zorunda kalmıştır. Ekim 1944'te Almanya'da bulunan yaklaşık 8 milyon yabancı işgücünün, 6 milyonunu siviller ve 2 milyonunu savaş esirleri oluşturmuştur. Toplamda 26 farklı ülkeden gelen bu insanların 2,8 milyonu Sovyet Rusya'dan, 1,7 milyonu Polonya'dan ve 1,2 milyonu ise Fransa'dan gelmiştir. Yabancı işgücünün üçte biri, çoğu 20 yaşın altındaki kadınlardan oluşmuştur. Zorunlu işgücü olarak kullanılan insanların ulusal kimlikleri, onlara yaklaşımı önemli ölçüde etkilemiştir. Batılılar daha iyi koşullara sahipken, Doğulu olanlar oldukça zor koşullar altında çalışmaya zorlanmıştır (Oltmer, 2016: 91-93; Bade, 2003: 206-208; Bade ve Oltmer, 2008: 155-156). Örneğin Polonyalılar, Yahudilerin sarı yıldızlarına benzer şekilde "P" ve Sovyet Rusya'dan olan doğulu işçiler "Ost" (Doğu) işaretlerini kıyafetlerinde taşımak zorunda bırakılmıştır (Bade, 2003: 208; Castles ve Miller, 2008: 89). Yabancı işgücü olmasaydı, tarım 1940; silah üretimi 1941 yılı itibarıyla planlanan şekilde devam edemeyecekti (Oltmer, 2016: 93; Bade, 2003: 209). Dolayısıyla, savaşın bu kadar uzun sürmesinin etkenlerinden belki de en önemlisi, yabancı işgücü olmuştur.

Savaş sonrası göçmenler sadece mülteciler, savaş esirleri ve sürgünlerden ibaret değildir. Zorunlu işgücü olarak çalıştırılan 11 milyon yerinden edilmiş insan da, buna dâhildir. Bomba saldırılarından kaçan veya tehcir edilen 10 milyon insan, özellikle kırsal alanlarda geçici yaşam sürmüştür (Oltmer, 2016: 95). Müttefik işgalci güçler yerinden edilmiş insanların geri gönderilmesini amaçlamış, yaklaşık 5 milyon mülteci 1945/46 yıllarında köken ülkelerine ulaştırılmıştır. 1947 ila 1951 yılları arasında Uluslararası Mülteci Örgütü'nün yeniden yerleşim programından yararlanan 700 binden fazla yerinden edilmiş insan, Batı Almanya'dan ABD, Kanada, Fransa ya da Büyük Britanya'ya göç etmiştir. Yerinden edilmiş insanların çok azı Almanya ya da Avusturya'da kalmıştır (Hahn, 2012: 180; Oltmer, 2016: 96; Hoerder, 2010: 96). 1945 yılında savaşın sona ermesinden sonra, 9 milyon Alman savaş esirinin 5 milyondan fazlası serbest bırakılmıştır. 20 farklı ülkeye yayılan bu esirlerden 3,7 milyonu ABD'de, 2,3 milyonu Büyük Britanya'da, 1,8 milyonu ise SSCB'de gözaltına alınmıştır (Oltmer, 2016: 95).

Savaş süresinde ve sonrasında Amerikalı veya Büyük Britanyalı askerlerle evlenip Almanya ve Avusturya'dan buralara göç eden "savaş gelinleri" de bu dönemin göçleri

bağlamında önem taşımaktadır. Bu kadınların seçilmeleri için kimi muayenelerden geçmeleri ve kimi bürokratik uygulamaları yerine getirmeleri gerekmiş ve bu prosedürleri başarıyla geçenler, sonunda kendilerini neyin beklediğini bilmedikleri bir yola adım atmışlardır. Özellikle ABD'ye giden kadınlar, dil problemlerinin yanı sıra psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyon sorunları yaşamış ve vatan hasreti çekmişlerdir. Çeşitli zorluklar çekmelerine rağmen, çok az kişi geri dönebilmiştir. Bunun yanı sıra, bazıları da yeni yaşamlarına uyum sağlamış ve burada mutlu olmanın yollarını aramışlardır. Özellikle Büyük Britanya'ya göç eden Avusturyalılar kendi ülkeleriyle de iletişim hâlinde olmuş ve ulus ötesi göçün bir örneğini yaşamışlardır (Hahn, 2012: 181-188).

Acımasız Nazi rejimi ve müttefikleri, özellikle Yahudi, Çingene ve Slavlardan oluşan ve istenmeyen gruplar olarak nitelendikleri komünistleri ve eşcinselleri de kapsayan insanları, köle işgücü olarak kullanmış ve etnik temizlik gerekçesiyle bu insanların toplu ölümlerine sebep olmuşlardır (Fisher, 2014: 108; Lucassen&Lucassen, 2013:57). Birleşmiş Milletler, 1948'de bu vahşi imha yöntemini “ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen eylemler” şeklinde açarak “soykırım” olarak tanımlamıştır (Fisher, 2014: 108).

Toplumlarda düzen sağlamak adına, kimilerinin yeri değiştirilmeli ve söz konusu “kir” böylelikle görünmemelidir. Bununla birlikte bazı insanlar içinse “hiçbir yerde” olmak doğru olanıdır. Bu insanlar, “her yerde, yani temizlik modelinin geçerli olduğu her yerde, “münasebetsiz”dirler.” Bu insanların başka bir yere “kaldırılması”, düzeni devam ettirmeye yetmeyecektir. Bu nedenle, “bir an önce ve tamamen öldürülmeleri – yakılmaları, zehirlenmeleri, parçalanmaları ve kılıçtan geçirilmeleri-“ gerekmektedir (Bauman, 2013: 15).

Bu dönem, modernist hijyenlik ideolojisinin tam anlamıyla ve en üst düzeyde karşılığı olarak milyonlarca insanın ölümü, sürgünü, dışlanması, yerinden edilmesi, zorunlu olarak çalıştırılması; kısacası insanlara insani olmayan her türlü eylemin uygulandığı, her anından sayısız ders çıkarılabilecek en büyük utançlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

2.3. Almanya'ya Türk Misafir İşçi Göçü ve “Misafir İşçiler”

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya, Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüş, Doğu'da Sovyet Rusya, Batı'da ABD güç sahibi olmuştur. Kapitalist sistem Batı Almanya'yı, insanlar için çekim merkezi hâline getirirken, Komünizmin sunduğu imkânlar insanlar için yeterli gelmemiş ve bu nedenle Doğu'dan Batı'ya göçler artmıştır. Bu nedenle Sovyet Bloğu, göçü kontrol altında tutmak için uğraşmış ve 1961 yılında Doğu ve Batı arasındaki sınırı güçlendirmek için, Berlin Duvarı'nı inşa etmiştir. Bu duvarın inşası, Batı Almanya'nın ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak amacıyla çeşitli ülkelerle misafir işçi (*Gastarbeiter*) anlaşmaları imzalamasını gerekli kılmıştır. 1955 yılında İtalya, 1960 yılında İspanya ve Yunanistan ile işgücü anlaşmaları imzalanmıştır. Almanya ve Türkiye arasında ilk İşgücü Anlaşması ise 30 Ekim 1961'de imzalanmıştır.

Misafir işçi göçü, isminden anlaşılacağı gibi, belirli bir süreyi kapsayan ve kalıcı göçe dönüşmesi arzulanmayan bir göç türüdür. Ancak sonuç ne Almanların düşündüğü gibi göçmenlerin misafirliği ile son bulmuş ne de Türklerin düşündüğü gibi belirli bir birikim yaptıktan sonra geri dönüşle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, yaklaşık 60 yıllık bir geçmişi olan bu göç günümüze kadar birçok göç politikasına, uyum problemine ve tartışmaya tanık olmuştur.

1960'lı yıllarda, Türkiye'de tarımda makineleşmeye geçilmesinin işgücü fazlası yaratması ve Türk vatandaşlarının seyahat özgürlüğü kazanması, “güçlü ve sağlıklı bedenlere” ihtiyaç duyan Almanya'nın bir cazibe merkezine dönüşmesine neden olmuştur. Bu cazibeye kapılanların sayısı 1960'ta 2.700 iken, 1963'te 27.500'e yükselmiştir (akt. Abadan-Unat, 2017: 86).

Almanya, misafir işçileri rotasyon (dönüşümlülük) ilkesine göre alma taraftarı olmuştur. Almanya'nın sistemine göre, bir yıl çalışan işçi geri dönecek ve yerine yenisi gelecekti. Bu durum, Almanya'nın kendisini bir göç ülkesi olarak tanımlamadığının ve işçilere kapılarını sonuna kadar açmadığının net olarak dışa vurumudur. Misafir işçi olmak isteyen adaylar, çeşitli sağlık kontrollerine maruz kalmış ve kabul edilenler çok zor koşullar altında çalıştırılmışlardır (bkz. Berger&Mohr, 2010). Sosyal hayatları neredeyse hiç olmayan bu insanlar, “*Heim*” adı verilen yurtlarda kalmış, boş kaldıkları zamanlarda da Alman toplumuyla ilişki kurmaları mümkün olmamıştır. Bununla

birlikte, ilk göçmenlerin sadece erkeklerden oluştuğunu söylemek güçtür. Zamanla kadın sayısının artış gösterdiği 1962’de %9 olan kadın oranının, 1974’te tüm göçmenlerin çeyreğinden fazlasına tekabül etmesinden anlaşılabilir (akt. İçduygu, 2012: 14).

1970’li yıllarda misafir işçilerin kalıcılığının sinyalleri verilmiş, sağlık, iş kazaları, sakatlık ve ölüm gibi durumlarda sosyal sigortadan yararlanma hakları sağlanmıştır. Doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik gibi haklar da bu dönemde verilmiştir. Bununla birlikte, 1973- 74 petrol ambargosu ve ekonomik bunalım, işsizliğin artmasına sebep olmuş ve Avrupa ülkeleri, yabancı işçi alımını durdurmuştur. Ülkelerde bulunan yabancı işçiler ise ülkelere geri döndürülmeye teşvik edilmiştir (Abadan-Unat, 2017: 88-89).

Almanya’nın, 1973 yılında Avrupa Topluluğu’na üye olmayan ülkelere göçmen alımını durdurma çabası (Kuruyazıcı, 2001: 3), düzensiz göçmen artışına sebep olmuş ve insanlar, sınırları aşmanın yolunu bir şekilde bulmuşlardır. Kimileri, turist vizesi alarak ülkeye giriş yapmış ancak vize bitiminde de orda kalmaya devam etmiş ve düzensiz göçmen olarak çalışma hayatına da dâhil olmuştur. Bu insanların yasadışı yollarla çalışması, yerli halk tarafından da tepkiyle karşılanmış ve ucuz işgücü olmaları dolayısıyla sınırlı olan iş imkânlarını daha da sınırlı hâle getirdikleri için toplumun huzuru bozulmuştur. Konuyla ilgili düzenlemeler, geri dönüş teşvik odaklı olmuş ve 1973 yılı itibarıyla Türk göçmen türünü işçiler değil, aile birleşmeleri ve siyasi sığınmalar oluşturmuştur (Kaya, 2016: 49). Aile birleşmeleri ile kalıcılıkları kesinleşen misafir işçiler, bundan sonra “normal” bir hayat sürmeye başlamışlardır. Bu sayede, zincirleme göçlerle yakınlarını yanlarına alan göçmenler, yoğunluklu olarak belli bölgelerde yaşamışlardır. Berlin’in Kreuzberg semtine “Küçük İstanbul” denmesi bu durumun sonuçlarından biridir.

Aile birleşmeleri ile birlikte, çocukların eğitim sorunu gündeme gelmiş ve Alman Eğitim Bakanlığı, çocukların hem Almanya’ya uyumunu hem de köken ülkeye geri göç durumunda zorluk yaşamamalarını dikkate alan “ikili bir strateji” uygulamaya çalışmıştır. “Ulusal sınıflar”, “hazırlık sınıfları” ve “anadil sınıfları” şeklinde ayrı bir sistemle göçmen öğrenciler Alman akranlarından ayrıştırılmıştır (Castles- Miller, 2008:

310-311). İkinci neslin eğitim sorunu, o dönemler oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

1980’li yıllarda göçmenlerin kalıcılığı her ne kadar kesinleşmiş olsa da, tercihlerinin ya geri dönüş ya da asimilasyon olması gerektiği, çeşitli çevrelerce defalarca dile getirilmiştir. 30 Ekim 1983 ve 30 Haziran 1984 arasında geri dönenlere, 10.500 D.M. (Deutsche Mark- Alman Markı) ve buna ek olarak her çocuk için 1.500 D.M. ödeme garantisi verilmiştir (Kaya, 2016: 48; Abadan-Unat, 2006: 74). Kaya (2016), bunun üzerine 300 bin kişinin geri döndüğünü ancak bu sözün oldukça büyük paralara mal olacağı anlaşıldığı için kesin çözümün bu olmadığına anlaşıldığını belirtir (Kaya, 48). Görüldüğü gibi, yirmi yılı aşkın bir süre Almanya’nın göçmenleri kabul etmesi için yeterli olmamıştır. Sonraki yirmi yılda da bunun tam anlamıyla kabul edildiğini söylemek güçtür.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Berlin Duvarı’nın yıkılışı ile Almanya’ya göç, ciddi bir şekilde artmıştır. 1990’lı yıllarda göç, işsizliğin sebebi ve güvenliğin tehdidi olarak görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte, bir taraftan yabancı düşmanlığı artarken, diğer taraftan göçmen haklarına yönelik uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Uzun süre yasal olarak Almanya’da yaşayanlara, süresiz oturma izni verilmiş, vatandaşlık yasasının yeniden gözden geçirilmesi için kampanyalar düzenlenmiştir.

1871’den beri *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesini benimseyen Almanya, etnik Almanlara (*Aussiedler*) vatandaşlık konusunda kolaylık sağlamış olsa da, diğer yabancı göçmenler için vatandaşlığın kapısı 2000 yılı ile kısmen açılmıştır. Bu yasa, çifte vatandaşlık hakkını değil, sadece oturma, dil, suçtan uzak durma ve Alman Anayasası’na bağlılık gibi belli şartları taşıyanlar için Alman vatandaşlığına geçiş imkânı oluşturmuştur. Belli şartları taşıyan göçmen çocuklar için 23 yaşına kadar çifte vatandaşlık hakkı tanınmış ve bu çocukların o yaştan sonra bir vatandaşlık tercihi yapması gerekmiştir (Demiryürek, 2012: 40).

Avrupa Birliği, Hıristiyanlık ve etnik Almanlık, başka bir deyişle Hıristiyanlık, Roma ve Antik Yunan ideali, Almanya için her zaman yabancılardan daha önemli olmuştur. Nitekim söz konusu göçmen çocuklarının vatandaşlık tercihinin Avrupa Birliği’ne üye olmayan ülkelerin çocukları için geçerli olduğu, bunun göstergelerinden biridir.

Almanya, o dönem göçmenler konusunda yapıcı uygulamalar ortaya koymaya çalışsa da, çokkültürcü bir anlayışı benimsemediği apaçık ortadadır.

2004 yılında, vatandaşlık hakkı konusunda yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve 2005 yılında yürürlüğe giren bu yasa, bazı şartlara bağlı olarak yabancı ebeveynlerin çocuklarına çifte vatandaşlık hakkı tanımıştır. 22. yaşına giren birinin bu hakka sahip olması için, Almanya'da en az 8 yıl yaşamış, 6 yıl Almanya'da eğitim görmüş veya Almanya'dan alınmış bir diplomaya sahip olması gereklidir. AB'ye üye ülkelerin veya İsviçre vatandaşlarının Almanya'da doğmuş çocuklarının çifte vatandaşlık alabilmesi için, ebeveynlerinden birinin 8 yıl Almanya'da yasal olarak yaşamış veya süresiz oturma iznine sahip olması yeterlidir (Hanewinkel ve Oltmer, 2017: 6). Böylelikle Almanya, misafir işçi göçünden kırk yıl sonra, belli şartlar altında da olsa, *jus sanguinis* (kan veya soy üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) ilkesi yerine, *jus soli* (ülkede doğmuş olma üzerinden tanımlanmış vatandaşlık kanunu) anlayışını benimsemeye başlamıştır. Bununla birlikte, AB üyeliğinin vatandaşlık konusunda, sınır olmaya devam ettiği görülmektedir.

1960'larda başlayan misafir işçi göçü serüveninin bugün, ilk zamanlara kıyasla oldukça farklı bir noktada olduğu görülmektedir. Birinci nesil göçmenler, vatan hasreti, yabancılık, kültür şoku gibi sorunlar yaşamış ve Alman toplumu içerisinde varlıkları fark edilmeyen gruplar olarak yaşamışlardır. Aile birleşmeleri ile birlikte, yerleşimin kalıcılığı kesinleşince misafir işçiler, yabancılara dönüşmüş ve iki grup arasında bir ilişki kurulması, yine de, ancak sonraki dönemlerde mümkün olmuştur.

İkinci nesil göçmenler açısından, arada kalmışlık, iki vatan ve/ya iki gurbet, iki dillilik gibi konular gündeme gelmiş ve bunlar kimilerinin hayatında zenginlik olarak değer kazanmışken, kimi ikinci nesil göçmenler için aidiyet sorununa dönüşmüştür.

Üçüncü nesli ise bir taraftan ulus-ötesi, diğer taraftan Alman toplumuna entegre olmuş ve Türkiye ile neredeyse hiç bağı kalmamış göçmenlerin örnekleri olarak görmek mümkündür. Günümüzde artık, Almanya'da misafir işçi göçünün dördüncü neslinden bahsedilmektedir ve günümüz iletişim ve ulaşım imkânları ile insanlar, her an her yerdedirler. Bu nedenle, asimilasyon veya asimilasyon görünümlü entegrasyon politikalarının rafa kaldırılması ve artık ulusların aşılması gerekmektedir.

2.4. Soğuk Savaş Dönemi ve Berlin Duvarı Sonrası Göçler ile Etnik Almanların (Aussiedler) Geri Göçü

Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, Fransa, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında önce dört bölgeye bölünmüştür. ABD, Fransa ve İngiltere işgal bölgelerini birleştirmiş ve 23 Mayıs 1949'da, Almanya Federal Cumhuriyeti'ni (*Bundesrepublik Deutschland- BRD*) kurmuştur. Sovyet Rusya'nın ise 7 Ekim 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni (*Deutsche demokratische Republik- DDR*) kurması ile Almanya'nın Batı ve Doğu Almanya olarak ikiye ayrılması, tarihteki dönüm noktalarından biridir.

Doğu'da Sovyet Rusya, Batı'da ABD'nin güç sahibi olması, Almanya'nın her iki bölgesinde farklı ideolojilerin yaşatılması anlamına gelmiştir. ABD'nin desteğini alan Batı Almanya'nın "ekonomik mucize" olarak yükselmesi ve bu nedenle işgücüne ihtiyaç duyması, Doğu'dan Batı'ya göçlerin artışına sebep olmuştur. Bu nedenle Sovyet Bloğu, hem sınırlar içerisinde hem de sınırlar arasında göçü kontrol altında tutmak için uğraşmıştır.

1961 yılında, Sovyet Bloğundan gelen diğer büyük göçlerin yanı sıra, 1949 yılından bu süreye kadar 2,7 milyon kişi Doğu'dan Batı'ya göç ettikten sonra, Doğu Almanya Devleti, Berlin Duvarı'nı (*Berliner Mauer*) inşa etmiştir. 9 Kasım 1989'da duvar yıkıldıktan yaklaşık bir sene sonra, Doğu ve Batı Almanya devletleri birleşmiş ve Doğu Avrupa'dan yaklaşık iki milyon etnik Alman, Batı'ya göç etmiştir (Behnen, v.dğr., 1994; Fisher, 2014: 114; Oltmer, 2016: 97-100; Bade ve Oltmer, 2008: 159).

Savaş sonrasında gerçekleşen göçlerin genel olarak, zorunlu göçle ilgili olduğu görülmektedir. Almanya ve Avusturya'da kamplardan sağ kurtulan 10 ila 12 milyon yerinden edilmiş insan, bu açıdan önem taşımaktadır (Bade ve Oltmer, 2008: 157; Oltmer, 2016: 94). Bugünkü Avusturya bölgesinde savaş sonrasında, içinde yerinden edilmişler, yabancı zorunlu işgücü, savaş esirleri ve eski toplama kampı mahkûmlarının bulunduğu 1,6 milyon insan vardı. Birçoğu için Avusturya denizaşırı veya başka hedef bölgelere ulaşmak için bir ara istasyondur (Hahn, 2012: 180).

Yaklaşık 5 milyon mülteci 1945/46 yıllarında, müttefik güçler aracılığıyla köken ülkelerine ulaştırılmış, 1947-51 yılları arasında 700 binden fazla yerinden edilmiş insan

ise, Uluslararası Mülteci Örgütü'nün yeniden yerleşim programından yararlanarak Batı Almanya'dan ABD, Kanada, Fransa ya da Büyük Britanya'ya göç etmiştir. Yerinden edilmiş insanların çok azı Almanya ya da Avusturya'da kalmıştır (Oltmer, 2016: 96; Hahn, 2012: 180; Hoerder, 2010: 96). Ayrıca, savaşın ardından 9 milyon Alman savaş esirinin, 5 milyondan fazlasının serbest bırakılması da bu bağlamda önemlidir (Oltmer, 2016: 95).

Savaş sonrasında sadece yerinden edilmişlerin, mültecilerin veya savaş esirlerinin değil, sivil insanların göçü de dikkat çeken konulardan birini oluşturmaktadır. 1950'li ve 60'lı yıllarda Avrupalıların hedef ülkeleri Kanada ve Avustralya olmuştur. 1965'e kadar farklı Avrupa ülkelerinden, çoğu genç erkeklerden oluşan 1,5 milyon kişi Kanada'ya göç etmiş ve bunların yarısından çoğu Ontario'ya yerleşmiştir. 1960'lı yılların ortasında, kadın göçmen nüfusunda artış olmuştur. (Hahn, 2012: 188). Beyaz Avustralya politikası izleyen Avustralya ise istediği kadar İngiliz göçmeni çekemeyeceğini anlayınca, önce Baltık ve Slav ülkelerinden, sonra Kuzey ve Güney Avrupa ülkelerinden gelen göçmenleri kabul etmeye başlamıştır (Castles ve Miller, 2008: 105).

1945 sonrasında, Almanya'da belli türlerde göçmen artışı görülür. Bunlardan en önemlisi, savaş sonrasında kaybedilen doğu topraklarından Almanya'ya göç eden 8 milyondan fazla sürgün (*Heimatvertriebene*) ve bir diğeri de daha önce belirtildiği gibi Berlin Duvarı'nın yapılışından önce Batı'dan Doğu'ya geçen 2,7 milyon mülteciyi (*Flüchtlinge*) kapsamaktadır. Bu insanlar Alman kökenli oldukları için doğrudan Federal Almanya Cumhuriyeti'nin vatandaşları olmuş ve ilk zamanlar genellikle kırsal kesimden gelmeleri nedeniyle, yaşadıkları kimi zorluklara rağmen, kısa sürede uyum sağlamış ve "ekonomik mucize"nin yükselmesinde işgücü olarak katkı sağlamışlardır (Castles ve Miller, 2008: 291; 296). Bununla birlikte, sosyal ve kültürel bağlamlarda Doğulular ve Batılılar arasında tüm alanlarda uyumun yakalanması için belli bir süreye ihtiyaç duyulmuştur.

Savaş sonrasında dünyanın ikiye bölünmesi, 1990'lı yıllara kadar göçleri önemli ölçüde etkilemiştir. Batı Almanya, "ekonomik mucize" olarak büyürken, ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak için çeşitli ülkelerle misafir işçi anlaşmaları yapmıştır. Doğu Almanya'da ise göç daha düşük sayılarda, çoğunluğu Vietnam, Mozambik'ten ve daha

azı da Küba ve Polonya'dan gelen insanlardan oluşmuştur. Dört ya da beş yıllık iş anlaşmaları, rotasyon ilkesine göre düzenlenmiştir. Tahmin edileceği gibi, bu insanlara ırkçı önyargılarla yaklaşmıştır. Ancak Almanya'nın birleşmesinden sonra Vietnamlıların yanı sıra, Mozambikliler ve Kübalılar da Almanlarla evlendikleri için ülkelerine geri gönderilmemişlerdir. Bu göçmenlerin, ABD'ye giden Alman "savaş gelinleri"nde olduğu gibi, ailelerini yanına alma hakkı da bulunmuştur (Hoerder, 2010: 104-105; Bade ve Oltmer, 2008: 161-162).

Soğuk Savaş'ın ardından, bir taraftan inşaat, ticaret, sanayi ve hizmet sektöründeki çeşitli yatırımcılar Batı'dan Doğu'ya yönelmiş, diğer taraftan kadınlar ve erkekler inşaat, sanayi, turizm gibi çeşitli alanlarda beceri kazanmak için Doğu'dan Orta ve Batı Avrupa'ya göç etmiştir. Buna örnek olarak 1980'li yıllarda önce Almanya ve Avusturya'ya, 1990'lar ve özellikle 2000 yılından sonra Büyük Britanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine göç eden Polonyalıların emek göçü verilebilir. Bu insanların hepsinin hayal ettiği refaha ulaştığını söylemek doğru olmaz (Hahn, 2012: 189-190).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların işgücü göçünde oldukça önemli bir artış olduğu görülür. Avusturya'dan, İsviçre'ye, İngiltere'ye, Kanada'ya veya Avustralya'ya ev işlerinde çalışmak veya çocuk bakıcılığı yapmak için göç eden kadınlar bunun bir örneğidir (Hahn, 2012: 191). Kadınlar, 1960'lardan sonra işgücü göçünde merkezi bir rol oynamış ve bu alanda daha fazla görünürlük kazanmışlardır (Castles ve Miller, 2008: 12-13).

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında, Doğu Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelere gelen sığınmacılar ve ekonomik göçmenlerin yanı sıra, eski Sovyetler Birliği'nden, Polonya'dan, Romanya'dan ve diğer Avrupa ülkelerinden geri göç eden etnik Almanların (*Aussiedler*) sayısında da oldukça büyük artışlar olmuştur. 2000 yılına kadar Almanya'nın vatandaşlık yasası soya dayalı olduğu için, büyük büyük dedeleri geç Ortaçağ'da kalmış olsa bile, "geri göç" eden Almanların, Alman vatandaşlığı almaları için ayrı bir çaba sarf etmelerine gerek kalmamıştır (Castles ve Miller, 1998: 190; Bade ve Oltmer, 2008:165; Hoerder, 2010: 107-108). Bununla birlikte, özellikle 1989-90 yılları arasında Batı Almanya'dan Doğu Almanya'ya yönelen kitlesel göçler Almanya tarihi açısından önem taşımaktadır. Bu göçler, iki Almanya'nın birleşmesinden sonra iç göç olarak devam etmiştir (Castles ve Miller, 1998: 190).

1949 tarihli Federal Almanya Anayasası'nın 16. maddesi, zulme maruz kalanların iltica etme haklarını ortaya koymaktadır. 1993 yılına kadar, sığınmacılar, genellikle birkaç yılı kapsayan başvuruları sonuçlanıp kendilerine mülteci statüsü verilip verilmeyeceği netleşene kadar, ülkede kalma hakkına sahip olmuştur. 1970'li yılların sonunda önemli bir konu hâline gelen sığınma taleplerini azaltmak için önlemler alınmasına rağmen, sığınmacıların sayısı 1986'da 100 bin, 1990'da 193 bin ve 1992'de 438 bine ulaşmıştır. Aşırı sağcılar, biçare ve yoksul insanların Doğu-Batı, Güney-Kuzey yönündeki kitlesel göçlerden duydukları korkuyu kullanarak ırkçılığı yükseltmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Bunun üzerine mecliste, uzun bir tartışma gerçekleşmiş ve ardından 1993 yılında göçmenlerle ilgili 16. madde, Alman sınır polisine sığınmacıları çeşitli nedenlerle reddetme hakkı verecek şekilde değiştirilmiş ve uygulamaların hızlandırılması için de çeşitli önlemler alınmıştır. Sonuç olarak, sığınma başvuruları 1993'te 322 bin 600'e, 1994'te ise 127 bin 200'e düşmüştür (Castles ve Miller, 1998: 191-192; Hoerder, 2010: 106).

1990 yılında, Almanya'nın birleşmesinden önce, Batı Almanya'da 5,3 milyon yabancı yaşamaktayken, 1999 yılı itibarıyla, Almanya'da toplam nüfusun yüzde 8,9'u (7,3 milyon) yabancılardan oluşmaktaydı. Bu sayılar, Alman vatandaşlığına geçmiş yabancılara kapsaması da, Alman vatandaşlığına geçenlerin oldukça az olduğu bilindiği için, oranlar çok değişmeyecektir (Castles ve Miller, 2008: 289).

Savaşın yanı sıra savaş sonrası siyasal, sosyal, ekonomik durumların göç çeşitlerinde ve göçmen tanımlarında oldukça önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Sınırların değişmesi ve ülkelerin birbiri ile ilişkileri, göç politikalarının belirlenmesinde dikkat çeken konulardandır. Almanya, 20. yüzyılda göç ve göçmene yönelik neredeyse her alanda oldukça farklı deneyimler yaşamıştır. Bu, bir yandan da, sıfır göç politikasından göç alan bir ülkeye dönüşümün mecburi kabul sürecinin hikâyesidir.

2.5. Günümüzde Mülteci Sorunu

“Mülteci botu alabora oldu: 20 ölü; 1'i bebek”, “50 kaçak göçmen yakalandı”, “İnsan kaçakçıları ile mücadele devam ediyor”, “Binlerce mülteci sınırlara dayandı”... Bu ve buna benzer manşetler, her gün dünya gündeminde yer alan, herkesin aşına olduğu haberler hâline gelmiştir.

Günümüzde göç ve göçmen kavramları ile ilişkili olarak en önemli sorunların ilkinin, “sadece yaşayabilmek için yola düşen” mültecilerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sığınma statüsünden faydalanmak isteyen insanlar, çoğunlukla istenmeyen göçmenlerdir. Bu nedenle, onlar için kendi ülkelerinde olduğu gibi başka bir ülkede de yaşam, o kadar kolay değildir.

Savaşlar ve çatışmalar, insanların başka ülkelere sığınma taleplerinin ve mülteci statüsü olarak yaşamlarına devam etmek istemelerinin belki de en büyük sebepleridir. Bunun yanı sıra, siyasi bir sebepten dolayı kendi ülkesinde baskı gören veya korku ile yaşayan siyasi mülteciler ve doğal kaynakların hızla tükenmesi nedeniyle doğal kaynaklara ulaşımında sıkıntı çeken iklim mültecileri de, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

20. yüzyılda gerçekleşen dünya savaşları ve sömürgecilik hareketleri, mültecilik sorununun küresel boyuta taşınmasına neden olmuştur. Sömürgelerin çözülmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, 20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyılın başlarında küresel mülteci sorunu; savaş, iç savaş ve devletlerin çöküşü bağlamlarında dünya genelinde yaşanmaya devam etmiştir. Avrupa'da Yugoslavya; Orta Doğu'da Lübnan, İran, Irak, Suriye, Yemen; Doğu Afrika'da Etiyopya, Somali, Sudan / Güney Sudan; Batı Afrika'da Kongo, Fildişi Sahili, Mali, Nijerya; Güney Asya'da Afganistan, Sri Lanka veya Latin Amerika'da Kolombiya buna örnek olarak gösterilebilir (Oltmer, 2016: 120).

Mülteci sorununun çözülmesine ve mültecilerin korunmasına yönelik ilk girişimler Birinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış olsa da, İkinci Dünya Savaşı, mülteci sorununun kilit noktası olmuştur ancak bu sorunun günümüzde de artarak devam ettiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin verilerine göre, 2018 yılı sonu itibarıyla dünyada, 70,8 milyon zorla yerinden edilmiş insan, 25,9 milyon mülteci, 41,3 milyon kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişi, 3,5 milyon sığınmacı bulunmaktadır (UNHCR, 2019).

Sığınma hakkının temel bir hak olarak tanınması, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ile gerçekleşmiş, 1951 yılında BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile mülteci; ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından, haklı nedenlerle

korunduğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku yüzünden, yararlanmak istemeyen kişi, olarak tanımlanmış ve bu sözleşmeyle 1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar nedeniyle Avrupa'daki mültecileri korumak amaçlanmıştır (M.H.S.İ.S., Çiçekli, 2009: 65; Hazan, 2018: 185-187; Koser, 2007 :71). Bu tanım, zulmün devletten geldiği düşüncesini içerdiği, cinsiyete dayalı zulmü karşılamadığı, çevresel nedenlerle ülkesini terk etmek durumunda kalanları ve ülke içinde yerinden edilmiş insanları kapsamadığı için eleştirilmiştir (Koser, 2007: 71-72). Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü ile mülteci tanımındaki zamansal ve mekânsal sınırlama kaldırılmış ancak tanım genel olarak aynı şekilde kalmıştır (Hazan, 2018: 188; Bartram, Poros, Monforte, 2017: 232).

Afrika Birliği'ne üye ülkeler, tanımdaki kısıtlamayı genişleterek 1969 yılında Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesi ile mülteciyi “kendi menşé ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler” olarak tanımlamıştır (Çiçekli, 2009: 65). Benzer şekilde Latin Amerika'daki Amerikan Devletleri Örgütü, 1984 Cartagena Bildirisi'nde mültecilerin “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için” ülkesinden kaçan kişileri de kapsadığı belirtilir (Hazan, 2018: 188; Çiçekli, 2009: 65).

Artan mülteci sayısı 1970 ve 80'li yıllarda özellikle Asya ve Afrika'da birtakım çözümü gerekli kılmıştır. Sınırlı kaynak endişesi taşıyan devletler, bu sorunun çözümünün de sorunun ortaya çıktığı yerlerde olması gerektiği düşüncesiyle mülteci kamplarını gündeme getirmiş ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve yardım örgütleri de tek bir yere yardım götürmenin daha kolay olacağını düşünerek bu fikre olumlu bakmıştır. Bu durum, geçici çözüm olarak düşünülmüş olsa da kamplar, mültecileri toplumdan izole ederek sorunların kalıcı hâle dönüşmesine neden olmuştur (Hazan, 2018: 189; Donà ve Ackermann, 2006: 219). Buna rağmen, çoğu kuruluş ve bazı uzmanlar kampları, mültecileri korumak, onlara yardım ve eğitim sağlamanın en iyi yolu olarak görmeye devam etmektedir. Kimi uzmanlar ise, şiddet ve cinsel

istismarın kamplarda sıkça ortaya çıkabileceğini ve bu insanların sömürülebileceğini öne sürmektedir. Bazı ailelerin kadınları ve çocukları bu kamplarda kalırken, erkekleri çalışmak için şehirlere gitmekte ve aileler parçalanmaktadır. Dolayısıyla, uzun süren kamp hayatının oldukça olumsuz psikolojik sonuçları olabileceğini de dikkate almak gerekir*(Koser, 2007: 77-79; bkz. Donà ve Ackermann, 2006: 218-232).

Avrupa Birliği, kurulduğu dönemden itibaren geçirdiği çeşitli aşamalardan bugüne kadar, topluluğa üye ülkeler arasında birtakım ortaklıkları güçlendirme amacıyla olmuştur. Bu ortaklığa göç ve mülteci politikasının da dâhil olduğunu söylemek mümkündür. AB sınırları içerisinde serbest dolaşımın gündeme geldiği Schengen Anlaşması* (1985), bu yolda atılan ilk ve en önemli adımdır.

Sığınmadan sorumlu ülkenin belirlenmesi ve birden fazla ülkede iltica başvurusunun engellenmesi için Eylül 1997’de yürürlüğe giren Dublin Sözleşmesi (2003’te Dublin II; 1 Ocak 2014’ten itibaren de Dublin III Tüzüğü kabul edilmiştir) Avrupa Birliği tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sonrasında, 11 Aralık 2000 tarihinde AB sığınmacılarının parmak izi veri tabanını temsil eden EURODAC Tüzüğü kabul edilmiş ve sığınmacılara yönelik ortak bir bilgi sistemi üzerinden hareket edilmeye başlanmıştır. Bu uygulama, sığınmacının daha önce başka bir ülkeye sığınma başvurusunda bulunup bulunmadığının belirlenmesi açısından önemlidir. Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Anlaşması) ile Avrupa içinde bir birlik (AB) oluşturulmuş, AB vatandaşlığı ve bu birliğe üye devletlerin vatandaşlarının serbest dolaşımı ve yerleşimi sağlanmış, AB dışındaki ülkelerin vize gereklilikleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu sürece kadar, birliğe üye ülkeler arasında bir ortaklık dikkat çekmekte ve “Avrupa Kalesi”nin güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Şirin, 2018: 541-549; Savaşan, 2009: 19-22).

Sığınma konusu ise Mayıs 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile gündeme gelmiştir. Bu anlaşma, üçüncü ülke vatandaşlarına da iç sınırlarda geçiş

* Bu kamplarda yaşananların bir kısmını 26-28 Ekim 2018 tarihleri arasında Kocaeli’nde düzenlenen Kartepe Zirvesi 2018’de “Göç, Mültecilik ve İnsanlık” başlıklı Uluslararası Sempozyum’un, 27 Ekim tarihli “Kentsel Gelişim ve Göç” isimli oturumda Gazeteci Ayşe Böhürler’in sunumunda dinlemek mümkündür(<https://www.kartepezirvesi.com/2-gun-27-ekim-2018-cumartesi> , <https://www.youtube.com/watch?v=s3h51qdroqk>, 2019).

* Bu Anlaşmanın Uygulanmasına İlişkin Schengen Sözleşmesi, 19 Haziran 1990 tarihinde imzalanmış ve 1995’te yürürlüğe girmiştir.

kontrollerinin kaldırılması, “dış sınırlardan geçişler ve üç ayı geçmeyecek biçimde üye devletlerin topraklarında” seyahat özgürlüğü tanınması gibi, AB üyelerinin ortak göç ve sığınma politikası uygulaması için önemli içeriklere sahiptir (Şirin, 2018: 549-551). Bununla birlikte, “öngörülen 5 yıllık geçiş sürecinde Adalet Divanı ve Parlamento’nun yetkilerinin kısıtlı olmaya devam etmesi, Komisyon’un yasa teklif etme yetkisini üye ülkelerle paylaşıyor olması ve Konsey’de oybirliği kuralının pek çok alanda sürmesi” ve ayrıca üye ülkelere belli konularda ayrıcalıkların tanınması, üye ülkelerin sığınma politikaları ve uygulamalarını uyumlu hâle getirme amacını gerçekleştirmede olumsuzluklara dönüşmüştür (Savaşan, 2009: 24).

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması, AB’ye üçüncü ülke vatandaşlarının entegrasyonu konusunda yeni bir yetkinlik kazandırmış, AB Temel Haklar Şartı’nın statüsünü değiştirerek yasal olarak bağlayıcı hâle getirmiş, “Temel Haklar Şartı’nda sığınma hakkı açıkça tanındığı için” bu anlaşmayla bu hak güvence altına alınmıştır (S.S.G.İ.İ. Avrupa Hukuku El Kitabı, 2014: 20-22; Şirin, 2018:559). Bu anlaşma, üye devletlerin sığınma konusundaki farklılıklarının ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Böylelikle göç ve mülteci politikasının ulus ötesi bir anlam kazanması konusunda önemli bir adım atılmıştır (Kanat ve Aytaç, 2018: 62). Ayrıca mültecinin ilk olarak tanımlanmasından 50 yıl sonra, mültecilerin sorunlarına dikkat çekmek üzere 20 Haziran, Dünya Mülteciler Günü olarak kutlanmaya başlamıştır. Böyle bir günün kutlanması dahi, bazı açılardan rahatsız edicidir. Tüm bu çaba ve tedbirlerin sonucunda, Avrupa Birliği ülkelerinin mülteci sorununun krize dönüşmesini engellemede ne derece başarılı olduğu tartışmalıdır.

Günümüzde Almanya’da sığınma süreci şu şekilde işlemektedir: Almanya’ya iltica başvurusu yapmak isteyenler öncelikle bir sınır otoritesine, polise, yabancılar merkezine, mülteci kabul veya bir varış merkezine başvurur. Daha sonra eyaletler arasında orantılı bir dağıtımla ilk kabul kamplarına gönderilen bu kişilerin, burada kişisel bilgileri alınarak fotoğrafları çekilir ve parmak izleri alınır. İlk kampa gönderilen her bir birey, Federal Göç ve Mülteciler Dairesi (BAMF) çalışanları tarafından, sığınma başvurusunun nedenlerine yönelik sorguya çekilir. Bunun sonucunda sığınma davasının açılıp açılmayacağı belirlenir. Ancak iltica talebinde bulunan kişinin başvurusu başka bir AB ülkesi sorumluluğunda ise veya kişi başka bir ülkenin iltica hakkını kazanmışsa,

kişi o ülkenin de isteği ile o ülkeye gönderilebilir. Üç ay ilk kampta kalma zorunluluğundan sonra ikinci aşama başlar ve kişiler çeşitli ilçelerde konaklama merkezlerine veya bazen apartman dairelerine gönderilir. Bu ikinci aşamada çalışma hakkı da tanınan sığınmacının iş bulma şansı az olduğu için, iş bulamadığı durumlarda aylık azami 352 avro sosyal yardım yapılır ve konaklama, ısınma gibi masrafları da karşılanır (Scholz, 2015).

Sığınma talebinin karara bağlanma süresi üç ayı geçmemesi gerekirken mülteci sayısının artışı ile bu süre uzamaktadır. Sonuç olarak sığınma talebi olumlu karşılanan kişilere üç yıllık oturma izni ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı verilir ve üç yıl sonra durum yeniden incelenir. Kendi ülkesinde işkence, ölüm cezası vb. bulunduğu durumlarda kişiye bir yıllık “ikincil koruma statüsü” verilir. Mülteci statüsü verilmeyenler, kimi istisnai durumlar dışında çoğunlukla sınır dışı edilirler. Bununla birlikte, kişinin “ret” yanıtına itiraz etme hakkı vardır. İkinci kez sığınma talep hakkı da bulunmaktadır. Ancak bu durumda kişinin ülkesindeki koşulların değişmediğini ve kendi ülkesinde çeşitli baskılara maruz kaldığını yeni belgelerle ispatlaması gerekir (Scholz, 2015).

Yapılan anlaşmalar, Avrupa Birliği üyelerinin birlikte hareket etmesine odaklanmakla birlikte, gerek ulaşım imkânından gerek alışılmış göç yollarından vb. dolayı bazı ülkeler daha fazla mülteci akınına uğramakta ve diğer üye devletlerin bu sorunu çözmekte çok da istekli olmadığı görölmektedir. Zor şartlar altında hedef ülkeye ulaşmaya çalışan insanların yaşadığı zorluklar ise, ayrıca önemlidir. Konu, bu yönüyle dahi insan haklarının ihlalini içermektedir. Bu sorun çözülmek isteniyorsa, rasyonel bir çözüm hedeflenmeli ve konuyla ilgili ortak bir paydada birleşme sağlanmalıdır.

BÖLÜM 3. ALMAN EDEBİYATINDA GÖÇ VE GÖÇMEN İMGELERİ

Genel ifadeyle sanatın, özelde ise edebiyatın gerçeklikle ilişkisi, Antik Yunan'dan bu zamana kadar tartışılan konulardan biri olmuştur. Platon'la başlayan ve günümüze kadar çeşitli açılardan ele alınan bu sorgulamanın yansımasının sözlü edebiyata olduğu gibi postmodern edebiyata da nüfuz ettiği açıktır. Öyle ki tamamen kurgudan ibaret olduğu düşünülen veya iddia edilen bir edebi metnin dahi, toplumdan bağımsız olduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte, her dönemin gerçekliği kendi söylemleri bağlamında incelenmelidir. Robbe-Grillet'in ifadeleriyle;

“bütün yazarlar gerçekçi olduklarını düşünürler (...) Gerçekçilik ilkesi tanımlanmış (...) bir kuram değildir (...) Klasikler gerçekçiliğin klasik, romantikler romantik, gerçeküstücüler gerçeküstü olduğunu düşünürler (...) Bu bakımdan, edebiyat devrimlerinin neden hep gerçekçilik adına yapıldığını anlamak kolaydır” (Grillet, 1989, 132-133'ten akt. Ecevit, 2012, 18).

Göç ve göçmen olguları da, toplumun gerçekliğinin en somut hâllerinden olması dolayısıyla, çok eski zamanlardan beri edebiyata konu olmuştur. İnsanlığın bilinen ilk yazınsal ürünü olduğu iddia edilen ve kendisinin bulunuşunun da bir göç hikâyesine dayandığı “Gılgamış Destanı”nda Uruk'a yerleşim ve şehrin etrafının duvarlarla çevrilmesi, “çok uzaktan getirilen” eşik, Enkidu'nun Gılgamış'ın yanına gelişi, Tufan'dan sonra Ut-Napiştim ve eşinin “uzağa (...) ırmakların döküldüğü yere” yerleşimi ve Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayış yolculuğunun anlatılması bunun belki de en iyi örneğidir (Maden, 2018: 3-11; Fisher, 2014: 14-15). Buna ek olarak, bir başka destan örneğini de Uygurların, Çinlilerin oyununa gelerek verimsizleşen yurtlarından kuşların “göç, göç...” diye ötüşleri üzerine göç etmesi ve yeni bir yurt edinmesini konu edinmiş olan “Göç Destanı” oluşturur (bkz. Terzioğlu, 2017). Bununla birlikte, göç ve göçmen kavramlarını birçok yan anlamı da dâhil olmak üzere, edebiyat tarihinin her döneminde ve her türünde görmek mümkündür.

Kutsal Kitaplarda “göç” ve “göçmen” imgesinin farklı yönleri ile karşılaşılır. “Tevrat”ta Hz. Musa'nın, bir İbrani'yi dövdüğünü gördüğü Mısırlıyı öldürdükten sonra Midyan'a kaçtığı ve orada Reuel'in yanında kalarak Reuel'in kızı Sippora ile evlendiği ve ondan “orada garip” anlamına gelen Gerşom adlı bir oğlu olduğu anlatılır (Mısır'dan Çıkış,

2/11-22). Bunun yanı sıra, Hz. Musa ve İsraililerin “kadın ve çocukların dışında altı yüz bin kadar erkekle yaya olarak” Mısır’dan çıkışı, “Tevrat”ta geçen en önemli göçlerdendir (Mısır’dan Çıkışı, 12/37).

“Matta İncili”nde ise Hz. Meryem’in eşi Yakup’un oğlu Yusuf’un, rüyasında İsa ile annesini alıp Mısır’a kaçmasını söyleyen bir melek görmesi üzerine, onları Mısır’a götürdüğü ve İsa’yı öldürmek isteyen Hiroides öldükten sonra, tekrar gördüğü bir rüya sonucunda Nasıra’ya döndükleri anlatılır (Matta, 2/ 13- 23). Ayrıca, “Yeni Ahit”te İsa’nın ve havarilerinin öğretilerini yaymak için hareket hâlinde olduğu görülür.

“Kuran-ı Kerim”de, *“Allah uğrunda zulme uğradıktan sonra hicret edenlere gelince; muhakkak onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Bununla beraber ahretin mükafatı şüphesiz daha büyüktür; keşke bilseler!”* (Nahl Sûresi, 16/41); *“İman edip de hicret etmiş ve mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat etmiş kimseler, Allah indinde derece bakımından daha büyüktür ve işte onlar, o murada eren kurtulmuşlardır”* (Tevbe Sûresi, 9/20), ayetlerinde olduğu gibi göçün kutsal bir anlamı vardır. Müslümanların iki kez Habeşistan’a hicret ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte, 622 yılında Hz. Muhammed’in zulüm gördüğü Mekke’den Medine’ye hicreti bu bağlamda en önemli göçtür. Kutsal Kitaplarda göçler, “küllî irade” ile gerçekleşir ve bu nedenle göçlerin amaçları kutsaldır.

Mitolojinin, genel olarak çeşitli hareketlilikleri barındırdığı için göç bağlamında oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yunan mitolojisi, bu bakımdan önemli örneklere sahiptir. Örneğin Homeros, içeriğinde yol ve yolculuktan çokça bahsettiği eseri “İlyada”da, adam öldüren Akhalıların, sürgüne gittiklerinden bahseder. Bu sürgün, toplumsal bir ceza olarak değil, öldürülen kişinin kan davası güdebilecek yakınlarından kaçmak için gerçekleşir. Sürgüne giden kişi, başka bir krala sığınır. Sürgünü korumak, kralın görevidir. Akhilleus’un kardeş gibi sevdiği Patroklos, bu “yalvarıcılardan” biridir (bkz. Homeros, 2019). Günümüzde “sığınmacı” kavramına en yakın görünen “yalvarıcılar”a sahip çıkılması ve onlara saygı duyulması dikkat çekicidir.

İo, Europa, Odysseus ve Oidipus’un göçleri de Yunan mitolojisinde göç ve göçmen türlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Aiskhylos’un, “Zincire Vurulmuş

Prometheus” adlı tragedyasında İo’nun gördüğü düşler sonucunda, babasının, Apollon’un isteğine uyarak İo’yu evinden ve yurdundan atması dikkat çekmektedir (bkz. Aiskhylos, 2019: 25-31). Zeus’un İo’yu görüp ona âşık olması ve Hera’nın bu durumu kıskanması üzerine şekillenen mitos, Zeus’un İo’yu beyaz bir ineğe çevirmesi ve Hera’nın ona bir at sineği musallat etmesi sonucunda İo’nun “deli gibi kıtadan kıtaya koşarak” İyonya Denizi’ne ve İstanbul Boğazı’na (Bosphorus: İnek Geçidi) adını verişini anlatması bakımından da ayrıca önemlidir (Erhat, 2007: 158; Hamilton, 1998: 95-99).

Elindeki sepetinde, İo’nun öyküsü çizilmiş olan Europa’nın da benzer bir hikâyesi vardır. Europa’yı görüp ona âşık olan Zeus, bir boğa kılığında onun yanına gelir. Boğanın sırtına biner ve Girit’e kadar böylece giderler. Zeus kendi suretine döner, bir boğa sırtında denizler aşmanın birkaç saniyelik şaşkınlığı sonrasında Europa için her şey normal bir hâl alır ve Zeus’un aşklarından biri bu sefer tüm kıtaya adını vermiş olur (Erhat, 2007: 109; Hamilton, 1998: 100-105).

Troya Savaşı’na hazırlık on yıl, ayrıca savaş da on yıl sürmüştür ve İthaka Kralı Odysseus’un eve dönüşü de bir o kadar sürecektir. En bilinen eve dönüş hikâyelerinden olan “Odysseia”, eve dönme yolunda yaşananları anlatması ve eve dönenin bir yabancı olarak yaşadığı şaşkınlık bağlamlarında önemlidir (Schütz, 2016a: 53-54). Odysseus’un kendisinin, uykudan uyanarak vatanında olduğunu anlayamamasının yanı sıra, onu sadece köpeği Argos’un direkt tanıyabilmesi, “eve dönen”in de göç öncesi süreçteki kendisi ile aynı kişi olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (bkz. Homeros, 2020).

Göç bağlamında başka bir açıdan değerlendirilebilecek, adı “ayağı şiş” anlamına gelen Oidipus ise, annesinin gördüğü düş üzerine ayak bilekleri delinerek ve içinden bir kayış geçirilmiş olarak hareketi engellenecek şekilde dağa bırakılır. Bu, bir çeşit sürülmedir. Oidipus, bir çoban tarafından bulunup Korinthos kralı Polybos’a verilir. Polybos’un oğlu olmadığı söylentilerinden etkilenerek Apollon’dan gerçeği öğrenmek üzere yola çıkan Oidipus, yolda babası Laios’a rastlar, yol konusunda kavgaya tutuşurlar ve Laios’u öldürür. Kâhin Phoibos, ona babasını öldürüp annesiyle evleneceğini söyler ve o da bunun üzerine Korinthos’tan uzaklaşır ve ne yazık ki kendi memleketine gider. Orada kader onu yakalar ve kehanet gerçekleşir (Sophokles, 2018; Erhat, 2007: 226;

Hamilton, 1998: 375-382). Buradaki göç kararı, yönlendirilen göç bağlamında düşünülebilir. Görüldüğü gibi mitolojide, günümüz bağlamında uluslararası göç, zorunlu göç ve re-entegrasyon gibi kavramların karşılığı bulunmaktadır.

Bu çalışma bağlamında göç konusu, örnek metinlerin ortaya çıkış sahnesi olması nedeniyle, Almanya ve Alman Edebiyatı ile sınırlanmıştır. Bu konuda göçün edebiyattaki yansımaları gözlemlemek amacıyla öncelikle Alman Edebiyatı Tarihine değinmek gerekir.

Alman tarihi, daha önce görüldüğü gibi, çeşitli göç türleri ile iç içedir. Bu durum edebiyata da yansımış ve bu aktarım, sözlü edebiyattan günümüze kadar Alman edebiyatında göç ve göçmenin izini sürmeyi mümkün kılmıştır. Bu çalışmada, edebiyat tarihinde göç ve göçmeni tüm yönleri ile incelemek mümkün olmadığı için, genel bir bakış kazanmak için, bazı eserler konu bağlamında ele alınacaktır. Böylelikle bu bölüm, edebiyatın, döneminin sosyolojisiyle ilişkisini kurma amacını yerine getirmeye çalışacak, çalışmanın uygulama kısmı için de veriler güçlendirilerek, edebiyatta göç ve göçmen kavramlarının her daim iç içe olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Herkesin aşına olduğu “Hansel ve Gretel” (*Hänsel und Gretel*) ve “Bremen Mızıkacıları” (*Die Bremer Stadtmusikanten*) masallarında, çocuklarına bakamayan çiftçi ailelerin onları çalışmaya göndermesinin* ve “ölümünden daha iyisini her yerde bulabilirsin” düşüncesi ile göçmenlerin temel göç nedenlerinden birinin yansımaları görmek mümkündür.

“*Hänschen Klein*” (Küçük Hans) adlı şarkıda annesini ve evini bırakıp yedi yıl boyunca “gurbette” yaşayan ve sonrasında evine dönen Hans’ın hikâyesi anlatılır. Döndüğünde Hans büyümüş, elleri ve alını –muhtemelen- çalışmaktan yanmıştır ve bu nedenle kız

* Geçim sıkıntısı çeken köylülerin, çocuklarını küçük şehirlerde ev işlerine yardım etmesi ve evdeki çocukların bakımı ile ilgilenmesi için buralara göndermesi örneği Nihal Yeğinobalı’nın 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden 1973’e uzanan bir hikâyeyi konu edinen “Sitem” adlı eserinde de görülmektedir. Sitem, hem Cenana arkadaş olması hem ev işlerine yardım etmesi için babası tarafından küçük şehre Esat Bey’in evine getirilmiş ve karşılığında para istenmiştir. Oldukça zor durumda olduğu açıkça belli olan baba Hıdır’ın bu davranışının yadırganması, normal şartlarda çocukların çalışmak için şehirlere verilmemesinden değil, parayı doğrudan istemesinden kaynaklanır, çünkü genellikle paranın lafi edilmez. Ancak verilen çocuk karşılığında çocuğun ailesine dolaylı yoldan yardım yapılır. Hatice Teyze de zamanında Cenana’nın annesine bakmak için yanlarına gelmiş ve o evlenince onunla birlikte göçmüştür (bkz. Yeğinobalı, 2013). Bu durum, çiftçilerin çocuklarını işgücü olarak kullanmasının ulusal sınırlara dayanmadığını göstermektedir.

kardeşi onu tanımaz ancak annesi oğlunu gördüğü için mutlu olur ve şükran duyar (bkz. Hoerder, 2010: 25-26).

Bu örneklerde görüldüğü gibi, göç ve göçmenlik hâli, insan tarihinden bağımsız değildir. Sözlü edebiyatın kendisi dilden dile dolaşmış ve sözün kendisi, dinamikliğini kaybetmeden göç hâlinde olup günümüze kadar gelerek kültürlerin bir parçası olmuştur.

3.1. İlk Yazılı Eserlerden Aydınlanma Dönemine Kadar Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen İmgeleri

Alman edebiyatının günümüze dek ulaşan, fragman olarak da olsa, en eski yazılı kahramanlık destanı 8. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığı düşünülen eski yüksek Almanca (*althochdeutsch*) ile yazılmış “Hildebrand Destanı” (*Hildebrandslied*), baba-oğul çatışmasının yanı sıra, baba Hildebrand’ın otuz yıl sonra ülkesine geri gelmesi açısından önemlidir. Savaşmak üzere karşı karşıya geldiklerinde oğul Hadubrand, baba Hildebrand’ı tanıyamaz ancak Hildebrand karşısındakinin oğlu olduğunu anlar (bkz. Borries&Borries, 1991: 22-24; Beutin ve diğerleri, 1994: 5-6). Yıllar önce “evden giden”le yıllar sonra “eve dönen” aynı kişi değildir. Bu durumu, hem göçün etkileri hem de “evde kalanlar” için dışarıdakinin bir yabancıya dönüşmesi bağlamında okumak mümkündür.

Ortaçağ’da şövalye edebiyatının* yükselişi ile eve dönüş başka bir anlam kazanmaya başlar. Şövalyeliğin tamamlanması için, maceralara atılan kahramanın eve dönmesi zorunludur. Bu durumun önemli örnekleri, Hartmann von Aue’nin “*Iwein*” ve Wolfram von Eschenbach’ın “*Parzival*” adlı eserleridir. Geri dönüşün önemi, Iwein’in geri dönmeyi unutmaması ve sonra tekrar hatırlamasında ve bunun sonucunda Kral Artus’un (Arthur) onu yuvarlak masaya (*Tafelrunde*) kabul etmesinde açığa çıkar. Bu tamamlanamamışlığı, Almanya’ya misafir işçi olarak giden birinci kuşakta görmek mümkündür. Onlar için de göç, bir anlamda çeşitli maceralar yaşayıp eve dönmekle son bulacak bir aşama olarak görülmüştür. Şövalyelerin maceralar sonucundaki başarıları ve bir kahramana dönüşme süreci, onlar için “belli bir birikim” anlamına gelmiştir.

* Miguel de Cervantes Saavedra’nın “*La Mancha’lı Yarattıcı Asilzade Don Quijote*” adlı eserinde, şövalye edebiyatının bir parodisini görmek ve buradaki maceraları ve eve dönüşü bu bağlamda okumak mümkündür (bkz. Saavedra Cervantes, 2014).

Bununla birlikte, eve dönmeyen ilk kuşak için vatan, her zaman hasretle anılmış ve kendileri “yuvarlak masaya” hiçbir zaman oturamamışlardır.

Ortaçağ’da öğrencilerin göçü, bir edebiyat türünün de ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Çoğunlukla oyun, dans ve aşka duyulan kaba ve şehvetli yaşam sevincini ve nadiren de parodi ve satirik unsurlarla kilisedeki yozlaşmışlıkları vb. anlatan şarkılardan oluşan “*Vagantendichtung*” (Latince *vagare*’den: dolaşmak) (bkz. Borries&Borries, 1991: 128), göç sonucu bir araya gelen insanların ortaya çıkardıkları bir tür olması dolayısıyla önem taşımaktadır.

Ortaçağ’da din adamları dışındaki insanların okuma-yazma bilmediğini ve yazının da kilisenin elinde olduğunu dikkate almak gerekir. Bununla bağlantılı olarak dönemin eserlerine bakıldığında alt tabakanın gerçekliği ile karşılaşılmaz. Daha önce masal ve şarkılar örneklerinde görüldüğü gibi, sıradan insanların hikâyeleri daha çok sözlü edebiyatta can bulmuştur.

Erken modern çağda, delilerin nehir gemileri ile sınırlardan uzaklaştırıldığı bilinmektedir. “Deliler Gemisi”nin varlığı, bu gerçekliğin ifadesidir. Sınırların dışına atılan bu insanların, Sebastian Brant’ın “*Das Narrenschiff*” (1494- Deliler Gemisi) adlı eserinin çıkış noktası olduğunu söylemek mümkündür. Bu gemide, toplumsal tabakanın her kesiminden insan vardır ve eserde, çeşitli özelliklerin delilik olarak nitelenmesi ve bir gemiye doldurulan bu kişilerin deliler ülkesi Narragonien’e doğru ilerleyişi hicvedilmiştir. Eserin göç ve göçmen bağlamında ne söylediği tartışmalı olsa da, tarihsel bir gerçeklik olarak sürgün edilenlerin referans alınması önem taşımaktadır.

Otuz Yıl Savaşları, hayatın her alanını felakete çevirmiştir. Edebiyatta da görülen bu karamsar hava, ikiliklerin dünyasını doğurmuştur. Hans J. C. von Grimmelshausen’in “*Der abenteuerliche Simplicissimus Teutsch*” (1669) adlı eserinde, basit bir köylü çocuğunun çeşitli maceralara atılması ve ara ara münzevi bir hayata yönelmesi bu dönemdeki kutuplaşmaların bir örneğidir. Bununla birlikte eser, Simplicius’un savaştan kaçması, ormanda bir münzeviye sığınması ve onun ölümünden sonra çeşitli yerlere gerçekleştirdiği seyahatleri ve tekrar münzevi bir hayatı seçmesi, tekrar hayata karışması ve deniz yolculuğunda fırtınaya tutulup bir adaya demir atması ile tekrar

münzevi hayatı seçmesi bakımından önemlidir. Önceden beri savaş nedeniyle gerçekleşen zorunlu göçün edebiyatta karşılığını bulmak şaşırtıcı değildir.

3.2. Aydınlanma'dan 20. Yüzyıla Kadar Alman Edebiyatına Göç ve Göçmen İmgeleri

Tüccarların göçü Ortaçağ'dan beri bilinen göç türlerindedir. Gotthold Ephraim Lessing'in "*Nathan der Weise*" (1783-Bilge Nathan) adlı eserinin ana karakteri Nathan, bu tüccarlardan biridir. Bununla birlikte Hıristiyan olan Daja, İsviçre doğumlu asker eşiyile birlikte Kudüs'e gitmiştir. Daja, vatan hasreti çeker ve Avrupa'ya dönmek ister (bkz. Lessing, 2000). Haçlı Seferleri'nin de konu edildiği eserin Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanlar için kutsal sayılan Kudüs'te geçmesi ve eserde dini anlamda bir çoğulculuğun ön plana çıkarılması, insanın her şeyden önce insan olmasına önem verilmesi açısından eser, günümüzün çokkültürcülüğünün izlerini taşır. İnsanların farklılıkları kimi zaman dini, kimi zaman ulusal ve/ya kültürel aidiyetlerin yüceltilmesi ile bir "öteki" yaratmak için kullanılmıştır. Bu farklılıklar, "*Nathan der Weise*" adlı eserde bir zenginlik olarak gösterilir. Eser, özde insan olmanın birleştiriciliğini edebi olarak anlatması bakımından oldukça önemlidir.

Zorunlu göçlerin tarih boyunca, çeşitli doğal veya insan eliyle oluşturulmuş felaketler nedeniyle gerçekleştiği bilinmekle birlikte, edebiyatta Wieland'ın "*Die Geschichte der Abderiten*"(1780- Abderalılar) adlı eserinde karşılaşılan zorunlu göçün farklı bir düşünce içerdiğini söylemek mümkündür. Batıl inançlı halk, farelerin ve kurbağaların istilasına uğrayan Abdera'yı terk etmek zorunda olduğuna inanır. Göçlerinin dördüncü gününde, karşılıklarına çıkan Kral Kassandros, onların bu durumunu oldukça gülünç bulur ve onlara Makedonya sınırlarında kurbağa ve farelerle uzlaşana kadar kalabilecekleri bir yer hediye eder. Abderalıların göçten birkaç yıl sonra Abdera'ya döndükleri rivayet edilir. Hayvanlar tarafından istila edilen ve sakinlerinin kovulduğu tek şehrin Abdera olmadığı dile getirilir (bkz. Wieland, 2017). Kurbağaların ve farelerin kutsal ilan edilmesi nedeniyle göç etmekten başka çaresi olmadığına inanan Abderalılar ve diğer şehir sakinlerinin yurtlarından kovulması, bir hiciv örneği olmakla birlikte, göçün edebiyata yansımaları açısından dikkate değerdir.

Zorunlu göçün edebiyattaki bir başka örneğini Schiller'in "*Kabale und Liebe*" (1784-Hile ve Aşk) adlı eserindeki Lady Milford'un hayatında görmek mümkündür.

Milford'un babası Thomas Norfolk, İngiltere kralının mabeyincisidir. Ancak Fransa kralı hesabına vatana ihanet suçu ile itham edilmiş ve krallık, ailenin tüm varlığına el koymuş ve haklarında sürgün kararı vermiştir. Thomas idam edildiği gün, anne de vefat eder ve Lady Milford dadısıyla birlikte Almanya'ya kaçar (bkz. Schiller, 2001; Völkl, 2004).

Johann Wolfgang von Goethe'nin, Alman ve dünya edebiyatının en üretken yazarlarından biri olmasına paralel olarak eserleri de oldukça geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Goethe'nin kendisinin "göç hâlinde yaşayan" biri olmasının, göç ve göçmenin de eserlerinde oldukça önemli bir yer edinmesinin sebeplerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Farklı kültürlerle ilgi duyan ve hem Doğu'yu hem Batı'yı kucaklamanın gerekliliğine inanan bir "dünya edebiyatı"ndan bahseden Goethe'nin tüm eserlerinden bahsetmek bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Ancak konuyla ilgili birkaç örnek vermek yeterli olacaktır.

Goethe'nin, Doğu ve Batının ayrılmazlığını açıkça dile getirdiği ve iki dünya arasında salınmayı doğru bulduğunu aktardığı "(...) Doğu ile Batı arasında hareket etmek en iyisi olsun!" dediği ve "Hicret" adlı şiirle başladığı eseri "*West-Östlicher Diwan*" (1819- Batı-Doğu Divanı)'dan bahsetmek yerinde olacaktır (Goethe, 2018a: 202). Bu eserin göç ve göçmen bağlamında dikkat çeken noktalarından biri Goethe'nin Fransız-Alman çatışmalarından bıkmış olması nedeniyle, yüzünü Doğu'ya çevirmesi ve bu eseri bir "kaçış" olarak görmesidir (bkz. Goethe, 2018a: 10). Goethe'nin bu yöne bakışı ile negatif düzlemde bir "öteki" yaratmanın gereksizliğini ve her şeyin aynı çemberin içindeki noktalardan oluştuğunu göstermesi, günümüzün çokkültürlülüğüne karşı geliştirilmesi gereken bakışı da sunmaktadır. Goethe, "Batı-Doğu Divanı" adlı eserinde hayal âleminde İran'a göç ederek, tüm eser boyunca İran'ı gezerek, gezdiği yerlere ve tarihi kişiliklere dair şiirler yazar. Eserdeki hayal dünyasının bir benzeri olarak Goethe, eseri yazdığı sıralarda zorunlu bir göç yaşamakta ve savaş nedeniyle yaşadığı şehri terk etmek zorunda kalmaktadır.

Goethe'nin "*Iphigenie auf Tauris*" (1779- Iphigenie Tauris'te) adlı eserinde vatan hasreti, sürgün, yabancılara yaklaşım ve geri göç dikkat çekmektedir (bkz. Leis, 2006). Ayrıca Iphigenie, erkeğin uzaklarda olması ile kadının uzaklarda olmasının aynı şey olmadığını belirtir; erkek bir şekilde derdine çare bulabilecekken, kadın için durum daha

olumsuz sonuçlar içerir. Iphigenie'nin babası, Agamemnon, onu kurban edecekken Diana, onu bir buluta sarıp buraya –kendi tapınağına- rahibe olarak getirmiştir ve Iphigenie'den önce buraya gelen yabancılar kurban edilmiştir. Ancak o tatlı dili, hoş tavırları ve erdemli karakteri ile bu geleneğin uygulanmasını engellemiştir. Kral Thoas, onunla evlenmek ister, Iphigenie ise uzun süredir burada yaşamasına rağmen, vatanının ve sevdiklerinin hasreti ile kavrulmaktadır. Kral, bu sırada iki yabancının geldiği haberini alır ve eski geleneği tekrar uygulamak ve onları kurban etmek ister. Iphigenie, bu gelenlerin anne katili olması sebebiyle öç perilerinin peşini bırakmadığı ve onlardan kurtulmak için Apollon'un buyruğuna uyan kardeşi Orestes ve onun yakın arkadaşı Pylades olduğunu öğrenir ve onlarla birlikte yurduna dönmek ister. Krala ülkesine dönmek istediğini ve bunun için hazırlık yaptıklarını anlatan Iphigenie, onun kendini kandırılmış hissetmesine neden olmadan, oradan bir kaçak olarak değil, geri göç eden olarak ayrılır (bkz. Goethe, 2019). Yunan tragediyalarında işlenen bir konunun, Goethe'nin kaleminde geçirdiği dönüşümü görme imkânı da sunan bu eser, göç ve göçmenin görüldüğü gibi çeşitli yönlerini ve sürgün, kaçış gibi konuların mitolojiden günümüze kadar devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Goethe'nin "*Hermann und Dorothea*" (1782- Hermann ve Dorothea) adlı eserinde, Fransız İhtilâli nedeniyle göç eden insanlar ile Hermann ve göçmen kızı Dorothea'nın aşkı anlatılmaktadır (bkz. Goethe, 2016). Eserin konusu, genel olarak tarihsel ve sosyal gerçeklerin, özelde ise göç ve göçmenin edebi eserlerde yansımaları bulunduğunu desteklemektedir.

Goethe'nin "*Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten*" (1795- Alman Göçmenlerin Sohbetleri) adlı eserinde, Boccaccio'nun "*Decameron*"una benzer şekilde gerçekleşen zorunlu iç göç söz konusudur. "*Decameron*"da vebadan kaçan insanlar, Goethe'nin eserinde savaştan kaçmaktadır. Soylu bir grubun bir araya toplanmasının yanı sıra, etrafta savaştan kaçan başka insanlar da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, *die Rahmenerzählung* (çerçeve anlatı) tekniği ile anlatılan hikâyelerde ticaret ve iş için gerçekleşen göç, eğitim amaçlı göç ve geri göç ile kırdan kente göç görülmektedir. (bkz. Goethe, 2015). Savaşın insanları bu ortamdan kaçmaya zorlaması ve toplumsal yapının değişiminin eserde kendini göstermesi, bu çalışma bağlamında önemli örneklerdendir.

Goethe'nin kendisinin bir göçmen olarak deneyimlerini anlattığı “*Italienische Reise*” (1816- İtalya Seyahati) adlı eseri, onun tarihin sürekliliğine dâhil olmayan tarihten kopuk olarak, dışarıdan eklemlenen bir yabancı olması dolayısıyla önem taşımaktadır. İtalya'nın havasından suyuna, bitkisinden meyvesine, mimarisinden resim sanatına kadar her alanı hakkında bilgi veren Goethe, dışarıdan bir göz olarak yaptığı gözlemlerini aktarmış ve eve dönüş de onun için oldukça zor olmuştur. İnsanların onun “çizmelerine” garip garip bakışı üzerine ayakkabı ve çorap giyinmeye başlayan Goethe, uyum konusunda oldukça dikkatlidir (bkz. Goethe, 2018b). Goethe, doğaya ve doğal olana özlemine, kalabalıklar içinde bir yabancı olarak gidermeye çalışmış ve bu seyahatin onun hayatına çok önemli katkıları olmuştur. Gönüllü bir göçmen olarak yaşadıklarını, göçün olumlu etkileri bağlamında düşünmek mümkündür.

Savaşlar ve değişen sınırlar insanların hayatlarını farklı şekillerde etkilemiş, yerli ve yabancı arasındaki ayrım sınırların değişimi ile güçlenmiştir. Bunun bir örneğini Kleist'in “*Michael Kohlhaas*”(1810) adlı eserinde, kahramanın daha önce 17 kez rahatça geçtiği eyalet sınırında bir gün pasaport kontrolüne zorunlu tutulması sonucu, çeşitli olumsuzlukların yaşanmasında görmek mümkündür (bkz. Kleist, 1999).

Achim von Arnim'de görülen göç ve göçmen türleri romantik özellikler barındırır. Arnim'in iki ciltlik eseri olan “*Armut, Reichtum, Schuld und Buße der Gräfin Dolores*”(1809)de, evlilik yoluyla göç, kutsal yerleri ziyaret ve Hindistan'dan zengin dönen ve dolayısıyla göçün ekonomik katkısının görüldüğü baba figürü vardır.

“*Halle und Jerusalem, Studentenspiel und Pilgerabenteuer*” (1811), Arnim'in iki bölümlük dramıdır. Burada, Kudüs'e yapılan tövbe ziyareti ve Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine mensup bireylerinin, aynı kutsal mezar etrafında toplanması Romantik dönemin Hıristiyan birliği ülküsünü temsil etmekle birlikte, ortak bir ülkü etrafında toplanan farklı kimliklerin göçünü de göstermektedir. Bu durum, sosyal kimlik açısından önem taşımaktadır.

Arnim'in “*Isabelle von Ägypten, Kaiser Karls des Fünften erste Jugendliebe*”(1812) isimli eserinde ise Son Çingene Prensi Michael'in kızı Isabelle'nin, Baş Dük Karl ile aşkı, Bohemya ormanlarında bir erkek çocuk dünyaya getirmesi anlatılır (bkz. Aytaç, 2001: 200-204). Burada dikkat çeken nokta, Isabelle'nin milletini Avrupa'dan

toplayarak Mısır'da bir devlet kurması kehanetini gerçekleştirmek amacıyla Mısır'a göç etmesidir. Hz. Musa'nın İsrailoğulları ile Mısır'dan çıkışını anımsatan bu durum, yabancının Avrupa'dan çıkarılması gerekliliği olarak okunabilmektedir.

Ailesi devrim nedeniyle Fransa'dan kaçıp Almanya'ya yerleşen ve günümüzde adına düzenlenen edebiyat ödülüyle, “göçmen” edebiyatının babası sayılan Adelbert von Chamisso'nun “*Peter Schlemihls wundersame Geschichte*” (1813- Peter Schlemihl'in Garip Hikâyesi) adlı eseri, bir yolculuğun sonu ile başlar. Eserde, Peter'in faustvari bir şekilde gölgesini satması ve hayatı boyunca küçümsenerek iyice yalnızlaşması ve gölgesine karşılık aldığı “talih kesesini” atarak dünyayı dolaşması, kendini doğayı ve dünyayı anlamaya adayışı, yabancılaşma sorunu ile ilişkili olarak anlatılır. "Nerede olursam olayım, yurdumu arıyorum" diyen yazarın kendini hiçbir yere ait hissetmediğinden yola çıkılacak olursa, buradaki “gölge”nin “vatan” simgesi olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır (Chamisso, 1999: 9; Aytaç, 2001: 211). Vatan arayışı, aidiyet sorunu, doğuşundan itibaren kendisine ait olan gölgenin satılmasında karşılık bulur. Bununla birlikte eserde göç, önemli değişimlerle ilintili olarak ele alınmıştır. Bir yolculuk sonrası ile anlatılmaya başlanan hikâyede, Peter'in gölgesini satması sonucunda insanlar tarafından dışlanması ile başka bir yere göç ettiği görülür. Peter, buradaki yaşamında gölgesiz olduğunu insanlardan saklamayı bir süre başarır. Ancak gölgesiz olduğu fark edildiğinde insanlar tarafından dışlanma tekrar baş gösterir ve Peter bir gün içerisinde orayı terk etmek zorunda bırakılır. Bunun üzerine, dünyayı dolaşmaya karar verir ve aldığı ikinci el çizmelerin sihirli çıkması sonucunda, uzaklar ona yakın olur. İnsandan uzaklaşıp doğaya ve bilime yönelen Peter, kendine ev olarak bir mağarayı seçer ve burayı benimser. Gölgesiz olduğunu da unutmuş görünmektedir (Chamisso, 1999; 2016). Gölgenin vatan olduğundan yola çıkılacak olursa, vatana değer verilmesi ancak bunun radikal bir ideolojik görüşle benimsenmemesi gerektiği, bir dünya insanı olmanın gerekliliği ile doğaya ve bilime verilen önemle dünyayı anlamaya katkı sağlamanın elzemliği ortaya çıkmaktadır.

Grillparzer'in “*Sappho*” (1819) adlı “sanatçı tragedyasında”, Sappho'nun Phaon'a duyduğu hayranlık ve onu hayatına dâhil etme çabalarına karşın, Phaon'un köle kız Melitta'ya âşık oluşu ve Sappho'nun hizmetçisi ve kölesi olan Melitta'yı kıskançlıktan ötürü Chios'a sürgün etmeye kalkması konu edilir (bkz. Özgü, 1972). Bununla birlikte,

Phaon Melitta'yı kurtarır ve birlikte kaçmak isterlerken yakalanırlar. Sappho, Phaon'u köle hırsızlığı ile suçlar. Hem sanat hem hayat aşkını aynı anda isteyen Sappho, sorunun kendisinde olduğunu anlayarak yaşamına son verir (bkz. Grillparzer, 1987). Bu da kölelik, sürgün ve kaçaklığın bir arada sunulması anlamına gelir.

Grillparzer'in "*Der arme Spielmann*" (1847-Fakir Çalgıcı) adlı eserinde Jacob'un evden kovularak şehrin uzak bir semtine gönderilmesi, Barbara'nın evlilik nedeniyle göçü ve eşinin para kazanması ve bir kasap dükkânı açması ile geri göçü dikkat çeker (bkz. Grillparzer, 2018).

Yabancı olarak görülenlerin, özellikle Yahudi ve Çingenelerin, eserlere konu edildiği görülür. Örneğin, Grillparzer'in "*Die Jüdin von Toledo*" (1872- Toledolu Yahudi Kız) adlı eserinde, Yahudi bir kız olan Rahel'e duyulan aşk üzerinden şekillenen bir hikâye anlatılırken (Özgü, 1972:159-160), Eduard Mörike'nin "*Maler Nolten*" (1832) adlı eserinde, Çingene kızı Elisabeth'in çevirdiği entrikadan bahsedilir.

Farklılıklara karşı gösterilen tavrın yanı sıra, farklı olanların kendileri de -çeşitli zorluklarla birlikte- edebiyatta anlatan rolünü üstlenmiştir. Örneğin, kendisi bir Yahudi tüccarının oğlu olan ve "dünya vatandaşlığı" zihniyeti içinde yetişen Heinrich Heine'nin dört haftalık ziyaretini anlattığı eseri "*Die Harzreise*" (1826- Harz Seyahati) kendisi bir göç eseri olması dolayısıyla önemlidir. "Öteki"nin yazı hakkı, "ben"nin "öteki" hakkında yazma özgürlüğü ile aynı olmamış, Hıristiyanlığa geçmiş olsa da bir "öteki" olarak kalan Heine'nin eserleri yasaklanmıştır. "*Deutschland. Ein Wintermärchen*" (1844- Almanya. Bir Kış Masalı) adlı eserini, Paris'e iltica ettikten yaklaşık 13 yıl sonra Almanya'yı ziyaret edip tekrar Paris'e döndükten sonra yazan Heine, eserde Almanya'ya dair seyahat izlenimlerini politik bir tepkiyle yazarak göç ve göçmene yönelik önemli bakış açısı sunar (bkz. Kröger, 2006).

Gottfried Keller'in "*Der grüne Heinrich*" (1855-Yeşil Heinrich) adlı romanında ressamın İtalya'dan göçü, Judith'in Amerika'ya göçü ve on yıl sonra geri göçü, sanat merkezi olan Münih'te bir araya gelen çeşitli ülkelere öğrencilerin göçü ve Heinrich'in geri göçü şeklinde açıklanabilecek göç türleri bulunmaktadır. Ayrıca, Keller'in "*Martin Salander*" (1889) adlı eserinde de Salander'in Brezilya'ya göçü ve yedi yıl sonra, vatanı İsviçre'ye geri göçü işlenmektedir. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle

tekrar Brezilya'ya giden Salander, üç yıl sonra tekrar geri döner (Brenner&Bortenschlager, 1986: 295-296). Burada göçün ekonomik nedenlerden kaynaklandığı görülür. Söz konusu eserlerde, realist akımın özelliklerine uygun olarak işlenen göç konusu, tarihsel gerçekliğin edebiyata yansıtıldığını gösterir.

Göçün eser içinde olağan akışında gerçekleşmesinin yanı sıra, göçün merkezde olduğu eserler de dikkat çekmektedir. Bunun bir örneğini misafir-ev sahibi (vatan-ev) zıtlıklarını, hafızada kopukluk ekseninde ele alan göç ve yerleşikliği eserlerinde sık sık işleyen Wilhelm Raabe'nin "*Abu Telfan oder die Heimkehr vom Morgengebirge*" (1868) adlı romanında görmek mümkündür. Eserde Leonard Hagebucher adlı kahramanın İtalya'ya ve oradan Afrika'ya göçü, orada beyaz köle olarak satıldığı ve yaşadığı çeşitli deneyimler anlatılır. Leonard Hagebucher bir Alman tarafından azat edilince, uzun yollar aşarak memleketi Almanya'ya döner ancak bir "eve dönen" olarak artık eski Leonard değildir; kendi evine karşı eleştirel bir bakış kazanmış bir "yabancısıdır" (bkz. Brenner& Bortenschlager, 1986: 277-278; Helmers, 1978; Alker, 1962: 471-484).

Theodor Fontane'nin ihanet ve boşanma konulu "*L'Adultera*" (1882) adlı eserinde, ülkeler arası göçün izleri görülür. Berlin'de yaşayan ticaret müşaviri Ezechiel van der Straaten ve onun Fransız kökenli İsviçreli bir soylunun kızı olan eşi Melanie'nin mutlu evliliklerinin üzerinden on yıl geçtikten sonra, Van der Straaten'in Frankfurtlu arkadaşının oğlu Ebenezer Rubehn'in Berlin'e göçü ile çiftin ilişkileri başka bir noktaya taşınır. Melanie, eşinden ayrılarak Rubehn ile İtalya'ya gider. İsviçre'ye göçün ardından evli ve çocuklu olarak Berlin'e geri göç eden çiftin yaşadıkları anlatılır (bkz. Fontane, 2016). Ayrıca Fontane'nin yine evlilik çevresinde şekillenen "*Cécile*" (1886) adlı eserinde, Bremen ve Berlin arasında döngüsel göç ve İtalya'ya kaçış görülür. Bununla birlikte "*Stine*" (1890) adlı eserde de, Amerika'ya göç düşüncesi yer alır (bkz. Aytaç, 2001: 306-307). Tüm bu eserler, Alman edebiyatında 20. yüzyıla kadar işlenen iç ve dış göç, geri göç, döngüsel göç örneklerini oluşturur.

3.3. 20. Yüzyıl İtibarıyla Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen İmgeleri

Dünya savaşlarının merkezi olan Almanya, zor dönemlerden geçmiş ve edebiyat da buna paralel olarak çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Tarihsel, sosyal ve siyasal gerçeklik temel olarak sözlü edebiyattan Ortaçağ'a, Hümanizmden Aydınlanmaya, Klasik'ten

Romantik'e, Realizmden Natüralizme ve buna karşı akımlara kadar farklı dönemlere ve buna koşut olarak farklı içeriklere sahip olmuştur. Kimi zaman uzaklar arzulanmış ve bir kaçış olarak görülmüş, kimi zaman içe dönmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Sanayileşme ile kırdan kente göçler artmış, teknolojik gelişmelerle uzaklar kısalmış ve göçlerin yönü daha uzaklara dönmüştür.

“Yol” ve “yolculuk” imgeleri, ister matbaa öncesi dönemde olduğu gibi okurun tanındığı ve onun isteklerine göre yazıldığı eserlerde ister basımın kolaylaşmasına paralel olarak yayınevlerinin tutumları, otoritelerin sansürleri ve toplumsal yapının değişmesi ile kime yazıldığı bilinmeyen eserlerde olsun, hep var olan imgeler olmuşlardır. Göçlerin edebiyata konu olduğu eserlere ek olarak, göçler sonucunda oluşan toplumların da edebiyatta yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Lessing'de olduğu gibi, çoğulculuğun yüceltilmesi olarak değerlendirildiği gibi, ulusal bilincin açığa çıkarılarak bir “öteki” yaratma bağlamında da ele alınmıştır.

20. yüzyılla birlikte toplumsal tartışmalar artmış, dünya savaşları her alanı olduğu gibi edebiyatı da tesiri altına almıştır. Kendi vatanlarından uzağa gidenlerin ve/ya uzaklaştırılanların, vatanlarında kalıp kalemleri ile barış getirmeye çalışan insanların çağıdır bu çağ. Dünya savaşlarının ardından Soğuk Savaş ile Almanya'nın ikiye bölünmesinin edebiyata yansması ve misafir işçilerle başlayan farklı bir edebiyat deneyimi, yine bu yüzyılda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, edebiyatta göç ve göçmen konuları Alman Edebiyatı bağlamında düşünüldüğünde 20. yüzyılı ayrı bir dönem olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Sanayileşmenin sonucu olarak, kırdan kente göçler artmış ve şehir hayatının zorlukları, makineleşmiş insanların kendi yaşam biçimlerine yabancılaşması ile mümkün olan başka bir hayat arayışı sorgulanmaya başlamıştır. Kırsalın sakinliği bu yeni arayışta özlenen bir alan olmuştur. Hermann Hesse'nin “*Peter Camenzind*” (1904) adlı eserinde, sanayileşmeyle kente göçen insanın halet-i ruhiyesine uygun olarak, köy ve kent hayatı karşılaştırılır. Bu eserde, köyden kente göç ve bunun getirdiği olumsuzluklar önem taşımaktadır (bkz. Brenner&Bortenschlager, 1986: 382-383). Bununla birlikte Hesse'nin “*Siddharta*”(1922), “*Knulp*” (1915) ve “*Morgenlandfahrt*” (1932- Doğu Yolculuğu) gibi eserlerinde göçün çeşitli yönleri konu edilmektedir. Genel olarak yalnızlaşan ve yabancılaşan modern bireyin arayışının ve bununla ilgili olumlu veya

olumsuz sonuçların ele alındığı eserlerde, Doğu, Budizm ve mistisizm imgeleri kendini gösterir. Değişim ve gelişimin merkezde olduğu yolculuklar, kendini bulma ekseninde devam eder. Bu da toplumsal ve tarihsel olaylardan bağımsız olmayan bireyin, edebiyata yansımaları olarak karşımıza çıkar.

Dünya edebiyatının önemli isimlerinden olan Franz Kafka'nın "*Amerika*" (1927) adlı romanında, yoksul ailesi tarafından Amerika'ya gönderilen Karl Roßmann için göç, bir hizmetçinin onu baştan çıkarması ve dünyaya ondan bir çocuk getirmesi nedeniyle verilen bir ceza gibidir. Karl'ın Amerika'daki dayısının yanına gitmesi, göçmen ağlarının bu kararda etkili olduğunu gösterir. Amerika, on altı yaşındaki Karl'a oldukça acımasız davranır ve Karl, oldukça zor zamanlar geçirir (bkz. Kafka, 2010). Ayrıca Kafka'nın "*Heimkehr*" (1920- Eve Dönüş) adlı kısa öyküsünde, çocukluğunun geçtiği eve dönen ve hissettiği yabancılaşmayı anlatan bir anlatıcı ile karşılaşılır (bkz. Kafka, 2010: 919). Bu durum, göçmenlerin eve dönüşünde yaşadığı yabancılıkla benzerlik taşıması açısından önemlidir.

Vatandan kovulmayı, mültecilerin yaşadıklarını ve yazarların otobiyografilerini vb. savaşın göç ve göçmen bağlamında edebiyata etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. Örneğin vatanından kovulmuş olma konusunu, Arthur Schnitzler'in "*Casanova Heimfahrt*" (1918) adlı eserinde, vatani Venedik'ten kovulan Casanova karakterinde görmek mümkündür. Casanova'nın vatanına geri dönmesi için, vatani için casus olarak hizmet etmesi gerekir (bkz. Aytaç, 2005: 85-86). Konu, bu noktadan sonra başka bir seyre dönüşür ancak eser bu motifi yansıtması açısından önemlidir.

Georg Kaiser'in "*Das Floß der Medusa*" (1945) adlı eseri, tarihsel olarak İngiltere'nin bombalanmış şehirlerinden toplanan yetim çocukları Kanada'ya götürecek olan bir geminin batırılışı ve pek az çocuğun botlarla taşınarak kurtulduğuna dair 1940 tarihli bir gazete haberine dayanır. Eser, batık gemiden kurtulan çocukların sonraki davranışlarını konu alır (Brenner&Bortenschlager, 1986: 561).

3.3.1. Savaş, Sürgün ve Mültecilik Olgularının Alman Edebiyatına Yansımaları

Kendisinin bir dünya vatandaşı olarak yaşamak istediğini söyleyen ancak gerçek anlamda vatansız kalınca bunun özgürlük bağlamından uzak olması nedeniyle ne kadar zor olduğunu dile getiren ve bir Avrupa Birliği ideali olan Stefan Zweig'in "*Die Welt*

von Gestern” (1941- Dünün Dünyası) adlı otobiyografik eseri, savaş dönemini ve yaşadığı vatansızlığı, aidiyet ve kimlik arayışını anlatması bakımından önemlidir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleştirdiği uluslararası göçler, dünyayı tanımak, bakış açısını genişletmek gibi amaçlara hizmet eden gönüllü göçler olarak görülürken, savaşlar Zweig’ı zorunlu göçe maruz bırakmış ve bunun getirdiği olumsuz sonuçlar onun hayatını –diğer birçok insan gibi- olumsuz etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Paris’inin tam bir çokkültürlülük merkezi olduğunu, insanların sınıf veya ırkları nedeniyle dışlanmadığını, orada herkesin özgür bir biçimde yaşadığını aktaran Zweig, aşırı ulusalcılığın ayyuka çıkması ile birçok şehir ve ülkede insanların birbirini yabancı ve düşman veya yabancı bir düşman olarak görmeye başladığını dile getirir. Bunun iyi bir örneğini Hitler öncesinde eserleri tüm dünyada tanınan bir yazar olan Zweig’in, Hitler rejimiyle birlikte tüm eserlerinin yakılması ve kendisinin de bir Yahudi olması dolayısıyla “yok edilmesi gereken” birine dönüşmesinde görmek mümkündür. Bu durumun dışarıdaki etkisi de oldukça önemlidir; örneğin İngiltere’de Zweig ve eşinin tam nikâhı kıyılacakken gelen “Savaş çıktı” haberi ile nikâhları yarıda kesilir. Nikâh memuru için savaşın çıkması ile Zweig ve eşinin yabancı olmalarının sorun olacağını aktarışı dikkat çekmektedir. Savaşın çıkması, onların artık düşman olduğu anlamına gelmektedir (bkz. Zweig, 2019).

“*Die Welt von Gestern*” adlı eser, gönüllü göçlerden zorunlu göçlere, sınıf farklarından ulusal farklılıklara, pasaportsuz dönemden çeşitli seyahat sınırlamalarına, eğitim göçmenlerine, mültecilere, sığınmacılara, oturma izni bitenlere kadar birçok konuyu dile getirmektedir. “*Die Welt von Gestern*” otobiyografik bir eser olmasının yanı sıra 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar bir Avrupa tarihi sunması bakımından da önemlidir.

Anna Seghers’in “*Das siebte Kreuz*” (1942- Yedinci Haç) ve Klaus Mann’ın “*Der Vulkan*” (1939) adlı eserleri İkinci Dünya Savaşı’nın göç türleri hakkında genel bilgi vermesi bakımından önemlidir. Örneğin, “*Das siebte Kreuz*”da toplama kampından kaçış söz konusuysen, “*Der Vulkan*”da savaştan kaçan entelektüellerin yaşamı konu edilir (bkz. Seghers, 1962; Mann, 2019). Savaş ortamı, her kesimden insanı etkilemiş ve insanlar yaşamak için göç etmek zorunda kalmıştır.

Savaşın ve sürgünün edebiyattaki karşılığı şüphesiz çok geniş bir alana yayılmış ve özellikle bir dönem edebiyatına adını vermiş ve damgasını vurmuştur ancak bu çalışmanın sınırları içerisinde bu örnekler yeterli olacaktır.

3.3.2. Savaş Sonrasından Duvar Sonrasına Alman Edebiyatında Göç ve Göçmen İmgeleri

Savaş sonrası edebiyat Bertolt Brecht, Christa Wolf, Wolf Biermann, Heinrich Böll, Günter Eich, Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Siegfried Lenz, Günter Grass, Max Frisch, Martin Walser, Peter Weiss gibi yazarların eserleriyle oldukça zengin bir içeriğe sahip olmuştur. Savaş sonrası Almanya’ında iki farklı edebiyattan bahsediliyor olsa da, edebiyat, sansürlere ve çeşitli engellemelere rağmen, böyle bir sınırlamaya hapsedilemeyeceği için yazarların anlatmak istedikleri de temelde, birbirine yakın ve evrensel bir haykırış olarak can bulmuştur.

Christa Wolf’un “*Der geteilte Himmel*” (1963- Bölünmüş Gökyüzü) adlı eseri, Almanya’nın ikiye bölünüşünü ayrı kalan âşıklar sembolüyle işlerken, aslında birbirlerinden; eş, dost ve arkadaşlarından ayrı kalan Almanların içinde bulunduğu duruma yönelik bir ışık da tutmaktadır. Sınırların değişimi ve yeni sınırların inşası, insanların hayatlarını olumsuz etkilemiş, “ben” ve “öteki” arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasını veya mesafenin anlamının yeniden sorgulanmasını gerekli kılmıştır.

Kendisi bir “*Aussiedler*” (etnik Alman) olan Herta Müller, Romanya’da gizli servisin iş birliği teklifini kabul etmediği için Almanya’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçten sonra yazdığı ilk eseri “*Reisende auf einem Bein*” (1989- Tek Bacaklı Yolcu), bir göç hikâyesi olmasının yanı sıra, parçalanmış kimlik, aidiyetsizlik, vatansızlık, yabancılık gibi kavramların çarpıcı bir şekilde anlatıldığı bir eserdir (bkz. Müller, 2013). Kimlik parçalanması ve aidiyet sorunu, özellikle göçün istenen bir eylem olmaması durumlarında daha fazla açığa çıkmaktadır. Öyle ki etnik Almanların Alman vatandaşlığı konusunda sorun yaşamamasına rağmen, bir kimlik kartı içteki parçalanmışlığı tamam etmeye yetmemiştir. Savaşlar ve çeşitli felaketler, birçok insanın ölümüne sebep olduğu gibi, yaşayanlar için de çeşitli zorluklar yaratarak insanları hayattan koparmaktadır.

Günter Grass'ın İkinci Dünya Savaşı'nın son aylarında dünyanın yaşadığı en büyük deniz faciası olarak tarihe geçen ve on bine yakın insandan çok azının kurtulabildiği Wilhelm Gustloff gemisinin Baltık Denizi'nde bir Sovyet denizaltısı tarafından torpillenerek batmasının konu edildiği “*Im Krebsgang*” (2002-Yengeç Yürüyüşü) adlı eseri, önemli hatırlatmalar içerir. Sovyet kuvvetlerinden kaçarak canını kurtarmak isteyen binlerce insan gemiye akın etmiş ve 30 Ocak 1945 günü bu insanların çoğunun son günü olmuştur. Unutulmaya çalışılan veya görmezden gelinen bu acı olay, sivil insanların yaşadıkları ve savaşların hiçe saydığı hayatları hatırlama ve savaşın ulus, cinsiyet veya yaş tanımadığını göstermesi açısından önemlidir. Grass da, bunun geminin torpillenmesinden hemen sonra bir erkek çocuk doğuran Tulla (Ursula) Pokriefke'nin ve özellikle bu sırada dünyaya gelen ve hayatta kalmayı başaran oğlu Paul Pokriefke'nin hayatı ekseninde, o günden bilgisayar çağına kadar ne şekillerde devam ettiğini anlatır.

Wilhelm Gustloff, bir Yahudi olan David Frankfurter tarafından öldürülen Nazi partisinin İsviçre'deki başkanıdır. Söz konusu gemiye onun adını veren de Hitler'dir. Onun ölümü ile Paul'un oğlu Konrad'ın, David takma adını kullanan ve aslında “arırıktan olan” Wolfgang Stremplin'in bir Yahudi olduğunu düşünmesi ve onu öldürmesi arasında aslında hiçbir fark yoktur. Gustloff'u öldüren David'in “bir Yahudi olduğu için” bu cinayeti işlemesine paralel olarak Konrad da, bu cinayeti “bir Alman olduğu için” işlediğini söyler. Konrad, cezasını çekmektedir ancak birçok insan internette onunla olduğunu ve onu desteklediğini belirten siteler açmıştır. Bu yaklaşımın sonu gelmeyecek ve insanların bu tavrı, “bitmeyecektir”*. Bu, “geri gidermiş gibi yaparken bacaklarını yana doğru açarak oldukça hızla öne doğru yol alan” bir yengeç yürüyüşüdür (bkz. Grass, 2016: 9). İnsanların ötekileştirilmesi, yok sayılması, sürgün edilmesi ve/ya öldürülmesi tarih boyunca var olmuş ve olmaya devam etmektedir. Kimilerinin katil, kimilerinin maktul olduğu bu savaşta, ideolojilerin şekil değiştirmesi yeterli değildir.

* Konuyla ilgili olarak bir öğretmenin II. Dünya Savaşı'nın vahşetini anlatmak için bir “kötülük deneyi” yapması ile başlayan ve oldukça kötü sonuçlar içeren 1969 yılında California'da bir lisede yaşananlardan yola çıkılarak yazılan “*Die Welle*” (1981- Dalga) adlı kitap ve aynı isimle uyarlanan film, çarpıcı bir örnektir (bkz. Strasser, 2016; Die Welle, 2008). Kitapta olayın Amerika'da, filmde ise Almanya'da geçiyor olması, bir ideolojinin peşinden giden kitlelerin tavrının evrensel olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte, “*Er ist wieder da*” (2012- O Geri Döndü) adlı kitap ve aynı isimle uyarlanan film de, Hitler'in yıllar sonra ortaya çıkması ile neler olabileceğini hicvederek güldürürken düşündürülen bir üslupla göstermesi bakımından önemlidir (bkz. Vermes, 2012; Er Ist wieder da, 2015).

Wolf'un otobiyografik özellikleri ile ön plana çıkan ve bir itirafın ve arayışın romanı olarak değerlendirilen "*Stadt der Engel oder The Overcoat of Dr. Freud*" (2010- Melekler Şehri ya da Dr. Freud'un Paltosu) adlı eserinde, göçmenin uyum sorunu öne çıkar. Anlatıcının Berlin Duvarı'nın yıkılışının ardından, özellikle sadece isminin baş harfini bildiği, arkadaşı Emma ile mektuplaşan bir Alman mülteciyi aramak üzere Los Angeles'e göçü ve henüz uçaktan inmışken pasaport kontrolü ile başlayan ABD'deki yaşama uyum sorunu görülür.

Duş başlığından, portakal suyu ve kahveye kadar çeşitli farklılıklar bu uyumun en detaylı örneklerini sunmaktadır. Anlatıcının yaşadığı bu aidiyet sorununun aslında daha derin olduğu görülür, çünkü şimdiye kadar vatani olarak benimsediği Doğu Almanya artık yoktur. Bu nedenle, sadece ABD'de kendini evinde hissedememe sorunu değil, dünyanın başka bir yerinde vatani olarak görebileceği bir yer kalmadığı ve arada kalmışlık konusu da öne çıkmaktadır.

"*Stadt der Engel oder The Overcoat of Dr. Freud*" (2010- Melekler Şehri ya da Dr. Freud'un Paltosu)'da, Hitler rejiminden kaçan Thomas Mann, Bertolt Brecht gibi önemli isimlerin yanı sıra, diğer birçok entelektüelin izine rastlanır. Ayrıca, yıllar önce göç eden insanlarda Almanya'ya dair hatıraların sabit kaldığının aktarımı da önemli ayrıntılardan biridir.

Doğu Almanya'dan Batı'ya gerçekleşen göçler, Alman Yahudi mültecilerin Amerika'da yaşadığı zorluklar, geri göç düşüncesi taşıyan ancak bu konuda endişeli olanlar, oturma izni süresi sona ermesiyle gerçekleşen geri göç, temizlik işçisi olarak çalışan ve ailelerini geride bırakan göçmen kadınlar, gettolarda yaşayanlar ve Amerika'nın ilk halkları olan ilgi çekici yaşamlara sahip Kızılderililer, eserde göç ve göçmen bağlamında dikkat çeken diğer konulardır (bkz. Wolf, 2014).

Görüldüğü gibi eserlerde, göç ve göçmen bağlamında ele alınan konular, insanı anlatmaktadır. Bu hikâyeye, insanın insan olduğunun farkına varmadığı sürece, bu şekilde anlatılmaya devam edecektir. Heidegger'in deyişiyle insanın, kendi varoluş amacından saptığı ve "*das Man*" olma hâlinde aylamadığı sürece, kendi hakikatine dönmesi mümkün değildir. Dünyaya fırlatılmışlığıyla birlikte zorunlu göçe çıkmış olan insanoğlu, doğası gereği bu serüveninden hiç vazgeçmemektedir.

3.3.3. “Misafir İşçi Edebiyatı”ndan “Kültürlerarası Edebiyat”a Göçmenlerin Sesi ve Alman Edebiyatına Yansıma Biçimleri

Alman edebiyatında göçün ve göçmenin en görünür olduğu dönem, kendisinin bir göç ülkesi olmadığını iddia eden Almanya’da, göçmenlerin “aktaran” olmaları ile ilişkilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Almanya’nın ekonomik mucize olarak yükselişi ile ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak amacıyla çeşitli ülkelerle misafir işçi anlaşmaları imzaladığı bilinmektedir. Bu anlaşmalar sonrasında ülkeye göç eden ve orada kalmaya devam eden işçiler, dertlerini yazıya dökmeye başlamış ve kendileri işçi olmayan bazı yazarlar da, işçilerin yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Böylelikle farklı bir edebiyat ortaya çıkmış ve günümüze kadar çeşitli dönüşümler geçirerek göçmenlerin yaşadıkları hakkında bilgi vermiştir.

İlk olarak “Misafir İşçi Edebiyatı” (*Gastarbeiterliteratur*) şeklinde adlandırılan ve birinci kuşak göçmenlerin yaşadıklarının anlatıldığı, bir ilk dönemden bahsetmek mümkündür. İlk dönem eserlerini verenler, çoğunlukla Türkler ve İtalyanlardır. Bu neslin edebiyatında dikkat çeken konular; memleket hasreti, yabancılaşma, yeni bir ülke karşısında duyulan şaşkınlık, zorlu iş koşulları şeklinde özetlenebilir. Aras Ören, Bekir Yıldız, Yüksel Pazarkaya, Habib Bektaş, Güney Dal gibi yazarları, misafir işçi edebiyatının Türk temsilcileri arasında saymak mümkündür.

Misafir işçilerin çocukları ve Almanya’ya göç eden entelektüeller ile misafir işçi edebiyatı bir dönüşüm geçirmiş ve ikiliklerin dünyası ile tanımlanabilecek bu dönem “Göçmen Edebiyatı” (*Migrantenliteratur*) olarak tanımlanmıştır. Bu kuşakta öne çıkan konular; iki dillilik, parçalanmış kimlik, kimlik arayışı ve çifte aidiyet, iki vatan veya vatansızlık gibi ikilikler ekseninde olumlu veya olumsuz bağlamlarda ele alınmıştır. Zafer Şenocak, Akif Pirinçci, Zehra Çırak gibi isimler bu kuşağın örneklerini oluşturur.

Üçüncü kuşakla birlikte farklı bir dönüşüm başlar ve çokkültürlülüğün sesi yükselir. Bu dönemde, göçmenler artık misafir veya dışlanan öteki değil, kültürlerarası veya kültür aşırı edebiyat (*Interkulturelle Literatur; Transkulturelle Literatur*) tanımlamaları ile farklı kültürlerin dışı vurumu olarak kabul görmeye başlar. Kimi yazarlar, buna paralel olarak iki kültürün de belli özelliklerini eserlerinde yansıtarak “üçüncü bir alan” oluştururken kimileri de kendilerini “göçmenlerin dertlerini anlatan” sıfatı ile tanımlanmalarına uygun düşmeyecek konulara yönelerek kendilerine ait edebi bir dünya

oluşturmuş ve göçün yaratıcılıklarını belirlemesine ve engellemesine mesafeli durmuşlardır. Bununla birlikte, genel olarak Selim Özdoğan, Renan Demirkan, Emine Sevgi Özdamar, Levent Aktoprak, Feridun Zaimoğlu, Zehra Çırak gibi isimleri bu kuşağın Türkiye kökenli temsilcileri arasında saymak mümkündür. Ancak bu edebiyat çok daha farklı kültürlerin bir aradalığı anlamına gelmektedir (bkz. Chiellino, 2007; Schmitz, 2009; Yücedağ, 2019).

Almanya'daki misafir işçiler, sadece göçmen yazarlar tarafından değil, hâkim kültür yazarları tarafından da ele alınmıştır. Bunun en belirgin örneği Günter Wallraff'ın Türk işçisi Ali kılığına girerek misafir işçilerin yaşadıklarını bizzat deneyimleyip kitaplaştırdığı “*Ganz Unten*” (1985-En Alttakiler) adlı eserinde görülür (bkz. Wallraff, 1985). Wallraff, yaşananlara yönelik oldukça olumsuz çıkarımlarda bulunur ve böylece “ezilenin” yaşadıklarının kendi ağzından değil de “ben” tarafından aktarımı, onların durumunun gerçekliğinin reddedilmesini imkânsız hâle getirmiş olur.

Robert Schneider'in “*Die Luftgängerin*” (1998- Havada Yürüyen) adlı eserinde, Türk işçisi Ekrem Yılmaz'ın idrarını içerek hayatta kalmaya çalıştığı anlatılır. 18 yaşındaki Kapadokyalı asfalt işçisi Ekrem, muhtarlık nezarethanesine kapatılarak on altı gün boyunca orada unutulmuştur. Ekrem, hayatta kalabilmek için idrarını içmek zorunda kalmış, orada olduğu anımsandığında 42 kiloya düşmüş, yaşadığı olaydan sonra işçisi olduğu şirket tarafından “çalışamaz durumda” görülmüş ve bu kamuoyu tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır (bkz. Schneider, 2002).

Bu anlatılanlar (Schneider'in eserinde İsviçre söz konusu olsa da), Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığını defaatle dile getirmesi ve sadece “sağlıklı bedenlere” ihtiyaç duyduğunu aktarması ile çelişmez. Almanya, yıllarca işçileri geri göndermek için uğraşmış ve onları kabul etmemek için direnmiştir. Ülkelerin göçmenlere yönelik politikaları, onlara yaklaşımı en çok etkileyen unsurlardan biridir.

Heinrich Böll'ün Almanya'nın 1922-1970 arası dönemini anlattığı ve içerisinde eğitim göçü, sürgün ve esaret gibi kavramların da söz konusu olduğu “*Gruppenbild mit Dame*” (1971- Fotoğrafta Kadın da Vardı) adlı eserinde, ana karakter Leni Pfeiffer'in (Helene Maria Pfeiffer) insanlara davranış biçiminde, uluslara yönelik bir ayırım yapmadığı, âşık olduğu kişinin ve çocuğunun (Lev) babasının bir Rus askeri (Boris) olmasından ve evini

Türk işçilere kiraya verişinden anlaşılır. Ancak, kendisiyle birlikte olması için kadına yalvaran Mehmet Şahin'in reddedilmemesi ve Leni'nin onunla birlikte yaşamaya başlaması önemlidir (bkz. Böll, 2013). Mehmet, aslında evlidir ve dört çocuğu vardır. Ailesi Türkiye'dedir. Ancak Leni'nin "önünde diz çöküp anlamadığı bir dilde kendisinin olması için" yalvarmış ve Leni de "acıma duygusu" ile -"birisinin önünde diz çökmesine dayanamadığı için olacak"- onun bu isteğini kabul etmiş, onunla birlikte yaşamaya başlamış ve hatta ondan hamile kalmıştır (Böll, 2013: 274- 314).

Eserdeki "yıkanmayan Türkler" (s. 310), "öylesine köylü görünümüydü ki (...)" (s.407), toplumsal düzeni bozan birtakım olaylarla ilgili "Bu işlerin altında hep yabancılar mı var?" (s. 412), "o köylüde ne buldu sanki, koyun eti ve sarımsak kokan (...)" (s.417) gibi ifadelerde, yabancılara karşı olumsuz değerlendirmeler içermektedir. Ancak burada dikkat çeken bir durum da Türklerin davranış şeklidir. Eğitimlerine değil de "dişlerine" bakılarak kabul edilen misafir işçilerin yaşadığı kültür şoku, oradaki kadınlara yönelik tavırları ve hatta memleketlerinde eşlerini bırakıp Almanya'da Alman kadınlarla evlendikleri bilinen gerçeklerdendir.* Bu durum, sadece hâkim toplumun davranış şeklinin değil, göçmen grubun tavrının da uyum ve birlikte yaşama konusunda ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.3.4. Günümüz Mülteci Sorununun Alman Edebiyatına Yansıması

Günümüzün göç ve göçmenlik konusunda en önemli problemlerinden olan mülteciler, düzensiz göçmenler, göçmen kaçakçılığı ve insan kaçakçılığı gibi istenmeyen göçün oluşturduğu sorunlar, edebiyatın da sırt çeviremediği temalardandır.

Robert Schneider'in 2000 yılında yayımlanan eseri "*Die Unberührten*" (El Değmemişler) insan kaçakçılığında ve özel olarak çocuk kaçakçılığında bahseder. Eserde Nârrody ismiyle geçen çocuk kaçakçısı, Antonia'yı Amerika'ya götürüp satmak ister. Hamburg üzerinden bir gemi ile Amerika'ya gidecek olan insanların bu süreçte yaşadığı zorluklar ve sonrasında özellikle çocukların hayatları anlatılmıştır (bkz. Schneider, 2000). İnsan kaçakçılığı, insanların hayatlarının tamamen hiçe sayıldığı ve insan iradesinin ortadan kalktığı bir olgudur. Bunun sonuçlarından en çok etkilenenlerin

* Bekir Yıldız'ın Almanya'da geçirdiği sürede edindiği tecrübelerden yola çıkarak kaleme aldığı "*Türkler Almanya'da*" adlı eserinde, Türklerin davranış biçimleri ile ilgili önemli örnekler bulunmaktadır (bkz. Yıldız, 1966; Yücedağ, 2019: 58-86)

kadınlar ve özellikle de çocuklar olduğunu söylemek mümkündür. Schneider, eserde tarih olarak 20. yüzyılın ilk yarısını seçmiş olsa da, bu sorun günümüzde de ortadan kalkmış değildir.

Mültecilerin sığınma aradıkları ülkelerde yaşadıkları sorunların bir örneğini Jenny Erpenbeck'in "*Gehen, Ging, Gegangen*" (2015- Gidiyor, Gitti, Gitmiş) adlı eserinde görmek mümkündür. Profesör Richard'ın emekli olduğu zamanla anlatılmaya başlanan hikâye, mültecilerin "görünür olmak" istekleri ve Richard'ın onları görmeye başlaması ile yaşananlar ekseninde ilerler. Eserde Almanya'nın tarihi savaş, mülteciler, Almanya'nın bölünmesi gibi anımsamalarla aktarılırken, bugün mültecilerin yaşadıkları sorunlar konusunda empati yapmanın gerekliliği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (bkz. Erpenbeck, 2015; 2018).

Mültecilerin hedef ülkelere varışı da, orada yaşamaları da ciddi zorluklar içermektedir. Bununla birlikte, ülkeye yasal yollardan giriş yapan ancak çeşitli sebeplerle düzensiz göçmen statüsüne geçen insanların durumu da, bu anlatılanlardan çok da farklı değildir. Eşinden ayrıldığı için düzensiz göçmen statüsüne geçen Kodjo'nun bir cinayete tanık olmasına rağmen, katili direkt olarak polise bildiremeyişi ve sürekli kaçmak zorunda kalışının anlatıldığı Max Annas'ın "*Illegal*" adlı eseri bu bağlamda önemlidir (bkz. Annas, 2018).

Edebiyat tarihi, toplumsal ve bireysel hafızanın ortak tarihidir. Sosyal değişim, politik dönüşümler ve toplumların birbirleri ile ilişkileri edebiyatı etkilemiş veya edebiyat bu konuları etkilemek için aracı olmuştur. Kimi zaman gerçekliğin açıkça aktarıldığı metinler, başka zaman gerçeklikten kaçmayı tercih etmiş böylelikle, gerçek dünya eleştirilmiştir. Göç ve göçmen kavramları da, sözlü edebiyattan bugüne eserlerde çeşitli bağlamlarda ele alınan konulardan olmuştur. Burada verilen örneklerde görüldüğü gibi göçler kimi zaman gönüllü, kimi zaman zorunlu; kimi zaman yakına kimi zaman uzağa; kimi zaman ekonomik kimi zaman ruhsal arayış vb. nedenleri ile gerçekleşebilir ve sosyal kimlik ve "öteki"nin tanımlanması paradigma değişimleri ile sınıfsal, dini, etnik, ulusal ve kültürel aidiyetlerle ilişkili olabilir. Bu durumda, bir köylünün eserin kahramanlarından olması eleştirilebilir veya Hitler döneminde olduğu gibi rejime karşı söylemlerin tümü ortadan kaldırılmak istenebilir. Göç ve göçmen bağlamlarında aynı aidiyeti paylaşmayanlar için ise "öteki" ister bir yabancı olarak uzaklaştırılması ve/ya

uzak durulması gereken “şey” olsun, ister farklı kùltùrlere saygı duyulsun ve birlikte yaşamının gerekliliği üzerinde durulmaya çalışılsın edebiyat metinleri, onların bir arada oldukları yer olmaya devam edecektir.

BÖLÜM 4. “TRANSIT”, “SELİM ODER DIE GABE DER REDE”, “EDUARDS HEIMKEHR” VE “EINE HANDVOLL ROSINEN” ROMANLARINDA GÖÇ VE GÖÇMEN SORUNSALI

Çalışmanın ilk üç bölümünde göç ve göçmenlikle ilgili kuramsal, tarihsel bilgiler bilimsel bir sınıflama yapılarak verildi. Alman tarihindeki göç türleri ve göç süreçleri de bilimsel bir tasnife tabi tutuldu. Sonrasında edebiyatta göç ve göçmen imgeleriyle Alman Edebiyatı tarihindeki izler sürüldü. Çalışmada şu ana kadar elde edilen kuramsal veriler, göç ve göçmen konusunda bilimsel bir gözlem yapabilmek için yeterli kuramsal alt yapıyı sağlayacak, göç ve göçmen konularında tek başına kuramsal bir bakış açısı sağlayabilecek düzeydedir. Tezin gözlem malzemesini oluşturan dört eser, göç ve göçmenlikle ilgili veriler ışığında ele alınacaktır. Buna ilave olarak eserlerin hermeneutik bir yöntemle incelenebilmesi için, eserlerin ortaya çıkış koşulları, toplumsal gerçeklikle ilişkileri, yazarın hayatının esere yansımaları gibi parametreler kullanılarak, eserlerin bilimsel olarak çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Anna Seghers, Sten Nadolny, Peter Schneider ve Daniel Zipfel tarafından kaleme alınan eserler, yazarların biyografileri ve edebi yönleri, eserlerin toplumsal gerçeklikle ilişkisi ve eserin ortaya çıkış koşulları kadar, esere etki eden tüm faktörlerin de ortaya koymak amacıyla araştırılarak ve eserlerin içerikleri hakkında bilgi verilerek göç ve göçmen bağlamlarında incelenecektir.

4.1. Anna Seghers’in “Transit” Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi

4.1.1. Anna Seghers’in Yaşamı ve Edebi Yönü

Gerçek adı Netty Reiling olan Anna Seghers’in, 1900’de Mainz’de doğup 1983’te Berlin’de hayata gözlerini kapadığı ve ailesinin Yahudi olduğu gerçekleri dikkate alındığında, hakkında bilinenler bu kadarla sınırlı kalsa bile, neler yaşadığı ile ilgili bazı çıkarımlar yapmak mümkün hâle gelecektir. İki dünya savaşı görmüş, Yahudi olması dolayısıyla birçok zorluk çekmiş, Almanya’nın bölünmesine tanık olmuş bir yazar olarak Seghers’in eserlerinde de bu gerçekleri işlemesi oldukça doğaldır. Bu bilgiler ışığında, tarihsel gerçekliğin onun hayatında ve eserlerinde yansımalarını bulduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Christel Degemann’ın; bu yüzyılda Alman tarihinin yaşadığı ve acısını çektiği ne varsa bunları Seghers’in yaşamında görmenin mümkün

olduğunu dile getirmesi de, bu düşünceyi desteklemektedir (akt. Hilzinger, 1994: 747). Ayrıca Christa Wolf'un Seghers'le yaptığı bir röportajda Seghers'in biyografik unsurların eserlerindeki önemi üzerine: "Bir yazarın deneyimleri ve görüşleri, özel bir biyografi olmadan da en açık biçimde eserlerinde görülür," demesi de, Seghers'in, bir yazarın eserlerinin en önemli biyografik belgeler olduğunu düşündüğünü göstermektedir (akt. Hilzinger, 2000:7). Tüm bu gerçekliklerden yola çıkarak, Seghers'in yaşamının ve eserlerinin detaylı bir incelemesini yapmak, bu çalışma bağlamında yerinde olacaktır.

Nettly Reilig, kendisi antikacı bir Yahudi olan Isidor Reiling ve ailesi Frankfurt'un önde gelen tüccarlarından bir ailenin kızı olan Hedwig (Fuld) Reiling'in tek çocuğu olarak 20. yüzyılın başında varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına özel okulla başlayan ve üniversite hayatına kadar doğduğu şehir olan Mainz'da devam eden Reiling, 1919'da Heidelberg Üniversitesi'nde Sanat tarihi, Tarih, Filoloji ve Sinoloji eğitimine başlamış, 1922-23 arasında "Museum für Ostasiatische Kunst"ta staj yapmak üzere Köln'de kalmıştır. Reiling, 1924'te Heidelberg'de "Jude und Judentum im Werke Rembrandts" (Rembrandt'ın Eserlerinde Yahudi ve Yahudilik) adlı teziyle Doktor unvanını almıştır. 1925'te Mainz'de Heidelberg'de tanıştığı Macar kökenli sosyolog László Radványi (Johann-Lorenz Schmidt) ile evlenmiş ve bir yıl sonra eşinin MASCH'ta (Marxistische Arbeiterschule- Marksist İşçi Okulu) yönetici olması nedeniyle, birlikte Berlin'e taşınmışlardır. 1926'da oğulları Peter (Pierre) ve iki yıl sonra da kızları Ruth dünyaya gelmiştir. 1928'de Almanya Komünist Partisi'ne (Kommunistische Partei Deutschlands- KPD) giren Seghers, sonraki yıl Proleter Devrimci Yazarlar Birliği'ne (Bund Proletarisch-Revolutionärer Schriftsteller- BPRS) üye olmuştur. Seghers, 1933'te Berlin'de gözaltına alınmış ve eşi dolayısıyla Macaristan vatandaşlığına sahip olduğu için serbest bırakıldıktan sonra, bir süre Berlin'de saklanmış ve sonra Stuttgart'a, İsviçre'ye ve daha sonra Paris'e kaçmıştır. 1940'ta Nazilerin Paris'e yaklaşmasıyla önce Marsilya'ya oradan da Meksika'ya kaçmıştır. Seghers, bu sürede faşizme karşı savaş açan yazarlardan biri olmuş ve bunu hem yayımladığı eserlerle hem de siyasi duruşuyla göstermiştir. Savaş sonrasında 1947 yılında, Doğu Almanya'ya dönerek Almanya'nın özgürlüğü için çabalamaya devam etmiştir. Seghers, hayatına birçok ödül, birçok eser, birçok gezinin yanı sıra kaçışlar, savaşlar ve büyük zorluklar sığdırmıştır. 1981'de Mainz'de fahri vatandaşlık verilen bir

“eve dönen” olarak 1983’te Berlin’de hayata gözlerini kapamıştır (Bernhardt, 2009: 7-12; Hilzinger, 1994: 747-749).

Birinci Dünya Savaşı başladığında Seghers ve arkadaşları savaş yardım hizmetlerine katılmış ve henüz küçük bir kız çocuğuyken hayatının içine giren savaş, neredeyse tüm ömrü boyunca varlığını ve etkisini yazara ve dönemine derinden hissettirmiştir (Seghers, 2019).

Seghers’in hayatıyla ilgili dönüm noktalarından birinin, Heidelberg’de iken içlerinde eşi László Radványi’nin de bulunduğu Doğu Avrupa’dan gelen siyasi göçmenlerle tanışması olduğunu söylemek mümkündür. Burada, Ekim Devrimi (Bolşevik İhtilâli)’nin ne anlama geldiğini kavramış ve sonradan: “Bu zamanda ilk önce politik olarak bilinçlendim,” demiştir (Hilzinger, 1994: 747). Üniversite hayatı ve edindiği bu çevre, sınıfsal farklılıklar ile sosyal ve siyasi olaylara karşı belli bir bakış geliştirmesine katkı sağlamış ve Seghers’in sonraki hayatında da belirleyici olan birtakım düşüncenin şekillenmesi, bu temel üzerine olmuştur.

Genç yaşta yazın dünyasına giren Seghers’in ilk eseri *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*’ın özel Noel sayısında “*Eine Sage aus dem Holländischen erzählt von Antje Seghers*” alt başlığı ile yayımlanan “*Die Toten auf der Insel Djal*” (Djal Adasındaki Ölümler) olmuştur (Hilzinger, 2000: 29; 199). Nettly Reiling, “Seghers” takma adını ilk kez burada kullanmıştır. Doktora tez danışmanı Carl Neumann ve özellikle onun öğrencisi Wilhelm Fraenger aracılığıyla tanıdığı Rembrandt’ın çağdaşı, gravürücü ve ressam olan Hercules Seghers’in ismi, onun yazarlık serüvenine bundan böyle ortak olacak ve Fraenger’in marjinal, asi ve maceracı olarak yorumladığı Hercules Seghers, Anna Seghers’le varlığını sürdürmeye devam edecektir (Hilzinger, 2000: 31-32).

1927 yılında, “*Grubetsch*” adlı hikâyesini *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*’ta tefrika etmiştir (Bernhardt, 2009: 8; Hilzinger, 2000: 199). Seghers ilk eserlerinde, “bilmek yerine hisseden ancak bilmek isteyen” biri olarak, alt tabakayla dayanışma ve toplumsal sefaleti, masalsı bir üslupla tasvir etmiştir (Hilzinger, 1994: 747).

Seghers, 1928’de “*Aufstand der Fischer von St. Barbara*” (St. Barbaralı Balıkçıların İsyanı) adlı eserini yayımlamış ve Hans Henny Jahns’ın önerisi ile Kleist ödülünü

almıştır (Bernhardt, 2009: 8). Eserin sadece “Seghers” adıyla yayımlanması, yazarın erkek olduğunun düşünülmesine neden olmuştur (Hilzinger, 2000: 28-29). Bu eser, Seghers’in yayımlanan ilk kitabı olması ve ona büyük bir başarı getirmesi dolayısıyla yazarlık hayatının sonraki yılları için önem taşımıştır. Eserde, sömürülen balıkçıların kendileri ve aileleri için, daha iyi bir yaşam için isyanı ve bu isyanın bastırılması anlatılmaktadır (Schrade, 1993: 11-14; Hilzinger, 2000: 90-92). Seghers’in kısa ve açık cümlelerle yapılandığı ve uzun yorumlardan kaçındığı eser, Yeni Nesnellik (Neue Sachlichkeit) akımının önemli örneklerinden biri olmuştur (Cemal, 2016: 8; Hilzinger, 2000: 91).

1928 yılında Almanya Komünist Partisi’ne giren Seghers, sonraki yıl Proleter Devrimci Yazarlar Birliği’ne üye olarak sadece edebi açıdan değil, siyasi açıdan da tarafını seçmiştir (Bernhardt, 2009: 8; Hilzinger, 2000: 47; Hilzinger, 1994: 747). Erich Weinert, Johannes R. Becher, Willi Bredel, Karl Grünberg ve Hans Marschwitza gibi isimlerin de üyesi olduğu Proleter Devrimci Yazarlar Birliği, edebiyatı toplumun ideolojik üstyapısının en önemli parçalarından biri ve siyasi temsili olan bir kuruluş olarak görmektedir (Beutin ve diğerleri, 1994: 349).

1930’da Uluslararası PEN (*Poets, Essayist, Novelists*- Şairler, Deneme Yazarları, Romancılar) Kulübü’nün daveti üzerine “*Aufstand der Fischer von St. Barbara*” (St. Barbaralı Balıkçıların İsyanı)’nın İngilizce baskısının sunumu için Londra’ya ve II. Uluslararası Politik ve Devrimci Edebiyat Kongresi’ne katılmak için Harkov’a gitmiştir (Hilzinger, 2000: 48; Bernhardt, 2009: 8). Aynı yıl, “*Auf dem Wege zur amerikanischen Botschaft und andere Erzählungen*” (Amerikan Büyükelçiliğine Giderken ve Diğer Hikâyeler) adıyla içinde “*Auf dem Wege zur amerikanischen Botschaft*”ın yanı sıra daha önce *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*’ta parçalar hâlinde yayımladığı “*Grubetsch*”, adlı öyküsü ve buna ek olarak “*Die Ziegler*” ve “*Bauern von Hruschowo*” adlı öykülerinin de bulunduğu kitabı yayımlanmıştır. “*Auf dem Wege zur amerikanischen Botschaft*” adlı öyküde, tarihsel bir gerçeklik konu edilir. İki İtalyan anarşist olan Sacco ve Vanzetti’nin Amerika’da haklarında idam kararı çıkması üzerine, büyük bir Avrupa kentinde düzenlenen gösteride dört kişi bir araya gelir. Söz konusu öyküde, bu dört kişinin sosyal kimlik bağlamında aidiyetleri ve ortak bir ideal

çevresinde birleşmenin ne anlama geldiği sorgulanmaktadır (Schrade, 1993: 18-19; Hilzinger, 2000: 199; 95-96).

1932’de, Amsterdam’da düzenlenen savaş karşıtı kongreye katılan Seghers, aynı yıl “*Die Gefährten*” (Yoldaşlar) adlı ilk romanını yayımlamıştır. Bu roman, onun Almanya’da eserlerinin yasaklanması ve yakılmasından önce yayımlanan son eseridir. Yayılmaya başlayan Faşizme karşı erken bir uyarı niteliği taşıyan eserde, Rus Devrimi’nin ardından birinci devrimci dalganın dünyada nasıl yansıma bulduğu, direniş ve devrimin kırılışı konu edilmiştir. Devrimcilerin çeşitli uluslardan olması, konunun evrenselliğini öne çıkarmakta ve direnişte olduğu gibi, yenilgide de bir arada olmak önemsenmektedir. Yenilgi sonrasında insanların yaşadıkları ve buna rağmen iyi bir topluma olan inançlarının yok olmadığı da dikkate değerdir (Schrade, 1993: 36-39; Hilzinger, 2000: 164-166).

1925’ten itibaren eşi, oğlu Peter ve kızı Ruth ile birlikte Berlin’de yaşamış olan Seghers için 1933’le birlikte sürgün hayatı başlar. 1933’te Berlin’de gözaltına alındıktan sonra eşi dolayısıyla Macaristan vatandaşlığına sahip olduğu için serbest bırakılır ve bir süre Berlin’de saklanır. Oradan Stuttgart’a, İsviçre’ye ve daha sonra Paris’e kaçar. Arkadaşları ve meslektaşlarının hatıralarında şu resim sık sık dile getirilmiştir: “Seghers, elinde sigarası ve önünde kahvesiyle bir kafeteryada yazmaktadır” (Hilzinger, 1994: 747-748; Bernhardt, 2009: 9).

Seghers, Fransa’da sürgündeyken siyasi açıdan ve yayımcılık açısından Faşizm karşıtı savaşa dâhil olmuştur. Edebi açıdan bu savaşa tepkisini “*Der Kopflohn. Roman aus einem deutschen Dorf im Spätsommer 1932*” (1933-Ödül. 1932 Yazsonu Bir Alman Köyünün Romanı) ile göstermiş ve aynı yıl aylık edebiyat ve eleştiri dergisi olan *Neue Deutsche Blätter* (1933–35, Prag)’in editör kadrosuna katılmıştır (Bernhardt, 2009: 9; Hilzinger, 1994: 747-748). Oskar Maria Graf, Wieland Herzfelde ve Jan Petersen’in de temsilcisi olduğu bu dergi, sürgündeki yazarların yazınsal anlamda bir arada olmalarını sağlayan ilk denemedir (Beutin ve diğerleri, 1994: 404). Seghers, kitapları yasaklansa ve yakılsa da, hatta kendisi sürgünde yaşamak zorunda kalsa da sessizce bir köşeye çekilmek yerine, sürekli hareket hâlinde olmuş ve devrimci duruşunu her anlamda sürdürmeye devam etmiştir.

Avusturya’da işçilerin ayaklanması, ayaklanmanın bastırılması ve devrimin önderi Wallisch’in asılması üzerine Avusturya’ya giden Seghers, burada ayaklanmanın izlerini araştırmıştır. Konuyla ilgili basında yer alan haberleri ve özellikle Paula Wallisch’in “*Ein Held stirbt*” adlı eserini inceleyerek, ilk olarak “*Der letzte Weg des Koloman Wallisch*” (1934- Koloman Wallisch’in Son Yolu) adlı öyküyü, daha sonra da “*Der Weg durch den Februar*” (1935- Şubatın Geçen Yolu) adlı romanını kaleme almıştır. 1935’te Paris’te “Kültürü Savunmak” konusunda düzenlenen I. Uluslararası Yazarlar Kongresi’ne “*Vaterlandsliebe*” konuşmasıyla, aynı kongrenin ikincisine ise 1937’de Valencia ve Madrid’de katılmıştır. Aynı yıl çıkış noktasının tarihsel bir gerçeklik olarak göçük altında kalan yedi madencinin kurtarılması olduğu ve kriz döneminde insanların yaşadığı bedensel ve ruhsal parçalanmanın, çaresizliğin ve umutsuzluğun anlatıldığı “*Die Rettung*” adlı romanı yayımlanmıştır (Hilzinger, 1994:748; Hilzinger, 2000: 51; 106-107; 170-175). Hitler rejiminin “gürültülü coşkuluğuna karşı sessizliği, onun üstün gelmesine karşı melankoliyi, onun vaat ettiği mutluluk ve umuda karşı feragat etmeyi” tercih eden Seghers, bunu eserlerinde kendine özgü bir üslup biçimine dönüştürmüştür (Aytaç, 2005: 332).

İkinci Dünya Savaşı’nın başlayıp Nasyonal Sosyalistlerin Paris’i işgali ile eşi László Radványi 1940’ta tutuklanarak Güney Fransa’daki *Le Vernet* kampına gönderilmiş, yakalanmaktan kurtulan Seghers’in Paris sürgünü de böylelikle sona ermiş ve Seghers Güney Fransa’ya kaçmıştır. Aynı yıl babası ölen Seghers için zorluklar ve buna karşı direniş devam etmiştir. 1941’de Marsilya’ya yerleşerek eşinin kurtulması için çabalamıştır (Hilzinger, 1994: 748; Hilzinger, 2000: 197; Bernhardt, 2009: 10).

Seghers’in 1940-41 yıllarında yazdığı mektuplar, hem bu zorlu süreçte yaşadığı derin depresyonun belgeleri hem de hayata tutunabilmesini sağlayan desteklerdir. Bu süreçte, bu çalışmanın konusu çerçevesinde incelenecek eserlerden biri olan “Transit”in (ilk olarak İspanyolca ve İngilizce 1944’te; Almancası ise 1948’de yayımlanmıştır) alt yapısı oluşur. Burada, uzun süre vize işlemleri ve boğucu bürokratik gerekliliklerle uğraşan Radványi ailesi Martinik, Santo Domingo, Ellis Adası ve Veracruz üzerinden Meksika’ya ulaşmıştır. Meksika, onlar için yeniden yeni bir hayata başlamalarına vesile olmuş ve eşi 1941’de Meksika İşçi Üniversitesi’nde ve buna ek olarak 1944’te Ulusal Üniversite’de profesör olarak işe başlamıştır. Seghers de hiç durmadan eylemlerine

devam etmiş, Heinrich-Heine Kulübünün kurucu üyelerinden biri ve başkanı olmuş, Ludwig Renn ile birlikte *Freies Deutschland* (Özgür Almanya) hareketini başlatmış ve aynı isimli gazetenin çıkarılmasında etkin rol oynamıştır (Hilzinger, 1994: 748; Hilzinger, 2000: 197; Bernhardt, 2009: 10).

1942, Seghers için zıtlıkların bir aradalığı anlamına gelmiştir. Meksika'daki hayatı, gerek arkadaşları ile ilişkileri gerek anti-faşist hareketler bağlamında oldukça olumlu geçmiştir. Seghers'i dünya çapında üne kavuşturan "Almanya'nın ölmüş ve hayatta olan tüm anti-faşistlerine adadığı" eseri "*Das siebte Kreuz*"u (Yedinci Haç) da "*Ein Roman aus Hitlerdeutschland*" alt başlığıyla ilk olarak ABD'de "*The seventh Cross*" adıyla bu yıl yayımlanmıştır. Meksika'daki faşizm karşıtı yazarlar 10 Mayıs 1942'de "*Freies Deutschland*" gazetesinde -1943'te "*Das siebte Kreuz*"un da yayımlanacağı- *El Libro Libre* (Özgür Kitap) adlı yayınevini kurduklarını açıklamışlardır. Bununla birlikte, annesinin toplama kampında öldürülmesi de bu yılda gerçekleşmiştir. Edebiyat kariyerinde zirveye çıkarken yaşadığı bu acı, onun yaşam ve ölüm üzerine uzun uzun düşünmesine neden olmuştur. 1943'te ise, bir suikast girişimi olduğu da düşünülen ağır bir trafik kazası geçirmiştir. Yaşadığı bu zorluklar, onu bir süre duraklatmış olsa da, 1944'te "*Transit*", 1946'da otobiyografik eseri "*Ausflug der toten Mädchen und andere Erzählungen*" (Ölü Kızların Gezisi ve Diğer Hikâyeler) ve aynı yıl "seçilmiş olan değil kaybolmuş ve öldürülmüş bir halk olarak Yahudilere ağıt" olarak okunacak öyküsü "*Post ins Gelobte Land*" yayımlanmıştır. "*Das siebte Kreuz*" 1944'te, "*Transit*" ise 2018'de sinemaya uyarlanmıştır (Bernhardt, 2009: 10-11; Hilzinger, 1994: 748; Hilzinger, 2000: 58-62; 123).

Seghers, hayata karşı dik duruşunu ve inançları uğruna savaşmayı hep sürdürmüştür. Sürgün yıllarında yaşadıklarının ve tanık olduklarının onun hayatı için önemi açıktır. Fransa'da başlayıp Meksika'da son bulacak olan bu hayata dergiler, konferanslar, öyküler, romanlar dâhil olmuş ve sanatçının sesi hep duyulmuştur. Şimdi, "eve" dönme vaktidir ve orada da –elbette- yapılacak birçok iş vardır.

1947 yılında Meksika'dan ayrılan Seghers, İsveç ve Fransa üzerinden Almanya'ya ulaşır. Önce içinde bombalanmaktan dolayı tahrip edilen kendi memleketi Mainz de olan Batı bölgelerini dolaşır. Daha sonra, Erich Weinert, Ludwig Renn, Friedrich Wolf, Willi Bredel, Hans Marchwitza, Bodo Uhse, Eduard Claudius, Bertolt Brecht gibi

Seghers de Doğu Almanya'ya yerleşmeye karar verir. Bu karar duygularla değil, politik sebeplerle verilmiştir (Schütz ve diğerleri, 1980: 33-38). Komünistlerin Batı Almanya'ya girişi engellendiği için Doğu Almanya'da kalarak “burada ne için yaşadığını ifade edebileceğini” dile getirmiş ve sosyalist Almanya'nın oluşumu için elinden geleni yapmıştır (Hilzinger, 1994: 749; Beutin ve diğerleri, 1994: 430; Hilzinger, 2000: 64).

Eşi henüz yanına gelmediği için onu çok özleyen Seghers, insanların arasındaki soğukluk, yalnızlık ve yabancılaşma duygusunu, yurda dönüşünün ilk zamanlarına tekabül eden 1948 yılında arkadaşı Georg Lukács'a şu şekilde yazmıştır: “Buzul çağına düşmüşüm gibi bir his taşıyorum; bana her şey öylesine soğuk geliyor” (Hilzinger, 2000: 63). 1956'da yazarlar kongresinde yaptığı konuşmada da, geri döndüğünde Almanya'da şehirlerin yanı sıra insanları da içsel olarak yıkılmış, parçalanmış ve dağılmış bulduğunu, Almanya'nın yıkıntı, umutsuzluk ve açlık “birliği” sunduğunu dile getirmiştir (Schütz ve diğerleri, 1980: 38). Çocukları eğitimleri için Paris'e giden ve eşi yaklaşık 5 yıl sonra yanına gelecek olan Seghers, artık bir “eve dönen” olarak hem buradaki yaşama yeniden uyum sağlamak hem de düşüncelerini yaymaya devam etmek zorundadır.

1947 yılında Berlin'e geldiğinde “*Das siebte Kreuz*”la Darmstadt'ta Georg Büchner Edebiyat Ödülü'nü alan Seghers, bundan sonraki hayatında kaçmak zorunda kalmayacak, çeşitli kongreler ve seyahatlerine birçok ödül eklenecektir. 1947'de röportaj tarzı hikâyesi “*Das Dorf S. in Mecklenburg*” yayımlanmış, aynı yıl Berlin'de savaş sonrası I. Alman Yazarlar Kongresi'nde “*Yazar ve Zihinsel Özgürlük*” konusunda konuşma yapmış, 1948'de Sovyetler Birliği'ne seyahat etmiş, sonraki yıl Paris'te Dünya Barış Kongresi'ne katılmıştır. Meksika'dan getirdiği valizinde Almanya'nın 1917'den 1945'e uzanan tarihinin anlatıldığı son sürgün romanı “*Die Toten bleiben jung*”u (1949- Ölüler Genç Kalır) burada tamamlamıştır (Dufrenne & Schwarz, 2003; Beutin ve diğerleri, 1994: 445). 1949'da mitin, tarihsel gerçekliğin ve iç dünyanın bir arada olduğu aidiyet ve vatan arayışının zorluklarının anlatıldığı hikâyesi “*Das Argonautenschiff*” ve “eve dönen”in yaşadığı zorlukların anlatıldığı “*Die Rückkehr*” yayımlanır (Hilzinger, 2000: 66; 132-133).

1950'de Dünya Barış Konseyi'ne üye olan Seghers aynı yıl Demokratik Alman Cumhuriyeti Sanatlar Akademisi'nin kurucu üyelerinden olmuştur. 1951'de Berlin'de Ulusal Ödül almış ve Çin'e yolculuk etmiştir. Aynı yıl Uluslararası Stalin Barış Ödülü'nü almıştır. Sonraki yıl Berlin'de Yazarlar Derneği Başkanı olmuş ve Bayreuth ve Münih'e okuma seyahatleri yapmıştır (Bernhardt, 2009: 11-12; Hilzinger, 1994: 749). Yaşadığı sürgün hayatının ve yaptığı gezilerin izleri, hayatında ve eserlerinde yansımaları bulmuştur; *Sowjetmenschen* (1948), bir Meksika noveli olan *Crisanta* (1950), *Das wirkliche Blau* (1967), *Überfahrt* (1971) gibi eserler de bunu desteklemektedir.

1956 yılında *El Libro Libre* yayınevini kurucusu, komünist, devrimci ve sürgün Walter Janka'nın, Ulbricht rejimine karşı düzenlenen bir komplodan dolayı tutuklanması üzerine duruşmasına giden ve beş yıl ceza alan Janka'nın durumuna sessiz kalan Seghers tepki almış ve eleştirilmiştir (akt. Öğretmen, 2014: 81). Erich Loest, Seghers için de başka bir seçenek olmadığını dile getirirken, Heiner Müller ise Seghers'in korkmuş olabileceğini söylemiş ve "Hitler'e karşı olmak demek, Stalin'e karşı susmak demektir," demiştir (Hilzinger, 2000: 70-71).

1959 yılında Jena Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verilmiş olan Seghers, aynı yıl Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) Ulusal Ödülü'nü almıştır. 1959'da yayımlanan ve bir Doğu Almanya romanı sayılan "*Die Entscheidung*" (Karar), Doğu ve Batı Almanya arasında bir sistem karşılaştırmasını, geçmiş üzerine inşa ederek yapar. Seghers, 1961 yılında Brezilya'ya, 1962 yılında Fransa'ya ve sonraki yıl tekrar Brezilya'ya gitmiştir. 1968 yılında, toplumun insancıllaştırılabilmesinin sadece "güven"le mümkün olabileceğini imleyen "*Das Vertrauen*" adlı romanı yayımlanmıştır (Schrade, 1993: 125).

Seghers, 1978 yılında Demokratik Alman Cumhuriyeti Yazarlar Derneği'nin başkanlığından çekilerek fahri başkanı olarak kalmıştır. 1981 yılında, doğduğu şehir olan Mainz tarafından fahri vatandaşlık verilen Seghers, 1983 yılında Berlin'de hayata gözlerini kapamıştır (Bernhardt, 2009: 11-12; Hilzinger, 1994: 749).

Marx'ın "dünyayı algılamanın yetmeyeceği, onu değiştirmek gerektiği" düşüncesine paralel olarak "tasvir etmek için yazmıyoruz, tasvir ederek dünyayı değiştirmek için

yazıyoruz” diyen (Hilzinger, 2000: 78) Seghers’i, yazarın görüşü yerine nesnel gerçeklerin yansıtılması gerektiğini öne süren para-marksist geleneğin aksine, yazarın bir görüşünün olması ve bunu eserlerinde yansıtması gerektiğini öne süren Marksist geleneğin yönelimli (güdümlü) temsilcilerinden biri olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Seghers, sadece gerçekleri eserlerine yansıtmanın yeterli olmayacağını, eserlerin gerçekliği üretmesi gerektiğini de düşünmüş ve eserlerinde otobiyografik unsurlarla tarihsel gerçekleri harmanlayarak kendine özgü bir yazma biçimi ile sosyalist bir düzen için “bir umudu olduğunu” da göstermeyi seçmiştir, çünkü ona göre “bir köşede kimselerin el uzatamayacağı, sarsamayacağı bir şeyler” her zaman olacaktır (Seghers, 2016: 413).

4.1.2. “Transit” Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti

Anna Seghers’in sesinin duyulduğu ilk eseri “*Aufstand der Fischer von St. Barbara*” ve onu dünya çapında bir yazar yapan “*Das siebte Kreuz*” ve bu ününü sürdürmesini sağlayan “*Die Toten bleiben Jung*” gibi eserlere ek olarak, tarihsel bağlamda önemli sayılan şimdi de önemini koruduğunu günümüzde yaşanan mülteci sorunlarıyla birlikte 2018’de Christian Petzold tarafından sinemaya uyarlanmasıyla da gösteren “*Transit*” adlı eserini, onun en önemli yapıtları arasında değerlendirmek mümkündür (Transit, 2018).

Heinrich Böll’ün “Seghers’in yazdığı en güzel roman” olarak yorumladığı ve 1933 sonrası Alman edebiyatının da en önemli eserlerinden biri olarak gördüğü “Transit”, ilk olarak 1944’te İngilizce ve İspanyolca olarak yayımlanmış, Almanca basımı ise 1948 yılında gerçekleşmiştir. Sürgünde olan bir yazarın kaleminden, sürgünde olanların yaşadıkları zorlukların anlatıldığı, toplamda on ana bölümden oluşan eser, göç ve göçmen temel kavramlarının birçok olumsuz açılımını içermektedir.*

Eser, Ben-anlatıcının mültecilerle dolu olan *Montreal* gemisinin batmış olduğu söylentisi üzerine, geriye dönüş tekniği ile yaşadıklarını anlatmaya başlaması üzerine kurulmuştur. 1937’de bir Alman toplama kampından kaçan ve Ren nehrini yüzerek geçen ve sonrasında Rouen yakınlarında çalışma kampında Fransızlara esir düşen Ben-

* Amerika’ya ulaşmak ve yeni bir hayata başlamak için benzer sorunlarla mücadele eden insanların anlatıldığı, sinema tarihinin kültlerinden olan “*Casablanca*” bu konunun önemli örneklerindedir (bkz. Casablanca, 1943).

anlatıcı, Almanların Fransa'ya yaklaştığı zamanda bu çalışma kampından da kaçmayı başarır.

Paris'e gitmeye karar veren Ben-anlatıcı, orada eski dostları Binnet ailesinin yanında kaldığı sırada bir gün, Hitler aleyhine birçok makaleden oluşan bir kitap yazmış olan çalışma kampındaki arkadaşı Paul Strobel ile karşılaşır. Paul, ona bir zarf vererek ondan bunu tam zamanında kaçamadığı için, Paris'te küçük bir otelde kalan edebiyatçı Weidel'e iletmesini ister. Ertesi gün Capoulade kahvesinde buluşmak üzere ayrılırlar.

Otele giden Ben-anlatıcı, otel sahibinden Weidel'in ilaç içerek intihar ettiğini, durumu polise bildiren kadının sonradan gördüğü el valizini polise götürmeye cesaret edemediğini öğrenerek, valizi Weidel'in eşine ulaştırabileceği düşüncesiyle kendisine vermesini söyler. Ertesi gün Capoulade kahvesine gider ancak Paul'ü orada göremez. O akşam, Binnet ailesinin tavrıyla artan can sıkıntısı onu valizi açmaya iter. İçinde üç yüz sayfalık fragman bir roman bulur ve okudukça can sıkıntısının geçtiğini fark eder.

Ertesi gün, Paul'ü bulma ümidiyle sokaklarda dolaşır ancak ne yazık ki elinde valizle kalakalmıştır. Valizi karıştırarak içinde başka neler olduğuna bakar, Weidel'in eşinden olduğu anlaşılan ayrılık mektubu dikkatini çeker. Daha sonra Paul'ün ona verdiği zarf aklına gelir ve zarfı açtığında biri Marsilya'daki Meksika Konsolosluğu'ndan diğeri Weidel'in eşinden gelen iki mektup olduğunu görür. Birinci mektup, Meksika'ya gidebilmesi için vizesinin ve yol parasının Marsilya'da onu beklediğini yazmaktadır. Diğer mektupta da eşi, bir an önce Marsilya'ya gelmesi ve vize süresi geçmeden o sıralar Meksika'ya direkt giden bir gemi olmadığı için transit vizelerini alarak, aktarmalı bir yolculukla birlikte Meksika'ya gitmeleri gerektiğini söylemektedir. Onu terk ettiğini söyleyen eşinin Weidel'e yazdıklarından dolayı kafası karışan Ben-anlatıcı, valizi - kadının Marsilya'daki konsolosluğa bir şekilde yolu düşeceğini ve böylelikle valizin ona ulaşacağını düşünerek- Paris'teki Meksika Konsolosluğu'na götürmeye karar verir. Uzun uğraşlar sonucunda meramını anlatmayı başaran Ben-anlatıcı, konsolosluğun böyle bir konuyla ilgilenmesinin barış zamanında bile mümkün olmadığı cevabını alır. O sırada işgal bölgesinde oluşunu da sorgulamaya başlamış ve yola koyulmaya karar vermiştir.

Kimlik belgeleri çalışma kampında kaldığı için, yanında hiç belgesi olmayan Ben-anlatıcı, uzun süren yolculuğunda güneye göç etmiş ve kuzeniyle evlenmiş olan Binnet ailesinin kızları ve kendisinin gençlik aşkı Yvonne'nin yaşadığı yerin yakınında olduğunu haritadan öğrenerek onun yanına gider. Burada Yvonne'nin eşi, onun için Seidler adlı bir mültecinin kimliğini ayarlar. Ben-anlatıcı, cebinde yeni kimliği ile Seidler olarak Marsilya'ya gider.

Hayatının geri kalanını Marsilya'da geçirmeyi düşünen Seidler –ve onun durumunda olan diğer birçok insan- için hiçbir şey o kadar kolay değildir. Vize, oturma izni, transit vize, çıkış izni... Dolaşım hâlindeki bir mülteci, her ne yapmak isterse istesin birçok kapıyı çalmaya, uzun süre bekletilmeye ve sonunda kapıların yüzüne kapatılabileceğine hazır olmalıdır. İnsanların söylediklerinden yorgun düşen Seidler, dolaşma izni olmadığı için bir haftalık ücreti peşin ödeyerek bir otele yerleşir.

Meksika Konsoloslugu'na giderek Weidel'in durumunu anlatmak ister. Ancak konsolosluktaki memur ona pasaport isminin Seidler, yazarlık isminin ise Weidel olduğunu kanıtlaması durumunda sorununun çözüleceğini, bu sayede vizesini alacağını söylemesi ve memurun Seidler'in, Weidel konusunda söyleyeceklerini dinlememekte ısrarlı tavırları bir karışıklığa yol açar. Seidler'e dönüşen Ben-anlatıcı, şimdi de bir anlamda Weidel olmak zorunda kalır. Bu sürede Yvonne'den istediği gezi izin belgesi gelir ve yabancılar dairesindeki memur ona, yolculuk hazırlıkları için Marsilya'da kalabilmesi için dört haftalık izin verir. Bir aylık süre geçer ve memur, onun hemen ertesi gün oradan ayrılması gerektiğini söyler, çünkü oturma iznini uzatabilmesi, sadece oradan ayrılacağını garanti edenler için mümkündür. Bunun için, herhangi bir konsolosluktan vize beklediğini gösteren bir belgeye ihtiyacı vardır. Meksika Konsoloslugu'nda Weidel olarak tanındığı için, bu belgeyi hiçbir zorluk yaşamadan alır.

Marsilya, birçok mültecinin geçiş bölgesidir. Seidler, Paris'te tekrar görüşemediği Paul'ü ve sağ bacağına İspanya iç savaşında kaybeden ve çalışma kampından bir diğer arkadaşı olan Heinz'ı burada görür. İnsanların kaderi birdir ve herkes yaşam savaşı vermektedir. Bu sırada sevgilisi Claudine ile yaşayan Yvonne'nin kuzeni George Binnet'in yanına sık sık giden Seidler, Claudine'nin oğluyla iyi bir diyalog kurar. Bir akşam çocuğun hastalanması üzerine, doktor bulup ona götüren Seidler, zamanla Meksika'ya gitmek isteyen bu doktorun çocukla ilişkisini kıskanmaya başlar. Aynı

zamanlarda kahveye gelen ve etrafa dikkatlice bakıp giden bir kadın dikkatini çeker. Bir süre bu kadının yolunu gözler. O sırada, bir haftalığına kapatılmış olan Meksika Konsolosluğu'nun açıldığını görür ve Meksika'dan -Paul sayesinde olduğunu anladığı-onay haberini alır ancak yine de birçok ülkeden transit vizesi alması gerekecektir. Seidler içinse, öncelikli olan Marsilya'da oturma iznini alabilmektir.

Seidler, seyahat bürosuna rezervasyon yaptırmaya gider; birçok şey yolunda olsa da bu rezervasyon için yapması gereken en önemli şey Amerikan vizesini almasıdır. Bu sırada, bir Portekiz yük gemisinin Oran-Lizbon istikametinde yola çıkacağı haberini alır. Binnetlere gider ve doktoru orada görür. Ona buradan gidebilmesi için yardım edeceğini söyler, kahveye giderler ve Seidler, doktorun eşi olduğunu iddia ettiği esrarengiz kadın Marie ile de böylelikle aynı masaya oturmuş olur. Seidler, yolunu gözlediği kadının Marie olduğunu anlamasıyla, doktoru oradan uzaklaştırmak için elinden geleni yapmaya karar verir.

Seidler ve doktor bir akşam kahvede otururken Marie tedirgin bir şekilde içeri girer ve doktora söylediklerinden sonra, ortam huzursuzlaşır. Burada ne olduğunu anlamayan Seidler, yük gemisinin peşini bırakmaz. Amerikan Konsolosluğu'na gider ve vize almak için konsolosla görüşür. Weidel'in İspanya savaşı sırasında kurşuna dizilen komünistleri kaleme alması nedeniyle görüşme ertelenir. Bir kahveye giden Seidler, bir süre sonra Marie'yi yanında bulur. Dertli görünen Marie, sorununu anlatır. Vize alabilmek için kocasına ihtiyacı vardır. Ancak insanların Marsilya'da gördüğünü söylediği eşini o hiçbir yerde bulamaz, çünkü o Paris'te bir otel odasında intihar eden ve şimdi Ben-anlatıcının veya Seidler'in yazar kimliği olarak bilinen Weidel'dir. Durumu anlayan Seidler, Marie'ye eşi hakkında hiçbir şey söylemez, bunun yerine vize konusunda yardımcı olabileceğini dile getirir. Yine de amacı, doktoru ondan uzaklaştırmaktır Buna rağmen, yük gemisinde ayırttığı yeri ona vermek yerine Heinz'a verir. Marie'nin vize alabilmesi için de konsolosluğa gidip eşi olarak adını yazdırır.

Doktor, bir gemide yer bulur ve hem kararsızlığı hem de gerçekleşmemiş işlemlerinden dolayı, Marie'yi daha fazla beklemeden yalnız başına gitmeye karar verir. Seidler'den de onun işlemlerini hızlandırması ve bu kararsızlığına bir son vermesi için yardım etmesini rica eder. Seidler onları ayırmanın yollarını düşünürken, doktorun -ideallerinin

de ağır basmasıyla- gitmeye karar verişinden memnundur. Ancak Fransız askerlerin kamaraların yarısına el koymasıyla doktorun da Seidler'in de hayalleri yarım kalır.

Seidler, yolculuk için Amerikan transit vizesini almayı başarır. Bu sırada Marie de Meksika vizesini almıştır ancak Amerikan transit vizesinin tarihi ile kalkacak geminin tarihlerinde sorun vardır. Seidler, bu iş için harekete geçer ve Weidel'in tanıdıkları aracılığıyla Marie'nin transit ve çıkış vizesini, geminin kalkışından önce almasını sağlar. Marie, doktorla birlikte olup Weidel'den ayrılmak istemekle hata yaptığını anlar ve Weidel'le tekrar karşılaşabilme ümidiyle yola çıkar.

Kendisi de aynı gemiye binebilmek için elinden geleni yapan Seidler, Marie'ye Weidel'in öldüğünü söylemesine rağmen, kadının onu arayacağını, bekleyeceğini görünce, bir ölü olan Weidel'in Marie'nin gözünde birçok diriden daha canlı olduğunu anlayarak tüm belgeleri olmasına rağmen gitmekten vazgeçer. Marsilya'ya yerleşerek Marcel'in amcasının çiftliğinde çalışmaya başlar. Burada, başka bir kimlikle yeni bir hayata başlamıştır. İşte bu sırada *Montreal*'in battığı haberi yayılır ancak bazı şeyler hatırlandığı sürece ölümsüzdür.

4.1.3. Anna Seghers'in "Transit" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı

Anna Seghers, göçle iç içe bir yaşam sürmüş ve eserlerine de bunu yansıtmış bir yazardır. Seghers'in eserlerini kaleme alırken otobiyografik unsurlara ek olarak tarihsel gerçeklerden de yararlandığı bilinmektedir. Bunun "Transit" için de geçerli olduğu söylenebilir. Şöyle ki Seghers 19 Ocak 1944'te New York'taki ismi bilinmeyen mektup arkadaşına "Transit"i yeni yazılmış son sayfalarıyla birlikte gönderdiğinde, şu notu da eklemiştir:

"Kitabımı yayımlamadan önce, bu esere Marsilya'da vize beklerken başladığımı, Amerika'ya giderken gemide ve sonra Martinik'teki toplama kampında, Santo Domingo'da, Ellis Ada'sında yazmaya devam ettiğimi ve son olarak Meksika'da bitirdiğimi bilmen iyi olacaktır" (Hilzinger, 2000: 19-20).

Seghers'in Marsilya'da başladığı ve Meksika'da bitirdiği ve dolayısıyla sürgün içinde sürgün yaşadığı bir dönemde kaleme aldığı ve içerisindeki insanların oteller, kahveler, sokaklar ve yollarda hareket hâlinde olmasına ek olarak yaşayabilmek için göç etmek

zorunda kalışlarının anlatıldığı “Transit”, hem oluşum süreci hem de içeriği açısından göç ve göçmen kavramları ile iç içedir.

Seghers, Marksist geleneğin yönelimli edebiyat temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Bu da, onun gerçeği nesnel bir şekilde aktarmak yerine, edebiyatın gerçeği üretmesi gerektiğini de düşünerek olay ve olguları kendi düşünce süzgecinden geçirerek aktardığı anlamına gelir. Ancak göç ve göçmen bağlamında eserdeki kahramanların yaşadıklarının, tarihsel olarak yaşananlar dikkate alındığında, gerçeği üretmekten ziyade yansıttığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Seghers’in, İkinci Dünya Savaşı döneminde göç etmek zorunda kalan insanların yaşadığı sorunları aktarmakta başarılı olduğu görülmektedir.

4.1.4. “Transit” Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri

Göç türleri, birinci bölümde derinlemesine incelendiği gibi, çeşitli parametrelere göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Esere genel olarak bakıldığında; yönlendirilen göç, yönlendirilen transit göç, geri göç, uluslararası göç; transit hâlindeki mülteci, dolaşım hâlindeki mülteci, mülteci, geri göç bağlamında eve dönen kavramlarının hâkim olduğu görülür.

Eserde en belirgin şekilde göç; insanların, savaş ve çatışma nedeniyle yakalanmamak, kamplara gönderilmemek ve daha doğru tabirle yaşayabilmek için kaçmaya çalışmalarında görülür. Çoğunlukla transit vize ve transit göç üzerinde yoğunlaşan eserdeki bu göç, süre bakımından belirsizlik içerdiği ve kalınacak yerin süresini içinde bulunulan koşullar belirlediği için burada, kısa veya uzun süreli göçten bahsetmek mümkün değildir.

Bilindiği gibi, mülteci tanımı ilk kez İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1951’de BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ile yapılmış ve bu sözleşmeyle 1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar nedeniyle Avrupa’daki mültecileri korumak amaçlanmıştır. Eser, o dönemdeki insanların din, milliyet, ırk, siyasi görüş veya belli bir topluma ait olması sebebiyle zulme uğrayacağından korkması nedeniyle, vatandaşı olduğu ülkenin dışında kendine bir yaşam aradığını göstermektedir. Ancak görüldüğü gibi eser, mülteci tanımı henüz yapılmamışken

yazılmıştır ve bu durum dikkate alındığında düzensiz göç ve düzensiz göçmenlerden bahsetmek gerekir.

Bu çalışma, günümüzden eserde geçen döneme baktığı için, tipolojik açıdan gerekli şartları yerine getiren kişilerin, yaşamak için kaçışını Petersen'in "yönlendirilen (*impelled*) göç" olarak kavramlaştırdığı göç türü ile ilişkilendirmek yerinde olacaktır. Göç eden insanların göç etmeme hakkı vardır ancak bu durumda yakalanmaları ve işçi veya toplama kamplarına gönderilmeleri yüksek ihtimaldir. Genel olarak "yönlendirilen göç" olarak sınıflandırılabilen bu göçlerde karşılaşılan zorluklardan biri, transit vizesi olması dolayısıyla bu vizeyi almak için gecelerini gündüzlerini bürokrasi ile geçiren insanların bu göçünü, klasik transit göç kavramı ile açıklamak yerine Petersen'in kavramından yola çıkarak "yönlendirilen transit göç" şeklinde tanımlamak mümkündür. Eserdeki yönlendirilen göçü gerçekleştirmek isteyen ve çeşitli zorluklarla karşılaşan, transit vizesi almayı başaran insanları, hedef ülkeye ulaşana kadar "transit hâlindeki mülteciler", vizeyi alamayıp çeşitli ülke konsoloslukları arasında dolaşarak vize almaya çalışanları "dolaşım hâlindeki mülteciler" ve her zorluğun üstesinden gelip hedef ülkeye varmayı başaranları ise "mülteci" olarak tanımlamak doğru olacaktır. Bu mülteci tanımları, her durumda bir göç hareketi içerdiğinden, yönlendirilen veya zorunlu göçle yurtlarından çıkan insanların, göçmenliklerini sığınmacılığa dönüştürme ve nihai olarak mülteci statüsüne ulaşma amacı söz konusudur.

Ben-anlatıcının kendisinde de görüldüğü gibi, sahte isimlerle düzenlenmiş kimliklerle göç etmeye çalışanlar, bunu başardıklarında "düzensiz göçmen" durumunda olacaktır. Bu kimliklerin oluşumunda da, göçmen ağları ve yasadışı işlemleri yasal hâle getiren yetkililerin etkili olduğu görülmektedir. Önceleri herhangi bir vize veya çeşitli belgelere ihtiyaç duymadan "gemiye atlayarak" göç edebilen insanlar, zamanla belli bölgelerde akınlar yaşanması nedeniyle durdurulmaya çalışılmış ve bunun için çeşitli işlemleri yerine getirmeleri gerekmiştir. Buna benzer hareketlerde yoğunluk arttıkça, göçmenler istenmeyen kişilere dönüşür. Bu gibi sorunlar, günümüzde özellikle mülteci hareketlerinde görülmeye devam etmektedir.

Savaş sırasında sınırların değişmesi nedeniyle, söz konusu kaçışların iç veya dış göç tanımı bağlamında da değişiklik gösterdiğini ifade etmek gerekir. Örneğin, Almanya'dan Paris'e kaçan insanlar, uluslararası göçü gerçekleştirmiştir. Ancak

Almanların Paris'e girişiyle işgal altında olmayan güney bölgelere kaçışları bir anlamda dış göçe girerken, bu sınırların kalıcı olmaması nedeniyle, Fransa bütünlüğü açısından bakıldığında iç göçe dâhil edilebilir. Bunun yanı sıra, transit işlemleri çözülen ve gemiye binmeye başaran insanların denizaşırı ülkelere göçlerini, kıtalararası göç olarak tanımlamak gerekmektedir.

Eserde görülen diğer göç çeşitlerinden biri de, Madagaskarlı Claudine'nin ailesinin yanında kendine ve oğluna yer olmadığı için çocuğuyla birlikte gerçekleştirdiği göçtür. Eserde, işgücü ihtiyacından da bahsedilmektedir ancak göçün nedeni tam olarak açıklanmamıştır. Burada Claudine'nin ailesi tarafından sürgün edilmiş olma ihtimali olduğu gibi, ailesinin onu dışlaması nedeniyle vatanında kalırsa başına geleceklerden korkması nedeniyle yönlendirilen göçe maruz kalmış olması da mümkündür. Ailesiyle iletişiminin olup olmadığı açık bir şekilde verilmemiştir ancak çocuğunun kendini yalnız hissetmesi, böyle bir irtibatın olmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle, Marsilya'ya yerleşmiş ve ömrünün kalanını, imkânlar el verdiği sürece, burada geçirmeyi düşüneni, tek başına değil ancak oğlu büyüyüp doktor ya da öğretmen olduğunda onunla birlikte geri göç edebileceğini söyleyen Claudine'yi, ailesinin paraya ihtiyaçları olduğu için, işgücü olarak kucağında çocuğu ile buraya gönderdiğini düşünmek için yeterli neden görünmemektedir. Claudine'nin göçünü süre bakımından ileride geri göç ederse "uzun süreli göç", orada kalmaya devam ederse "kalıcı göç" olarak değerlendirmek mümkündür. Mesafe bakımından kıtalararası göçe giren bu göç türünde, Madagaskar'ın Fransa'nın sömürgesi olması dolayısıyla kültürel mesafe erimiş ve Claudine, dışarıdan gelen "yabancı"nın yaşadığı uyum sorununu yaşamamıştır.

George Binnet ise, Nevers'te bir fabrikada çalışmaktadır; fabrika onu Marsilya'ya göndermiş, sonra da buradaki şubesini kapatarak işçileri yüzüstü bırakmıştır. Bir değirmende, gece işinde çalışmaya başlayan George'nin gerçekleştirdiği göçün ekonomik nedenlere dayandığı anlaşılmakta ve bu durumda George, ekonomik göçmen sınıfına girmektedir. Bu göçün Fransa sınırlarında olması, onun iç göç olarak tanımlanmasını gerekli kılar.

Sidi Bel Abbès'teki kampa giden Alman heyetinin söylediğine göre geri dönen tüm Almanlar affedilecektir. Almanlar, sözünde durmamış ve "tüm Almanları" değil, sadece işlerine yarayan askerleri kabul etmişlerdir. Burada askerlerin işgal bölgelerine ve

gönüllü olarak karşı safta yer almaları ile gerçekleşen göçlerine ek olarak, kamptan izinli çıkan askerlerin Almanya'ya geri göçü dikkat çekmektedir. Buna, Brezilya'ya gitmek isteyen ancak safkan olduğunu kanıtlaması gereken lejyonerin her şeyden bıkarak köyüne dönmesini de eklemek gerekir. Ayrıca, Almanlar tarafından geride bırakılan askerlerin Fransa'ya olan sadakat yeminleri bozulmuş, bu askerler Fransızlar tarafından mahkemeye verilmiş ve cezaya çarptırılarak Afrika'ya maden ocaklarına yollanmışlardır. Burada, göçte söz hakkına sahip olmayan insanların, zorunlu göçü gerçekleşmiştir.

Seidler'e biletini veren "dazlak" adam, bir gettoda da yaşayacak olsa Lizbon'a gitmek yerine evine dönmeye karar verir. "Boşuna bekleyiş cehennem ta kendisidir" (Transit, 239), diyen adam, savaşın insanı her yerde bulabileceğini dile getirir. Bu nedenle; *"Herkesin kendi toprağında ağaç diktiği yıllarda ben yaşamımın otuz yılını değişik ülkelerde geçirdim. Şimdi onlar başka ülkelere göç ediyor, ben ise doğduğum topraklara dönüyorum..."* (Transit, 302) diyerek evine dönmeye kararlı olduğunu belirtir. Bu göç, geri göçtür. Bu göçü gerçekleştiren ise, "geri göç eden kişi" veya "eve dönen" olarak tanımlanır.

4.1.5. "Transit" Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış

İnsanların bir yerden başka bir yere hareket etmesi, birçok nedene dayanır. Bu sebepler, göçün her çeşidinde görülmektedir. Eserde, insanların savaşın sebep olduğu birçok alt nedenden dolayı başka yerlere göç ettiği görülmektedir. Burada Lee'nin "İtme-Çekme Kuramı" öne çıkmaktadır; insanlar köken bölge ve varış yeriyle ilişkili faktörler, engeller dizisi ve kişisel faktörleri dikkate alarak göç etmektedir. Ancak bu teorinin öne sürdüğü engeller dizisi, eserde gerçekleşen göçler için yeterince etkili görünmemektedir. Köken ülkedeki savaş ekseninde ortaya çıkan sebepler, itme faktörüdür; varış noktasının değişiklik göstermesine rağmen, savaştan uzak olması gerekliliği bir çekme faktörüdür. Ancak bu çekme faktörü, hedef ülkenin ekonomik durumu veya kendileri için bir cazibe yeri olmasından dolayı değil, sadece savaşın itmesinin sonucu olan bir hedefsizliktir. Bireylerin çeşitli aidiyetleri, kaçma nedeni olmakla birlikte insanlar, hayatlarını kaybetme pahasına yollara düşmektedirler. Bu da araya giren engeller dizisinin dikkate alınmadığını göstermektedir.

1937’de bir Alman toplama kampından kaçan Ben-anlatıcı, “gecenin karanlığında yüzerek Ren nehrini” geçer. Bu durumun sadece ona özgü olmadığı da açıktır. Bu süreçte yaşamak isteyen herkes, en az bir kere ölümle burun buruna gelmiş ve hâlâ yaşıyorsa, bundan kurtulmayı başarmıştır.

Göç yolunda karşılaşılan engeller, insanların ömürleri yettiği sürece aşılmak zorundadır. Ayrıca göç gerçekleşmediği noktada da, insanların yaşam güvencesi yoktur ancak bir umut, onlar için yeterli görünmektedir. Montreal’in battığı haberine karşın insanlar yine de hiçbir şey olmamış gibi “yola çıkacak gemiler aramak, listelere adlarını yazdırmak için eskisi gibi koşuşturmaya devam” (Transit, 320) etmektedir. Süreç, bazıları için sona ererken, bazıları bu yolda yürümeye devam etmektedir. Kimse, birilerinin yaşadığı son nedeniyle, kendi yaşam savaşını sona erdirmeyi düşünmemektedir.

Claudine’nin Madagaskar’dan göçü, genel olarak bakıldığında “Göç Sistemleri Kuramı” ile ilişkilendirilebilir. Bireysel anlamda başka sebepler söz konusu olsa da, Madagaskar’ın Fransa’nın sömürgesi olması ve göçün bu yöne akışı, Göç Sistemleri Kuramı’nı öne çıkarmaktadır.

Eserde göç kuramları açısından dikkat çeken diğer bir nokta da, kaçış yolunda olanların oluşturdukları ağlardır. Ben-anlatıcının eski dostları Binnet ailesinden yardım isteyişi, daha sonra onların küçük oğluluyla birlikte tekrar yollara düşüşü, insanların edindiği sosyal sermayenin göç konusunda avantaja dönüştüğünü göstermektedir. Bu ilişkileri, “İlişkiler Ağı Kuramı” veya “Sosyal Sermaye Kuramı” ile açıklamak mümkündür.

4.1.6. “Transit” Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: Yaşamak İçin Kaçmak

Savaşlar ve çatışmalar gibi, insan eliyle oluşturulmuş felaketler, insanların buldukları ortamda huzursuz olmasına ve ölüm korkusuyla kaçmaya çalışmasına neden olmaktadır. Bu süreçte yaşananlar, insanlar üzerinde birçok etkiye sebep olmakta ve ölmeyenler kaçmaya devam etmektedir.

Bir ülkeye kaçmak isteyen ve gerekli işlemlerin tümünü yerine getiren ve bir gemiye binen insanların hedef ülkeye ulaşmaları, bazı durumlarda yine de mümkün değildir. *Montreal*’de olduğu gibi, özellikle savaş zamanında gemilerin batma ihtimali oldukça yüksektir. Gemilerin batışına ek olarak, “dünya denizlerinde dolaşan, hiçbir limanın

kabul etmediği, yolcuların ellerindeki evrakların süresi birkaç gün önce geçmiş olduğu için hiçbir ülkenin sularında demir atmasına izin vermemesi nedeniyle açık denizde yakılan mülteci dolu gemilerin” (Seghers, 2016: 15) varlığı ve gemilerin ele geçirilmiş olma ihtimali de gemiye binmenin hedefe ulaşmak anlamına gelmediğini, göç sürecinin belki de hiçbir zaman sona ermeyeceğini göstermektedir.*

Yaşamak için kaçmak zorunda kalan insanlar, ölüm korkusunu yaşamış, birçok kez ölümün eşiğine gelmiş, kaçmayı başaranlar için ölüm sıradanlaşmıştır. Kaçmaktan yorulanlar veya gidecek bir yeri kalmayan bazıları ise, kendilerini öldürmeyi tercih etmiş –veya daha doğru ifadeyle- öldürmek zorunda kalmışlardır. Bu koşullarda Ben-anlatıcının savaştan kaçmak için verdiği mücadele ve bu süreçte tanıştığı insanların hikâyeleri onu oldukça bıktırmış, normal yaşamın akışında sıradanlaşan ve hatta önemsiz olan “birkaç çocuğun ödev yaptığı yuvarlak ışık” veya “bir ömür boyu kullanılan tel” gibi konular, onun sıradan olana özlemini açığa çıkarmıştır (Seghers, 2001: 14)*:

“(…)Yoksa heyecanla anlatılan benzeri şeyleri dinlemek artık keyfinizi mi kaçırıyor? Ölüm tehlikesi atlatmış, soluk soluğa kaçmış, son anda yaşamını kurtarmış insanların anlattıklarından usandınız mı? Ben onları dinlemekten bıktım. Bir tesviyecinin yaşamı boyunca hangi aletlerle kaç metre tel sarmış olduğu beni şimdi daha çok ilgilendiriyor” (Transit, 16).

Okuru karşısına alarak ona yaşadıklarını anlatan Ben-anlatıcı, o süreci yaşamış olan herkesin sesi olarak konuşmaktadır.

Çalışma kampından kaçan Ben-anlatıcı, yol üzerinde sığındığı bir evdeyken Almanlar gelir ve Ben-anlatıcı ilk kez ölüm korkusunu bu kadar derinden hisseder:

“Almanlar artık buradaydı. Gelmişlerdi. Benimle yan yanaydılar. Onların gelmesi benim için ne demektir? Fırtına ve gök gürültüsü müydü, deprem miydi? Çitin hemen ötesinde iki motosiklet durmuştu, fakat bir şey olduğu yoktu. Sadece ben bütün vücuduma inme gelmiş gibi hiç kıpırdamadan

* Eserin, çevirisinin Ahmet Arpad tarafından yapıldığı Everest Yayınları’ndan çıkan baskısı referans alınmıştır. Gerekli görülen yerlerde Almanca baskısına atıfta bulunulmuştur.

* Eser, elektronik kitap olarak temin edildiği için, sayfa numaraları ekranda görüldüğü şekilde aktarılmıştır.

öylece oturuyordum. Üzerimdeki gömlek bir anda terden sırlıslıklam olmuştu. Ne ilk kamptan kaçarken, ne de sonrasında, tepemde uçaklar yük boşaltırken böylesine bir korkuya kapılmış olduğumu anımsıyorum. Yaşamımda ilk kez ölüm korkusu her yanıma sarmıştı” (Transit, 21).

Ölüm korkusunu yaşayan tek kişi Ben-anlatıcı değildir. Çalışma kampı arkadaşı Paul ile karşılaşan Ben-anlatıcı, konuşmalarının ardından onun sürekli izlendiğini düşündüğünü ve her şeyden korktuğunu ifade eder. Ben-anlatıcının kamp sırasında bu kadar korkak olmadığına emin olduğu, Hitler aleyhine birçok makaleden oluşan bir kitap yazmış olan Paul, şimdi korkunun merkezinde yaşamaktadır. Özgürlük yolunda çok az mesafesi kaldığına inanan Paul, belki de özgür kalacağına inandığı için bu kadar korkmaktadır. Birleşik Amerika'nın büyük tehlike altında olanlara verdiği özel Danger vizesine sahiptir. Artık çalışma kampında değildir ve yaşam, bu kadar yakınındayken yakalanmaktan daha çok korkması normaldir. Umut, korkuyu beraberinde getirmektedir.

Paul'ün ricası üzerine Weidel'e ulaşmaya çalışan Ben-anlatıcı, onun intihar ettiğini öğrenir. Sürgün ve kaçış süreçlerinde yaşanan birçok zorluğa katlanamayan ünlü isimlerin intiharına yapılan bu gönderme, eserin devamında da kendini göstermiştir. Bir kahvede oturan Ben-anlatıcı, “İspanya sınırının öte yanında, Portbou'daki bir otelde, ertesi gün tekrar Fransa'ya yollanacağını öğrenen adamın birinin” intihar ettiğini duyar (Transit, 225). Bunlar, Paris'te intihar eden Ernst Weiß ve Port Bou'da yaşamına son veren Walter Benjamin'i hatırlatmaktadır (bkz. Hilzinger, 2001: 362).

Herkesin kendi canının derdine düştüğü, insanların sonu gelmez bürokratik sorunlarla boğuştuğu bu dönemde, Marsilya'da Paul'le karşılaşan Ben-anlatıcı, onun Weidel'e ulaşıp ulaşmadığını merak etmeyişiğini garipser; ölüm bu kargaşada aklına bile gelmez.

İnsanların sadece gitme amacıyla kaldığı Marsilya'dan gidememek, onların en büyük korkusudur. Kalmak, onlar için felakettir. Ölüm korkusu ve ölüm kardeşidir. İnsanlar bu iki durum arasında gidip gelmektedirler. Kaçmak isteyenler, yakalanma korkusu ile hayatlarına devam ederken bu yolda kendilerini öldürenler de, yakalanmaktan korktuğu ve artık bu hayata tahammül edemediği için ölmektedirler. Bunun dışında, yakalanıp öldürülenler de o korkuyu aşmış kişilerdir. Ben-anlatıcı ve “dazlak adamın” korkuyu aştığı noktalar söz konusudur. Heinz, her zaman kendi durumunda olan birileri

olacağına inandığı için rahattır. Genel olarak bakıldığında ise, korku ve ölüm yaşamak için kaçmak isteyen herkesin yakasına yapışmış durumdadır.

Aklı başında olan herkes, kaçmak ve yaşamak derdine düşmüştür. Terk edilmiş bir köyde tek başına kalan bir deli dikkat çekmektedir. Herkes gitmiş, o geride kalmıştır. Hiçbir şeyden haberi olmayan “deli” dışında herkes yollardadır. Bu, öncesinde sürgün edilen delileri hatırlatmaktadır; normal zamanlarda sürgün edilenler, savaş zamanında geride bırakılanlar olmuştur. Savaş sırasında göç, “deliler” için zorunlu olduğu zamanlardan bambaşka bir anlam taşımaktadır.

Fransız kampından kaçan Ben-anlatıcı ve diğer Almanlar, yollarda yiyecek bir şey bulamaz, çünkü onlardan önce kaçanlar “üzümden samana her şeyi yemiştir” (Transit, 19). Su boruları patlatılmış, yiyecek içeceğe dair ne varsa bunların hiçbirine ulaşmak mümkün olmamıştır. İnsanlar, sığınacak bir yer ararken oldukça büyük zorluklar çekmişlerdir.

Ben-anlatıcı, Binnet ailesinin küçük oğulları ve onun en yakın arkadaşı ve Marcel ile birlikte Paris’ten kaçmaya karar verir. Uzun uğraşlar sonunda Almanlara yakalanmadan kaçmayı başarırlar. İlk anda yaşananlar şu şekilde aktarılır:

“Az sonra karşımıza çıkan ilk Fransız askerini yanaklarından öptük. Çok duygulanmıştık, çünkü kendimizi artık özgür hissediyorduk. Ancak bu duygularımızın aldatıcı olduğunu size söylememe gerek yok...” (Transit, 44).

İnsanların konumu değiştikçe, kavramların anlamları da değişmektedir. Henüz kısa bir süre öncesine kadar Fransızların çalışma kampında esir olan Ben-anlatıcı, şimdi kendi ulusundan birine yakalanmaktan kaçarken gördüğü Fransız askeri karşısında sevinmektedir. Özgürlük ise henüz mümkün değildir.

1940 yılının Ağustos’unda Fransa’nın işgal altında olmayan bölgeleri, işgal bölgelerinden kaçanlarla dolmuştur. İnsanların birçoğu “kaçış yolunda veya tren vagonunda” ölmüştür. Bununla birlikte, dünyaya yeni gelenler de olmuştur. Toulouse tren istasyonunda kendine yatacak bir köşe arayan Ben-anlatıcı, sıksa çocuğunu emziren bir kadının üzerinden atlamak durumunda kalmıştır. İnsanların yaşamak için kaçışları devam ederken, dünya son bir yıl içinde yaşlanmıştır. “Meme emen çocuk bile yaşlıydı”

(Transit, 47), diyen anlatıcı, bu kaçış sürecinin insanlar ve dünya üzerindeki etkisini bir anlamda özetlemektedir. Buna karşın Marie hâlâ gençtir ve bu görüntüsü onu düşündürmektedir. “Almanların Paris kapılarına dayanmasından bu yana yüz yıl geçmiş” olmasına rağmen, kendisinin neden hâlâ genç görüldüğünü sorgular (Transit, 257). Bunu, bu sürece bir tepki ve umudun dışı vurumu olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaçış yolunda ilerleyen Ben-anlatıcı ve arkadaşları, bilinmezlerle dolu bir yaşamın içinde bulunmalarından dolayı Paris’i özleyecek duruma gelmiştir:

“Oradayken karşımızda sert ve korkutucu bir düşman vardı. Ona dayanamayacağımızı sanmıştık. Bugün ise gözle görülen o düşmanın görünmeyen, kim olduğu bilinmeyen, sorunlar, söylentiler, rüşvet ve yalan dolanlardan oluşmuş bu yeni düşmandan daha çekilir olduğunu kavradık.

Herkes kaçıyordu, her şey geçiciydi. Fakat içinde bulunduğumuz durum yarına kadar mı yoksa haftalar, yıllar ya da ömür boyu mu sürecekti? İşte bunu bilemiyorduk” (Transit, 49-50).

Bilinmezliklerle dolu bir dünyada yaşamak zorunda kalmak, insanları ruhsal ve bedensel açıdan zayıflatmakta, bu süreçte yaşama tutunmak da oldukça zorlaşmaktadır.

Amerikan Konsolosluğu’nda bir adamla göz göze gelen anlatıcı, daha sonra kahvede de onu görür. Orkestra şefinin ölümü üzerine kısaca konuşurlar ve Ben-anlatıcı, onun süresi geçmiş belgeleri konusundaki talihsizliğinden bahseder. Adam: “*Hep en sonda başlamak gerekir. Ben geldiğimde gemideki yerini bana verecek birini aramıştım. Bunu başardıktan sonra da vize peşinde koşmaya başlamıştım*” (Transit, 158), der. İnsanlar, bu süreçte kaçabilmek için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışmaktadırlar.

Seyahat bürosuna giden Ben-anlatıcı, Korsikalının elindeki kalemiyle kulağını karıştırdığını görür. Bu adam, gemiler için bilet işlemlerini yapmaktadır. Adamın, varlıklı insanlara yaklaşımı ile çaresiz durumda olanlara yaklaşımı aynı değildir. Ben-anlatıcı, oradaki insanların “gemide yer ayırmaya söz verir vermez sağ elini kesip Korsikalının masasına bırakmaya” hazır olduklarına emin olduğunu söylemektedir (Transit, 213). İnsanlar, buradan gidebilmeyi bu kadar çok istiyordur. Bunun bir örneğini, Ben-anlatıcının gitmekten vazgeçtiği için, biletini aide ettiğinde yaşanan

arbedede görmek mümkündür. Oldukça sessiz söylediğini düşünmesine rağmen, insanlar bir anda gişeye hücum eder. O sırada herkes, “en zayıf, bitkin, yaşlı insanlar bile son bir umudun verdiği güçle, geri verilen bir bilete sahip olabilmek için” (Transit, 309) gözleri dönmüş gibi birbirine saldırır (Transit, (Alm.), 346). Herkes, gitmek istemektedir ve bu yolda yaşanacaklar herkes tarafından göze alınmış görünmektedir.

Amerikan Konsolosluğu’ndan transit vizesi almak için bekleyen insanların kafası karışıktır. Örneğin, hamile birinin hamile olduğunu söylemesi mi bunu mu saklaması mı daha iyi olacaktır? Hastalığı olanın bunu gizlemesi mi açık etmesi mi daha doğrudur? Varlıklı olan, bunu belirtmeli mi susmalı mıdır? Bu ve buna benzer birçok düşünce, insanların zihinlerini meşgul etmekte ve insanlar, ne yaparlarsa doğru yapmış olurlar, bunu bilmemektedirler. İnsanların kaçabilmek uğruna, kendilerini yadsımak zorunda kalmaları, bu süreçte öğrenmek zorunda oldukları gerçeklerden birine dönüşür.

Ben-anlatıcı, Korsikalının bürosunda gördüğü Bompard kampına atılmış olan genç kızını, perişan hâlde iki polis arasında görür. Şimdi “çabucak yitip gideceği büyük kampa” tıklılacak olan bu genç kızın durumunu, kölelik dönemi ile kıyaslayan Ben-anlatıcı, o zamanki koşulların daha iyi olduğunu dile getirir. Bu süreçte insanların yaşadıkları, onlara en kötü durumu bile iyi göstermektedir. Kız, o zamanlar yaşasaydı, “*çirkin ve çökmüş de olsa onu satın alanın evinde çalışıyor, çocuklarına bakıyor, tavuklarına yem veriyordu. Her şeye karşın içinde bir umutla yaşayabiliyordu*” (Transit, 282-283), diye düşünerek sürekli kaçmak zorunda olan bu insanların yaşadığı dramı da dile getirir.

Çeşitli işlemler ve uzun süre gereken sabır, insanları yıpratmakta ve bıkkınlık getirmektedir. “Dazlak adam”ın eve dönüş hikâyesi, bunun sonucunda gerçekleşir. Öncesinde bir şeylerden korkmuş olduğu için bu yola girdiğini düşünen adam, boşuna bekleyişin “cehennem ta kendisi” olduğuna inanmakta ve savaşın her yerde insanları bulabileceğini dile getirmektedir. Benzer şekilde Brezilya’ya gitmek isteyen lejyoner de, son anda safkan olduğunu kanıtlamak zorunda bırakılır. İkisi de artık her şeyden bıkmış ve sonu ne olursa olsun evlerine dönmeye karar vermişlerdir.

Gitmek ve kalmak arasında uzun süre mücadele eden Ben-anlatıcı, sonunda kalmaya karar verir. Kentte daha önce dikkatini çekmeyen birçok şey olduğunu fark eder. “Bütün kentler sadece geçip gidenlere kendilerini pek göstermezler” (Transit, 310). O da,

burada kalarak yeni bir başlangıç yapacaktır. Şimdiye kadar geçici oturma izni olarak kaldığı, vatanından uzak olan ve her şeye rağmen yabancı olduğu bu yer, onun artık “evi”, burada yaşayan insanlar onun yeni “ailesi” olacaktır. Kendisi de burada, “yeni bir insan” olarak, hayatına yeniden başlayacaktır.

Uzun kaçış sürecini sağ salim atlatanlardan biri, sağ bacağını kaybetmiş olan Heinz’dır. Binnet, bir akşam arkadaşı aracılığıyla Ben-anlatıcıya, onun gitmek istediği yere vardığı ve orada mutlu olduğu haberini getirir. Bu sürecin sonunda, tek bacaklı Heinz’ın başarıya ulaşması dikkate değerdir. Heinz’ın bir komünist oluşu ve politik bir duruşu olduğu düşüncesi eleştirmenler tarafından onaylanmıştır. Yalnızlığa değer veren Ben-anlatıcı, bu bencil dünyada en önemli değer olan dayanışma olduğunu Heinz aracılığıyla öğrenmiş ve onun hedef ülkeye varışında bir payı olduğu için mutluluk duymuştur (bkz. Öğretmen, 2014: 99; Hilzinger, 2001: 365-366).

Göç sürecinde insanların yaşadıkları, çeşitli duygu ve düşünce değişimleri içermektedir. Kimileri bu yolda olmak uğruna her şeyi göze alırken, kimileri başka hayatların peşinden gitmeye başlamıştır. Her şey istedikleri şekilde gitse dahi, hedef ülkeye varmak onlar için asla kolay olmamıştır. Hatta kimi zaman yeni bir yaşam uğruna “insan, insanın kurdu” olmak zorunda kalmıştır.

4.1.7. Uyum Kuramları Açısından “Transit” Romanı

Uyum kuramlarına yönelik çalışmalar, asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürcü olmak üzere üç ana başlığa sahiptir. “Transit” romanında çokkültürcü kuramların izine rastlanmamıştır. Eserde, uyumun psikolojik, sosyo-psikolojik ve hukuksal yanı öne çıkmaktadır. Sürekli hareket hâlinde olan insanlardan bahsedilen eserde, hâkim toplum ve göçmen grup arasında bir arada yaşamayı gerektiren uyum süreçlerinden ziyade, göçmenlerin savaşın etkisiyle kendilerini güvende hissedecekleri bir vatandan uzak kalmaları ile bireysel anlamda yaşadıkları uyum sorunları dikkat çekmektedir.

Vatan hasreti; yersiz yurtsuzluk, yalnızlık ve yabancılaşma; kimlik ve aidiyet sorunu gibi alt başlıklar, göçmen grubun hâkim toplumla iç içe olmadığını ve her an oradan gitmeye hazır olmaları sebebiyle hâkim toplumdaki izole bir şekilde yaşadıklarını gösterir. Bu da, Berry, Trimble ve Omedo’nun uyum kuramları bağlamında uyumun sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yönüne yaptıkları vurguyla, kültürleşme

stratejilerinde öne çıkardıkları entegrasyon, asimilasyon, kopma (ayrılma) ve marjinalleşmeyi içeren dört farklı boyuttan, ayrılma (kopma) ile ilişkilendirilebilir.

Yabancı olarak değerlendirilebilecek olan göçmenlere yaklaşımın, bazen dışlama ve ayırma bazen entegrasyon ve bireycilik olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, aynı amacı taşıyan insanların birbirine karşı tavırları ve bürokratik sorunlar tarafından dışlanması, uyum konusunda dikkat çeken diğer başlıklardır. Bürokratik sorunlar karşısında güçlü olanlar için hayatın daha kolay olduğu söylenebilir. Mültecilik başvurusunda bulunmak isteyen bu insanlar, birbirleri ile genellikle uyum içerisinde yaşarken, bürokrasi tarafından dışlanmakta veya marjinalleştirilmektedirler.

Montreal gemisinin batmaması durumunda hedeflediği ülkeye gidebilen insanların neler yaptığını sorgulayan Ben-anlatıcı, onların yeni yaşamlarının nasıl olduğunu merak etmektedir. Bu insanların yeni yaşamlarına uyum sağlayıp sağlayamadıkları ya da resmî makamların kapılarını aşındırmaya devam edip etmedikleri bilinmemektedir. Ancak hedef ülkeye vardığı bilinen ve mutlu olduğunu araçlar vasıtasıyla ileten Heinz'ın uyum sorunu yaşamadığını düşünmek mümkündür.

Marsilya'ya yerleşmeye karar veren Ben-anlatıcı, kendisi her ne kadar kentli de olsa çiftlikteki işine uyum sağlamış, bu şehri ve buradaki insanları ailesi olarak görmüş, onların varlığı ile yalnızlığını artık hissetmez olmuştur. Bu da, göçmen olarak Ben-anlatıcının “uyum”u (*adaptation*), hâkim toplumun hoş karşılamayı (*welcome*) benimsemesinden ziyade, gerçek adı dahi bilinmeyen Ben-anlatıcının orada yaşayabilmek ve yeni bir hayata başlayabilmek için asimile olarak, kendi kimliğini tamamen unutmaması ve yeni bir kimlikle her şeye yeniden başlaması gerektiği sonucunu çıkarmayı mümkün kılmaktadır.

Eserde göçmen uyumu konusunda öne çıkan başlıklara yakından bakmak gerekmektedir:

4.1.7.1. Vatan Hasreti

Binnet ailesinin büyük kızları Annette'ye yardım için paketleri taşıyıp onun paketleri teslim etmesini beklerken çevreyi ve insanları gözlemleyen Ben-anlatıcı “savaşı yabancı bir ülkenin insanları arasında yaşamak bana ağır geliyordu” (Transit, 26), der. Kendi

ülkesinde yeri olmayan Ben-anlatıcı, buna rağmen ülkesinden uzakta kalmanın huzursuzluğunu yaşamaktadır.

Weidel'in valizini Paul'e ulaştırılamayan Ben-anlatıcı, can sıkıntısını unutmak için valizi karıştırır ve içinde bulduğu fragman romanı okumaya başlar:

“Okudukça okudum. Büyülenmiş gibiydim. Paul haklıydı, o adamın yazdıklarını ben anlamıyorum. Bu benim dünyam değildi. Fakat onları yazan adam sanatının ustasıydı. Az sonra öldürdü sıkıntılarımın geçtiğini fark ettim. Vücudumda öldürücü yaralar da olsaydı el valizinden çıkan kâğıtlarda yazanları okuduğumda onları da unutuverirdim. Yazanları satırı satırına okudum ve okudukça da şairin yazdıklarının benim anadilimde olduğunu fark ettim, onları anasından süt emen bir bebek gibi içime çektim. Yazanlar, haykıran Nazilerin gırtlaklarından çıkan ölüm buyrukları ve iğrenç bağıllık antları değildi. Ağırbaşlı ve sessizdi.

Kendimi o anda yine yakınlarımın arasında hissettim. Elimdeki kâğıtlarda zavallı annemin sözlerini buldum, öfkelendiğinde beni yatıştırmak için, yalan söylediğimde veya bir arkadaşımınla kavga ettiğimde beni uyarmak için kullandığı kelimeleri okudum. Weidel'in yazdıklarında bir zamanlar konuşurken ağızımızdan çıkan, fakat zamanla değişen yaşamımda artık gerekmediğine inanıp, unuttuğum kelimelere de rastladım. O yıllardan sonra konuşurken yepyeni kelimeler kullanmıştım” (Transit, 35-36).

Vatanından uzak kalan Ben-anlatıcının karşısına çıkan metnin anadilinde olması, onun tüm can sıkıntısını gidermiş, Ben-anlatıcı bir anda bebekliğine, çocukluğuna, vatanına dönmüş gibi hissetmiştir.

Gurbette veya sürgünde olanlar için anadil, vatanın karşılığıdır. Bu, misafir işçilerin birinci kuşak edebiyat temsilcilerinin, eserlerini kendi anadillerinde vermesinde de görülür. Eserde, Ben-anlatıcı Almanlarla karşılaşsa ve Almanca konuşsa bile, konuştukları konular, çoğunlukla o anki durumlarına yöneliktir ya da daha önce duymuş olduğu asker emirlerinde olduğu gibi bu sözler, “gürültü” ve “haykırıştır”. Ancak Weidel'in yazdıkları, onu bebekliğinin ve çocukluğunun o güvenli günlerine, kendisinin altın çağına götürmüştür. Bu nedenle, Weidel'in yazdıklarını anlamasa dahi, gürültü ve

haykırışların dünyasının aksine, onun sunduğu bu “ağırbaşlı ve sessiz” dünya, Ben-anlatıcının özlemini duyduğu dünyadır.

Marsilya’ya varan Ben-anlatıcı, birçok insanın orayı vatanı saydığını ve burada sakin ve rahat bir yaşam sürdürdüğünü düşünür. Kendisinin de doğup büyüdüğü ve yaşadığı kentte bir zamanlar mutlu olduğunu hatırlar. Marsilya’da hayatlarına normal akışında devam eden insanların varlığı, ona özlemini duyduğu vatanını anımsatmıştır. Otelde konakladığı ilk gece de, Hitler’in kim olduğunun bilinmediği zamanlarda, memleketinde duyduğu bir türkünün uzaklardan kulağına gelmesi ile her şeyi unuttur ve bir düş gördüğünü düşünür; anadili ile uykuya dalan Ben-anlatıcı, vatan toprağında gibi hisseder.

Binnet ailesinden dönen Ben-anlatıcı, otelde sesler duyar ve Almanya’ya dönmek isteyen bir grupla karşılaşır. İçlerinden biri: “Yabancı lejyonda ölüp burada gömüleceğime memleketimde kurşuna dizileyim daha iyi!” (Transit, 75) der. Savaşın insanları sürüklediği belirsizlik, “öleceksem, vatanımda öleyim” düşüncesini benimsemelerine neden olmuştur.

Ben-anlatıcı “Akdeniz’in son limanında”, “Avrupa’nın bitiş noktasında” bir kahvede oturduğu 28 Kasım akşamında, insanların konuşmalarını dinlemekte “umutsuzluk ve vatan özlemi” çekmektedir (Transit, 106-107). Duygu karmaşası yaşamakta, kendini bir an genç ve ölümsüz hissederken, diğer an umutsuz ve yaşlı hissetmektedir. Tam bir Barock dönemi, “*carpediem-vanitas*” duygularının zıtlığını yaşamaktadır: bir yanda umut ve sonsuzluk, diğer yanda ise umutsuzca ölümü beklemek. Yan masada bir adam Brezilya’ya giderken İngilizlerin el koyduğu bir gemiden ve Afrika’da bir kampta esir tutulan yolculardan bahsetmektedir. Ben-anlatıcı:

“O anda basit bir türküyü özledim. Kuşları ve çiçekleri, çocukluğumda beni azarlayan annemin sesini de özledim. Burada konuşulanlar öylesine öldürücü gevezeliklerdi ki!” (Transit, 107)

Anlatıcı da, kaçmak zorunda kalan herkes gibi vatanının ve çocukluğunun özlemini duymaktadır. O anda anadilinde söylenecek bir türkü, onun özlemini biraz olsun gidermeye, belki de, yetecektir. Sonraki günlerde bir ispirto ocağının “oynaşan küçük

alevi boş yüreklerimize bir an için de olsa vatanımızı ve baba evini anımsatmıştı” (Transit, 277), diyen Ben-anlatıcı, bunu farklı bir şekilde örneklemiş olur.

4.1.7.2. Yersiz Yurtsuzluk, Yalnızlık ve Yabancılaşma

Vatanından uzak kalmak zorunda kalanların belki de en çok hissettiği duygulardan biri yalnızlıktır. Ben-anlatıcı, yaşadığı can sıkıntısından Weidel’in yazdıklarını okuyarak kurtulur ve kendini o sürede vatanında gibi hisseder. Ancak yazılanların sonu gelince yine hüznelenir ve bir boşluğa düşer. Weidel’in hayatına son vermesine tepki gösterir ve yalnızlığı artar.

“Beni böyle tek başıma bırakmamalıydı! Yazdıklarının sonunu getirmeliydi. Oturup sabaha kadar okurdum onları. Daha başka şeyler de yazmalıydı, beni kötülüklerden koruyacak, iyileştirecek öyküler kaleme almalıydı” (Transit, 37).

İşgal altındaki Paris’in her tarafının gamalı haçlarla dolması, her yerde Alman askerlerinin otomobillerinin duruşu onu hissizleştirmiş ve bir anlamda “hasta” etmiştir (Transit, 24). İşte bu nedenle, kendi vatanından uzakta karşısına çıkan iyileştirici cümlelerin devamı olamayacağını düşünmesi, onu iyice yalnızlaştırmış ve mutsuz etmiştir. Bu “dört kollu dev bir yengeci andıran kapkara gamalı haçla” (Transit, 289) yalnız kalmak, onu korkutmaktadır.

Binnet ailesinin küçük oğlu, onun en yakın arkadaşı ve Binnetlerin yeğeni Marcel, işgal edilmemiş bölgelere kaçmaya karar verir. Ben-anlatıcı da, Paris’te saklanıp durmanın bir anlamı olmadığını düşünerek, bu izinsiz yolculukta onlara katılır. Bundan sonraki hayatında sabit bir yeri, sığınabileceği bir vatanı olmayacağına inanmaktadır. Bu yersiz yurtsuzluk içinde hiç olmazsa “güzel kentleri, tanımadığım toprakları göreyim,” diye düşünerek onlara katılmanın yerinde olacağına karar verir (Transit, 43).

Meksika Konsolosluğu önünde yığılan İspanyollar, orada birlikte “ev sahibine misafir olma” hayali kurmaktadırlar. Onların oluşturduğu bu birlik duygusuna duyarsız kalamayan Ben-anlatıcı şöyle demektedir:

“Onların umutlarını ve acılarını paylaşan duygularımın uyandığını hissettim. Benliğimin, yalnızlığı ve kimsesizliği yaşamın zevki kabul eden, kendinin ve

başkalarının acılarına serüven gözüyle bakan diğer yanı ise o anda iyice sinmişti” (Transit, 44).

Yalnızlık ve kimsesizlik, insanı zor durumlarda daha güçlü kılabilmekte ancak insanların belli bir ortaklık geliştirdiği durumlarda açığa çıkan duygusallık, yalnızlık hissini derinden etkilemektedir.

Binnet ailesi ile ilişkisini sürdüren Ben-anlatıcı, kendi yalnızlığını ve yersiz yurtsuzluğunu onlar aracılığıyla daha az hissetmekte gibidir. Gurbette veya sürgünde tanıdık birilerine rastlayan insanların birbirine tutunması gibi, Ben-anlatıcı da Binnet ailesine tutunmuştur:

“O anda kendimi annesini yitirdiği için artık başka bir kadının eteğinin ucundan ayrılmayan küçük bir çocuğa benzettim. Ben de Binnet ailesine bağımlı olmuştum” (Transit, 51).

Marsilya’da dolaşıp mutlu olduğuna kanaat getiren Ben-anlatıcı, George Binnet’in evine vardığında gerçeklerle yüzleşir ve oraya ilk gittiğinde kentin ona kucak açacağı, insanların ona başını sokacak bir yer vereceği düşüncesi yok olup gider. Mutlu olacağına inandığı bu yerde, şimdi kendisini bir yabancı gibi hissetmektedir. Buna rağmen, sonraki akşam Binnet ailesinin yanına gitmeye karar verir. Birlikte yemek yerler, şimdi durum biraz daha farklıdır:

“Binnet’in dostu kadın o akşam yemeğe kalmamı rica etti. Bir tencere baharatlı pilav geldi masaya. Üçünün de bana acıdığını fark ettim ve bu nedenle onlara borçluluk duydum. İnsanın birkaç saatliğine de olsa birileriyle beraber olması, onların masalarına oturması, tek başına yaşayan bu kişiyi rahatlatır, onu ayakta tutar. Böyle anları yaşayabilen çok şeye dayanır, çökmez...” (Transit, 73).

İnsanların birbirine karşı tavırlarının değişmesi çeşitli sebeplere bağlıdır. Bir önceki gün Ben-anlatıcının yalnızlığını derinleştiren bu ortam, şimdi ona kendini iyi hissettirmektedir. Bir önceki akşam George’nin evde olmaması ve Claudine’nin onu tanımıyor oluşunun etkisinden de bahsetmek mümkündür.

Brezilya'ya gitmek isteyen bir çift vardır, adam Marsilya'da oturma izni olmadığı için tutuklanır. Sonraki başlıkta anlatıldığı gibi, uzun süre sorunlarla uğraşan bu çiftin birbirine bağlılığı, Ben-anlatıcının yalnızlık hissini artırmıştır:

“Benim ise tutunacağım hiçbir şeyim yoktu. Üşüdüğüm için yatağa girdim (...) Otelin koridorlarında tek çıt yoktu. Lejyonerler bir yere eğlenmeye gitmiş olacaktı. Sanki aralarında anlaşmışlar gibi her şeyin tek başına bıraktığı o akşamlardan biriydi...” (Transit, 113)

Nereye gideceğini ne yapacağını tam olarak bilemeyen Ben-anlatıcının bu arada kalmışlığı, onun durumunda olanlarda olduğu gibi, onda da yalnızlık hissini artırır. İnsanların kendilerini ait hissedeceği bir yer ve kendilerini ifade edebileceği bir ortam olmadığında artan yalnızlık hissi, herhangi bir yere kök salmayan bu insanlar için önemli sorunlardan biri olmuştur.

Yağmurlu ve rüzgârlı bir günde kiliseye giren Ben-anlatıcı, orada şu cümleleri duyar:

“Üç kez değnekle dövüldüm, bir kez taşlandım, üç kez deniz kazasına uğradım. Bir gün bir gece açık denizde kaldım. Sık sık yolculuk ettim. Irmaklarda, haydutlar arasında, gerek soydaşlarımın gerekse öteki ulusların arasında tehlikelere uğradım. Kentte, kırdan, denizde, sahte kardeşler arasında tehlikelere düştüm” (Transit, 116).

Pavlus'un Korintlilere ikinci mektubunda geçen bu sözler, yersiz yurtsuzluğun, dışlanmışlığın, arayışın, kısacası eserde bürokrasi peşinde koşan insanların durumunu anlatmaktadır. Heinrich Böll, bu alıntıyı transit vizesi tanımı için kullanmıştır (bkz. Böll, 2016: 7).

Bir akşam, otelde yalnızlıkla mücadele eden Ben-anlatıcının yanına “ufak tefek lejyoner” gelir. Diğer arkadaşları Almanya'ya gönderilen adam, “*Bir odada tek başına yaşamamanın cennet olduğunu sanıyordum. Şimdi ötekiler artık yok, sürü uzaklaştı... Gider gitmez onları nasıl da arıyorum!*” (Transit, 128) diyerek, Ben-anlatıcının “çoktan bildiği” bu duyguyu dışa vurur. Birbirleri ile tanışıklığı olan bu insanlar, tamamen yalnız kaldıklarında arkadaşlık kurduğu kişilere ihtiyaç duymaktadır. Toplumsal anlamda bir kabulün söz konusu olmadığı böyle durumlarda, herkes çevresindeki insanlara sarılmak zorundadır.

Almanlar Sidi Bel'e gidip Alman kökenli bütün lejyonerlere "anavatan, milletçe beraberlik" lafları ile geri dönüş için başvuruda bulunmalarını söylerler. Geri dönüş ümidiyle başvuruda bulunan Alman kökenli askerlerin, sadece işlerine yarayanları alan Almanlar, sözlerini unutmuştur. Yaptıkları seçkiden arta kalanlar, Fransa'ya bağlılık yeminini bozduğu için Fransızlar tarafından mahkemeye verilip cezaya çarptırılarak, Afrika'ya maden ocaklarına gönderilirler. Ulusalçılık fikri, istendiği şekilde kullanılmış ve vatan hasreti çeken birçokları, yersiz yurtsuz bırakılmıştır.

Ben-anlatıcı zaman geçtikçe yola çıkmak isteyen insanlarla tanışır. Yakalanıp kamplara kapatılma tehditleri ve eyaletin sert önlemleri, insanların artışına engel olamamaktadır. Ben-anlatıcı, yaşamak için kaçan bu insanların başka bir ev bulma hayalleri hakkında şöyle düşünür:

"Bana göre onlar gerçek hayatlarını yitirdikleri ülkelerinde, Gurs ve Vernet kamplarının dikenli telleri arkasında, İspanya'nın savaş alanlarında, faşistlerin zindanlarında ve kuzeyin yanıp kül olmuş kentlerinde bırakmıştı. Şimdi tuhaf ülkelerin vizeleri ve transit damgasının peşinden koşarak, kafalarındaki cüretkâr planları gerçekleştirmeye çalışıyor, böylece halen hayatta olduklarını kendilerine kanıtlamaya çalışıyorlardı" (Transit, 133-134).

Bu insanlar vatansız bırakılmıştır. Şimdi, yeni bir vatan bulma ve yeni bir yaşama başlama ihtimalleri de oldukça düşüktür.

4.1.7.3. Kimlik ve Aidiyet Sorunu

Savaş ortamı sonucunda oluşan kitlesel göçler, bireysel kimliklerin yok olmasına neden olmaktadır. Ben-anlatıcı, Binnet ailesinin yanına giderken kendini Nasyonal Sosyalist Almanlarla özdeşleştirememekte ve kendi ulusuna aidiyet hissedememektedir. Çalışma kampında bir arada olan Almanlar, savaşan Almanlar gibi kategoriler, bireysel farklılıkları yok etmiştir. Çalışma kampında arkadaş olan montajcı Ben-anlatıcı ve yazar Paul Strobel arasında hiçbir farkın olmaması bunun bir örneğidir. Benzer şekilde, yaşamak için kaçmak zorunda kalan "yaşlı bir adam" (Transit, 56), "iki köpekli kadın" (Transit, 135), "dazlak kafalı adam" (Transit, 212) ifadeleri de, bu koşullarda bireysel kimliklerin bir değeri olmadığını göstermektedir.

İnsanların bireysel kimliklerinin yanı sıra sosyal kimliklerinin de hayatlarında belirleyici olduğu bilinmektedir. Paul ile konuşan Ben-anlatıcı, hiçbir partiye üye olmadığı için toplama kampına atılmıştır. Ancak vazgeçmemiştir:

“Bir partiye üye olup olmadığımı sordu. Hayır, hiçbir partiye üye değildim. O günlerde partilerdeki pislikleri kabullenmediğim, hiçbirine üye olmadığım için toplama kampına atılmışım. Almanya’daki kamptan kaçmayı başarmışım. Düşünmüştüm, eğer geberip gideceksem, bu dikenli teller arkasında olmamalıydı” (Transit, 29).

Kendini hiçbir partiye ait hissetmeyen Ben-anlatıcı, sonraki zamanlarda yardım parası alabilmek için çeşitli komitelere başvuracaktır. Paul ile Marsilya’da karşılaşan Ben-anlatıcının ondan birkaç frank borç istemesi üzerine, Paul “Kuakerler Komitesi, Marsilya Yahudileri Komitesi, Hicemler Komitesi, Hayas Komitesi, Katolikler Komitesi, Selamet Ordusu Komitesi” gibi isimleri sayarak Ben-anlatıcıya “Masonları da unutmamasını” ve bunlardan herhangi birinin kapısında beklemesini, böylelikle yardım parası alabileceğini söyler (Transit, 88). Paul’ün dediklerini yapan Ben-anlatıcı, Marsilya’da kalmak istediğini söylediğinde, hiçbir komiteden para alamaz. Böylelikle yeni bir yol geliştirir ve her birine yola çıkmak için gemi bekleyen biri olduğunu söyleyerek gerekli yardımı alır. Hiçbir komiteye ait olmayan Ben-anlatıcı, yaşayabilmek uğruna “-mış gibi yapmayı” öğrenmiştir.

Meksika Konsoloslugu’na akın eden İspanyolların bu binayı bir “ülke”, o ülkeyi de sığınacak bir “ev” olarak gördüğünü düşünen anlatıcı, onların bu birlikteliğinden etkilenir. Bu insanlar, bir arada aynı kimliğin birer parçasıdır. Aynı aidiyeti paylaşmakta ve aynı hedefe varmak için çabalamaktadır. Ben-anlatıcı, onların bu durumu karşısında kendi hislerini şöyle dile getirir:

“Onların umutlarını ve acılarını paylaşan duygularımın uyandığını hissettim. Benliğimin, yalnızlığı ve kimsesizliği yaşamın zevki kabul eden, kendinin ve başkalarının acılarına serüven gözüyle bakan diğer yanı ise o anda iyice sinmişti” (Transit, 44).

Gerek Seidler-Weidel kimlikleri ile gerek kendini bir an yaşlı hissedip bir an genç hissettiği veya kalmakla gitmek arasında uzun süre bocaladığı zamanda olduğu gibi, duygu ve düşünce değişimleri ile başından beri iki kimlikli bir hayat sürdüğü

vurgulanan Ben-anlatıcının burada da benzer bir ikiliğine dikkat çekilmiştir. Yalnızlık ve kimsesizliği değerli sayan tarafı, insanların bu birlikteliği karşısında baskılanmış ve o da bir arada olmanın insanlara kazandırdığı aidiyeti hissetmiştir. Sonraki zamanlarda yalnız kalmaktan korktuğu ve insanlarla bir arada olmanın iyi hissettirdiğini öne çıkarması da, sosyal kimlik bağlamında aidiyetin önemini ortaya koymaktadır.

Memurlar, sokaktaki insanlardan şüpheli gördüklerini cezaevine tıkmaktadır. Bu koşullarda özellikle yabancılar, “üzerlerindeki pasaportları ve başka evrakları gözleri gibi” korumaktadırlar (Transit, 48). Bu insanlar, kendilerini sadece bu kâğıtlarda yazılı olan kimlik bilgileri ile koruyabileceklerini düşünmektedirler. Hiçbir belgesi olmayan Ben-anlatıcı ise, yanındakilerin yardımı ile yakalanmamayı başarmıştır. Bununla birlikte, belgeleri yeterli olmayan “çok güzel bir kız” yakalanıp muhtemelen bir kampa gönderilmiştir. O anda, masadaki Fransız kimliği olan arkadaşlarından birinin “bu kızla hemen evlenmeye hazır olduğunu” açıklamaları durumunda ne olacağını soran Ben-anlatıcı, kimliğin akışkanlığını göstermektedir (Transit, 49).

Binnetlerin kızı Yvonne'nin köyüne yakın bir yerde olduklarını keşfeden Ben-anlatıcı ve arkadaşları, oraya giderler. Yvonne'nin eşi, muhtar azasıdır ve arkadaşları arasında sözü geçen kişiler vardır. Burada, kâğıt üzerinde gücü olanların, durumu istedikleri şekilde değiştirebildiği görülmektedir. Yvonne'nin eşi, hiçbir belgesi olmayan Ben-anlatıcıya Seidler isimli bir mültecinin kimliğini ayarlar. Şimdiye kadar ismi geçmeyen Ben-anlatıcı, Weidel'in valizini almak ve Meksika Konsolosluğu'nda sıraya girmek için başka bir ismi kullanmıştır. Romanın kahramanı, bir taraftan savaş nedeniyle kimliksizleşen herkesin temsili, diğer taraftan kimliklerin değil yaşananların önemine yapılan bir vurgu gibidir:

“Kocasını gece yarısı eve döndüğünde cebinde sarı bir belge vardı. Bu bir mülteci kimliğiydi ve yöre belediyesinden daha iyi bir kimlik almış olan Seidler adındaki adamın biri geri vermişti. Onun beğenmediği belge benim için kurtarıcıydı. Halk oylaması sırasında Saar bölgesinden ayrılıp Alsace bölgesine yerleşmişti” (Transit, 51).

Artık bir kimliği olan Seidler, bundan sonra mülteci fonlarından birinden para alma hakkına da sahip olmuştur. Marsilya'ya vardığında Meksika Konsolosluğu'na giden Seidler, yazarlık isminin Weidel olduğu onaylanınca yeni bir yaşama başlaması daha

kolay olacaktır. Hem herkes hem de hiç kimse olan Ben-anlatıcı kabul görmek için önce Seidler, sonra Weidel olmak durumunda kalmıştır.

Binnet ailesinin oğulları ve onun arkadaşı, Yvonne'nin yanında kalır ve Marcel de Ben-anlatıcıdan ayrılır. Anlatıcı, tamamen yalnız kalır ve tanıdık bir yüz, eski yaşamına girmiş birini görme isteği duyar. Burada dikkat çeken noktalardan biri, “eski yaşam”la kastedilenin çalışma kampı dönemi olduğudur. Franz ya da Heinz'ı görme isteği duyan Ben-anlatıcı için, vatanındaki günler çok uzakta kalmış görünmektedir. Bu uzaklığın onda kimlik ve aidiyet hissinin yitimine yol açtığını söylemek mümkündür:

“Son aylarda içinde yaşadığım kargaşa dolu bu dünyada ben bir şeyleri yitirmiştim, öylesine yitirmiştim ki, onların ne olduğunu doğru dürüst bilemiyorum” (Transit, 52).

Bununla birlikte, bu eski yüzlerden birini görmesinin, kendisinde kaybolanın ne olduğunu hatırlamasına yardımcı olacağını düşünmektedir (Transit, (Alm.), 57). Bu insanları görmesiyle kendisinde kaybolanı tekrar bulabileceğini düşünmemesi, bu kaybın daha öncesinde gerçekleştiğinin sinyallerini vermektedir.

Cebinde Seidler'in kimliğini taşısa da, ona güvenmeyerek yakalanma endişesiyle trenden iki saat önce inerek otobüse binen ve kente varmadan otobüsten de inip yürüyerek Marsilya'ya varan Ben-anlatıcı, kendini buraya ait hissedeceğini düşünmektedir. Yeni bir yerin, yeni bir yaşam anlamına gelme ve kaçışlarının bir kazanıma dönüşme ihtimali vardır. Bununla birlikte, yine de emin olamayan Ben-anlatıcı, yanılabilirliğini de düşünmektedir:

“Yoluma devam ettim ve az sonra deniz kıyısında uzanan kenti de seçtim. İlk anda her şey gözüme çıplak göründü, bana bir Kuzey Afrika kentini anımsattı. Yavaş yavaş sakinleştim. Ne zaman bir şey hoşuma gitse kendimi çok rahat hissedirdim. O anda artık hedefime ulaştığımı sandım. Bu kentte istediğim her şeyi bulacağıma, daha doğrusu bugüne kadar aramış olduğum her şeyi Marsilya'da elde edeceğime inandım. Fakat çoğu kez böyle durumlarda duygularımda yanılmış olduğumu da yaşamıştım” (Transit, 53).

Yaşamak için kaçmak zorunda olan insanların parçalanmış kimlikleri ve yitik benliklerinin yanı sıra, hâlâ vatanlarında yaşayan ve ne olursa olsun kendilerini buraya

ait hisseden insanlar da vardır. Claudine'nin çocuğu hastalandığında, doktor bulup ona götüren Ben-anlatıcı yolda uyuyan iki avareyi gördüğünde, bu durum açığa çıkar:

“Maternité ile Arapların devam ettiği kahve arasındaki arazide uzun süredir yaşayan iki avare yere uzanmış uyukluyordu. Gündüzleri dilenmek için açtıkları ellerini şimdi başlarının altına yastık yapmışlardı. Başlarına ne gelmiş olursa onlar memleketlerindeydi. Çevrelerinde çürümeye başlamış ağaçlar yaşamlarından nasıl utanmıyorsa tenleri kir içinde, saç sakalları bitli bu adamlar da durumlarından utanmıyordu. Ağaçlar gibi onlar da bu toprakları terk etmeyi akıllarından geçirmiyorlardı” (Transit, 102).

Buradaki insanların memleketlerinde oluşu, bir taraftan normal yaşamın en kötü koşullarda olan insanlar için dahi devam ettiğini gösterirken, diğer taraftan hiçbir yere ait olamayan insanların yaşadıklarının, bu insanlarınkinden daha büyük zorluklar içerdiğini imlemektedir.

Marie, Ben-anlatıcıyı kahvede bulur. Ben-anlatıcı Marie'nin ellerini, ellerinin arasına aldığı anda, yüreğinde barış ve huzur hisseder. O anda buldukları ortam “mülteci yüzlerinin titreştiği tuhaf bir liman kahvesi” değil, vatanının çayırklarının birine dönüşür (Transit, 179). Ben-anlatıcı, Marie'de kendine ait bir şeyler olduğu duygusuna kapılmakta ve onun yanında kendini evinde hissetmektedir. Benzer şekilde Marie de Ben-anlatıcıyı çok eskiden beri tanıyor gibidir. “Sanki sen daha çocukluğumda, büyüdüğüm topraklarda benim yanımdaydın...” (Transit, 306) diyerek Ben-anlatıcıda ona ait bir şeyler olduğunu göstermektedir. İkisinin birbirine karşı hissettiği bu şeyin, bellek yitimine darbe indiren aidiyet hissi olduğunu söylemek mümkündür.

Ben-anlatıcı, sonunda Marsilya'da kalmaya, anti-faşist duruşuyla burada ve buradaki insanlarla bir olmaya karar verir. Burası artık onun aidiyet hissettiği ve Seidler ya da Weidler olarak değil, Binnet ailesinin dostu olarak var olduğu yerdir. Ancak Binnet ailesi dışında kimse onun gerçek kimliğini bilmemektedir. Dolayısıyla anlatıcı, kendi ülkesine yabancılaşmış, yeni bir kimlikle yeni bir yaşama başlamıştır:

“Eğer günün birinde Naziler buraları da ele geçirirse ailenin bütün fertleri gibi beni de mutlaka bir yerde zorunlu çalışmaya yollayacaklar. Onların başına gelen, benim de başıma gelecek. Eminim Naziler benim kendi milletlerinden biri olduğumun farkına varmayacaklar. Artık burada,

aralarında olduğum insanlarla aynı alinyazısını yaşamaya karar verdim. İyi ve kötü günleri, her şeyi onlarla ortak yaşayacağım. Eğer direnmemiz gerekirse Marcel’le beraber silahımı elime alacağım. Bana öyle geliyor ki, beni vursalar da büsbütün öldüremeyecekler. Ben bu ülkeyi artık çok iyi tanıyorum, insanlarını, dağlarını, şeftalilerini, üzümelerini. Kendimi yakın hissettiğim bu topraklarda ölürken akacak kanım yine de geriye bir şeyler bırakacak. Kökleri kazınmak istenen ağaçlar ve çalılar gibi...” (Transit, 319)

Kaçış yolunda olan insanların, henüz yerleşik olmamaları nedeniyle bir yere ait olduklarını hissetmeleri oldukça zordur. Ben-anlatıcının da Marsilya’da kalmaya karar verdikten sonra fark ettiği güzellikler bunu göstermektedir. Sürekli hareket hâlinde olan insanların, toplumsal kabul beklemeleri hayal sınırlarını aşmaktadır. Onlar için önemli olan kaçabilmek ve yeni bir yaşama başlayabilmektir. Vatanlarına duydukları özlem ve aidiyet hissi, burada belgeler peşinde koşarken hatırlanmamaktadır, çünkü burada kimse kimseye “nereden?” geldiğini sormaz, herkes karşısındakinin “nereye?” gitmek istediğinin cevabını merak etmektedir.

4.1.7.4. Yabancıya Yönelik Yaklaşımlar

Savaş ortamında yabancıların kim olduğu önemlidir. “Transit” romanında söz konusu olan ulusal aidiyet, farklı yaklaşım biçimlerinin sergilenmesine neden olmuştur. Bu, kimi zaman dışlama ve ayırma; kimi zaman entegrasyon ve bireycilik yaklaşımlarının benimsenmesi anlamına gelmiştir.

Savaş süresinde Fransa’da esir alınan Ben-anlatıcı bir çalışma kampına gönderilmiştir. Burada bir “yabancı” olduğu için, kendisi gibi olanlarla birlikte “yarı asker yarı tutuklu” durumundadır. Kampa düşen bombalar ve üzerlerinden geçen uçakların gölgesi altında çalışmak zorunda kalan bu insanlar, diğer tüm kimliklerinden sıyrılmış “yabancı düşman”lardır.

Çalışma kampından kaçan Ben-anlatıcı, Loire’ın öteki kıyısına geçmek yerine, Clichy’de oturan eski dostları Binnet ailesinin yanına gitmeye karar verir. Nasyonal Sosyalistlerin yaptığı bunca kötülük karşısında huzursuz olur ve onlarla aynı milletten olmasına karşın onlar gibi olmadığını dile getirir:

“Bütün bu kötülöklere ve başka milletlerin yaşadığı felaketslere benim vatandaşlarımın neden olduğunu düşündüm, üzüldüm, kederlendim. Çünkü onlar da benim dilimi konuşuyor, benim gibi ıslık çalıyordu. Eski dostlarım Binnet ailesinin oturduğu Clichy’ye doğru yürürken, acaba bu askerlerle aynı milletin insanı olmama karşın yine de başka birisi olduğumu kavrayacak sağduyuya sahipler mi diye düşündüm. Üzerinde kimliği olmayan birisini evlerine kabul edecekler miydi?” (Transit, 24).

Burada kendini Nasyonal Sosyalistlerin yaptıklarından dolayı kendi ulusuna yabancılaşmış hisseden Ben-anlatıcı, şimdi bir öteki olarak başkaları tarafından nasıl karşılanacağı endişesi taşımaktadır. Binnet ailesi, onu kabul etmiştir. Yapılan kötülöklere tüm Almanlara mal etmek yerine, eski dostlarını yanlarına almış ve ona karşı anlayışlı davranmışlar, Alman olduğu için ona “bir Nazi gözüyle de” bakmamışlardır. Ancak ekonomik sıkıntı baş gösterdiğinde ve konunun kalış süresi uzadığında anne Binnet, Ben-anlatıcıya bir oturma belgesi temin etmesi gerektiğini ve böylelikle ekmek karnesi alabileceğini söyler. Bu durum, yabancıya, göçmene veya misafire yönelik tutumun olumlu olabilmesi için, öncelikle yerlilerin veya ev sahibinin sosyal, ekonomik veya kültürel anlamda rahat olması gerektiği tezini hatırlatmaktadır.

Weidel’in valizini Paul’e vermek için anlaştıkları gibi Capoulade kahvesine giden Ben-anlatıcı, buranın kapısında üzerinde “Yahudiler giremez!” yazan bir tabela görür. Hitler rejiminin anti-semitik tavrı, işgal edilen yerlerde de kendini göstermektedir. Burada dikkat çeken diğere bir konu da, tabelanın akıbetidir:

“Az sonra Capoulade’ı terk ederken tabelanın yine kaldırılmış olduğunu fark ettim. Belki de müşterilerden biri veya kahvehane sahibi böyle bir tabelayı saçma bulduğu için çöpe atmıştı... Ya da iyi asılmadığından yere düşmüş, kimse de kaldırıp tekrar yerine takmamıştı” (Transit, 34).

Marsilya’da bir otelde yer bulan Ben-anlatıcı, dolaşma izin belgesi olmadığı için bir haftalık otel ücretini peşin ödemek zorunda kalır. İzinler, vizeler, transitler; çeşitli kâğıt türleri, tanınma belgeleridir. Bunlara sahip olmayanlar yabancıdır ve yabancılar yüzünden kimse kendini riske atmak istemez. Bu nedenle otelci kadın, odanın parasını peşin almıştır.

Zaman geçtikçe Marsilya'ya akın edenlerin sayısı artmaktadır. Bu artışa engel olmak isteyen eyalet, sıkı önlemler almaya çalışmaktadır. Göç yığınlarının ardı arkası kesilmemekte ve bu durum, onlara yönelik tavrın olumsuz olmasına neden olmaktadır. Ancak, günümüzde de olduğu gibi, ne çeşit önlemler alınmaya ve insanlar ne kadar istenmeyen birer nesne olarak değerlendirilmeye çalışılırsa çalışılırsın, bir sınırı aşmanın her zaman bir yolu bulunur.

Claudine, oğlunu iyileştiren doktorun yolculuk sorunlarına kendini kaptıran Ben-anlatıcıyı, artık yabancı olarak görmemektedir. Buna karşın doktor, oğlunu iyileştirmiş olsa da, bir yabancıdır. Bu nedenle Claudine'ye göre Ben-anlatıcı, onunla arkadaşlık etmemeli, onun sorunlarına bu kadar kafa yormamalıdır. Ben-anlatıcı da kendini bu evde iyi hissetmektedir. Herkesin herkese yabancı olduğu ve herkesin herkesi tanıdığı bu ortamda, yabancı olmak veya olmamak yine de bazı anlamlar içerir.

4.1.7.5. Kaçış Yolunda Olanların Birbirine Karşı Tavırları

Savaşın, aynı durumda olan insanlar arasında bir ortaklık oluşturduğu görülmektedir. Öyle ki Almanlar yaklaşırken çalışma kampından kaçan insanlar, sağ bacağı olmayan Heinz'ı orada bırakmak yerine, duvarın üzerinden aşırarak "Almanlardan kaçarken yol boyunca bütün gece nöbetleşe" taşırlar (Transit, 19). Eserde, Heinz'ı taşıyan kişiler için "arkadaşları" ifadesi kullanılmıştır. Ancak normal koşullarda bile insanların yapmayacağı bir şeyin, ortak bir yolda gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu durum, aynı kaderi paylaşanların aralarında geliştirdikleri sosyal sermayeyi yansıtmaktadır.

Almanlardan kaçan insanlar arasındaki tüm ayrımlar ortadan kalkmış ve herkes canının derdiyle yollara düşmüştür. Köylüler, manastır rahibeleri, kadınlar kucaklarında ölmek üzere olan çocukları ve "çoktan ölmüş olanlarla" işgal altındaki bölgelerden, hep bir arada kaçmaktadır. Almanların onları yakalaması oldukça kolay olmasına rağmen, bu insanların neyden kaçtığını sorgulayan Ben-anlatıcı, umudun ölümden daha ağır bastığını imlemektedir. İnsanlar, bulunduğu koşullarda hiçbir şey yapmadan yerlerinde beklemektense, hareket hâlinde olan diğerleriyle birlikte olarak sosyal kimlik kazanımı ve aidiyet hissini yaşamaları ile kendilerini daha iyi hissetmektedirler. Ben-anlatıcının kaçarken rastladığı bir eve sığınması ve oradaki çiftin ona yiyecek-içecek vermesi, gelen Nasyonal Sosyalistlerden saklaması da bunun başka bir örneğidir.

Ben-anlatıcı Marsilya’da otelde iken “göğsü madalyalarla dolu lejyoner” gelip arama olduğunu söyler ve Ben-anlatıcının tavan arasına saklanmasına yardımcı olur. Lejyoner, Ben-anlatıcının yatağına uzanır. Henüz birbirlerini yeni tanıyan bu insanlar arasında oluşan sosyal sermaye, yaşamak için kaçış yolunda birbirlerine yardım etmelerini sağlar. Bununla birlikte, polislerin bir adamı tutuklayıp götürdüklerini gören Ben-anlatıcı, yakalananın kendisi olmadığına sevinmektedir. Bu, insanların birbirine yardım ettiklerini ancak kendilerinin zor duruma düşmesindense, bu felaketi başkalarının yaşamasını yeğlediklerini göstermektedir. Ayrıca, kocası götürülen kadının isyanını da kimse dikkate almamıştır; bunlar daha önce duyulmuş ve alışılmış sözlerdir. Bu nedenle, herkes birbirine sadece belli bir noktaya kadar yardım edebilmekte, belli bir yerden sonra herkes kendi derdine düşmektedir. Bu da, yapılabilecek bir şey olmadığında, insanların kendi iyi hâlleri ile avunmalarının yeterli olduğunu göstermektedir.

4.1.7.6. Bürokratik Problemler ve Çeşitli Çözüm (!) Yolları

Oteller, kahveler, sokaklar ve yollarda bir yere varmak isteyen insanlar ve çeşitli kâğıtlara duyulan ihtiyacın giderilmeye çalışıldığı binalar ile kafkaesk unsurların en açık şekilde karşılaşılacağı eserde, Ben-anlatıcının bürokratik sorunları ilk kez dile getirdiği Paris’te çalışma kampından arkadaşı olan Paul Strobel ile karşılaştığında olur. Paul, ona Paris’e varış hikâyesini anlatırken Achselroth’un askeri araca atlayarak onları nasıl geride bıraktığını anlatır. Bu gibi durumların savaş zamanında normalleşmiş olduğunu, paranın her kapıyı açtığı görülmektedir. “Görev sırasında askeri aracı satmak vatana ihanet” sayılmaktadır ancak karşılığı yeterince ödendiğinde özgürlük de satın alınabilmektedir.

Weidel’in öldüğünü öğrenen ve Paul’e ulaşması mümkün olmayan Ben-anlatıcı, Weidel’e iletmesi istenen mektupları okur. Meksika Konsolosluğu’ndan gelen mektup umut vaat ederken, Weidel’in eşinin mektubu, yaşayacakları zorlukları göstermekte ve eşinin bir an önce Marsilya’ya gitmesi gerektiğini aktarmaktadır:

“Marsilya’ya gelmesi için şimdi kocasına yalvarıyordu. Onu mutlaka görmeliydi. Mektubunu alır almaz hiç beklemeden yola çıkmalıydı. Şu lanet olası ülkeyi terk etmeleri kim bilir daha ne kadar sürecek? Vizenin süresi geçmemeliydi. Yol parası da ödenmişti. Ancak şu sıra doğru Meksika’ya

giden bir gemi yoktu. Birkaç ülkeye uğrayarak aktarmalı gitmek zorundaydılar. Fakat bütün ülkeler mültecilerden transit vizesi talep ediyordu. Onların verilmesi çoğu kez uzun sürüyordu, sabırlı olmak zordu. Her şeyi birlikte yapmalıydılar. Meksika vizesi garantiydi, şu anda önemli olan transitlerdi!” (Transit, 39).

Savaş döneminde sürgüne giden sanatçıların yaşadığı zorluklardan biri de transit vizesi olmuştur. Henüz çok masum olan Ben-anlatıcı, böylelikle bürokrasinin soğuk duvarları ve asık suratlı insanların kokusunu almaya başlamıştır.

Weidel’in valizini Meksika Konsolosluğu aracılığıyla eşine göndermeye karar veren Ben-anlatıcı, konsolosluğun önünde Meksika’nın kendilerine vize vereceğini duyan İspanyollardan oluşan bir kalabalık görür. Ümidin yeşerdiği yer, bir anda insanlarla dolmaktadır ancak hiçbir şey o kadar kolay değildir. Bürokrasinin tepeden bakışı burada da görülür:

“Yanımda duran yaşlıca, zayıf, teni sararmış bir İspanyol anlatılanların saçma olduğunu söyledi. Evet, Meksika’da artık bir halk yönetimi vardı, bize veriliyordu, fakat Almanlardan çıkış izni almak mümkün değildi ki... Hatta Alman işgalcileri burada ve Belçika’da ellerine düşen İspanyolları Franco’ya teslim etmişti. Yaşlı adamın anlattıklarını duyan gençten birisi bağırarak gemilerin Bordeaux’da değil Marsilya’da beklediğini söyledi. Genç gemilerin isimlerini de biliyordu: “Republica”, “Esperanza”, “Passionaria”” (Transit, 42).

Bu alıntı, her iki duyumla iki farklı durumun aynı anda yaşandığını göstermektedir: Gençin umudu ve yaşlı adamın deneyimlerinden gelen umutsuzluk. İnsanlar, zor zamanlarda gerçekler yerine, hayal de olsa umuda sarılmanın doğru olduğuna inanmaktadırlar. Konsolosluk binası onlar için “bir ülke, ülke de sığınacakları bir ev” durumundadır (Transit, 44). Daha sonra Marsilya’ya varan ve Meksika’ya gitmek için yola koyulan bu insanlar, son anda yaşayacakları bir talihsizlik sonucu hedeflerine ulaşamayacaklardır. Hangara kadar tüm kontrolleri geçtikleri söylenen bu grubun yola çıkmalarına az bir zaman kala “Fransız polisleri gelmiş, Franco hükümetiyle yapılmış sözleşme gereği eli silah tutan bütün erkekleri tutuklamıştır” (Transit, 65-66). Geride kalan kadınlar, ağlamak yerine isyan etmekte ve Meksika Konsolosluğu’na giderek

haklarını arayacaklarını söylemektedirler. Zorluklar devam etmekte, insanlar ise vazgeçmemektedirler. Sonuç olarak ölecek olsalar dahi, hiçbir şey yapmadan ölmektense, o yolda ölmenin gerekliliğine inanır görünmektedirler.

Marsilya'ya varan Ben-anlatıcı, bir kahveye oturur ve insanların değişik dillerde söyledikleri kulağına gelir. Biraz dinledikten sonra, hep “Küba vizesi, Martinique, Oran ve Portekiz, Siyam ve Kazablanka, Transit ve üç mil sınırı” gibi kelimelerin dile geldiğini kavrar (Transit, 53). Birçok farklı dile rağmen, insanlar ortak bir noktada buluşurlar. Dillerin aşıldığı bu noktada, bürokratik sorunlar aşılamamakta ve insanlar sabırla beklemektedirler. Bu konuşmaların sonu gelmeyecektir.

Uğradığı on iki otelin dolu olduğunu öğrenen Ben-anlatıcı, bir kahvehaneye oturur. Bu sırada yanına gelen yaşlı bir adam, vizesinin hangi ülkeye olduğunu sorar. “Nereye gitmek istediğimi değil, hangi ülkeye vize bulmuş olduğumu bilmek istiyordu” (Transit, 57), diyen Ben-anlatıcı, savaş zamanlarında insanların istedikleri yere değil, onları isteyen yerlere gidebileceğini imlemektedir. Bu yaşlı adam, hiçbir şeyin farkında olmayan Ben-anlatıcıya vize, transit vize, çıkış vizesi gibi gereklilikler hakkında bilgi verir. Marsilya'da kalmak istediğini söyleyen Ben-anlatıcının, bunun için de vize alması gerekmektedir. Venezuela'da kendisini bekleyen orkestra şefliğine gidebilmek için uğraşan yaşlı adam, oturma, çalışma ve transit vizesini almıştır. Ancak çıkış vizesi (*Visa de Sortie*) alamadığı için sözleşmesi iptal edilmiş ve şimdi yeniden sözleşme beklemektedir. Bu sözleşme olmadan transit vizesi de alamamaktadır. Çıkış vizesi, Avrupa'dan göç etmek isteyenleri kontrol etmek isteyen Almanların belki bu vesileyle “yıllardır aradıkları bazı fesatçıları ele geçireceklerini” düşünmesi, transit vizesi ise gelenlerin kalıcı olmadıklarını garanti etmeleri ile ilişkilidir. Ben-anlatıcıyı aydınlatırken karanlığa sürükleyen bu yaşlı adam, ona şunları da söyler:

“Genç delikanlı! Buraya geldiniz, yanınızda doğru dürüst eşyanız bile yok, tek başınasınız, nereye gideceğinizi de bilmiyorsunuz. Vize de almamışsınız. Vizeniz olmazsa valilik size oturma izni vermeyecektir. Eğer şansınız varsa kendi gücünüzle veya rastlantı sonucu kuracağınız bir dostluk, size karanlıkların içinden, okyanusun ötesinden uzanacak bir dost eli ya da bir komite aracılığı ile vizenizi alacaksınız!” (Transit, 58-59).

İhtiyaç duyulan belgeler için “tanıdık” birilerinin araya girmesi gerekmektedir. Hedef ülkenin vizesini almak, asla yeterli olmayacaktır. Bunun için transit vizesi şarttır. Mülteciler, gerek ülkeler arası ilişkiler gerek ülkelerin kendi ekonomik ve sosyal durumlarından dolayı birçok ülke tarafından istenmemektedir. Transit vizesini almış olsa da, her topluluk kendi insanına yardım etme (!) amacı taşıdığı için, birçok insanın az sayıdaki gemiye binme şansı olmayacaktır. Bununla da bitmeyecektir. Gemiye binmeyi başaran için de, hedef ülkeye varış garanti değildir. Gemiye binene kadar geçen sürede, vizenin süresi de bitmiş olabilir. Her şey yolunda gitse ve vize, transit vizesi, çıkış vizesi hazır olsa bile, son anda bir sorun çıkmayacağı net değildir. Bunun bir örneği, gemiye bineceği anda, kamptan salıverildiğinin belgesine sahip olmayan gencin hedefine ulaşamamasıdır. Bunun için, hedef ülkeye varma yolunda gece gündüz çabalayanlar, hayatlarını huzursuzluk içinde sürdürmek zorundadırlar. Hatta kimileri, bu yaşlı adam gibi uzun uğraşlar sonucunda bürokrasinin kışkıracısından kurtulamayacak ve hedeflediği ülkeye gidemeden ölecektir.

Ben-anlatıcının Seidler kimliğine kavuşmasında olduğu gibi, ülkeye giriş izninde de Yvonne'nin kocasının etkili olduğu görülür. Bu durum, bürokratik problemlerin “tanıdıklar” aracılığıyla çoğunlukla kolayca çözüldüğünü (!) göstermektedir. Benzer şekilde Weidel ve eşi Marie'nin vize, transit vizesi, çıkış izni ve bilet sorunlarının çözülmesinde “tanıdıklar” etkin rol oynamıştır. Örneğin, Meksika Konsoloslugu'na giden Ben-anlatıcı, Weidel konusu için geldiğini söyleyince bekleyenler arasından geçirilip üst kata çıkarılır. Konsolosluğun vize görevlisi ile görüşen Seidler'in, yazarlık isminin Weidel olduğunun onaylanması gerekmektedir. “*Vizeniz için başvuruda bulunan dostlarınızın hükümetimi, pasaportunda Seidler adı yazan kişinin siz yazar Weidel olduğunu inandırmalarını sağlayın!*” (Transit, 71) diyen vize memuru, bürokraside en çok ihtiyaç duyulanın “dost tanıklar” olduğunu da böylelikle işaret etmiş olur.

Paul ve onun tanıdıkları aracılığıyla hükümetin onayını almayı başaran pasaport ismiyle Seidler, yazarlık ismiyle Weidel, şimdi Amerikan, İspanyol ve Portekiz Konsoloslugu'ndan transit vizesi almak zorundadır. “*Meksika'ya doğrudan giden bir gemi yok. Bu nedenle size bir transit vizesi gerekli*” (Transit, 121), diyen memur, Weidel için bile bunun sonunun gelmeyeceğini göstermek ister gibidir. Buna rağmen,

Paul aracılığıyla transit vizesini almayı başaran Weidel'in, ölü olmasına karşın okyanusu aşmasına az kalmış görünmektedir.

Marie'nin gemi günü ve transit vize randevusu uyuşmamaktadır ve Ben-anlatıcı, onun için bir şeyler yapmaya karardır. “Dünyada rüşvetle elde edilemeyecek hiçbir memur yoktur!” (Transit, 265) diye düşünür ve Achselrot'un yardımı ile bu konu da açıklığa kavuşur. Ben-anlatıcı, çıkış izni için Nadine'in kuzeni ile görüşür ve burada ilk kez Seidler ya da Weidel için değil, kendisi için yardım ister. “Dazlak adam”ın gitmekten vazgeçmesi üzerine onun biletini alan Ben-anlatıcı çıkış iznine de kavuşur. Sonuç olarak Marie'nin de Weidel'in de belgeleri tamamlanır. Bu uzun süreçte, araya girenler olmasaydı, işlerin bu şekilde yoluna girmiş olma ihtimali olmadığı açıktır.

Marsilya'daki otelde polis araması gerçekleşir ve polisler, bir adamı tutuklayarak götürürler. Bir gün önce Var'dan gelen bu adam, ertesi gün eşiyile birlikte Brezilya'ya yola çıkacaktır. Ancak Marsilya'da oturma izni olmadığı için hem biletleri yanacak hem de vizelerinin süresi geçecektir. Sonraki zamanlarda eşiy tutuklanan kadının da tek başına Marsilya'da yaşaması mümkün değildir ve yanında yeterince belgesi olmadığı için, eşsiz yaşayan birçok kadın gibi, bu kadın da Bompard'daki yeni kadınlar kampına yollanır. Bir süre sonra adam çıkagelir ve geldiği eyalete geri gönderildikten sonra, “iyi yürekli bir memur” bırakılmasını salık verir. Bilet aldıkları gemiye yetişeceklerini umut eden adam, eşinin kampa gönderildiğini öğrenir. Şimdi, onu oradan kurtarabilmesi için uğraşması ve para ödemesi gerekmektedir fakat karısı oradan Gurs kampına gönderilir. Adam da, kendi eyaletine gönderilir. Burada karısını beklerken, “eli silah tutan yabancıların başka yere sürgününe” karar verilir (Transit, 138). Bu buyruk kısa süre sonra kaldırılır ancak adam öncesinde kamptan kaçmaya çalıştığı için yakalanır. Bu sürede tüm vize ve belgeler geçerliliklerini yitirir. Gemilerden birinde yer ayırabilmesi için, kendisini Marsilya'ya götürmelerini isteyen adamın talebi, seyahat bürosundaki Korsikalı tarafından reddedilir ve adam tekrar kelepçelenir. Bu, bürokrasi karşısında gücü olmayan, bu yolda yitirilmiş hayatların sadece bir örneğidir.

Yvonne'den gezi izin belgesini alan Ben-anlatıcıya, bir aylık oturma izni verilir. Bu sürenin sonunda, Marsilya'dan hemen ayrılması gerekmektedir. Bu bir aylık sürede bir kız arkadaşı olmuş ve Binnet ailesiyile arkadaşlıkları güzel bir noktaya gelmiştir. Burada

normal bir yaşam akışına yavaş yavaş kendini bırakan Ben-anlatıcı, Yabancılar Dairesi'ndeki memurunun söyledikleri ile gerçekliğin ürpertisini duyar:

“Biz sadece yolculuğa çıkacaklarını kanıtlayabilen yabancıların daha uzun süre kentimizde kalmasına izin veriyoruz. Sizin ise hâlâ ne bir vizeniz var, ne de bir vize almak umdunuz. Bu nedenle Marsilya'da oturma izninizi uzatmamız için hiçbir neden göremiyorum” (Transit, 80).

İsteyen herkes, öylece normal bir hayatı yaşama hakkına sahip değildir. Bunun bir bedeli olması gerekmektedir. Marsilya'da kalmak için, gideceğini garanti etmek zorundadır. Meksika Konsolosluğu'na giderek pasaport adı Seidler, yazarlık adı Weidel olan kişi için, vize beklediğini belirten bir belge alır. Bu sayede bir ay daha oturma izni alabilen Ben-anlatıcı, başka kimlikler üzerinden kendine bir hayat inşa etmeye devam edecektir.

Ben-anlatıcının gideceğini garanti etmesi istenirken, Paul'ün gitme izni yoktur; “zorunlu ikamet”e maruz bırakılan Paul, bu işi çözebilecek tanıdıklarının olması dolayısıyla mutludur. Ancak onun işleri çözülemeyecek ve Paul “ne günün birinde buradan ayrılacak, ne de doğru dürüst burada kalabilecektir” (Transit, 316).

Kamp arkadaşı Heinz'la karşılaşan Ben-anlatıcı, onların kamptan kaçarken edindikleri kamptan bırakılma belgelerinden birini alarak “kamptan kaçan biri” sıfatından “kamptan bırakılan biri” konumuna geçer. Heinz ve arkadaşları da bu boş belgeleri doldurarak oturma ve dolaşma izni alabilmişlerdir. Yasal ve yasal olmayan arasındaki sınır çok incedir ve akli ya da tanıdıkları olan illegallerin, legal konuma geçmeleri oldukça kolaydır.

Bir sabah köpek havlamasıyla uyanan Ben-anlatıcı, dışarı çıktığında iki buldok cinsi ile karşılaşır. Bu köpeklerin, bir kadının Amerika'ya giriş vizesi için kefil olduklarını öğrenir. Kadının kabul edilmesi için, dürüst biri olduğuna dair iki Amerikan vatandaşının onayına ihtiyaç vardır. Bostonlu yaşlı bir karı koca, yaz tatili sonrası evlerine dönmek isterken köpekleri gemiye alınmaz. Kadın da onların köpeklerini alır, onlarla ilgilenir. Bunun karşılığında, Amerika'ya gittiğinde bu çift, ona kefil olacaktır. Bir insanın hayatının köpeklere bağlı olması, oldukça dikkat çekicidir. Sonraki zamanlarda Amerikan Konsolosluğu'na giden kadın, köpekler için de belge gerektiğini

öğrenir. Sahiplerinin ABD vatandaşı olduklarının kanıtlanması gerekmektedir. Süre uzadıkça sabır sınırları genişletilmek zorundadır.

İnsanları yarı yolda bırakmakla ünlü Achselroth ve arkadaşları, Marsilya'ya ilk varanlar arasındadır. Vize işlemleri kısa sürer ve Küba'ya gitmek üzere yola çıkarlar. Ancak vizeler sahte çıktığı için karaya çıkmadan geri yollanırlar. Oldukça erken davranılmış olsa ve her şey yolundaymış gibi görünse bile, sorunlar bir şekilde ortaya çıkmayı başarmıştır. Buna benzer bir sorun da doktorun gemiye binmek üzere evden çıktığı sabah yaşanır. Bekleme salonuna kadar giden doktor, son anda Fransız askeri komisyonunun kamaraların yarısına el koyduğunu belirtmesi üzerine, geri döner. Kaçmak, yeni bir yaşama başlamak, özellikle savaş koşullarında neredeyse imkânsızdır.

Savaş süresinde sınırların değişmesi, ulusal kimlikler bağlamında önemli dalgalanmalara yol açmıştır. Ben-anlatıcı, sınırların değişimini “Bizim Avrupa’ımızda doğduğu ülkenin vatandaşı kalabilmiş çok insan var!” (Transit, 120) şeklinde ifade etmiş ve savaş süresinde insanların ulusal kimlikleri nedeniyle yaşayacağı sorunlara işaret etmiştir. Sınırların değişimi ile insanların oldukça zor durumlara sokulduğunun bir örneği, memleketi savaştan önce Rusya topraklarında, savaş süresinde Polonya’da ve daha sonrasında Litvanya sınırlarında olan “dazlak adam”dır. Adamın sahip olduğu Polonya kimliği hiçbir işe yaramamaktadır. Şimdi, “çoktan ortadan kalkmış olan doğum yerinden” doğum belgesini ve Litvanya yetkililerinden de yeni bir kimlik alması gerekmektedir (Transit, 238). Bu da oldukça uzun bir süre anlamına gelecektir. “Dazlak adam”, sınırların değişmesi ile mağdur olanların sadece bir örneğidir.

Achselroth, Ben-anlatıcının geri verdiği bileti alarak *Montreal*'e biner. Öncesinde; “Memur ayağa kalktı bağıra çağıra küfür etti, ellerini kollarını salladı. İnsanlar biraz sakinleşir gibi oldu. Adam biletimi küçük bir kutuya koydu” (Transit, 309), şeklinde anlatılan kısımda, o kutuya konan biletlerin “özel” kişiler için olduğu anlaşılmaktadır. Gücü olanlar, bazı şeyleri öncesinden istediği şekle sokabilme imkânına sahiptirler. Daha önce Paul’ü ve Weidel’i geride bırakan Achselroth, şimdi de “birlikte Küba'ya gidip döndüğü dostu şişman müzisyeni” yüzüstü bırakmıştır. “Şişman müzisyen” cebi para dolu Achselroth ile ilgili şunları söyler:

“Marsilya’nın bütün gemi acentelerine ön ödeme yapmıştı. İşine gelecek bütün memurlara da rüşvet verip bir sürü vizeyle transit almıştı. Buna ileri görüşlülük demeli. Beni de beraberinde götüreceğine söz vermişti, fakat sonra aklıma geldi, bir gün laf arasında, aynı kişiyle ikinci bir yolculuk yapmamak gerektiğini de söylemişti. Hele bizimki gibi çok ters gitmiş o yolculuğun ardından haklı olabilir. Sanırım Martinique’e giden geminin yolcularından biri son anda biletini iade etmiş. O bileti Achselroth’a vermişler. Şimdi Montreal ile yolculuk ediyor” (Transit, 314).

Bu yaşananlar, bürokratik problemlerin nasıl çözüldüğünü (!) göstermekle birlikte, insanların varlıklı olmalarının, onlar açısından bir avantaja dönüştüğünün de örneğidir. Göç sürecinde varlıklı biri ile parasız birinin tavrının, aynı olamayacağı aşikârdır. Bununla birlikte, Achselroth’un tavrını sadece zenginlik ile açıklamak doğru olmaz. Yoksul durumda olan biri de, çoğu zaman kendi canını kurtarmak için elinden geleni yapmaya hazırdır. Alıntılanan paragraf, hem bürokratik problemlerin çözümü hem aynı yolda olanların birbirine karşı tavrı hem de göç sürecinin insanlar üzerindeki etkisine iyi bir örnektir. Sorulacak soru çok açıktır: Çok zor durumda kalan insanlardan kaç? Achselroth’un imkânlarına sahip olduğu hâlde onun gibi davranmayı tercih etmez? Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, insanları böyle davranmaya iten koşullar mıdır, yoksa insanlar koşullara göre karakterini mi sergilemektedir? Bunun net bir cevabı olamasa da, sorgulanması önemlidir.

Dolaşma belgesi, oturma izni, vize, transit vizesi, bilet rezervasyonu, çıkış izni, bileti alma süreci çoğu zaman kısır döngüye dönüşerek insanların manen çökmesine veya ölmesine neden olmuştur. Yasadışı çözüm yolları zayıfların silinmesini kolaylaştırmış, savaşın merkezinde devam eden katliamlar, kaçışta da sürmeye devam etmiştir. Bürokratik problemler kimilerini bıktırmış, kimileri bu yolda ölmüş, kimileri ise sabırla hedeflerine ulaşmaya çabalamıştır. Sonuç olarak tek bacaklı Heinz dışında, kimlerin hedefine ulaştığı bilinmemektedir. Belki bugün de, hâlâ bir yerlerde hedeflerine ulaşmak için çabalamaya devam etmekte ve umudun bir karşılığı olacağına inanmaktadırlar.

4.2. Sten Nadolny'nin "Selim oder die Gabe der Rede" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi

4.2.1. Sten Nadolny'nin Yaşamı ve Edebi Yönü

29 Temmuz 1942'de Zehdenick'te dünyaya gelen Sten Nadolny'nin annesi Isabella ve babası Burkhard Nadolny'nin yanı sıra, büyükbabası Rudolf Nadolny'nin de yazar oluşu, onun edebiyat dünyası içinde doğması anlamına gelmiştir. Yukarı Bavyera bölgesinde büyüyen Nadolny, aynı eyalet sınırları içerisinde bulunan Traunstein'da liseyi okuduktan sonra üniversite sınavlarına girmiştir. Önceleri ona kalıtsal miras olarak geçtiği düşünülebilecek edebi yönüne eğilmemiş olan Nadolny, askerlik hizmetinin ardından Münih, Göttingen, Tübingen ve Berlin'de Tarih ve Siyaset Bilimi eğitimi görmüştür. Öğretmenlik sınavlarından sonra Berlin- Spandau'da Tarih, Sosyal Bilgiler ve Coğrafya öğretmeni olarak çalışmıştır. 1976'da Berlin *Freie Universität*'te Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nı ele aldığı "*Abrüstungsdiplomatie 1932/33*" (Silahsızlanma Diploması 1932/33) adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Sonraki yıl, okuldaki görevini bırakarak şoförlük yapan, sinema ve televizyon sektörüne atılan, film incelemeleri, senaryolar ve radyo oyunları üzerinde çalışan Nadolny'nin, oldukça farklı alanlara yöneldiği görülmektedir. 1980 yılında henüz üzerinde çalıştığı "*Die Entdeckung der Langsamkeit*" (Yavaşlığın Keşfi) adlı tamamlanmamış ve yayımlanmamış olan eserinin, "*Kopenhagen 1801*" adlı beşinci bölümüyle Ingeborg Bachmann edebiyat yarışmasına katılmış ve ödülü aldıktan kısa bir süre sonra, hayatını yazarak geçirmeye karar vermiştir. Eserleri birçok dile çevrilmiş ve birçok ödül almış olan Nadolny, uluslararası yazarlar birliği PEN'in (*Poets, Essayist, Novelists*- Şairler, Deneme Yazarları, Romancılar) Almanya'daki üyelerinden biridir. Günümüzde Berlin ve Yukarı Bavyera bölgesinde yaşamını sürdürmektedir (Mohr, 2017; Lorenz, 2010: 582; Ziko, 2004: 28).

Edebiyat dünyasında ilk tanınırlığı Ingeborg Bachmann ödülü ile olan Nadolny, yazarlar arasında oluşturulmaya çalışılan bu çirkin rekabeti protesto etmek için ödülü katılımcı yazarların tümüne dağıtmıştır. 1981'de bir senaryoya dayanan ancak gerçekleşmemiş bu film projesi ile aynı isme sahip olan ve kahramanını, gelişim (oluşum) romanının bir parodisine dönüştürdüğü ilk romanı "*Netzkarte*" yayımlanmıştır.

Nadolny'nin birçok dile çevrilen eseri "*Die Entdeckung der Langsamkeit*" (Yavaşlığın Keşfi) ancak 1983'te okurla buluşmuş ve eserin sadece Almancası dahi birçok basıma ulaşarak *Bestseller* kategorisine girmeyi başarmıştır. Eser, ilk bakışta Britanya donanmasının kaptanı ve kâşif Sir John Franklin'in (1786-1847) biyografisini anlatan tarihsel bir roman olarak görülse de, postmodern romanın tipik bir örneği olmasıyla da büyük yankı uyandırmıştır. Nadolny, Franklin'in hayatı ve sanayileşme ile ilerleme inancı, bilgi yüklemesi ve hızlı teknolojik gelişmelerle donanmış ve aynı zamanda yaşam kalitesi kaybıyla iç içe olan elektronik çağ arasında bir ilişki kurarak çağın panoramasını çizdiği bu eserinde, hız ve yavaşlık kavramlarını incelikle işlemiştir. Bu hız çağının karşıt kahramanı Franklin, bu çağda bir engel olarak görülen yavaşlığıyla dikkat çekmektedir. Bu özelliği ile hız çağına karşı koyan Franklin, modernist edim gücüne alternatif olarak sorgulama, derin gözlem ve günümüzden kaynaklanan bir pasifizme yapılandırılmıştır. Nadolny'nin Tarih eğitimi almış olması ve film sektöründe çalışmasının burada avantaja dönüştüğü görülmektedir. Wolfgang Bunzel'in "günümüz dünyasının kökeni" olarak nitelediği eser, yazarın 1985 yılında Hans-Fallada ödülünü, 1986 yılında İtalya edebiyat ödülü Vallombrosa'yı almasını sağlamıştır (Lorenz, 2010: 583; Peschel, 2018; Ziko, 2004: 28-32).

1990 yılında Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edilen Nadolny, aynı yıl bu çalışmanın örneklerinden biri olan "*Selim oder Die Gabe der Rede*" (1990- Selim ya da Konuşma Yeteneği)'yi yayımlamıştır. Dört yıl sonra, Hermes'in yeniden ortaya çıkışının konu edildiği "*Ein Gott der Frechheit*" (1994- Arsızlık Tanrısı) adlı eseri raflarda yerini almıştır.

1995 yılında, tüm eserleri için Ernst-Hoferichter ödülüne layık görülmüştür. Ödül töreninde yaptığı konuşmada, tek bir eser için ödüllendirilmenin "güzel" olduğunu, bununla birlikte, bir yazarın bütün eserleri için ödül almasını "mutluluk" olarak adlandırdığını belirtmiştir (Lorenz, 2010: 582-583; Winkels, 1994).

1999 yılında yayımlanan "*Er oder ich*" (1999- O ya da Ben) adlı romanında, ilk romanı "*Netzkarte*"de olduğu gibi belli bir hedefi olmadan, kendini bulmak ve önceki yaşam duygusunu yeniden hissetmek için trenle seyahat eden kahramanın, kendine kaçışı söz konusudur. Dört yıl aradan sonra Nadolny'nin *Neue Zürcher Zeitung*'da "tarihçi olarak

romancı” şeklinde tanımlanmasına vesile olacak yayıncı aile Ullstein’in “heyecan verici, kafa karıştırıcı hikâyesinin” anlatıldığı “*Ullsteinroman*” okurla buluşmuştur.

2004’te Jacob-Wassermann edebiyat ödülünü alan Nadolny, sonraki yıl Der Mainzer Stadtschreiber ödülünü, 2010’da Weilheimer, 2012’de Rheingau edebiyat ödülünü ve aynı yıl, Ravensburger Yayınevi Derneği’nin kitap ödülünü almıştır (Lorenz, 2010: 582-583; Kipphoff, 2003).

Nadolny’nin, 2012’de yayımlanan “*Weitlings Sommerfrische*” (Weitling’in Yaz Tatili) adlı kitabı, emekli hâkim Wilhelm Weitling’in bir tekne kazası sonucunda kendini gerçek zamandan koparak 1958’in dünyasında buluşu üzerine şekillenmiştir. Bir anda kendi çocukluğuna dönen ve o zamanın bir gözlemcisine dönüşen Weitling, daha sonra da bir kaza ile yaşadığı zamana, hâkim yerine bir yazar olarak dönecektir (Mohr, 2017; Opitz, 2012).

Son olarak 2017’de torununa bıraktığı mektuplar aracılığıyla “duvarlardan geçmek” ve “uçmak” gibi özellikleri olan bir büyükbabanın bebekliğinden beri yaşamının ve aynı zamanda iki savaş döneminin, Almanya Federal Cumhuriyeti’nin kuruluşunun, 68 olaylarının, yeniden birleşmenin ironik bir üslupla anlatıldığı “*Das Glück des Zauberers*” adlı eseri yayımlanan Nadolny, edebiyat ve siyaset ile ilgili konularda denemeler yazmış ancak bu eserleri, romanları kadar ilgi çekmemiştir (Lorenz, 2010: 582-584; Lohr, 2017).

Nadolny, “*Selim oder Die Gabe der Rede*” (1990- Selim ya da Konuşma Yeteneği), “*Ein Gott der Frechheit*” (1994- Arsızlık Tanrısı) ve “*Er oder ich*” (1999- O ya da Ben), “*Weitlings Sommerfrische*” (2012- Weitling’in Yaz Tatili) ve “*Das Glück des Zauberers*” adlı romanlarında, ilk romanı “*Netzkarte*”de olduğu gibi arayış yolunda olan yolculardan bahseder. Tren yolcularının, kutup kâşiflerinin, gurbetteki yabancıların ve insanlar arasındaki Tanrıların gerçekleştirdiği bu arayışlarda, geçmiş zamanda şimdiye ulaşma veya şimdiki zamanda geçmişle hesaplaşma sırasında, aranan genellikle bulunmaz ancak arayan, karşısındakinde ve kendisinde yeni bir şeyler keşfeder (Lorenz, 2010: 583-584).

Nadolny'nin kahramanları, başarı, kazanç ve güç için sonsuz çaba gösteren kahraman anlayışından uzaktır. Dolayısıyla, onun eserlerinde klasik kahramanlara rastlamak güçtür.

“*Entdeckung der Langsamkeit*” (Yavaşlığın Keşfi)'taki algı ve tepki gecikmesi bir tür tehlikenin ortaya çıkmasına engel olurken, “*Selim oder Die Gabe der Rede*” (1990-Selim ya da Konuşma Yeteneği)'de engellerin aşılması için kültürlerarası iletişim benimsetilmeye çalışılır. Bu nedenle, Nadolny'nin eserleri, eserin üslup ve biçimini de belirleyen ideal bir toplum istencinden yola çıkarak bir düşünceye dayanan tezli romanlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Nadolny'nin tüm eserlerinin birbiri ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Akılcılığın hegemonyası ve teknoloji, onun eserlerinde ironik bir üslupla gezi arzusu, “öteki” ile karşılaşma, zevkli olduğu kadar ayrıntılı olan dünya algısı, neşeli anarşi ve hedonizm gibi karşı değerlere dönüşür. Otobiyografik unsurları ve tarihsel bağlamları eserlerinde işleyen Nadolny, yeni olanı arayışını çoğulculuk ve metinlerarasılık gibi postmodern tekniklerle bir oyuna dönüştürür (Lorenz, 2010: 583-584; Mohr, 2017; Opitz, 2012; Lohr, 2017). Nadolny'nin toplumsal gerçekliği eserlerinde ele alış biçimi kendine özgü bir üslupla ortaya çıkmakta ve dün, bugün ve yarın iç içe geçirilerek kurgusal zemine aktarılmaktadır. Tüm bu verilerden sonra, Nadolny'nin hem bir çağ romancısı hem de çağının ötesinde bir yazar olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.2. “Selim oder die Gabe der Rede” Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti

Nadolny, Almanca ismi “*Selim oder Die Gabe der Rede*” olan ve Türkçeye “Selim ya da Konuşma Yeteneği” şeklinde çevrilen eserini, çok satan romanı “*Die Entdeckung der Langsamkeit*” (Yavaşlığın Keşfi) üzerinden yedi yıl sonra yayımlamıştır. Manfred Durzak'ın, “her şeyden önce Türk göçüyle ortaya çıkan son yıllardaki toplumsal değişimi, günümüz edebiyatında dikkate alan ilk örnektir,” şeklinde yorumladığı eseri, Almanya'nın 1965'ten Berlin Duvarı'nın yıkılışından kısa bir süre öncesine kadar (1988) olan dönemi, belgesel tadında aktardığı için bir “çağ romanı” ve “çağ belgesi” olarak değerlendirmek mümkündür (akt. Gökberk, 1997: 97; Ziko, 2004: 28-29).

Türklerin Almanya'ya göçünün üzerinden yaklaşık otuz yıl sonra böyle bir eserin ortaya çıkması, yine de bir geç kalınmışlık içermektedir. Ancak o dönemlerde yabancı

düşmanlığına karşı verilen bir cevap olarak bakıldığında, bu geç kalınmışlığın oldukça anlamlı olduğu da görülmektedir.

Eser, “Jenerik” bölümüyle 1965’ten 1988’e kadar belli tarihler altında iyi bir konuşmacı olmak isteyen Alexander’ın düşünceleri ile başlamaktadır. Anlatıcının Alexander olduğu, bu bölümde ve sonraki bölümlerde, anlatı zamanında araya giren günlüklerden anlaşılır; günlüklerde –bazı kısımlar hariç, çoğunlukla- kullanılan Ben-anlatıcı (*Ich-Erzähler*), anlatılan zamanda O-anlatıcı (*Er-Erzähler*)’ya dönüşmüştür. Anlatıcı, romanın olay örgüsünü otobiyografik ve toplumsal birçok unsurla birlikte, “Alexander Konuşma Okulu’nun öncesinin öyküsü” ile ilişkilendirerek bir anlamda özetlemektedir (Nadolny, 2016: 10; Nadolny, 1990: 9).

1965’te İstanbul’dan hareket eden trende Selim, Mesut, Niyazi, Ömer, Mevlut ile başlayan hikâye Almanya’da Alexander, Gisela, Geneviève, Hermine, Olaf ile devam etmektedir. Bir konuşma ustası Selim ve iyi bir konuşmacı olmak isteyen Alexander’ın hayatları merkeze alınarak birçok insanın olay örgüsüne dâhil edildiği görülür.

1965 Ocak ayının bir gününde, grekoromen stilinde hafif sıklet şampiyonu güreşçi Selim, Ankaralı Mesut, güreşçi berber Ömer, Kürt çoban Niyazi ve Konya çevresinden köylü Mevlut ve diğer “misafir işçilerle” dolu trenin İstanbul’dan hareketi başlamıştır. İnsanlar, Almanya hakkında duyduklarını birbirleri ile paylaşmaktadır, henüz yolları uzundur. Trende Almanya’da zengin olma hayalleri kuran Selim’in bir konuşma ustası, iyi bir hikâye anlatıcısı olduğu; iki dakikalık bir güreşi yirmi dakika boyunca anlatışı, herhangi bir konuyu kendi hikâyesine kolaylıkla getirişi ile ortaya çıkar.

Aynı zamanda Almanya’da bulunan Protestan Alexander, Rosenheim’in Inn Köprüsü üzerinde konuşma üzerine kafa yormaktadır. “*Günün birinde Fritz Erler gibi eksiksiz ve doğru, Carlo Schmid gibi kültürlü ve eğitilmiş, Franz Joseph Straus gibi hızlı, (...) mümkün olmaması durumunda, hiç değilse Theodor Hauss gibi akıllı*” bir dille konuşmak isteyen Alexander’ın tarihsel örnekler aklına gelmekte ve bunları aktarmaktadır (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 60-61).

Frechen’deki bir villada, çok saygı gören bir adama göre, “güzel kadın demek, fahişe demektir” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 2016: 29). Bu nedenle on yedi yaşına gelmiş ve güzelleşmiş kızına “ahlaki endişeleri” nedeniyle sövüp saymaktadır. Bunun

üzerine kız, gece yarısı sahte bir İsviçre pasaportunu alabilme amacıyla babasının Opel marka arabasını çalarak Köln yolunu tutmak üzere evden kaçır. Babasının baskısına dayanamayan güzel kız Gisela, Hollanda'ya gitmek istemektedir. Yolda araba kara saplanır. Sahte pasaportu alacağı adam, araba kara saplandığı için pasaportu vermek istemez. Gisela, adamdan pasaportu da çalar. Bir kadınla karşılaşır ve kadın “kaçağın, hamile olduğunu sandığını ve kürtaj yaptırmak istediğini çarçabuk” anlayarak ona yardım eder (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 2016: 30). Bu sırada pasaportu çalınan İsviçreli kız, Ren'deki ilk gecesini bir manastırda geçirmektedir. Artık hayatına rahibe olarak devam edeceğini düşünen Geneviève, pasaportunun çalındığından bihaberdir.

Bu dört insanın; “Inn kentindeki Degerndorf'tan lise diplomalı bir asker” olan Alexander, Köln, Frechenli güzel Gisela, İsviçreli dindar Geneviève ve Türk Selim'in yaş aralıkları dışında, yaşadıkları yerler de dâhil olmakla birlikte henüz ortak bir noktaları bulunmamaktadır.

Selim, Almanya'ya adımını attığı andan beri sürekli değişik işlerde çalışmış ve bu süreçte birçok kız arkadaşı olmuştur. Herkese hikâyeler anlatmakta ve buna yaratıcılığını katmaktadır. Selim, sonu mutsuz biten hikâyeleri ve anlattıklarını hep aynı şekilde anlatmayı sevmediği için, öykülerini değiştirmeyi huy edinmiştir. Mesut, bilgi verici konuşmaları ukala bir biçimde yaparken, Selim her zaman ona sorulanın dışında şeyler anlatmaktadır. Önce Muğlalı olduğunu söylemiş, sonra İstanbul ve Diyarbakırlı olduğunu; çocukluğunda sahip olduğu horozu kimi zaman ameliyat edip iyileştirmiş kimi zaman cezalandırmak için kesmiştir.

Alexander, işçilerin treni Rosenheim'a geldiğinde yolcuların bu trene binmesi yasak olmasına rağmen biner. Selim, onun da her iki elini kullanabildiğini fark eder. Çok sonra, Berlin'de karşılaştıklarında Selim, Alexander'ı ve bu özelliğini hatırlayacaktır. Alexander'ın ilk izlenimine göre Türkler birbirine benzemektedir.

Babasından kaçan Gisela, ona yardım eden kadın Hermine ile Hamburg'a ulaşır. Bir süre onun yanında kalır; hamile olmadığı kesinleşince, Hermine'nin kendisine âşık olması sonucunda onun yanında daha fazla kalamamış, Berlin'deki amcasından da beklediği desteği görememiştir. Amcasının verdiği üç yüz markla Paris'e gitmeye karar verir.

Gisela, Berlin-Köln treninde çok kısa filmler çeken ancak uzun film hayalleri olan Olaf'la tanışır. Uzun süren konuşmaları sonrasında Olaf, ona Aachen'da çekilecek filmi için iş teklifinde bulunur. Gisela kabul eder ve bir süre onunla birlikte film sektöründe oyalanır. Daha sonra ondan da uzaklaşır ve bu sürede Alexander ile tanışır. Bir süre birlikte olurlar ve sonra ayrılırlar. Gisela, bir ressamla birlikte olur ve bir süre sonra Alexander ile tekrar yolları kesişir. Siyasetin içinde olmayı tercih eden Gisela'nın, bu süreçte ne Hermine ile ne de Olaf'la yolları tamamen ayrılmıştır. Çeşitli kişilerle ilişki ve göç, eserdeki kahramanlarda görülen genel özelliklerden biridir.

Geneviève, ilk Almanca şarkısını öğrenir. Kendi aklına ise "Marlbrough savaşa gidiyor, ne zaman döneceğini bilmiyor," adlı şarkıdan başkası gelmemiştir. Zamanla, buradaki yaşamın susma üzerine kurulduğunu anlar ve kendisini buraya ait hissedemeyerek manastırı terk eder. Bir süre Frankfurt'ta çocuk bakıcılığı yapar. Sonraki zamanlarda tramvayda Selim'e bir anlık bakışı sonucunda nişanlanacaklardır. Pasaportu çalınmış ve belgeleri eksik olan Geneviève, İsviçre'ye geri gönderilecektir.

Alexander, askeri düzene alışmaya çalışmakta ve konuşmalar konusunda sorun yaşamamak için notlar tutmakta ve konuyla ilgili listeler oluşturmaktadır. Alexander, daha küçükken bir çocukken kardeşinin hitabeti karşısında büyülenmiş ve ona hayran olmuştur. Büyüdüklerinde kardeşiyle birbirlerini tamamlayabileceğine inanırken kardeşi, Flintsbach yakınlarında nehrin körfezinde sığ suda uzun bir madeni silindiri bulup içine bakmak ister. Burası, Amerikalılar geldiğinde Almanların silahlarını attıkları yerdir.

Misafir işçiler, Kiel'e varır ve yurda yerleşirler. Buradaki fırıncı Widuwilt'in karısı Dörte Widuwilt, çocuk sahibi olmak istemektedir. Türklere meraklı olan kadın, yurtlar fırına yakın olduğu için şanslıdır. Selim, bu süreçte sonradan anlatacağı öyküler yaşamaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda Mesut ve Selim, Dörte ile birlikte olacaklardır. Dörte, Mesut'un olduğu sanılan ancak Selim'in olan oğlu, Dirk'i dünyaya getirecek, Dirk çok sonra Alexander'ı bulacak ve babasını görmek istediğini söyleyecektir fakat bu, mümkün olmayacaktır.

Onassis olmak isteyen Selim ve Mesut, tersaneyle yapılmış sözleşme kurallarına aykırı davranarak anlaşmalarının feshedilmesini sağlarlar. Aracılar ve çeşitli uğraşlar

sonucunda ikisi de artık balıkçı olmaya hazırdır. Birlikte uzun bir süre balıkçı teknesinde çalışan Selim ve Mesut, Mesut'un isteği üzerine birbirinden ayrılırlar. Başka bir gemiye geçen Mesut, sonrasında kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti yapacak en sonunda da memleketine dönerek dindar bir yaşam sürecektir.

Alexander, konuşma üzerine düşünmeye notlar almaya devam etmektedir. Bu sayede kendisi, hayal ettiği şekilde bir konuşmacı olamasa da, bir okul açacak ve pratiğini uygulayamadığı bu konunun, teorisini insanlara anlatacaktır. Alexander, SPD'ye (Sozialdemokratische Partei Deutschlands- Sosyal Demokrat Partisi) girer.

Alexander, yedek subaylık sınavını kazanmış bir subay adaydır. Selim ve güreşçi arkadaşı İbrahim, Stuttgart'ta iş aramaktadır. Selim ve İbrahim, Stuttgart yakınlarında Korb'ta bir inşaat-tesviye firmasında iş bulurlar. Burada bir oda tutan Selim ve İbrahim, bir spor kulübünde güreşmeye başlarlar. Burada başarısını gösteren Selim'i Alman lig kulübüne götürmek için gelen aracılar, onun Türk vatandaşlığından vazgeçmeyeceğini öğrenir ve oradan Selim'i alamadan ayrılırlar.

Selim hem işinde şantiyenin çavuşu olarak hem de kulüpte kazandığı maçlarla başarı yolunda ilerlemektedir. Ancak hem güreşirken hem de işyerinde yaşadığı talihsizlikler onda bedensel zararlara dönüşür. Bu durumu bir işaret sayan Selim, başka bir yerin kendisine daha uygun olabileceğini düşünür. Aschaffenburg'da gemide iş bulan Selim'e Duisburg'ta bir Türk silah tüccarı, silah kaçakçılığı işine girmeyi önerir. Selim, bunu reddeder ancak kafası da karışmıştır. Almanya'yı daha çok incelemek için buradaki işinden de ayrılır ve Frankfurt'a gitmeye karar verir. Burada, bundan sonraki kız arkadaşıyla birlikte olmadan nişanlanacağını söyler ve tramvayda Fransız-İsviçrelisi on dokuz yaşındaki bebek bakıcısı Geneviève ile karşılaşır. Selim ve Geneviève böylelikle kısa süreliğine bir araya gelmiş olur.

Askerlikten ayrılan Alexander, Berlin'de siyasal bir şeylerin olduğunu duyar ve öğrenimine Münih'te devam etmek istemesine karşın Berlin'e gider. Gisela da Berlin'de şehir turları yaptıran bir şirkette turist rehberliği işi bulur. Alexander ve Gisela, artık aynı şehirdedir. Berlin'de okumaya giden ve bir taraftan çevreyi gözlemleyen Alexander, Vietnam Savaşı'na karşı bir grubun içine girer ve kendini orada iyi hisseder.

1967 senesidir. Bu sırada Berlin'i tanımak için turlara katılan Alexander'ın rehberi Gisela'dır. Gisela'ya âşık olan Alexander, Mesut'la tanışır.

Selim, Geneviève'in yokluğuna dayanamayıp Berlin'e gider. Geneviève Selim'le nişanlanmış ancak bir gün polisler Geneviève'in pasaportu olmadığını fark ederek onu sınır dışı etmişlerdir. Evlenebilmeleri için Selim'in Katolik olması gerekmektedir. Sonrasında da onu bulmaya çalışan Selim başarılı olamaz.

Berlin'de öğrenci hareketine katılan Alexander, bir gün onunla aynı safta olan Mesut'la birlikteyken Selim'le karşılaşır. Selim, Alexander'ı hemen tanır: "her şeyi sağ eliyle yapan solak askerdir" o (Selim ya da Konuşma Yeteneği, : 265). Bu vesileyle, Alexander "solu keşfeder."

Selim ve Alexander birbirlerini tanımaya başlar. Birbirlerine ailelerini, düşüncelerini anlatırlar. Geneviève'in pasaportuna sahip Gisela ve pasaportu çalınan Geneviève hakkında da konuşurlar. Bu süreçten sonra yaşananlar, kabaca şöyledir: Selim, çeşitli işlerde çalışır. Hayatına çeşitli kadınlar girer ve terörist olarak aranan Doris'ten Haluk adında bir oğlu olur. Kadın, ikisini de lohusalıktan çıkar çıkmaz terk eder. Bir süre sonra yakalanır ve hapiste intihar eder. Kendini oğluna adayan Selim, Türkiye'ye gidip gelir.

Gisela ile sevgili olan Alexander, artık hiçbir yere gitmek hiçbir yerde olmak istememektedir. Üniversiteyi de bırakır. Psikoterapiye başlar. Hem Selim hem de Alexander için durum oldukça zorlaşır. Petrol krizi, yabancı işçi alımının durdurulması, terörizm ve benzer tarihsel olay ve olgular gelişir. Selim, meyhaneyi kapatıp başka işlerde çalışır ve bir süre sonra Alexander'ın yardımıyla Türk ve Alman yemeklerinin yapıldığı bir lokanta açar.

Hermine'nin kocası ölür ve kızı Anna bir süre sonra bir geneleve düşer. Gisela, Alexander'dan yardım ister. Selim de onunla birlikte, on altı yaşında uyuşturucu bağımlısı olan kızı kurtarmaya gider. O sırada çıkan arbedede Selim'in birini vurmuş olma ihtimali vardır. Kızı Hamburg'dan Berlin'e götürmeyi başarırlar fakat Anna, aldığı aşırı doz sonucunda ölür. Selim, cinayet şüphesiyle aranmaktadır. Lokantayı kapatıp Turgut adını kullanmaya başlar.

Selim Türkiye'ye gitmeden Geneviève'i bulmak istediği için İsviçre sınırında yakalanır ve beş yıl hapis cezası alır. Bu sürenin bir kısmını içerde geçirdikten sonra Türkiye'ye gönderilir. Alexander, onu görmeye gider. Alexander ile Selim tartışır. Alexander, İzmir'e gitmek üzere taksiye biner ve ardından Selim, oğlu Haluk'la ona ulaşmak için taksiyi takip eder. Bu sırada bir kaza geçirir ve ölür.

Anlatmayı keşfeden ve Selim'in hikâyesini bu şekilde bitirmek istemeyen Alexander, uzun süre Türkiye'de bulunur. Selim'in eski arkadaşlarını bulur ve ona mutlu bir son yazar.

4.2.3. Sten Nadolny'nin “Selim oder die Gabe der Rede” Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı

Alman edebiyatında “misafir işçilere değinen” eserlerden biri, daha önce ifade edildiği gibi, Heinrich Böll'ün “*Gruppenbild mit Dame*” (1971- Fotoğrafta Kadın da Vardı) adlı eseridir. Ancak burada misafir işçiler, konunun merkezinde olmamakla birlikte, “yorumlanan” veya “anlatılan” konularındadır. Edebiyatta, o dönemde yazılan bu örneğe benzer eserlere rastlamak şaşırtıcı değildir. Ancak Sten Nadolny'yi konu bağlamında diğerlerinden ayıran, biri Alman diğeri Türk olan iki ana karakter üzerinden çağın panoramasını sunmasıdır. Dışarıdaki ve içerideki veya ulus-devlet bağlamında “yerli” ve “yabancı” kavramları iç içe geçirilerek kültürlerarası bir anlatı oluşturulmuştur.

Nadolny'nin toplumsal değişime olan yaklaşımı diğer eserlerinde olduğu gibi, burada da kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra, otobiyografik unsurları da eserlerinde işleyen Nadolny'nin Türkler ve Türkiye'ye yönelik bakışında da, benzer unsurları görmek mümkündür. Bunun çarpıcı bir örneğini büyükbaba Nadolny'nin biyografisi ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Sten Nadolny'nin büyükbabası Rudolf Nadolny, bir yazar olmasının yanı sıra 1924-1932 yılları arasında Türkiye'de Alman Büyükelçisi olarak çalışmıştır (Bütüner, 2015:265-266). Torun Nadolny'nin doktora tezinde, büyükbabasının, Alman Delegasyonu Başkanı olduğu Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nı çalıştığı düşünülürse, dede Nadolny'den etkilendiği sonucuna varmak mümkündür. Eserde, büyükbabadan kalma Türk saatinden bahsedilmesi bu düşüncüyü desteklemektedir (bkz. Nadolny, 2016: 38; Nadolny, 1990: 34). Ayrıca eserin son bölümünün yazımının Batı Almanya'nın “*Berliner Künstler in der Türkei*” (Berlinli

Sanatçılar Türkiye’de) adlı bursuyla desteklenmesi de otobiyografik unsurların eserin şekillenmesinde önemli olduğunu göstermektedir (bkz. Nadolny, 1990).

Sonuç olarak, eserin otobiyografik ve toplumsal unsurlar içerdiğini, farklı anlatım teknikleri kullanılarak ötekine bakış ve kültürlerarasılık gibi tarihte olduğu kadar, günümüzün de önemli konularına dikkat çektiğini söylemek doğru olacaktır. Bu anlamda önsöz ve sonsözün yanı sıra üç ana bölüm ve on dört alt bölümden oluşan, olay örgüsünün içine günlükler eklenerek, iç içeliğin oluşturulduğu ve böylelikle anlatılan zamanın anlatı zamanı ile bölündüğü eserde, göç çeşitleri ve göçmen türlerinin yanı sıra, göçmenlerin hâkim topluma uyumu gibi konuların eserde bolca işlendiği görülmektedir.

“Selim oder die Gabe der Rede”, ismiyle dahi göç ve göçmene dair birçok şey söylemektedir. Başlıkta geçen “Selim” ismi, bir Alman yazarın kaleminden çıktığı bilindiğinde akla “Türk misafir işçi Selim’in” gelmesi yüksek bir ihtimaldir. Ancak eserde anlatılanlar, misafir işçilerden çok daha fazlasına tekabül etmektedir. Selim, klasik bir misafir işçi değildir. Göç ve göçmen bağlamlarında diğer birçok konu da ele alınarak göçmen bir Türk’ün eserde yansıtıldığı biçim; ulusal kimlikler, sınırlar, yabancı düşmanlığı ve farklı kültürler gibi kavramların yeniden düşünülmesi gerekliliğini gösterecek şekilde oluşturulmuştur.

Almanya’ya göç eden misafir işçilerin anlattıkları çoğunlukla kültür şoku, yabancılaşma, vatan hasreti gibi köken ülkeye duyulan aidiyet ve ‘yaban ellerde’ olmanın verdiği olumsuz duyguları içermektedir. Kültürlerarası bir bakışa dikkat çeken Nadolny bu bağlamda, hâkim toplum ve göçmen grubun bir arada yaşamasının imkânını sorgulayarak kimi noktalarda, gerçeği yansıtmasının yanı sıra, sadece olanı değil, olması gerekeni de ele almıştır. Bu nedenle göç ve göçmenin salt olduğu gibi aktarımı değil, bu bağlamlarda gerçekliği üretimin de amaçlandığı görülmektedir.

4.2.4. “Selim oder die Gabe der Rede” Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri

“Selim oder die Gabe der Rede” göç türleri ve göçmenlik hâlleri konusunda oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Eser, İstanbul’da bir trenin hareketiyle başlamakta Almanya’ya giden bir uçakla son bulmaktadır. Bu süreçte, ulaşım araçlarındaki değişim dikkat çekmektedir. Ayrıca, eserin merkezinde misafir işçi göçü ve göçmen grup olarak

misafir işçiler bulunsa da, eserdeki kişilerin hemen hemen hepsinin göçle ilişkisi olduğu görülür. Hedef ülkeye varış ve geri göçler baskın türlerdendir.

Ömer'in eşi ve çocuğunu yanına getirişi, aile birleşmesinin bir örneğidir. Ayrıca, Gisela'nın sahte pasaportla Hollanda'ya gitmek istemesi önemlidir. Bu göç gerçekleşmiş olsaydı, kendisi düzensiz göçmen olarak adlandırılacaktı. Ancak onun yerine pasaportunu kullandığı Geneviève'in sınır dışı edilmesi uluslararası göçte belgelerin ne kadar önemli olduğunun bir örneğidir. Bununla birlikte dikkat çeken göç türlerinden biri de farklı aksanların kullanımı ile açığa çıkan içgöç ve Batı ile Doğu Almanya arasında gerçekleşen göçlerdir.

Misafir işçilerin göç nedenleri, çoğunlukla ekonomiktir. Köken ülkede yaşadıkları ekonomik sıkıntı ve imzalanmış olan anlaşma, onlara göçün kapılarını açmıştır. Bu işçilerin Almanya'ya giderken belli bir birikim yaptıktan sonra, geri dönme amacı taşıdıkları bilinmektedir. Bunun bir örneğini “birkaç ay içinde kesesini doldurup memleketine döneceğine ve öküzlerini geri alabileceğine” inanan köylü Mevlut'tur (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 15). Böyle bir amacı olmasaydı ve buna inanmasaydı, muhtemelen göçe karar vermeyecekti, çünkü “böylesine karamsar bir insanın değil Almanya'ya gitmeyi herhangi bir geziyi bile göze alabilmiş olmasına herkes şaşırmıştır” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 14). O dönemde Türkiye'de kalması, açlık ve yoksulluk anlamına geleceği için göç eden köylü Mevlut, bu nedenle kısa sürede geri dönmeyi planlamaktadır. Ancak kısa süreli planlanan bu göçlerin, çoğu uzun süreli göçe ve kalıcı göçe dönüşmüştür.

Berber Ömer, Bursa'da bir berber dükkânı açmayı hedeflemektedir. Daha trendeyken, oradakilere eşinin ve çocuklarının fotoğraflarını göstermektedir. Göç için olduğu kadar, geri dönmek için de oldukça fazla sebebi bulunmaktadır. Kiel Tersanesi'yle yapılan sözleşme de, onların geri dönüşünü garanti edersine on iki aylıktır. Almanya'nın dönüşümlülük ilkesine göre aldığı misafir işçiler, saati iki mark doksan feniğe çalışacak ve bir yıl sonunda, kendilerinin de amaçlarına uygun olarak geri döneceklerdir. Bu durum, sadece göçmen grubun değil, hedef ülkenin de bu göçlerin kalıcı olmayacağını düşündüğünü göstermektedir.

Selim, uzun süre işçi kalmak istememekte, bağımsız bir işveren olmayı hedeflemektedir. Selim, bir miktar para biriktirip geri dönme hayali kuran misafir işçi stereotipinin dışında bir örnektir. Selim, idealize edilmiş bir göçmen tipidir. Vatan hasreti çekmeyen, aidiyet sorunu yaşamayan Selim, göçmen grubun uyum sorununu aşmış idealist bir gençtir.

Ön dişleri olmayan buna karşın köpek dişleri oldukça büyük olan “Vampir İsmet”, evlenmek ve Türkiye’ye dönmeden dişlerini yaptırmak istemektedir. Evlilik, Türkler arasında birincil amaç gibi görünmektedir. Türkiye’nin kırsal kesimlerinden para biriktirmek amacıyla Almanya yollarını tutan bekâr gençler açısından, evliliğin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Orada uzun süre kalan bazı gençlerin, sonradan ‘ithal gelinler’ ile evlenerek Almanya’da yaşamlarını sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Eserde de Selim, Helga ile evlendikten sonra Doris’le ilişki yaşamaya başlar. Bunun üzerine Helga, Viyana’ya geri göç eder. Doris, Selim ve Haluk’u lohusa yatağından kalkar kalkmaz terk ettiği için, Selim de Haluk’u Türkiye’ye götürür. Selim, bir süre sonra Türkiye’de Haluk’a annelik edecek bir kadın bulur. Kadın, turist vizesiyle Almanya’ya geldikten bir süre sonra, onun davranışlarını ve Haluk’a yaklaşımını doğru bulmayan Selim, kadını Türkiye’ye geri gönderir. Aile birleşmelerinin dışında bir göç türü olarak ‘ithal gelinlerin/ damatların göçü’ özellikle birinci ve ikinci nesil misafir işçiler için önem taşımıştır.

Babasının despotluğundan kaçan Gisela, Hermine’nin ona âşık olması nedeniyle onun yanında daha fazla kalamaz ve “güzel giysileri seyretmek, hatta belki de moda yaratıcısı olmak” için Paris’e gitmeye karar verir (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 87). Daha sonra Olaf’la tanışarak göç etmekten vazgeçen Gisela’nın, hareket hâlinde olmak istediği ve kendine bir yurt aradığı bellidir. Ancak göç için belli bir varış yeri seçme konusunda yeterli sebebi bulunmamaktadır. Yurtdışına göç etmek isteyen Gisela, yurt içinde içgöçler gerçekleştirir.

Selim ve Mesut’un balıkçı olarak gemide geçirdikleri gün sona erer ve Mesut’un yalnızlığı yolculuk bittikten sonra da geçmez ve Selim’le bir şeyler yapmak ister. Selim’in ise, keyfi yerindedir ve güreşmek istemektedir. Burada aynı ulusa ait iki insanın yaşadığı aidiyet ve yalnızlık tezatlığı, göçmen olmaları nedeniyle değil, onların karakterlerinden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen gün geçtikçe yalnızlaşan Mesut, bir

an önce Türkiye'ye geri dönmek istemektedir. Bunun yollarını arayan Mesut, parasının yarısını geri dönüş hazırlığı anlamında kız kardeşine gönderir. Türkiye'de ona kendini iyi hissettirecek tek varlığın sadece köpeği Karabaş olmasına rağmen, geri göç etme nedeni olarak yalnızlık, aidiyet duygusu eksikliği ve vatan hasreti gösterilebilir. Ancak oldukça zor bir çocukluk geçirmiş olan Mesut, düşündüğünden çok sonra geri dönecektir.

Misafir işçi göçünün genel olarak ekonomik nedenlerle gerçekleştiği bilinmekle birlikte, özelinde hepsinin başka bir hikâyesi vardır. Geri dönme amacı taşıyan bu göçler, geriye kalıcı göçmenler bırakmaya başladıkça, aile birleşmeleri nedeniyle gerçekleşen göçler yaygınlaşmıştır. Önceleri toplumun dışında tutulan ve topluma dâhil olma amacı olmayan 'misafir işçiler', sonraki yıllarda 'yabancı'ya (*Ausländer*) dönüşmüş ve misafir işçiler, yakın zamana kadar 'yabancı' olarak değerlendirilmişlerdir.

Misafir işçi göçünün bir "yerlinin" gözünden anlatıldığı eserde, misafir işçi edebiyatının özellikle ilk kuşağında karşılaşılan konular dikkat çekmektedir. Bir önceki eserde (Transit) Almanlar yabancı konumundayken, burada yerli olanlardır. Yerli ve yabancıların birbirine bakışı, yaşanan zorluklar, geri dönüş düşüncesi, memleket hasreti ve sonrasında geri dönen olarak dışlanma gibi konuların yanı sıra, Alexander'ın Türkiye'ye gidişi ile misafir işçilerin köken ülkesi hakkında gözlemlerini dile getirmesi de önemlidir.

4.2.5. "Selim oder die Gabe der Rede" Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış

Misafir işçi göçünü kuramsal bağlamda, ilk başladığı dönem itibarıyla, uluslararası işgücü göçünün gelişmiş endüstriyel toplumların ekonomik yapılarının, göçmen işgücü ihtiyacı ortaya çıkardığını savunan Piore'nin "İkili İşgücü Piyasası Kuramı" ile açıklamak mümkündür. Almanya, ekonomik mucize olarak yükselişi ile ihtiyaç duyduğu işgücünü, diğer ülkelerle imzaladığı anlaşmalarla karşılamıştır. Bu anlaşmalar, genel anlamda, göçte karar mekanizması olan yapılar olmuştur.

Aile birleşmeleri ile gerçekleşen göçler ve ithal gelin/damatların göçü açısından bakıldığında ise, göçün nedenlerine değil sürdürülebilirliğine odaklanan "İlişkiler Ağı Kuramı" veya "Kümülatif Nedensellik Modeli"nden söz edilebilir. Aile birleşmesi için

gerekli koşulları yerine getiren Almanya'daki misafir işçilerin, eşleri ve çocukları ile Türkiye'deki evlenilecek adaylar göçe sonradan dâhil olmuştur. Göçe sonradan katılan bu insanların yakınları göç etmemiş olsaydı ve göçmen ağırları oluşmamış olsaydı, kendilerinin göç etme ihtimalleri de, muhtemelen olmayacaktı. Ayrıca Kümülatif Nedensellik Modelini, göçün bir kez başladığında devam etme ihtimalinin yüksek olduğunu ve ilk sebebin sonraki nedenlerle çoğunlukla aynı olmadığını öne sürmesi dolayısıyla, aile birleşmelerini ve ithal gelin/damatların göçünü kapsayan bir model olarak görmek yanlış olmayacaktır.

4.2.6. “Selim oder die Gabe der Rede” Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: Misafir İşçiler ve Diğerleri

Göç süreci, kimi zaman bir kazanımı kimi zaman bir kaybı beraberinde getirmekte ve insanlar, bu süreçte gerek birlikte gerek bireysel olarak bazı tutum ve davranışlar geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Gurbete gidecek olan misafir işçilerin, göç sürecinde geliştirdiği davranışlardan biri, herhangi bir zorluk karşısında çaresiz kalmamak için “çat pat Almanca bildiğini” iddia eden Ömer'in yakınında bulunmaya karar vermeleridir. Normal şartlarda, birbirini tanımayan bu insanlar, aynı vatana ait olma hissiyle aralarında bir sosyal sermaye geliştirmiş ve böylelikle sosyal kimliksel açıdan tamamlanmışlık hissini yaşamıştır. Buna benzer bir örneği, işyerinde Almanca bilen Zeki'nin yanından ayrılmayan misafir işçilerde de görmek mümkündür.

Önce Almanya ve Almanlara tepkilerini dile getiren Selim ve Mesut'un, sonrasında Ankara ve Muğla dışındaki illerden gelen misafir işçilerin de, her denileni yapan hiçbir şeye ses çıkarmayan insanlar oldukları konusunda, hemfikir oldukları görülmektedir. Bu konuşmanın sonunda, denizcilerin “uluslararası insanlar” olmasının da etkisiyle, bir balıkçı gemisinde iş bulur ve birbirlerine daha fazla yaklaşırlar. Normal şartlarda birbirinden oldukça uzak karaktere sahip bu iki insan, göç sürecinde yaşadıkları sonucunda diğer her şeyi göz ardı ederek sırt sırta verirler. Önceleri sadece aynı ülkeden olmak, insanların yakınlaşması için yeterliyken, zamanla aynı konulardan duyulan rahatsızlık insanları birbirine yaklaştırmaktadır. Ayrıca, Selim ve Mesut'un tersanedeki sözleşmeyi bozmak için iş ahlakına uygun davranmamaları ve sözleşmenin bu şekilde feshedilebileceğini fark etmeleri de, bu sürecin sonunda geliştirdikleri davranışlardan biridir.

Selim, Kiel’de yapacak bir şey olmadığına kanaat getirerek Hamburg’a gitmeye karar verir fakat İbrahim adındaki güreşçi arkadaşı Güney Almanya’ya gidecektir. Selim’e de orada “akıllı insanların yapabileceği çok şey var,” diyerek onunla gelmesini teklif eder. Orada güreşebilme imkânı da olduğunu öğrenen Selim, bu teklifi kabul eder. Burada gerçekleşen içgöç, bir kez göç edenin sonradan göç etmeye daha eğilimli olduğunu göstermektedir. Bu da, göçün kazanımlarından biridir.

Uzun süre Almanlarla bir arada olan Selim, Türkçe konuşmanın eksikliğini hissetmektedir. Bunu giderebilmek için Türk lokallerine gider, çoğu bol keseden atan kendi insanları ile uğraşmak için, kendisi de bol keseden atar. Göç sürecinde anadile ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü uzaklarda olanlar için bu dil, vatanla eşdeğerdir. Selim de, bu ihtiyacını karşılamak için çabalamıştır.

Selim, insanları “köle gibi” çalıştıran Wladimir’in yanında çalışmaya başladıktan bir süre sonra, “yol gösterici köle” olarak çalışmaya başlar. Wladimir’e getirdiği her yeni kişi için elli mark alır. Kaçak işçiler için aracı olan Selim, göç sürecinde yasal olmayan bazı yollarda olmanın sıkıntısını yaşamaz. Selim’in silah kaçakçılığı teklifini ve Türk vatandaşlığından çıkmayı reddetmesi de bu konuda önemlidir. Bununla birlikte Mesut, önceleri kaçakçılık sonra ise uyuşturucu işine girmiştir. Bu süreçte, hiçbir yere ait hissedemeyen Mesut’un giriştiği işler, göç sürecinin onu olumsuzluğa ittiğini göstermektedir.

Eserde, şarkılı öyküler anlatan gezgin yaşlı erkeklerden bahsedilmektedir. Eski Rusya’da, gezerek anlatan bu adamların gözleri görmediği için okuma yazma bilmez ve bu nedenle her şeyi ezberlerler. Stalin döneminde hepsinin bir toplantıya çağrıldığı ve burada kurşuna dizildiği aktarılmıştır. Bu şarkıcı gezginlerin köylülere dünya hakkında çok fazla şey öğrettiği ve komünistlerin bunları denetlemek istedikleri ancak görmedikleri için yazılı yasaklama getiremedikleri, sözle ifade edilen şarkıların da metinlerini denetim altında tutmanın mümkün olmadığı için öldürüldükleri belirtilmiştir. Burada yaşam biçimi olarak göç ve göçün insan yaşamına etkileri dikkat çekmektedir.

Niyazi’nin büyük şehir nedir bilmeyen annesi, Almanya’ya gelir. Niyazi, ona dışarı çıkmamasını tembihlemişse de kadının yemek yapması gerekmektedir. Alışverişe

giderek derdini Türkçe anlatan kadının kendince geliştirdiği bir yöntem vardır. Memleketten gelirken her şeyden biraz getirmiştir ve bir şey alacakken bu getirdiklerini göstererek alışveriş konusunda başarılı olmuştur. Kadın, her ne kadar sonradan kaybolsa ve çeşitli sorunlar nedeniyle Türkiye'ye geri dönse de, burada geliştirdiği davranış göç bağlamında oldukça etkileyicidir.

Zeki Almanya'ya göç ettikten sonra, geride kalan kızı Ayşe'nin bu göç nedeniyle yaşadıkları, birçok çocuğun ve kadının yaşadığının bir örneğidir. Babasının gidişi onu oldukça sarsar ve Ayşe bunu çeşitli uydurma hikâyeler anlatarak ve dik kafalılığıyla çevresindekileri bıktırarak dışa vurur. Bir gün sınıftaki öğrencilerden biri Ayşe'ye, onun anne ve babasının Almanya'ya gitmesi nedeniyle bir Türk kızı olmadığını söyler. Büyükanne bu duruma daha fazla dayanamaz ve aile, iki çocuğunu da yanına alır.

Göçmenlerin göç sürecinde geliştirdiği kimi tutum ve davranışlar, kimi zaman göçün bir kazanım olarak görülmesiyle kimi zaman bir kayıp olarak değerlendirilmesiyle açığa çıkar. Bu yaşananlar, göçün gerçekleşmediği durumlarda ortaya çıkmaz, göçle gelişen olaylar veya olgulardır. Geride kalanlar, yeni göç edenler ve uzun süreli ya da kalıcı göçmenler açısından farklı sonuçları olan bu tutum ve davranışların kimi zaman ortadan kalktığı, kimi zaman da gelişerek kökleştiğini söylemek mümkündür.

4.2.7. Uyum Kuramları Açısından “Selim oder die Gabe der Rede” Romanı

Eserde göçmen ve uyum konusunda dikkat çeken konular zıtlıklar içermektedir. Kimi yerde dikkat çeken dışlama çabaları, kimi yerde çokkültürcülüğe ve kültürlerarasılığa dönüşmektedir. Ayrıca, yerlinin yabancıya bakışında olduğu kadar yabancının kendini konumlandırmasında ve yerliye bakışında, benzer ikilemler öne çıkmaktadır. Misafir işçilerin vatan hasreti, kimlik, aidiyet ve yabancılaşma duyguları onların kültürleşme bağlamında kopma (ayrılma) yaşadıklarını göstermekte; yerlinin yabancıya bakışında öne çıkan ayırma, dışlama ve ayrıca entegrasyon, bu ikilemleri açıkça örneklemektedir. Uyum kuramları bağlamında dikkat çeken konular şu şekildedir:

4.2.7.1. Kimlik, Aidiyet ve Yabancılaşma

Kitlesel göç hareketleri, bir önceki eser incelemesinde de görüldüğü gibi, bireysel kimliklerin yok oluşuna neden olmaktadır. Göç yolunda trende olan misafir işçiler için de, bu durum geçerlidir.

“Ancak hepsi her şeyin farkındaydılar: Bu andan itibaren artık ne güreşçi, ne koşucu, ne berber ne de köylüydüler; çok uzaklardan gelmiş yardıma muhtaç işçiydiler sadece ” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 15).

Ömer, bir gün kaynak yaparken gözlük takmadığı için “kaynak dikişine yapışmış elektrotu kaynak yerinden” çekerken “ortaya çıkan ark” gözlerini yakar. Uzun süre damlalar ve merhemle iyileştirilmeye çalışılan göz, daha da kötü olur. Ölüm korkusuna kapılan Ömer, ölümün gelişine değil, ölümün burada, gurbette gelmesine dayanamaz: “Buralarda ölemem, bu kadar uzakta” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 130). Burası, onun ait olduğu yer değildir; ölecekse vatanında ölmelidir.

Misafir işçi anlaşmasının üzerinden dört yıl geçmiş ve Federal Almanya’daki Türklerin sayısı yüz elli bini bulmuştur. Ne Almanlar Türkiye’deki, ne de Türkler Almanya’daki seçimlere ilgi duymaktadır. Bu nedenle siyasi bağlamda bir uyumdan bahsetmek mümkün değildir. “Hâlâ iki ayrı dünya parçası üzerinde yaşanmaktaydı. Bu durum korunmak isteniyor ve bu herhangi bir şekilde rahatlatıyordu insanı” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 141). İki ülkenin vatandaşları arasında ayırım hâlâ nettir. Almanlar Almanya’ya, Türkler Türkiye’ye aittir. Göç süreci, beklenilen aksine uzadıkça, bu çizginin belirsizleşmesi ve/ya çizgilerin iç içe geçmesi bir zorunluluğa dönüşecektir.

Balıkçılık yolunda ilerleyen Mesut, gemide sevilmemekte ve kimse tarafından değer görmemektedir. Bu nedenle önce Türkiye’ye dönmeyi, sonra kaçıp Kanada’ya yerleşmeyi düşünür ve bu düşünceleriyle Selim’i de ikna etmeye çalışır. Selim ise orada sevilmiş, dostlar edinmiştir. Mesut’un işle ilgili olumsuz eleştirilerine de katılmaz ve çalışmanın iyi olduğunu düşünür. İşinden yalnızlaşma nedeniyle uzaklaşmayı istememekte ancak işçi olarak yaşayıp ölmeyi düşünmediği için farklı planlar peşindedir. Bununla birlikte, Selim kendini kabul gördüğü bu ortama ait hissederken, Mesut tam tersi durumdadır ve yolculuk esnasında başka bir gemiye geçebilmeyi başarmıştır.

Selim, İbrahim ile birlikte aynı işe girmiş ve aynı zamanda bir spor kulübünde güreşmeye başlamıştır. Güreş sayesinde sosyal uyum konusunda işleri yolunda giden Selim’e, Alman lig kulübünde güreşmesi için aracılar gelir. Selim, bu teklife: “Türk olarak Almanya şampiyonu olabilirsem, evet,” diye cevap verir ancak bu mümkün değildir. Alman yurttaşlığına geçmesi gerekmektedir ve o dönemler Alman yurttaşlığına

geçmesi, Türk yurttaşlığını kaybetmesi anlamına gelmektedir. Vatan sevgisinden ve Türklüğünden ödün vermeyen Selim, bu teklifi geri çevirir. Bir şampiyon olma imkânı bile olsa, Selim için kendi kimliği bunun önündedir.

Selim, Almancasını epey ilerletmiştir ancak günün birinde bu dili kusursuz bir biçimde öğrense bile “içinde kartal gibi uçabileceği, bir yunus gibi yüzebileceği tek bir dil olacaktı bütün zamanlar için” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 222). Anadili onun vatani, evi ve kendini ait hissettiği tek dildir.

Selim ve Alexander bir akşam Berlin’de “Sport-Klause”de oturup sohbet eder. Gisela ile ayrılan Alexander, kendini iyice yalnız hisseder ve : “*bu kentte yerim yok benim. Ben Rosenheimliyim. Degerndorf’tan günübiriğine gelip dönen öğrenci, bundan fazlasını hiçbir zaman olamayacağım*” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 293), der. Kendini evinde hissetmemek, sadece mesafelerle ilişkili değildir.

Birinci kuşak göçmenler, kendilerini Türkiye’ye ait hissetmiş ve Almanya’yı gurbet olarak görmüştür. Kendilerini ait hissettikleri yer ve kimlikleri açıktır. Almanya’nın soğuk havası, sosyal yaşamından dışlanmışlık, insanları yabancılaşmaya itmiş ve orada kalınan süre uzadıkça, bu duygular da şiddetlenmiştir.

Haluk, Almanya’da doğmuştur. Annesi sayesinde Alman vatandaşlığına sahiptir ancak Türkiye’de yaşadığı için Selim onun Almanya’ya uyum sorunu yaşayabileceğini düşünür. Tek bir kelime dahi Almanca bilmeyen ve memleket hasreti çeken Haluk’un tekrar Türkiye’ye dönmesi gerekmektedir. Selim, onu okula başlaması için geri götürür. Burada, Selim’in birinci kuşak olmasına rağmen uyum sorunu yaşamaması; Haluk’un ikinci kuşak ve Alman vatandaşı olmasına rağmen, vatani olarak Türkiye’yi bilmesi gerçeği ters yüz eden ironik bir ayrıntıdır.

Selim’in klasik birinci nesil göçmen olmadığı görülmektedir ve oğlu Haluk da klasik bir ikinci kuşak değildir. Ayşe ise, klasik bir ikinci kuşak örneğidir. Bu üç insan, misafir işçilerin geçirdiği sürecin, iç içe geçmiş hâli gibidir.

Anlatabildiği sürece sorun yaşamayan Selim, aslında genel bir sorunu sembolize etmektedir: anlatabilmek. İletişim kuramayan insanlar için yaşam oldukça zordur ve bu nedenle bu insanlar daha çok gettolarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Bununla birlikte,

ikinci nesilde görülen parçalanmış aidiyet duygusu onların hiçbir yere aidiyet hissedememesine neden olmuştur. Almanya’da Alman gibi davranmadıklarında göze batan bu insanlar, Türkiye’de Türk gibi davranmadıklarında aynı sorunu yaşamıştır. İkinci neslin başka bir işlevi de, ikilikler arasında köprü kurmaktır. Negatif bağlamda ikilikler ve parçalanmışlık hissi, olumlu algılandığında hem- hem de düşüncesinin hayata geçirilmesine ve bu da iki kimlik, iki dil, iki kültür arasında bir köprü kurulmasına imkân sağlamıştır.

4.2.7.2. Göçmenlerin Hedef Ülke ve Hâkim Toplum Hakkındaki Düşünceleri

Göçmenler, varacakları veya vardıkları ülke ve oranın insanları hakkında olumlu ya da olumsuz düşüncelere sahiptir. Olumlu düşünceler, daha çok göçün gönüllü olarak gerçekleştiği durumlarda açığa çıkarken, zorunluluktan kaynaklı göçlerde olumsuz düşünceler dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, misafir işçiler bağlamında her iki bakış açısına rastlamak da mümkündür, çünkü göçe yönelik hayaller ve umutlar, olumlu bir bakış açısı olarak yansıma bulurken; orada yaşanan güçlükler, vatan hasretini tetikler ve misafir işçilerin, buna rağmen ekonomik anlamda bu göç sürecini yaşamak zorunda olmaları, olumsuz düşüncelerin açığa çıkmasına neden olur.

İstanbul’dan hareket edecek misafir işçileri taşıyan trende Kiel Tersanesi’nde çalışacak olan Selim, Mesut, Ömer, Niyazi ve Mevlut de bulunmaktadır. Yolda, Almanya ve Almanlar hakkında konuşmaktadırlar. Genel olarak umutlarını açığa çıkaran konuşmaların yanı sıra, Mesut’un karamsar yorumları da dikkat çekmektedir. Almanya’da havanın kışın sürekli karlı olduğunu fotoğraflardan gören Niyazi, “kar da sıcak tutar,” diyerek pozitif bir tutum içerisinde olduğunu gösterir. Mesut ise, “Donacağız,” tümcesiyle Niyazi’nin tam aksi düşüncesini dile getirir. Hiçbiri henüz Almanya’yı görmemiş, herhangi bir Almanla tanışmamıştır.

Ömer, Almanlara “tıpkı bir masal ülkesine inanır gibi” inanmaktadır. Mesut ve Mevlut, çocukluğunda çok dayak yemiştir. Bunun üzerine Ömer, Almanya’da böyle bir şeyin olmadığını, çocukların sevilmesi gerektiğini ve Almanların çocuklarına karşı bu tavrını doğru bulduğunu söyler.

Selim, ışıklarda yeşilin yanmasını bekleyen bir adam görür. Yolun boş olmasına rağmen, adamın ışığı beklemesi, Almanların her şeye harfî harfine uymasındandır.

Selim, adamın mesleğinin görünüşünden kestirilemeyeceğini söyler. Sonraki istasyonda çevrede gördüğü teknolojik araçlar, buranın zengin bir ülke olduğunun kanıtlamaktadır. Selim, Almanya hakkında mümkün olduğunca bilgi edinmek ister. Üretimin ve ihracatın yüksek olduğu bu ülke ile ilgili büyük hayalleri vardır. Selim, kendinden emin ve oldukça büyük hedeflerle göç etmektedir ve bu hedeflere ulaşmak için Almanya'yı ve Almanları tanımalıdır.

Almanya'ya giden misafir işçilerin eğitimlerine değil de, “dışlerine” bakılması, misafir işçilerin hedef ülke hakkındaki düşüncelerinin de kusurlu olmasına neden olmuştur. Köylü Mevlut, Almanların kendi aralarında akıcı bir şekilde konuşmalarını “Allah'ın bir hikmeti” olarak yorumlamıştır. Ona göre kendine yabancı olan, diğer herkese de yabancı olmalıdır. Bu nedenle, “herhangi bir kimsenin böylesine kolay ve zorlanmadan hiç mi hiç anlaşılmaz bir dilde konuşabilmesi birden ona akıl almayacak bir iş gibi gelmiştir” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 58).

Almanların düzenli, disiplinli ve çalışkan oldukları, misafir işçiler tarafından da bilinmektedir. Sürekli çalışan ve fırsat buldukça okuyan bu insanlar, alışveriş yaparken dahi birbirinin önüne geçmemekte, herkes sırasını beklemektedir. Selim, “Türkiye’de olsa belki biraz kurnazlıkla” öne geçilebileceğini ancak bunun, burada mümkün olmadığını dile getirir. Bununla birlikte bir süre sırada bekleyen Selim, hiç ilerleyemeyince Alman ve Türk ev kadınlarının bu konuda aynı olduğunu söyler.

Almanlar, görev bilinciyle hareket eden bir ulustur. Bu nedenle, iş yerinde gülümseme ve nezaket onlar için alışılmış davranışlar değildir. Ömer, buna çok şaşırır. Sadece misafir işçilere davranışlarında değil, kendi aralarında da gözlemlenen bu sertlik, onların iş hayatında, iş dışında bir şeye yer olmadığını gösterir. Ömer, henüz memleketindeyken Almanların Türklere benzeyen tek halk olduğuna inanmıştır ancak gerçeklerle karşılaşınca durumun hiç de öyle olmadığını anlar. Bu tavırlarının yanı sıra, Türkler için çok önemli olan yemek kültürü, Almanlar için neredeyse geçiştiriliveren bir şeydir.

Görev bilinci, disiplin, dakiklik, kuralcılık Almanların temel özellikleridir. Aydınlanmacı akılda romantizme yer yoktur fakat bu durum, akşamları değişir. Almanlar, akşamları daha neşeli ve konuşkan olurlar. İçerek eğlenirler ve keyifli

sohbetler yaparlar. Ömer, dili öğrenmenin en etkili yolunun bu olduğunu düşündüğü için, onlarla birlikte vakit geçirir. Ancak akşam böylesine eğlenceli olan insanların “ertesi gün onu hâlâ tanıyıp tanımadıkları başka bir sorundur” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 113).

Selim ve Mesut, Almanlar hakkında konuşmaktadırlar. Konuyu açan Mesut, Alman kadınlarının erkekleri baştan çıkarmaya çalıştıklarını dile getirir ve “bize bir tek bu iş için muhtaçlar,” diye konuşmasını sürdürür. Dörte ile birlikte olması ve şimdi Dörte’nin kendi çocuğunu taşıdığı düşüncesi ile çocuğunu göremeyeceğini düşünen Mesut’un öfkесinin nedeni bellidir. Bunun üzerine Selim şu sözlerle devam eder:

“Sonsuza kadar dakiklik! Şapşalın, tembelin teki olabilirsin, yürütebilirsin, sırlısklam salak olabilir ya da öküz gibi kokabilirsin, yeter ki her şeyi tam zamanında, dakikası dakikasına yap! O sonu gelmeyen kaynak dikişleri benim de canıma tak etti, bütün gün kaynağın o mavi parıltısı ve arkı; anam beni bunun için doğurmadı. Eğitim kursunda bu bıktırıcı işten daha iyi bir şeyler öğrenmişim” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 133).

Selim’in cümleleri üzerine Mesut, onların ne dediklerini anlamının önemine vurgu yapar. Selim ise onları anladığını söyleyerek misafir işçileri en altta tuttuklarını, onları “sondan bir insan” olarak gördüklerini dile getirir. Aslında, burada “*Unter uns sind die Gastarbeiter,*” ve “*Er ist schließlich ein Mensch,*” ifadeleri ile “Misafir işçiler aramızdalar,” ve “Ne de olsa o da bir insan” anlamları kast edilmiştir. Ancak Selim “*unter*” ve “*schließlich*” kelimelerini Mesut’un ona katılıp katılmayacağını test etmek amacıyla kasten yanlış anlamda ifade eder (Selim oder die Gabe der Rede, 111; Selim ya da Konuşma Yeteneği, 134). Mesut da “yurdun cılkı çıkmış eşyasından, iğrenç tuvaletlerinden, adaletsiz izin düzenlemelerinden, sonu gelmeyen yazışmalarından” söz ederek ona katıldığını gösterir (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 134). Yaşadıkları olumsuzlukları ve hâkim topluma yönelik olumsuz düşüncelerini “vinç barikatlarıyla örtülü gökten, kaynaya kaynaya canı çıkmış yemekten, eli kulağındaki “yeni sistem”den” bahsederek sürdürürler. Ardından, misafir işçilerin önemli sorunlarından biri olan “uyum konusu” eleştirel bir şekilde dile getirilir. Mesut, kendisine İstanbul’da iken Almanlara uyum sağlayıp sağlamayacağı sorulmuş olsaydı, bunu kabul etmeyecek ve buraya gelmemiş olacaktır. Bunun yerine sadece bedenleri kontrol edilmiştir. Bu

sorun, anlaşmaya bağlı devletlerin dikkatini, anlaşma öncesinden çekmiş olması gereken bir konudur.

Selim, balıkçılık yolunda ilerlemekte ancak kendisini deniz tuttuğu için çok zor zamanlar geçirmektedir. Bunun üzerine Eckart, ya bu duruma alışması ve yemek yemeye devam etmesi ya da ölüp denize atılması arasında bir tercih yapması gerektiğini söyler. Yemek yemeye devam eden Selim, Almanların barbar olduğunu ve hepsinin bir şekilde kendisini öldürmeye çalıştığını düşünür. Bu, onun hâkim topluma karşı olumsuz düşüncesinin dışı vurumudur. Ancak kendisinin de vazgeçmeye ve yenilmeye hiç niyeti yoktur. Ayrıca, Eckart'ın söylediklerine uyararak yemeye devam etmesi ile sağlığına kavuşunca, onu kurtarıcısı olarak görmeye başlamıştır.

Mesut, Türkiye'ye dönme düşüncesindeyken Londra'ya giden bir gemiye biner. Burada kaptanın ona olan pozitif yaklaşımı, Mesut'un kendisini iyi hissetmesini sağlar. Thames Nehri'nin ağzında bayrak çekmesi gereken Mesut, bayrağı ter tutar ve bu hareketi, herkesin kendisine gülmesine neden olur. Bunun üzerine öfkelenerek kendi hatasını Alman bayrağından çıkarmaya çalışır: “Alman bayrağı da niçin bu kadar salakça sanki. Türk bayrağını ters asmanın imkânı var mı?” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 187) Kendi yetersizlikleri nedeniyle buldukları ülkenin insanlarına ve çeşitli değerlerine öfkelenen Mesut gibi insanların, bu yaklaşımı yersizdir.

İbrahim'le birlikte Güney Almanya'ya gitmeye karar veren Selim, otobandan ayrılarak karayoluna girdiklerinde köylünün birinin traktör üstünde elini kaldırarak selam verdiğini görür. Bu yaşadığı onu mutlu eder ve “Buradaki insanların memleketteki gibi,” olduklarını düşünür (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 190). Vatanla özdeşleştirilen en küçük bir hareket dahi, misafir işçilerin hâkim topluma yönelik tutumunu olumlu yönde etkilemiştir.

Selim, Hermine'nin kızı Anna'ya yardım edebilmek için Alexander'la birlikte Hamburg'a gider. Kızı genelevden çıkarmayı başarırlar ancak Selim'in birini vurmuş olma ihtimali vardır. Birini vurmuş olsa bile, henüz 16 yaşında eroin bağımlısı olmuş bir kızı kurtarmış olmak, onun için daha önemlidir. Hep bir kızı olsun isteyen Selim için, Anna'nın uyuğu, dili veya dini değil, her şeyden önce zor bir durumda olan kız çocuğu olması önemlidir. Selim bu sebeple hapse atılmış ve sınır dışı edilmiştir.

İkinci nesil bir göçmen olan Ayşe'nin neden öldüğünü araştıran Alexander, Türklerin yaşadıkları zorluklar hakkında da bilgi sahibi olur. Ayşe, ülkesinin insanlarına yardım ederek onları hakları konusunda bilgilendirmeye çalışır. Henüz bir çocukken Almanya'ya gelmesi nedeniyle kafası karışan ve oldukça zor zamanlar geçiren Ayşe, Almanların olumlu ve olumsuz tavırlarına tanık olur. Kısa sürede Almanca öğrenir ve derslerde en iyilerden biri olur. Almanya'ya gelişinin üzerinden beş yıl geçmiştir ki annesi, babası ve kız kardeşini bir trafik kazasında kaybeder. Bunun üzerine sorgulamaları, öfkesi giderek artar ve Almanya'daki insanların bencilliğinden yakınır. Almanların Türklerden nefret ettiklerini değil, Türkleri görmezden geldiklerini düşünür ve sesini duyurabilmek için çeşitli yollar deneyerek en sonunda çareyi silahla girdiği bir banka gökdeleninin damında, canlı yayın isteğinin yerine getirilmesinde bulur. Ölümü aslında hiç düşünmemiştir ancak Ayşe, isteği yerine gelmeden ölecektir. Birçok bakımdan göçmenlerin sesi olan Ayşe'nin sesi, sonsuza kadar kısılmıştır.

Alexander, Dirk ile birlikte Herbert'ın evine giderken yolda eşyalarını minibüse yerleştirmekte olan bir Türk aile görür ve adam Alexander'a "Dosdoğru memlekete, (...) gene yedi tane eksiliyor –iyi değil mi?" diye sorar (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 520). Alexander, iyi yolculuklar diler ve arabanın doğru bir seçim olduğunu söyler. Diğer her şeyin onun için inandırıcılıktan uzak olacağını bilmektedir. Türkler, istenmediklerine inanmakta ve herkesin aynı düşüncede olduğunu düşünmektedirler ancak Alexander onları istemeyenlerden biri değildir. Buna rağmen, ulusal ayrımlar bireysel ayrımların önüne geçmiştir ve bu geri göç eden insanlarda, Almanya ve Almanlar topyekûn olumsuz değerlendirmelerle hatırlanacaktır.

Misafir işçilerin Alman toplumu hakkında düşündükleri, önceleri hayallerle sonra yaşananlarla desteklenmiştir. Kimi zaman başkalarının başına gelenler genel bir algı oluşmasına neden olmuş ve yaşanan olumsuzluklar, hepsinin Almanya hakkında olumsuz düşünmesine evrilmiştir. Burada Alexander ve Alexander gibilere olan ihtiyaç açıkça görülmektedir.

İki kültür arasındaki farklar, insanların kendi pencerelerinden baktığı için birbiri hakkında olumsuz düşüncelerine neden olmuştur. Medya ve hükümetlerin insanları yönlendirme gücünün bu konuda çok önemli bir etkiye sahip olduğunu tekrar belirtmek gerekir.

4.2.7.3. Hedef Ülkenin ve Hâkim Toplumun Göçmenlere Yönelik Tutum ve Davranışları

Almanların ve Almanya'nın misafir işçilere yönelik tavırları homojen olmayıp değişkenlik gösterir. Bu tavırlarda, çokkültürcülüğten ayırmaya kadar birçok bakış açısının benimsendiği dikkat çeker. Eser, konuyla ilgili oldukça zengin bir içeriğe sahiptir.

Almanya, misafir işçi alımlarında seçeceği işçileri rahatsız edici derecede detaylı sağlık kontrollerine tabi tutmuştur. Bu durum, eserde de Niyazi'nin ağzından eleştirel bir şekilde ifade edilmiştir: “Pazar yerindeki atlar gibi dişlerimizi inceliyorlar! Dişlerimizle mi çalışacağız?”*

Alexander, Gisela'ya romanından ve Selim'den bahseder. Kendisi için Türklerin değil, Selim'in önemli olduğunu söyler ancak eser boyunca Türkler ve Türkiye'ye yönelik bakış açıları dikkat çekmektedir. Belki de gerçek anlamda kültürlerarasılık budur: “öteki”ni diğerlerinden ayıran özel yönleriyle tanımaya, anlamaya çalışmak ve bir bütün içerisinde görerek ayırıştırmadan kabul etmek. Alexander, Selim'le birlikte Türkleri ve Türkiye'yi tanımış fakat bu, zorunluluktan değil, önyargılardan uzak yaklaşımının sonucu olarak gelişmiştir.

Rosenheim istasyonunda Alexander misafir işçi trenine biner. İşçiler, bir süre dikkatle onu süzer ve oturması için yer gösterirler. Hatta olmayan Almancalarıyla konuşmaya çalışırlar. Alexander, onların ne dediğini anlamasa da bir iki gönül okşayıcı söz söylemek ister ancak ne diyeceğini bilemez. Onlarla konuşmak, çocuklarla konuşmak gibidir ve Alexander, çocuklarla konuşurken her zaman zorlanır. Türklerin şaşırıcı biçimde birbirlerine benzediklerini düşünür. Bu, “ötekinin” tanınmamasından kaynaklanan bir bakıştır. Bir süre sonra farklılıkları ayırmsamaya başlar; ikisinin bıyıksız olduğu bunun bir örneğidir fakat yine de “işçi tipleri” olduğunu düşünür. Birbirleri ile nasıl konuştuklarına dikkat kesilir ve belki de birbirlerine masal anlattıklarını düşünür, çünkü Doğulular böyledir. Bunun da, bilinerek söylenen bir yargı olmadığı açıktır.

* Diş konusu, Türk edebiyatında ve sinemasında da konu edilen klasikleşmiş bir temadır. Bunun en bilinen örneklerinden biri Yılmaz Güney'in 1971 yılında Bekir Yıldız'ın “Üç Yoldaş” adlı öyküsünden esinlenerek yaptığı “Baba” adlı filmde görülür. Cemal, dişlerinin eksik olması nedeniyle işçi olarak kabul edilmez (bkz. Baba, 1971).

Hedef ülke yolundaki misafir işçiler yemek yiyecektir. Yemeklerin içine domuz eti konulmaması ve bunun anonsla duyurulması, göçmen gruba yönelik olumlu bir tavidir. Bununla birlikte, “lastik gibi bir ekmek”, “kahverengimsi, gene lastik gibi bir peynir”in verilmesi, bu olumlu tavrın derecesini de göstermektedir (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 57).

Alman kadınlarının Türk erkeklere olan ilgisi de çeşitli eserlerde işlenen konulardan biridir. Onları güçlü ve otantik buluyor olmaları, genellikle bunun sebepleri olarak gösterilir. Türklere ilgi duyan ve dünyaya esmer bir erkek çocuğu getirme hayali kuran Mesut ve Selim’le birlikte olan ve hatta Selim’den Dirk adında bir çocuk doğurarak bu hayalini gerçekleştiren Dörte, bunun bir örneğidir. Bununla birlikte, Türk erkeklerinin de “sarışın” ve “rahat” tavırları olan bu Alman kadınlarına olan ilgisini görmezden gelmemek gerekmektedir.

Selim’in Almanya’daki ilk kız arkadaşı Birgit’in ailesi, Birgit’in onunla görüşmesini istememektedir. Bu nedenle ayrılırlar. Hiç tanımadıkları bir kültüre mensup olan Selim’e karşı bu tavır, o dönemler için normaldir. Birinci kuşak misafir işçiler, Almanlar için topluma dâhil olması gereken bir grup olmamıştır. Bu nedenle çoğunlukla görmezden gelinmiş ve bir yabancı olarak dahi görülmemişlerdir. Bu durumun kısmen aşılması, sonraki kuşaklarla gerçekleşmiştir.

Vampir İsmet hastalanır ve hastaneye kaldırılır. Kendilerine “amca” ve “büyükbaba” demek durumunda kaldığı birçok yaşlı erkekle aynı odayı paylaşır. Bu insanların arasında sadece bir tanesi “doğulu” biriyle aynı odada kalmaktan rahatsız olur. Öteki insanların hepsi, İsmet’ten yana olmuştur. Diğer adam, yabancılar için başka bir oda önermiştir, buna karşın eski bir sendikacı, Naziler için ayrı bir oda talep etmiştir. Buradaki yaşlı adamın yabancıya yönelik bu olumsuz tavrı, diğerleri tarafından ırkçılık olarak görülmüş ve yabancıyı dışlamak yerine, yabancı düşmanlığı yapan adamı dışlamışlardır. Bu, aslında ötekileştirmeye karşı hâkim toplumun uygulayabileceği yerinde bir davranıştır. Böylelikle, yabancı kendini savunmak zorunda kalmayacak ve önyargıları aşmak için çaba göstermesi gerekmeyecektir. Yerlilerin genel davranışı, içlerinde bulunan farklı düşüncede olan diğerlerini de, etkileme gücüne sahiptir.

Selim, balıkçı gemisinde iken, dil yetersizliğinden dolayı oradakilerin ona davranışı serttir. En son Klaus'un ona sert çıkması üzerine kendini tutamaya güreşçi Selim, saldırıya geçer. Eckart gelene kadar kimse onu tutamaz. Böylelikle, dört kişiye galip gelen Selim'in anlattıkları ilgiyle dinlenmeye başlar. Kendisi Almanca bilmediği için de Sabahattin, çeviri görevini üstlenir. "Öteki"nde eksiklik olarak görülen dil yetersizliği, onun karşı çıkışı ile bambaşka bir noktaya evrilmiştir. Benzer bir yaklaşım, Selim'in Stuttgart yakınlarında bulunan Korb'ta çalışırken de başına gelir. "Kendisi pek öyle akıllı olmayan kimse dil bilmeyeni hep cahil yerine koyar" (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 202-203). İşte bu nedenle Almanlar, Selim'in en basit işi bile yapamayacağını sanmışlardır. Bu tutum, Mevlut'un Almancayı akıcı bir şekilde konuşan Almanları gördüğünde, bunu "Allah'ın bir hikmeti" saymasıyla benzerdir.

Selim ve İbrahim, güreş sayesinde edindikleri sosyal çevrede sosyal kimlik kazanmışlardır. Almanlar ve Türkler birlikte vakit geçirmektedirler. Selim, "Ah; bu akşam ne kadar iyiyim," adlı basit bir Alman şarkısını öğrenir. Ancak Almanlar, Türkçe şarkılarda melodi bulamadıkları için onlarla birlikte söylemeye yanaşmazlar. Almanlar, Türkleri "az çok barbar" saymakta fakat "buna bir itirazları olmadığını" özellikle belirtmektedirler. İçlerinde sadece bir Türk düşmanı vardır ve o da yabancılar arasında olmaktan duyduğu rahatsızlığı suratını asıp oturarak gösterir. Bunun yanı sıra, "Sizin orada da artık otomobil var mı?" sorusu sık sık sorulur ve Selim, Türkiye'de sadece develer olduğunu söyler (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 201-202). Onların, bunun şaka olduğunu anlayacakları şüpheli olduğu için, durumu izah etmek zorunlu hâle gelir.

Aschaffenburg'te bir gemide iş bulan Selim, yemek pişirirken Hermann: "Kahrolası sarımsak! Haa, Mustafa gene yemek pişiriyor!" (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 219) diyerek onunla uğraşır. Burada Almanlar için Fransız sarımsağının mis gibi, Türk sarımsağının ise leş gibi koktuğunun belirtilmesi, Avrupa içinden ve Avrupa dışından olanlara yönelik tavırlardaki ayrıştırmayı göstermektedir. Aynı ulusa mensup olmayan herkes yabancıdır ancak bazıları daha yabancıdır. Türklere karşı geliştirdiği düşmanca tavrının dışında Hermann'ın bir zavallı olduğunu keşfeden Selim, onun kendisini ötekileştirme ve dışlama çabasının asıl sebebinin kendi dışlanmışlığından kaynaklandığını da fark edecektir ve bu birçokları için böyledir; Hermann diye seslendiği bu adamın adı Roland'dır; kaptan her söze "Hör mal" (dinle, bak) diye

başladığı için, Selim bunu yanlış anlamış ve Roland'ı Hermann olarak adlandırmıştır. Roland da ondan bunun intikamını, onu Mustafa olarak adlandırarak almıştır. Buna karşın kaptan, Selim'i oldukça sevmiş ve sahiplenmiştir. Selim gemiden ayrılmak istediğinde vedalaşmak kaptana zor gelir. Selim yanında Türk birine ihtiyaç duyuyorsa, onun için bir Türk'ü işe almayı dahi teklif eder fakat Selim de kaptana yakınlık duymasına rağmen gitmeye kararlıdır.

Alexander, Berlin'de Mesut'la karşılaşır ve Mesut'un aksansız, muhteşem Almancasıyla ona sorduğu soru karşısında, Alexander onun soylu ve zengin biri olduğu kanısına varır. İçinden ona övgülerini dizerken, aslında onun yoksul bir aileden gelen bir misafir işçiden başka bir şey olmadığını aklına bile getiremez. Almanlar, karşısındakinin kullandığı dile göre insanları yargılamaya devam etmektedir. Bu, aslında Almanlara özgü bir tutum değildir ancak dilin yabancıya bakışta gücünü göstermek için iyi bir örnektir.

Berlin'e giden Alexander'ın, buradaki Alman azınlıklar dikkatini çeker. Uzun saçlı "serseriler" in dışlanmak için başka bir ulustan olmasına gerek yoktur. Bu, aslında toplumların kendi içlerinde de homojen olmadığını ve göçmenlerin dışlanmasının ne kadar yersiz olduğunu da göstermektedir. Yine de modern devlet anlayışına göre ulusal anlamda homojenlik fikri, politik sınırlarla ilişkilidir. Bu durum ise Doğu ve Batı Almanyalıların politik sınırlar nedeniyle birbirlerini dışlamalarını ancak sınırlar aşıldıktan sonra başka bir öteki yaratmaya çalıştıklarını göz önünde bulundurmaları gerekli kılar.

Geneviève'in pasaportunun çalınmış olması ve aslında kendisinin düzenli göçmen statüsünde bulunması, Almanya tarafından dikkate alınmamıştır. Selim'le olduğu bir gün, Japonların Geneviève'e bakmasından rahatsızlık duyan Selim, onlarla kavgaya tutuşur. Polis gelir ve Geneviève pasaportu olmadığı için önce soruşturma için tutuklanır, sonra sınır dışı edilir. Geneviève'in geri göçü, pasaportunun başka bir macera peşinde olan Gisela'da olması nedeniyle gerçekleşir.

Mesut, Alexander'a romanında kendinden bahsedip bahsetmediğini sorar. Artık bir uyuşturucu kaçakçısı olan Mesut, bu durumun açığa çıkmasından rahatsızdır. Kendisinin, Türkler açısından olumsuz bir stereotip olabileceği kaygısı duymaktadır.

Ancak Alexander: “Çok şükür ki senden farklı elli milyon Türk var (...) Ve bunu da biliyorlar” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 351), diye karşılık vererek göçmenlerin uyuşturucu kaçakçısı veya “işe yaramaz” oldukları inancını taşıyan insanlara bir eleştiri yönelterek, böyle örneklerin olabileceğini ancak herkesin bu şekilde damgalanmasının yanlış olduğunu ifade etmektedir.

Selim, oturma izninin günü dolduğu ve bunu uzatması için, yasal bir işyerinde çalıştığını belgelemesi gerektiği için, bir iş bulur. Alexander, bu süreyi uzatmak için Selim’e yardımcı olur ve onunla birlikte yabancılar polisine gider. Selim için oradaki memurla uzun uzun konuşur ve sonuç olarak bu işi başarır. Burada hem Almanların birbirine, hem Alexander’ın Selim’e, hem de Selim’in önem vermediği dış görünüşüyle memurun karşısına çıkışı ile Almanya’ya yaklaşımı bir arada görülmektedir. Sonuç olarak bir Türk ve bir Alman iki arkadaş, bu başarıyı birlikte kutlar.

1979 yılının İlkbahar’ında yabancı düşmanlığının gazetelerde sık sık yer alması üzerine Alexander, “nefret”/”düşmanlık” kavramını birkaç dersinin konusu yapmaya karar verir. Nefret kavramının gerçeği yansıtması konusunda şüpheleri olan Alexander, konuşurken iki durumun ortaya çıktığını dile getirir:

“İnsan yenilginin tehdidi altında olduğunu hissediyorsa, ansızın öfkeleniyordu (zaferden emin olma duygusu ile öfke pek ender bir arada görülüyorlardı); ya da altta kalmışlığın, yenilmişliğin öfkesi eklenmediği sürece, nesnel önyargısız olduğu görülen bir sempati eksikliği, bir kayıtsızlık. Konuşmacıların çoğu dikkatliyidiler ve antipati gösterme ya da kayıtsız kalma suçlamasına hedef olmak istemiyorlardı. “Türlere karşı değilim...” Şimdi bu sözlerin dürüstçe şöyle sürdürülmesi gerekirdi: “Ancak yürekten kayıtsızım onlara karşı; bize kazandırdıklarından daha çok paraya mal oldukları için, artık evlerine dönmeleri gerekir.” Bu tavır nesnellikten uzak olduğu için yanlıştı, insanlık bakımından da üzücü, ama “nefret” miydi? (...) Azınlıklar üzerine konuşmanın dört biçimini birbirinden ayırt etti: “Nefret/düşmanlık-tiradı” (ender); (yabancılarla) “uğraşmama önerisi” (yaygın-genelde sinsice duygu ve düşüncelerle karışmış olarak); nesnel, önyargısız konuşma (ender) ve “anlatımcı katılım” (hemen hemen hiç bilinmiyor); öğrencileri, son iki olasılığı tanımlamalıydılar, ayrıca ilk ikisini önyargısız öğrenmeliydiler” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 429-430).

Alexander'ın burada kategorize ettiği konuşma biçimleri, hâkim toplumun göçmen grubun uyumu konusunda gösterdiği davranış biçimlerinin farklı bir ifadesidir. Misafir işçilerin görmezden gelindiği ve yabancı olarak bile değerlendirilmediği durumlar, ilk zamanlar ve birinci kuşak için geçerlidir. Alexander, en yaygın rastlanan tavrın da bu olduğunu söylemektedir. Yabancı düşmanlığını pratik olarak uygulayan kesim yaygın değildir. Bununla birlikte, önyargılardan uzak, nesnel yaklaşım veya birlikte yaşayarak öteki hakkında bilgi edinmenin oranı da oldukça düşüktür.

1981 yılında bir köprüye spreyle “Türkler dışarı!” yazıldığından bahseden Alexander, bu köprünün “Selim’in köprüsü” olduğunu belirtir. Zamanında Türklerin inşa ettiği köprü, şimdi onlara başkalarının ağzıyla gitmelerini söylemektedir. İhtiyaç duyulan işgücü açığı kapatıldığında, işçiler birer nesneymişçesine kaldırılıp bir köşeye atılmak istenmektedir.

1981, Alman tarihinde yabancılara yönelik tutum açısından önemli bir tarihtir. 17 Haziran 1981’de Heidelberg Manifestosu’nun yayımlanmasıyla Alman toplumu “aşırı yabancılaşmaya” karşı uyarılmaya (!) çalışılmıştır. Bu da toplumda yabancı düşmanlığının açık veya örtülü şekilde artışına neden olmuştur. Bunun bir örneği, Alexander’ın uçakta karşılaştığı, tıp doktoru olduğunu öğrendiği eski arkadaşı Robitsch’in “aşırı yabancılaşmaya” karşı çıkan konuşmalar yapmasında görülebilir. Türkleri istememek, onların en doğal hakkıdır (!) Diğer taraftan Alexander gibi olanlar da vardır. Bu da, yabancıya karşı tutumu gösteren önemli bir karşı temsildir. Bununla birlikte Alexander, içinde bulunduğu bunalım nedeniyle her şeyden uzaklaşma ihtiyacı hisseder ve bu süreçte “Türlere sinir olduğunu” ayırmsar. Konuşurken bedenlerini, ellerini fazla kullanmaları, art arda sigara içmeleri, konuşurken önlerindeki kâğıtlara çizdikleri resimlerin karmaşası ve iş konusundaki tahminlerinin tutarlılığını düşünür.

Selim, iş için Alexander’dan borç para ister; “hayır” cevabını almak ise ona yetmez. Bir süre sonra, Alexander’ın Selim’e olan hayranlığı yeniden açığa çıkar. Her şeyden önce Selim’i anlatması, Türk Selim’i anlatması, onun için Türkiye’ye gitmesi ve neredeyse hayatını onun hikâyesine adanması önemlidir. Bu nedenle, Alexander için Türklere karşı olumsuz düşünceler içerdiği durumlar geçicidir. Bu durum, o ve onun gibilerin göçmenlere karşı duruşunu değil, hayata karşı duruşunu gösterir. Ayrıca bu tutum sadece kendinden değil, karşıdakinin tavrından da kaynaklanmaktadır.

Yabancı düşmanlığının ayyuka çıktığı dönemlerde, Selim'in lokantasına daha fazla Alman gelmeye başlar ve yabancılardan nefret etmediklerini göstermek için onunla konuşurlar. Selim, bu durumu komik bulmakta; onlara bunun iyi bir şey olduğunu söylemektedir. İletişim kurmak ve yabancıları kabul etmek amacıyla yapılan konuşmalar, içerik olarak önemlidir. Bu konuşmaları Selim'in komik bulmasına ve bu insanların Selim tarafından onaylanmaya ihtiyaç duyduğuna bakılırsa, bunun: "Merhaba, ben yabancı düşmanı değilim. Bakın, sizinle konuşuyorum," gibi bir durumun örneği olma ihtimali vardır. Yine de, insanların yabancı karşısında korktuğu dikkate alınır, hâkim toplumun bu çabası olumlu görülmelidir.

Anna'nın kurtarılması sırasında birinin öldürülmesi üzerine hapse atılan ve sınır dışı edilen Selim'e karşı adalet konusu tartışmalıdır. Bunun yanı sıra, Zeki'nin kızı Ayşe'nin intiharı üzerine harekete geçen ve onun sesini, en azından, romanında duyurmaya çalışan Alexander'ın tavrı, oldukça insancıldır.

Selim'in tutuklanması ve Ayşe'nin ölümü oldukça önemli ayrıntılardır. Ayşe, sesini duyurmak, "görülme" istemektedir. Ancak ölümünden sonra her ideolojik bakış bir başkasını suçlamış ve kimse suçu üzerine almak istememiştir. Yok sayılan, varlıkları karşısında kayıtsızlık duyulan Türkler, hakları konusunda bilgileri olmayan Türkler, okulda, işyerinde yaşamın her alanında "görünmez" olan Türkler, Ayşe'nin ölümüyle görünür hâle gelmemiştir. Bu görünürlüğün gerçekleşmesi, çok daha uzun zaman almıştır.

Daha önce misafir işçilerle birlikte çalışan Herbert'ı bulan Alexander, Selim'in oğlu Dirk'le birlikte onun yanına gider. Herbert, şimdi bir ırkçı olmuştur. Türk dostları olduğunu, en iyi dostlarının Türkler olduğunu saklamayan Herbert sözlerini: "Ama sadece geldikleri yerde kalmaları koşuluyla. Onlara saygılıyım ama ben ırkçıyım. Radikal! Bizim ülkemiz bize ait olmalı; kendi ülkelerinde canlarının istediklerini yapsınlar!" (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 521) şeklinde devam ettirir. Onunla aynı dili konuşmadığının farkında olan Alexander, dostluğun bu şekilde yürümeyeceğini söylese de, etkili olamayacağını bilmektedir. Almanya'nın yaşadığı ekonomik krizin yabancılara karşı tavrı olumsuz etkilediği bilinmektedir ancak medya ve siyasi temsilcilerin bu tavrı körüklediği de açıktır. Herbert'ın bu şekilde düşünmesi, bu yönlendirmelerden etkilenen diğer birçok kişiyi örneklemektedir.

Almanya'nın misafir işçilere “beden” gözüyle bakması ve onların da orayı “ekmek kapısı” olarak görmesi ve bu sürecin uzun sürmeyeceğinin düşünülmesi, birçok zorluğu beraberinde getirmiştir. Tanımadığı bu insanlardan korkan hâkim toplumun korkusu, kimi zaman öfke kimi zaman yok sayma olarak açığa çıkmıştır ancak en büyük hatalardan biri, her konunun genellenerek, olumsuzluğun karşılıklı olarak artırılmasıdır.

4.2.7.4. Sosyo-kültürel Farklılıklar ve Bu Farklılıkların Algılanışı

Almanya ve Türkiye arasındaki farklılıklar, sosyal ve kültürel yaşama da yansımıştır. Bunlar karşısında gösterilen tavırların da kişilere ve zamana göre değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Misafir işçiler, Hamburg'dan Kiel'e aktarma yapacaktır. Burada, daha önce hayatları boyunca görmedikleri yürüyen merdiven karşısında, kültürel bir şok yaşar ve hepsi düşe kalka trene varırlar. Birinci nesil misafir işçiler için, sosyal yaşama uyum konusunda sorun teşkil eden bu gibi örnekler, misafir işçi edebiyatında da sık sık karşılaşılan temalardandır. Yürüyen merdivenden ilk önce Selim geçmek ister ancak hemen düşer. Bu durum, diğerlerinin de cesaretini kırar fakat Eddy arkalarından ittirerek ve küfürler ederek hepsini aktarmaya ulaştırır. Oldukça zorlanarak trene yetişen misafir işçiler, Almanya ile somut olarak karşılaştıklarında kafalarındaki dünya yok olur ve her yanlarını kaygı sarar. Mevlut, çok kalmayacağını düşünerek avunur.

İşçilerin sabah erken saatte işyerinde hazır olması gerekmektedir. Türkiye'de zaman kavramı, ertelenebilir bir özelliğe sahipken, Almanya'da bu mümkün değildir. Sabah kartlarını okutmak için acele etmek zorundadırlar, aksi takdirde bu, doğrudan ücretlerine yansımaktadır. Bu durum karşısında zorlanan misafir işçilerin, buna alışmaktan başka çareleri yoktur.

Dörte ve kocası Cafe “Windsbraut”ta oturmaktadır. Türkler de onların birkaç masa ötesindedir. Mesut ve kadın bir süre bakışırlar. Pist üzerinde birkaç çift dans etmektedir. Bu sırada fırıncı bir anda Türklerin başlarına dikiliverir. Mesut, bir hır çıkacağını düşünürken, adam: “Karımla dans etmek ister miydiniz? (...) Benimle istemiyor, size sormalıyım” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 120), der. Bu, özellikle o zamanlar Türkiye'de yaşanması imkânsız bir sahnedir. Almanya'daki kadınların özgür

oluşu ve istediklerini yapabilmeleri, misafir işçiler için çok sıra dışı bir durum olsa da, bu özgürlük onların da istedikleri gibi hareket etmesi anlamına gelmiştir.

Sadece Türkler, Almanların yaşamı karşısında şaşkınlık yaşamaz; Almanların da bu hiç bilmedikleri kültür karşısında yaşadıkları ilginç durumlar söz konusudur. Bir Alman arkadaşı, Vampir İsmet'e neden bu kadar çok çalıştığını sorar. Dişlerini yaptırmanın yüksek bir fiyat tutmayacağını söyler. O da, kendisine bir kadın satın almak istediğini söyler. Bu durum karşısında heyecanlanan Alman: “Desene, çok güzel bir şey olmalı?” der. İsmet, onun bu heyecanı karşısında dalga geçmeye devam ederek: “Evet, öyle. Bizde bu iş kiloyla olur. Tombulları pahalıdır,” diye cevap verir. Başka biri bunun bir şaka olduğunu söylese de Alman, İsmet'e inanmaktadır. Aslında başlık parası, önceki zamanlarda Türklerde görülen yaygın geleneklerden biridir. Eserin yazıldığı dönemde de, özellikle doğu bölgelerinde başlık parasının devam ettiği bilinmektedir. Nadolny'nin bu konu hakkında bilgisinin olmadığı düşünülebilir. Yine de burada, bu ögenin şaka olarak kullanılması ve Alman'ın buna inanması, Almanların bilmedikleri bir kültürün temsilcileri tarafından, kendi dillerinde söylenecek her şeye inanmaya hazır olduklarını göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'de kadınların erkeklerin yanlarında yürümediklerini ve bunun iyi bir şey olmadığını söyleyen Alman'a Selim, kaldırımların “eşekler” için yapıldığını söyler. Bunun da Alman'ı tatmin ettiği anlaşılmaktadır.

Almanların dakikliği, disiplinli ve çalışkan olmaları, Almanlar açısından işlerin her zaman kuralına uygun yürüdüğü anlamına gelmemektedir. Genel bir algı olarak kuralcılık, kimi zaman kural tanımazlığa dönüşebilmektedir. Bunun bir örneği, balıkçılık yapmaya karar veren Mesut ve Selim'e alınan denizci cüzdanlarında görülür. Mesut ve Selim'e yardım eden Udo, araya birilerini sokarak denizcilik deneyimi olmayan bu insanlara kolaylık sağlamıştır fakat bu, hiç de Alman disiplinine uygun bir davranış değildir.

Selim, Korb'ta güreşlere katılırken Rosmarie isimli bir kız onu izlemeye gelir ve bir süre sonra sevgili olurlar. Kızın Eugen adında, onunla evlenmek isteyen uzatmalı bir erkek arkadaşı daha vardır. Eugen, Selim'i öğrenir ancak buna tepki göstermek yerine Rosmarie'yi yeniden kazanmaya çalışır. Selim'in de ondan haberi vardır. Kız, ikisiyle de ilişkisini sürdürmeye devam eder. Selim ve Eugen bir akşam karşılaşır ve Eugen Selim'in de Rosmarie ile evlenmek istediğini düşünür ancak Selim'in öyle bir niyeti

yoktur. Buna rağmen, sonraki haftalarda ikisi de ilişkilerini olduğu şekliyle sürdürmeye devam ederler. Bu durumun Türk kültürüne aykırı olduğu açıktır. Alman kültürü için de uygun olmadığı komşuların tavırlarından anlaşılır fakat her iki tarafta da kültüre uygun davranışlar sergilemeyen insanlar bulunmaktadır.

Türk erkeklerinin “sarışın” kadınlara olan ilgisi, Alman erkekleri için de “kahverengi gözlü ve siyah saçlı” kadınlara yöneliktir. Bir yerde az olan neyse, o ilgi çekmektedir. Alexander, bir erkeğin kadını; Selim ise bir kadının erkeği mutlu etmesi gerektiğine inanır. Bu, iki farklı toplum düşüncesinin temsilidir.

Misafir işçi Zeki'nin kızı Ayşe, 1967'de Almanya'ya göç eden ikinci nesil bir Türk göçmenidir. Almanya'da yaşadıkları, onun kültür çatışması yaşamasına sebep olmuş ve ikilikler arasında kalan Ayşe, sonunda sesini duyurabilmek için bir kanalda canlı yayın yapılması için plan yapmış ve planı istediği şekilde işlememiş ve Ayşe ölmüştür.

Almanların kimileri yardımsever, kimileri duyarsızdır. Ayşe onların hayvanları seviyor oluşlarından hoşlanır. Çoğu şişmandır ve Almanlar hayatlarından pek memnun değildir. Az gülerler. Kiel'de bir okula giden Ayşe, on yaşında sınıfın en iyilerinden olmuştur. Ailesini trafik kazasında kaybeden Ayşe, daha önce Mersin'de olduğu gibi yine öfkeli. Bu kez, öfkelerini Almanca olarak dışa vurur. Türkiye ile Almanya arasında düşüncelere dalan Ayşe, Almanların insanların sadece hata yapıp yapmadığını kolladıklarını ve eğer hata yapıldıysa, bunu bir an önce cezalandırmanın peşinde olduklarını gözlemler. Almanlar, kötü olmaktan ziyade çaresizdirler. “Uzun süre ilişki kurmamış oldukları bir kimseye yanaşamamaktadırlar” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 455). Almanlar, hediye verme konusunda da becerikli değildir.

Okul çağında çocukların yaşadıkları sorunlar, iki toplum arasındaki farklılıkların çocuklar üzerindeki etkilerini göstermektedir. Tesettürlü kız çocukları okulda başörtüsünü çıkarır ancak babasını üzmemek için evin eşliğinde tekrar takarlar. Kendileri kötü Türkçe, babaları kötü Almanca konuşur. Sosyal yaşamda kendilerini başka ülkenin vatandaşı olarak gösterenler de yok değildir.

Türkler, konuşurken göz ve bedensel temastan kaçınmazlar; Almanlarsa yakınında duranla dahi, telefonla konuşmak ister gibidir. Süreç içerisinde Almanya'da yaşamaya alışan misafir işçiler, geri döndüklerinde de tarihsel kopuş yaşadıkları ülkelerinde artık

Türk sayılmayacaklarını düşündükleri için gitmekten korkar. Almanya’da işletme sahibi olan Türkler, yanlarında çoğunlukla sadece kendi akrabalarını çalıştırmaktadırlar.

Almanya’da yaşanan bürokratik sorunlara karşı oldukça deneyimsiz olan Türkler, yazılı olana alışmak zorundadırlar. Ayşe bu konuda onlara yardımcı olur. Belge varsa, sorun yoktur. Bir programda “aşırı yabancılaşma”, “ikinci kuşak” ve “bütünleşme” konularında konuşulacaktır. Ayşe bu programa katılır ancak onun duyurmak istediği her şey kesilerek yayından çıkarılır. Ayşe, ikinci neslin sesi olarak yerli ve yabancı arasında bir köprü kurmak üzere çok çabalar fakat bu, onun istediği şekilde gerçekleşmez. Defterinde şöyle yazmaktadır:

“İNSANLARIN ELİNDEN TEMEL HAKLARIN ALINDIĞI BİR ÜLKEDEN GELİYORUM. TEMEL HAKLARDAN İNSANLARIN DIŞLANDIĞI BİR ÜLKEDE YAŞIYORUM” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 482).*

Alexander, Selim’le tartıştıktan sonra ona ulaşmaya çalışmıştır ancak başarılı olamamıştır. Bu nedenle tekrar Türkiye’ye gitmeye ve Selim’i bularak romanını bitirmeye karar verir. Her ne kadar sonuç istediği gibi olmayacaksa da, Türkiye’de bir Alman olarak hedef ülke hakkında gözlemleri, kültürlerarası bir köprü kurmak adına oldukça önemlidir. Alexander Türkiye’ye Selim’i bulmak için gitmiştir. Bu nedenle kendisini bir göçmen olarak adlandırmak doğru olmayacaktır. Türklerin yabancı olarak görüldüğü Almanya’nın bir yurttaşı olarak, onları köken ülkelerinde tanımak; bir “yabancı” olarak köken ülkeyi gözlemlemek ve satır aralarında bunun gerekliliğini dile getirmek oldukça önemli bir tavidir.

Uçak İstanbul’a indiğinde, Türklerin sevinçlerini dışa vurumu Alexander’ın tamamen uyanmasına vesile olur.

“Sevinçten uçuyorlardı. Türkiye’ye geri dönmek onlar için en büyük mutluluk ve rahatlamaydı. İçleri içlerine sığmayarak öyle pek de memleket havası vermeyen havalimanı binasına bakıyorlardı. Türkler, ülkelerine tapıyorlardı, bu kesindi” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 529).

* Eserde büyük harfle verilmiştir.

Türklerin ülkelerine duyduğu sevgi ve gurbetteyken yaşadıkları vatan özlemi, bilinen gerçeklerdendir. Artık trenlerle yapılan yolculuklar yoktur ancak ülkeye dönüş sevinci aynıdır.

Alexander, bir misafir işçi olarak ihtiyaç duyulan biri olmamasına rağmen, havaalanından çıkar çıkmaz bir taksicinin ona İngilizce hitap ederek eşyalarını taşıması, onun: “Türkler ülkeye yeni gelenleri temkinli dozlarla buraya alıştırmayı hiç düşünmüyorlardı,” (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 529) şeklinde düşünmesini sağlamıştır. Misafirperverlik, Türklerin en bilinen özelliklerindedir. Bununla birlikte, tarihsel bağlamın gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Taksicinin pazarlık yapmayan bu müşteri karşısında keyfine diyecek yoktur. Türkiye’de yabancıya karşı yaklaşım her ne kadar onu değiştirmemeye veya hoşgörüyü dayansa da, taksicinin Alexander’ı dolaştırması, tanımadığı Selim’i tanıyor yaparak ondan oldukça yüklü bir miktar para almış olması da, Türkler tarafından uygulanan ve yaygın olarak karşılaşılan utançlardan biridir.

Alexander, Selim’in ülkesine gelmekten mutludur. Ayrıca, çocukluğunun geçtiği ve vatani olarak benimsediği Degerndorf’taki ev olmasa, burada yaşayabileceğini dahi düşünerek, burada kendini evinde hissettiğinin sinyalini verir. Sonradan kalış süresi uzadıkça bu düşünceden vazgeçecektir. Şimdiye kadar hiçbir ülkeye böylesine hayranlık duymamıştır, çevre ve insanlar onu oldukça etkilemiştir. Sadece ona yardım edebilmek amacıyla insanların onunla uzun süre vakit geçirmesi, Almanya’da yaşayacağı bir durum değildir.

Türkler, Almanların aksine tehlikelere açık yaşamayı sevmektedirler. Bu durum, disiplinli Almanlar için anlaşılması oldukça güç, kültürel bir farktır. Adana’ya varan Alexander, burada turistik bir gezi yaptıktan sonra bir mahalleye girer. Burası, ona göre gerçek bir Doğu mahallesidir. Kimse, ona gözlerini dikerek bakmaz ya da bakışlarını kasten ondan ayırmaz. Alexander bunu, saygı ve mütevazılığın doğru karışımı olarak yorumlar.

Başlardaki olumlu izlenimi zaman geçtikçe olumsuzla dönüşen Alexander, karşı kültüre kör gözlerle bakmamak gerektiğini imlemektedir. Her kültür özeldir ancak her kültürde olumlu ve olumsuz tutum ve davranışlar bulunmaktadır. Türk erkeklerinin gururunu ele

alır ve bu erkeklerin kendilerini sorgulamak yerine, karşıdakinin davranışını eleştirdiklerini dile getirir. Onlara sunulan Batı'ya özgü yaşam tarzı gerçeği yansıtmadığı için buradaki insanlar, Batı'ya olumsuz gözle bakmaktadırlar. Bununla birlikte, İstanbul'da yaşayan entelektüellerin (!) Anadolu insanını hor gören tavrı, Alexander'ı oldukça şaşırtır. Bu insanlar, Fanon'un "siyah derili beyaz maske takmış adamıdır." Batı taklidi ve ilerleme inancıyla kendi kültür ve geleneğini reddeden insanlar, bir Alman'dan daha öfkeli, daha dışlayıcı davranmaktadırlar.

Uzun düşünme ve deneyimlerin ardından Türklerin başka türlü yaşadığına karar veren Alexander, insanların onlardan bir şeyler öğrenebileceğini dile getirir. Türkler "yaşamın duyarlı, güçsüz yanlarıyla ve tehlikeleriyle başka türlü" uğraşmaktadırlar (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 578). Bu ülkeyi gözlemleyebilmek için "tutku"ya ihtiyaç vardır. Alexander, artık kültürler arasındaki farkı anlamış ve görünen o ki insanların da bu farkı anlayabilmesini ümit ettiği için romanını bitirmiştir.

İki ülke arasındaki kültürel farklılıklar ve insanların yaşadıkları çatışmalar bu kadarla sınırlı değildir. Ancak yine de birinci kuşak ve günümüzün dördüncü kuşağı arasında bu bağlamda oldukça önemli dönüşümler olduğu görülmektedir. Misafir işçilerden, diasporik kimliklere ve/ya kültürlerarasılığa ulaşan bir nokta dikkatleri çekmektedir.

4.2.7.5. Kültürleşme Sürecinde Göçmenlerin Tutum ve Davranışları

Göçmenlerin hâkim topluma uyumunun daha önce de belirtildiği gibi, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik ana boyutları ve sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, sosyo-psikolojik ara boyutları bulunmaktadır. Bununla birlikte göçmenler, kendileri ve hâkim toplum arasında her zaman entegrasyon bağlamında bir davranış biçimi geliştirmezler. Bu davranışlar göçmenler tarafından sergilendiğinde ortaya çıkan sonuçlar, kültürleşme stratejilerinden marjinalleşme, ayrılma, asimilasyon ve entegrasyon olabilmektedir.

Entegrasyon bağlamında dil bilmenin önemi açıktır. Kiel'e varan misafir işçiler, kendileri için önemli olan kelimeleri hemen öğrenirler: VİLKOMEN (Willkommen), GASTARBAYTER (Gastarbeiter), VONHAYIM (Wohnheim) (Selim ya da Konuşma Yeteneği, 64). Bu üç kelime, aslında gerçekten de ilk kuşağın genel durumunu özetlemektedir: "Hoş geldiniz, misafir işçi olduğunuzun farkında olarak yaşayın: çalışın

ve dinlenin.” Bu kelimeler, misafir işçilerin kendileri açılardan, ilk uyum çabaları olarak değerlendirilebilir.

Misafir işçiler, yeni kelimeler öğrenmeye çalışmakta ve alışveriş yaparken sadece dillerini değil, doğal olarak, bedenlerini de işin içine katmakta, taleplerini yüksek sesle dile getirdiklerinde daha anlaşılır olacaklarını düşünmektedirler. Önce fırına giden ve kasketinin olmadığından henüz yeni bir misafir işçi olduğu anlaşılan Türk’ün (Selim) “her iki eliyle beyaz ekmekleri” göstererek “Burot” (Brot) deyişi ve bunun dışında Dörte’nin sorduğu her şeye sadece başını aşağı yukarı sallayışı ve sonrasında kasaba giderek yol boyunca unutmamak için defalarca tekrarladığı “*Fleisch*” (et) sözcüğünü yüksek sesle söyleyişi ve herkesin ona gülmesi bunun örnekleridir. Bir düzine kadının ona gülmesini gurur kırıcı bulan Selim, bir süre et almamaya karar verir.

Mesut, dil öğrenmenin gerekliliğini iyice benimsemiş ve günde on beş yeni kelime öğrenmeye başlamıştır. Bu durumun farkında olan diğer misafir işçiler de, en azından ihtiyaçlarını giderebilecek ölçüde Almanca öğrenmeye çalışırlar. Selim ise, önceleri belirli kelimeler dışında “içinden gelmediği için” dil öğrenme çabası içine girmez. Birinci kuşak misafir işçilerin çoğunun Almanca bilmedikleri bilinmektedir. Bu durum, onların kısa süre sonra uzaklaşacaklarını düşündükleri bu ülkenin, toplumsal yaşamına katılmalarını engellemiş ve bu süre uzadıkça, sosyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel vb. uyum konusunda dışlanmalarına ve onların da kendilerini bu toplumdan izole etmelerine neden olmuştur.

Bir süre sonra Almanca öğrenmeye karar veren Selim, bunu Mesut gibi kocaman bir ders kitabından değil bir Mickey-Maus kitabından yararlanarak yapacaktır. Böylelikle dili daha kısa sürede öğreneceğini düşünmektedir. Ayrıca, yürüyen merdivende çalışma yaparak bu konuyu da çözmeye çalışır ve garı bulma amacıyla bir aileye “Hapbanof”u (Hauptbahnhof) sorar ancak doğru telaffuz etmediği için cevap alamaz. Bir Türk’ün yardımıyla okları takip eden Selim, kısa yoldan gara ulaşamaz fakat bu sürede çevreyi gözlemlene imkânına sahip olur. Duyduğu kimi sözcükler, kulağına Türkçe gibi gelir. Sonuç olarak yürüyen merdiven sorununu büyük ölçüde çözer.

Kendini yalnız hisseden ve Türkiye’ye dönme planları yapan Mesut, bir süre sonra “solcuların” yanında yer alır ve “devrim”i savunur. Bu tavır, kendi toplumundan

ayrılarak hâkim toplumdaki kabul görmek için yapılan bir davranış gibi görünmekle birlikte, Mesut'un sadece herhangi bir şekilde onaylanma ihtiyacı duyduğu da açıktır.

Selim, ekonomik anlamda uyumdan ziyade zengin olma peşinde olduğu için çeşitli işlerin yanı sıra açtığı meyhane ve lokantayla girişimci ruhunu tatmin etmeye çalışır. İlk işi tutmaz, ikincisini ise cinayetten arandığı için kapatmak zorunda kalır. Bu nedenle, ekonomik uyum sağladığı düşünülemez ancak aidiyet konusunda oldukça önemli ilerleme kaydetmiştir. Mesut ise, illegal yollardan ekonomik anlamda başarıya ulaşmasına karşın kimlik, aidiyet ve kabul görme anlamında hep mutsuz olmuştur.

1982 Ocak ayıdır. Emniyet Müdürlüğü'nden çıkan Alexander, bir Türk'ün, aracını şubenin görevli arabalarından birinin park yerine çektiğini görür. Bunun ardından olanları şu şekilde aktarır:

“Türk hemen ardından binadan çıkarken, söz konusu park yerinin kendisine ait olduğu apaçık belli olan, şubenin görevli arabalarından biri çıkageliyor. Sürücünün yanında oturan memur camı indirip uyarıcı bir hareket yapıyor ve: “Lütfen devam edin!” diyor. Zayıf, şık giyinmiş, bıyıklı ve gözleri ışıltılı parlayan Türk, hemen büyük bir hiddetle onlardan yana bakıyor; hareketleri yavaşlıyor ve tehditkârlaşıyor, kollarını açıp sesleniyor: “Ne istemek siz, ben var anlamamak!” Yukarıda, İkamet Şube Müdürlüğü'nün bekleme odasında, Almanya'da doğup büyümüş birinden bekleneceği gibi su gibi Almanca konuşuyordu. Dilbilgisi birden uçup gitmiş miydi? Durakalıyorum ve hayretle bakıyorum. Memurlar araçlarının hoparlöründen, “Devam edin” diyorlar sonunda. Türk, direksiyonun başına geçiyor ama hareket etmiyor. Memurlar iniyorlar, irikıyım, iyi niyetliye benzeyen ve kızmadıkları kesinlikle besbelli iki adam. Benim Türk yeniden arabadan iniyor, abartılmış çabuklukta hareketlerle kimlik, ehliyet, çalışma izni ve benzer ne varsa ceplerinden boşaltıp öfkeyle uzatıyor, işte gene sırf Türk olduğu için devletin şiddetine hedef olmuş bir Türk, demeye getiren bir gösteriye benziyor bu. İçinde fokur fokur kaynayan bir şeyler var ve hırsla sesleniyor: “Evet, tabii Alman polisi!”

“Devam etmeniz gerekir, devam ediniz. Burada duramazsınız!” Adam tek kelime anlamasa bile polis el kol hareketleri hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar net ve anlaşılır türdendi. Adam Türkçe sövüp durdu,

arabaya bindi ve tam gaz hareket etti. Tekerlekler kuru asfaltın üzerinde patinaj yaptılar, öylesine savaşıır gibi, öylesine öfkeliydi genç adam. Niçin? Neye öfkeliydi? Bu direnme gerçekten kimeydi? Her şeye her zaman eyvallah diyen Anadolu'daki babasına karşı mı mücadele ediyordu? Ayak uydurup hiçbir zaman karşı çıkmayan babasına? Bulduğum biricik açıklama bu ve bana yetmiyor.

Memurlar kendilerine ayrılmış yere arabalarını koyup binaya giriyorlar”
(Selim ya da Konuşma Yeteneği, 423-424).

Almanya'da Türklere yönelik yabancı düşmanlığı bir efsane değildir. Ancak Türklerin burada anlatıldığı şekliyle ortada hiçbir şey yokken, kendilerini ispat etmeye ve çatışmaya açık oldukları da, yaşanan gerçeklerdendir. Alıntılanan kısımdaki Türk'ün Almanca biliyor olmasına ve kurallara aykırı davrandığını biliyor olmasına karşın, gösterdiği davranış şekli sorunludur. Kendisine sorulmadığı hâlde, belki de köken ülkesinde kâğıdın böyle bir gücü olmamasından dolayı, tüm belgelerini gösteriyor oluşu, istenmediklerini düşündüğü bu ülkede kabul görmüş oluşunu haykırması olarak yorumlanabilir. Alexander'ın bahsettiği şekilde, bu durumu sadece kişisel sorunlarının dışı vurumu olarak okumak “yetmeyecektir”, çünkü yabancılara yönelik şiddet eylemleri onların bireysel kimliklerinden ziyade sosyal kimliklerine indirilmeye çalışılan bir darbe olarak algılanmış ve bu da, her ne kadar kusurlu olsa da, fırsatını bulduğu her an hâkim topluma karşı öfke olarak açığa çıkmıştır. Bu durum, uyum bağlamında “ayrılma”ya yakın bir tutumdur.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna göç eden insanların, bu hiç bilmedikleri memlekette zorluklar yaşaması normaldir. Onlar için gerekli eğitim sağlanmadığı için, oldukça zor koşullarda çalışmış ve bedenlerini bu yolda feda etmişlerdir. Ruhsal olarak da huzurlu olmadıkları açıktır. Kendi kendilerine dil öğrenmeye çalışan, yaşamın bir ucundan tutup günlerini geçiren bu insanlar, oldukça kusurlu bir göç süreci geçirmişlerdir.

Her iki ülkenin de anlaşmayı sadece iş olarak değerlendirmemeleri ve insani ihtiyaçların karşılanabileceği ortamı da sağlamaları gerekirdi. Fakat anlaşma, işle sınırlı olunca, önceleri görmezden gelinen misafir işçiler, bir süre sonra istenmeyen yabancıya

dönüşmüş ancak çok uzun yıllar sonra birlikte yaşamak, kısmen, öğrenilmiştir. Misafir işçi göçü, ülkeler bağlamında başarısız bir göç deneyimidir.

4.3. Peter Schneider'in "Eduards Heimkehr" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi

4.3.1. Peter Schneider'in Yaşamı ve Edebi Yönü

Bir orkestra şefi ve besteci Horst Schneider ve eşi Anneliese Schneider'in dört çocuğunun üçüncüsü olarak 21 Nisan 1940'ta Lübeck'te dünyaya gelen Peter Schneider'in erken çocukluk dönemi Königsberg'te geçmiştir. Anne Schneider, 1945'te Kızıl Ordu'dan kaçarak dört çocuğuyla birlikte Saksonya üzerinden babasının yazlık evinin bulunduğu Grainau'ya sığınmıştır. Büyük bir bunalıma giren anne, oğlu Peter sekiz yaşında iken vefat etmiştir. Babasının tekrar evlenmesiyle iki üvey kardeşi daha olan Schneider, 1950 itibarıyla Freiburg'a yerleşmiş, 1959 yılında Freiburg ve Münih'te, Germanistik, Tarih ve Felsefe öğrenimine başlamış, 1962 yılında Berlin *Die Freie Universität*'e geçmiş, 1972'de eğitimini tamamlamıştır (Schneider, 2013: 209; Schneider, 2015; <https://www.literaturport.de/Peter.Schneider/>, 2019).

Schneider'in öğrenim sürecinde Almanya'da ve dünyada yaşanan değişimler, onun edebi ve siyasi duruşu üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. 1965'teki seçim kampanyasında SPD politikacıları için konuşmalar hazırlamıştır. Berlinli Germanistik öğrencisi Schneider ("1968'de Demokrat değildim"), Rudi Dutschke ile birlikte 1967/68'de öğrenci hareketinin sözcülerinden biri olmuştur. 1967'de Springer Tribunal'in hazırlığına katılmış ve 1970'li yılların başına kadar İtalyan öğrenci hareketinde de organizatör ve siyasal içerikli el ilanlarının yazarı olarak aktif rol oynamıştır. Öğrenci Hareketi'nde edindiği tecrübeleri *Ansprachen. Reden, Notizen, Gedichte* (1970) adı altında yayımlamıştır. Bu ilk yazılarda, anti-otoriter bilincin sübjektif radikalizmi -Batı Almanya'nın tavrının ciddi bir şekilde reddi- açıkça ifade edilir. Geç kapitalist toplumdaki, sosyalist bir topluma doğru radikal bir değişim, alternatif bir yaşam biçimi olarak sunulur. 1973'te okulda görev yapmak üzere başvurmuş ancak görüşleri ve eylemleri nedeniyle başvurusu reddedilmiştir. Berlin İdare Mahkemesi iki yıl sonra bu kararı bozmuştur. Bu olayı 1975'te kaleme aldığı "...schon bist du ein Verfassungsfeind. Das unerwartete Anschwellen der Personalakte des Lehrers Kleff" adlı öyküsünde kurgusallaştırmıştır. Kısa öyküler, romanlar,

senaryolar, raporlar, zamanının politik ve ideolojik sorularına dikkat çeken yazılar ve konuşmalar yazmıştır. 1985 yılı itibarıyla Amerikan üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak ders vermeye başlamıştır. Schneider, günümüzde Berlin’de yaşamına devam etmektedir (Kopitzki, 2010: 694-695; Schneider, 2013: 209).

Schneider’in sola olan inancı, onun edebi dünyasını da şekillendirmiş ve eserlerinde toplumsal gerçeklikleri bu ideoloji bağlamında ele almıştır. Kendi kuşağının kaderi, duvar öncesi ve duvar sonrasının Berlin’i, onun özellikle üzerinde durduğu ve kurgusal dünyasını yansıttığı başat temalar olmuştur. 1968 Öğrenci Hareketi’nden beri Almanya’nın entelektüel simalarından biri olan Schneider’in eserlerine yönelik tepkiler, doğal olarak, çeşitlilik içermektedir. Örneğin Armin Ayren, Schneider’in eserlerindeki karakterlerin kâğıtta kaldığını söylerken, Thomas Steinfeld onu “hissin kronikçisi” olarak tanımlamıştır. Schneider, deneme ve oyun yazarı, romancı kimlikleri ile edebiyat dünyasında çok yönlülüğü ile yer edinen isimlerden biri olarak, yurtdışında da rağbet görmüştür (Kopitzki, 2010: 694).

Schneider 1973 yılında kaleme aldığı, Georg Büchner’in aynı isimli eserine öykünen *Lenz*’de kendi kuşağının öğrenci hareketinden sonraki duygularını aktarmıştır. Bugüne kadar birçok baskıya ulaşan ve eleştiri dünyasında oldukça önemli bir yer tutan *Lenz*, genç bir entelektüelin gelişimini ve yaşadığı belirsizliği ön plana çıkarır. Bu gelişimin arka planındaki deneyim, proleter sınıftan bir kızla yaşadığı aşkın sona ermesidir. *Lenz* bu ilişki ile “sınıflara özgü algı ve yaşam biçimleri arasındaki çelişkiyi” aşma imkânını keşfeder. Hikâyeye bu başarısız aşk ilişkisi değil, bu ilişkinin toplumsallığı ivme kazandırır. *Lenz*’in asıl başarısı, toplumsal dogmalar karşısında kendisinden şüphe etmenin ve belirsizliğin Schneider’in neslinde karşılık bulmasında yatmaktadır (Beutin ve diğerleri, 1994: 588).

1960’lı yılların sonunda politik aktivist ve çeşitli sol grupların üyesi ve bu tartışmaların içinde olan genç yazar *Lenz*’in yaşadığı zorlukların anlatıldığı eserde *Lenz*, kendini işçi sınıfına yakın hissetmek için bir işletmede işçi olarak dahi çalışır. Buna rağmen *Lenz*, kendisini hiçbir yere ait hissetmez ve kız arkadaşından ayrılmış olmasının da etkisiyle şehirde kaybolmuş hisseder. Konuşma ve davranışlardaki dogmalar ve bu duygusal belirsizlik onun daha çok kendi içine dönmesine neden olur. Sonunda, teori ve pratik; kamusal alan ve halk arasında daha iyi bir ilişki kurduğu İtalya’ya gider. Siyasi bir

eylemiden sonra tutuklanarak Almanya'ya gönderilir. Berlin'e gider ve oranın kendisi için doğru yer olduğuna karar verir; Lenz orada kalmalıdır (Karl, 2019).

Schneider'in *Lenz* adlı eseri, özellikle sol açısından önemli bir eser sayılmasıyla birlikte, 1970'lerde daha fazla temsilci bulan bireyselliği ve içe dönüşü önceleyen Yeni Bireycilik veya *Neue Innerlichkeit* akımının öncü belgesi olarak kabul edilmektedir (Kopitzki, 2010: 695).

Schneider'in çeşitli öykü, deneme ve senaryolarının yanı sıra, çeşitli dillere çevrilerek ona uluslararası ün kazandıran ve Reinhard Hauff tarafından filme uyarlanan eseri *Der Mauerspringer* (1982), onun edebi hayatı açısından oldukça önemlidir. Kafalardaki duvarların aşılmasının, maddi duvarların aşılmasından daha uzun sürdüğünün imlendiği eser, ikiye bölünmüş Almanya'da Doğu-Batı arasında gidip gelenlerin hikâyeleri üzerine şekillenmiştir. 1980'lerin ilk yıllarında bölünmüş şehir Berlin'de geçen anlatıda bir yazar, bölünmüş Almanya hakkındaki hikâyeleri toplamaktadır. Söz konusu edilen bireysel kahramanların Doğu ve Batı arasındaki politik sistem ve yaşam biçimlerinin farklılığına rağmen ortak bir özelliği vardır: Kendilerini duvarın varlığıyla bağdaştıramayan Berlinliler, onu görmezden gelirler; sınırları kabul etmeyerek duvarı aşarlar. Schneider, eserdeki kişilerin sınırları geçme sebeplerinin Batı'daki politik özgürlük veya Doğu'daki iş imkânı değil, bir film izlemek gibi olabildiğince sıradan nedenlere dayandığını göstermektedir. Eser, bugün üzerinden çok zaman geçmiş gibi görünen ancak çok da uzak olmayan bir tarihte, Doğu ve Batı'daki Almanlar hakkında çok şey anlatmaktadır. Schneider'in eserinin yayımlanmasından birkaç yıl sonra duvarın yıkılması, onun ne kadar öngörü sahibi olduğunu göstermiştir. Yine onun düşündüğü gibi, zihinlerdeki duvarların yıkılması içinse, daha fazla zamana ihtiyaç duyulmuştur (Kürten, 2018; Kopitzki, 2010: 695; Encyclopedia: Schneider. P., 2019).

Almanya'nın birleşmesi konusuna özellikle denemelerinde eğilen Schneider, "*Deutsche Ängste*" (1988) adlı antolojisinde, röportaj ve denemelerinden oluşan "*Extreme Mittellage*" (1990) ve "*Vom Ende Gewissheit*" (1994) eserlerinde, duvarın yıkılmasının politik ve toplumsal sonuçları ele almıştır (Kopitzki, 2010: 696).

Schneider 1987'de yayımlanan eseri "*Vati*"de, Nazi bir baba ve Nazi sonrası kuşaktan olan oğlun hikâyesini, suç ve ceza bağlamlarında şiddetli tartışmalara neden olacak

şekilde ele almıştır. Bunun bir sebebi Schneider'in 1985 yazında yayımlanan dergi *Bunte*'de, ünlü Nazi doktoru Josef Mengele'nin oğlunun Auschwitz suçlusu babayı Arjantin'de ziyareti hakkında çıkan yazıdan intihal yaptığı düşüncesidir. Schneider, "*Vati*"nin kurgusallığı ile gerçek bir hikâyenin oldukça farklı olduğunu göstererek bu suçlamayı aşmıştır. Nazi neslinin sonraki kuşağında aşıldığı yaygın bir şekilde iddia edilen suçluluk duygusu, "*Vati*"de babasını hukuka teslim etmemesiyle oğulda da sürmektedir. Oğul, onu adalete teslim etmek veya kendi eliyle cezalandırmak konusunda kendisini yetersiz hissetmekte ve psikolojik bir ikilem yaşamaktadır. Bir taraftan babasının korkunç bir suçlu olduğunu bilmektedir ancak diğer taraftan suçlu olan kendi babasıdır. Sessizlik, bu sonraki kuşağın suçu olarak aktarılmıştır. Birgit A. Jensen'in da dediği gibi: "Böylece suçluluk –en azından psikolojik olarak- gelecek neslin omuzlarına kaymıştır." Suç ve ceza arasındaki eşitliğin, okuyucunun beklediği şekilde sağlanmadığı söylenebilir (Galle, 2018; Kopitzki, 2010: 696; Encyclopedia: Schneider. P., 2019).

Schneider'in edebi ve politik açıdan dikkat çeken bir diğer eseri "*Paarungen*" (1992), duvarın sadece fiziksel bir yapı olmadığını gösteren eserlerinden biridir. 1980'in ortalarında geçen eserde, düşük sperm sayısı nedeniyle ego problemleri yaşayan moleküler biyolog Eduard Hoffman ve onun iki Yahudi arkadaşı; anarşist bir şair Theo ve müzik bestecisi André öne çıkmaktadır. Eduard, Almanya'da romantik ilişkilerin "ayrılık virüsü" olarak adlandırdığı sebepten ötürü, dört yıldan fazla süremeyeceğine dair ilginç bir gözlem yapar. Bu gözlem üzerine, -"yaptığı ilk kaba hesaplama göre bir çift ilişkisinin ömrü ortalama üç yıl, yüz altmış yedi gün ve iki saattir (Schneider, 1997: 12)"- üç arkadaş, bundan sonraki bir yıl içinde şu andaki romantik ilişkilerini sürdüreceklerine dair bir iddiaya girerler. Hepsi bahsi kazanmak için farklı bir yaklaşım izler. Eduard, üç yıldan uzun süredir sevgilisi olan "Klara ile altı çocuk yapma niyetini", "André, Esther'le düğününü karşılıklı bir sadakatsizlik anlaşması yaparak kurtarma" planını ve Theo, "Pauline ile aşklarını yeniden çiçeklendirmek için aralarındaki evlilik benzeri her tür ilişkiyi bir yıl boyunca dondurmak" amacıyla olduğunu açıklar (Schneider, 1997: 48). Eduard dışında kimse dediğini yapamaz ancak Eduard da Klara'yı değil, iki başka kadını –Laura ve Jenny'yi- hamile bırakmıştır. Almanya'nın birleşmesinin sorunlarının metaforu olarak kullanılan modern tek eşliliğin uygulanamazlığının yanı sıra, Nazi Almanya'sından kalan suçluluğu da konu alan

eserde Eduard, büyükbabasının Adolf Eichmann'la işbirliği yapıp yapmadığını merak eder. Eşikten geçmekten korkan bir köpek ve Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika'dan akrabaların geldiği bir Yahudi düğününe de yer verilen eser, bir ulusun vicdanını yakalamak için mizahı, ironiyi ve hüznü bir arada sunmaktadır (Encyclopedia: Schneider. P., 2019). Eski Batı Berlinli ve "klasik bir aşk suçlusu" Eduard, "özgür aşk" ütopyasına veda ederek ABD'ye göç eder ve bu çalışmanın da örneklerinden biri olan "*Eduards Heimkehr*" (1999) ile geri döner (Kopitzki, 2010: 696).

Yabancı düşmanlığına ve çifte standarda tepkisini açıkça gösteren Schneider, "*Und wenn wir nur eine Stunde gewinnen*" (2001) adlı eserinde Nazi Almanya'sında hayatta kalan Yahudi müzisyen Konrad Latte'nin hayatını anlatmaktadır. 2005 yılında kaleme aldığı "*Skylla*" ile olumsuz eleştiriler almıştır. 2008 yılında otobiyografik anlatısı "*Rebellion und Wahn*" yayımlanmış, bundan beş yıl sonra Schneider, annesinin dolapta duran mektuplarını bularak ortaya bir anlatı çıkarmış ve bunu "*Die Lieben meiner Mutter*" adıyla yayımlamıştır (Kopitzki, 2010: 697; Schneider, 2013). 2017 yılında kadın ve erkek davranışlarındaki farklılığın bir aşk hikâyesi ile anlatıldığı "*Club der Unentwegten*" yayımlanmış ve 7 Kasım 2019'da "*Vivaldi und seine Töchter*" adlı eseri Kiepenheuer&Witsch yayınevinden çıkmıştır.

PEN Almanya üyelerinden biri olan Schneider, 1979'da Villa-Massimo Bursu'nu almış, 1983'te *Bundesverband der Deutschen Industrie* edebiyat teşvik ödülüne ve 2009'da Schubart Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür.

Görüldüğü gibi Schneider'in hayatında, siyaset ve sanat iç içe olmuştur. Nazi Almanya'sını, 68 kuşağını, Berlin Duvarı'nı ve sonrasını anlatırken politik tutumlara karşı tepkisini, edebi dünyasında açıkça göstermiştir. Bu bağlamda Schneider, bir edebiyatçı olmasının yanı sıra, toplumsal değişimlere kafa yormuş, bu değişimlere kendi yorumunu katmış ve çeşitli görüşler açısından tartışmalara sebep olan düşüncelerini açıkça dile getirmekten kaçınmamış bir entelektüel olarak kabul görmüştür. Bu nedenle eserlerinde ele aldığı konuların toplumsal, politik ve tarihsel bağlamlardan bağımsız anlaşılması mümkün olmayacaktır.

4.3.2. “Eduards Heimkehr” Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti

Türkçeye “Eduard’ın Eve Dönüşü”^{*} şeklinde çevrilebilecek olan eser, üç ana bölüm ve otuz iki alt bölümden oluşmaktadır. Eser, temel olarak Peter Schneider’in 1992’de yayımlanan romanı “*Paarungen*”de moleküler biyolog olan kahraman Eduard’ın ABD’den dönüşü üzerine yaşadıklarını anlatmaktadır. Bununla birlikte, içeriğinde savaş sonrası nesil, 1968 kuşağı, ikiye bölünmüş Almanya ve birleşmiş Almanya’ya yer veren eser, tarihsel bağlamda oldukça zengin bir içeriğe sahiptir.

Suçun genetik olarak aktarılmasının mümkün olup olmadığı ve masumiyetin nerede başladığı gibi sorularla Alman tarihine farklı bir noktadan bakılmış ve kahraman ve suçlular arasında bulunan, tarihsel süreçte bir şeyler yapmaya çalışan ancak adı duyulmayanların rolü sorgulanmıştır. Bununla birlikte, bir “öteki” yaratmanın ne kadar kolay olduğu da gösterilmiştir.

Eve dönen kahraman Eduard, uzun süre ülkesinden ayrı yaşadığı için tarihsel akıştan kopmuş ve bu nedenle bir yabancıya dönüşmüştür.^{*} Buradaki yabancılık, dışarıdan gelen birinin değil eve dönenin yabancılığıdır. Almanya’da yaşayan Almanlar için normal görünen birleşme sonrası durum, onun açısından başka anlamlara gelmektedir. Ithaka sahiline bırakılan Odysseus’un anavatanına gelmiş olmasına rağmen yaşadığı şaşkınlık ve şok, Eduard’ın Berlin’e dönüşünde de görülür. Bu, Eduard’ın eve dönüş hikâyesidir.

Eserde O-anlatıcı (*Er-Erzähler*), biyokimyacı Eduard Hoffmann’ın sekiz yıl sonra eve dönüşünü ve yaşadıklarını, Eduard’ın düşünce dünyasını dikkate alarak anlatmaktadır. Üç ana bölüm ve otuz iki alt bölümden oluşan eser, aynı zamanda bir Berlin romanıdır.

Sekiz yıldır ülkesinden uzakta Kaliforniya’da yaşayan ve Stanford Üniversitesi’nde çalışan Eduard, bir gün ölen babasının muhasebecisi Dr. Lorenzen’in mektubuyla

^{*} Eser, henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Bu nedenle esere atıfta bulunulan veya eserden doğrudan alıntı yapılan yerler araştırmacı tarafından çevrilmiştir.

^{*} Tarihsel akıştan kopuş ve yaşananlara yabancılaşma durumu “Good Bye Lenin!” (2003) adlı filmde de işlenen konulardan biridir. Christiane Kerner (Katrin Sass), Almanya’nın birleşmesi öncesi komaya girer ve o komada olduğu sırada Almanya’nın birleşmesi gerçekleşir. Doğu Almanya’ya gönülden bağlı Christiane, kendine geldiğinde olası bir şok yaşamaması için tarihsel akıştan kopmamış olan oğlu Alex (Daniel Brühl) ve yakın çevresi tarafından hayali bir dünyada yaşatılmaya çalışılır (bkz. Good Bye Lenin!, 2003). Benzer şekilde Alfred Döblin’in “Berlin Alexanderplatz” (Berlin Alexander Meydanı) adlı eserinde de, kahraman Franz Biberkopf’un belli bir süre hapis yattıktan sonra, dışarıdaki hayatta yaşadıkları tarihsel akıştan kopan kahramanın gözüyle anlatılmaktadır (bkz. Döblin, 2013).

kendisinin ve kardeşi Lothar'ın Berlin- Friedrichshain, Rigaer Sokak'ta eski Doğu Almanya sınırları içerisinde kalan, 56 daireli bir apartmanın mirasçısı olduklarını öğrenir. Aynı zamanda, Berlin'in eski Doğu Almanya sınırları bölgesinde yeni kurulmuş olan Moleküler Biyoloji Enstitüsü'nün başkanı, Eduard'ın "*insan hastalıklarının genetik haritalaması*" konusundaki çalışmalarına ilgi duymuş ve ona bir iş teklifinde bulunmuştur. Hem apartman hem enstitü, eski Doğu Berlin sınırları içerisinde. Almanya'nın birleşmesinden önceki yıllarda Batı Berlin'de yaşamış olan Eduard böylelikle, artık Doğu-Batı ayrımlarının olmadığı ve dolayısıyla tanımadığı bir şehir olan evine, Berlin'e, döner.

Dedesinden kalan bu beklenmedik miras, Eduard'ı başka sürprizlerle daha karşılayacaktır. Evi görmeye gittiğinde, silahlı iki adam ateş eder ve duvardan seken mermi Eduard'ın boynunu sıyrıp geçer. Önce polise giden Eduard, orada beklediğini bulamayınca avukat olan eski arkadaşı Jürgen Mattenklott'un –ya da kısaca Klott'un yanına gider ve evin tahliye edilmesi için ne yapılması gerektiğini öğrenmeye çalışır. Ancak evin su, elektrik, gaz, atık toplama ve hatta evin bacası olmamasına rağmen baca temizliği bedeli olarak toplam 35 bin mark ödemek zorunda olduğunu öğrenir. Belli bir süre geçtiği için, mirası kabul etmeme hakkını da kaybetmiştir. Dağıtımçılar, Eduard'ın dışında kimsenin adresini bilmediği için, tüm parayı o ödemek zorundadır. Evde hamile kadınlar ve küçük çocuklu anneler olduğu için elektrik, su gibi ihtiyaçların dağıtımı devam edecek ve Eduard bunları ödeyecektir. Hiç beklemediği bir anda mirasa konan Eduard için, hiçbir şey düşündüğü gibi olmamıştır.

Eski arkadaşı Theo'yu ziyaret eden Eduard, Klott'un aldığı kiloların aksine Theo'nun bu sürede rahatsız edici bir biçimde, gençleşmiş olduğunu düşünür. Kaliforniya'ya gittiğinde, uzun süre onunla iletişimini sürdürmeye çalışmış ancak uzakta olan uzakta kalmıştır. Theo ile eski günlerinin ardından şimdi aralarındaki ilişkide "eksik bir şeyler" vardır. Yine de bir araya gelir, dertleşirler, fikir alış verişini yaparlar. Eserin sonuna doğru Theo ölecektir.

İtalyan bir babanın ve Yahudi bir Alman annenin çocuğu olan Jenny, çocukluğunu Roma'nın yakınlarında küçük bir yerde geçirmiş, 1960'ların başında ailesiyle birlikte Kaliforniya'ya göç etmiştir. Anne tarafının büyük bir çoğunluğu Naziler tarafından sürülen veya öldürülen Jenny, eğitimi için Almanya'ya gelmiş ve Eduard'la burada

tanışmıştır. Şimdi üç çocukları vardır fakat evlilikleri sorunludur. Eduard Berlin'e döndükten bir süre sonra, Jenny de onun yanına gelir.

Jenny uyurken Eduard'a bir paket gelir. İçerisinde "domuz başı" olan paketin Rigaer Sokak'tan geldiği bellidir. Bir nefret simgesi olan "domuz başını" alan Eduard polise gider. Ancak orada polisin "domuz başı" göndermenin yasak olmadığını, "demokratik bir ülkede yaşadıkları için" herkesin istediğini gönderebileceğini söylemesiyle Eduard, ikinci kez hayal kırıklığı yaşar.

Rigaer Sokak yolunu tutan Eduard, Jenny ile birlikte bir şekilde apartmana girmeyi başarır ve Jenny, Eduard'ın dedesi Dr. Egon Hoffmann'ın burayı nasıl edindiğini, bu yıkık dökük apartmanın bir Nazi mirası olup olmadığı şüphesini dile getirir. Büyükannesini aldatan Dr. Hoffmann, eşinin onu bırakıp kardeşlerinden birinin yanına gitmesi sonrasında, büyükbabası hakkında bilinenler belirsizdir. Amerika'ya göç ettiği, bir otel varisiyle evlendiği ve mirası oyunda kaybettiği, hayatının kumarbaz ve fahişelerin yolunda son bulduğu anlatılmıştır. Savaş nesli söz konusu olduğunda bireysel hikâyeler değil, kitlesel olarak katiller ve kurbanlardan bahsedilir. Eduard, büyükbabasının mirasıyla ilgili doğruyu öğrenmek için uzun uğraşlar verecek, onun bireysel hikâyesini öğrenecektir.

Eduard, enstitüye giderek Profesör Rürup ve Dr. Santner ile tanışır. Eduard Berlin'e geldiğinden beri beklediği bir "hoş geldin" göstergesini, adı verilmeyen bir kadından almıştır.

Eduard'ın hâlihazırda iki sorunu vardır: miras ve evlilik. Mirasa kavuşması için maddi anlamda oldukça büyük bir bedel ödemesi gerekmektedir ve buna rağmen sonucun ne olacağı belli değildir. Jenny ise orgazm sorunu yaşamaktadır ve Eduard bunun nedenlerini düşünerek Jenny tarafından reddedilen çeşitli teoriler üretir. Jenny, kadınlarda orgazmın kafada başladığını söyler ve bu bir anlık süre sonunda gerçekleşen bir sonuç değildir ancak Eduard, Jenny'nin onu artık istemediğini, sevmediğini dahi aklından geçirir. Bunun çözümünü Jenny'nin mutluluğu için istemesine rağmen, erkeklik gururunun da söz konusu olduğu görülür. Jenny, yaza kadar çocukların yanında kalmak için Kaliforniya'ya geri döner. Daha sonra nerede yaşayacakları belli değildir ve bu Eduard'ı düşündürmektedir.

Eduard, Jenny'nin Kaliforniya'ya gidişinden sonra Charlottenburg'a taşınır. Theo ile görüşmeye ve şehrin "sürekli yenileşme üzere olması" ile ilgili gözlemlerine devam eder.

Miras konusu sürekli yeni sorunlarla içinden çıkılmaz bir hâl alır. Eduard, muhtemel alıcı Nießling ile Rigaer Sokak'a gider ve burada çıkan arbedede bir çocuk yaralanır, bu durum Eduard'ın vicdan azabı çekmesine neden olur. Kafkaesk unsurların dikkat çektiği bu sorun çözme süreci, Eduard'ı oldukça uğraştırır ve Eduard kendini sıkışmış hisseder. Bedeli ne olursa olsun, her şeyden vazgeçip San Francisco'ya geri dönecek duruma gelir fakat bu yasal olarak mümkün değildir. Eduard, suçluluk duygusuyla kendini kötü hissederken, Klott onu arar ve çocuğun komadan çıktığını, hayati bir tehlikesi olmadığını söyler. Bununla birlikte, kalıcı bir hasarın oluşup oluşmayacağı belli değildir.

Eduard bu arada Marina ile tanışır; Marina onun cinsellik konusunda özgüvenini yerine getirmeye yardımcı olmuştur. Ayrıca birlikte Weimar'a yaptıkları bir yolculuk Eduard'ın ülkesi ve tarihiyle uzlaşmasını sağlar. Marina ve Eduard yollarını ayırmaya karar verir.

Eduard aşk ve miras konularında bir sonuca varmak için birçok sıkıntıya maruz kalmıştır. Apartmanın Nazi mirası olduğu ve Eduard'ın evdekileri rahat bırakması gerektiği medyaya yansır. Sonunda büyükbabasıyla ilgili konuya açıklık getirir ve apartmanı, orada yaşayanlara satar.

Jenny ve çocuklar yaz başlangıcında Eduard'ın yanına gelir. Jenny'nin orgazm sorunu da çözülmüştür ancak bunun sonsuza kadar mutlu yaşayacakları bir masal olup olmadığı bilinmemektedir.

4.3.3. Peter Schneider'in "Eduards Heimkehr" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı

Peter Schneider, daha önce açıklandığı gibi, yaşamı boyunca sosyal ve siyasal olayların içerisinde olmuş eylemci bir birey olmasının yanı sıra, eserlerinde de toplumsallığa önem vermiştir. "*Eduards Heimkehr*" romanının göç ve göçmenlikle ilişkisinin özellikle eve dönen ve geri göç bağlamlarında olduğu görülür. Schneider'in Stanford Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak ders verdiği bilinmektedir. Schneider

ayrıca, Batı Berlin’de yaşamış ve Almanya’nın birleşmesine de tanık olmuştur. Dolayısıyla, eserde otobiyografik unsurların yanı sıra, toplumsal değişimler de dikkat çekmektedir.

Sekiz yıl Kaliforniya’da ikametinin ardından yabancılik hissi ile yurduna dönen Eduard, Berlin’in artık bölünmüş bir şehir olmadığına ancak bu yeni hayatın başka problemler yarattığına tanık olur (Kopitzki, 2010: 696). Eser, tarihsel gerçekliklere “geri dönen”in gözüyle bakılmasını sağlamaktadır ve bu bakış, eleştirel bir bakıştır. Bu tutum, Schneider’in, eserdeki olaylar açısından kendi tarafını belli ettiği; “eve dönen”in uyumu ve geri göçte yaşanan değişimleri aktarmada nesnel gerçekliği yakaladığı sonucunu çıkarmayı mümkün kılmaktadır.

4.3.4. “Eduards Heimkehr” Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri

“*Eduards Heimkehr*” romanı, isminden de anlaşılacağı gibi temel olarak geri göçle dikkat çekmektedir. Eduard’ın Kaliforniya’ya göçünün “şehri yarı öfkeyle terk etmesinin dışında” sebebi ile ilgili bir veri bulunmamaktadır. Ancak eşi Jenny’nin ailesinin Kaliforniya’da yaşadığı dikkate alınırsa, eşinin bu göçte etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Eduard’ın Stanford Üniversitesi’nde çalışması, oradan bir iş teklifi alma ihtimali ile değerlendirildiğinde, Eduard’ın göçünde ekonomik kazancın da etkili olduğu görülebilir. Bu göç, Almanya açısından “beyin göçü” olarak değerlendirilebilir. Eduard’ın Kaliforniya’da akademik anlamda, belli bir ilerleme gösterdiği belirtilmiştir. Geri göçünde iş teklifinin tek başına yeterli olamayacağını aktarılmasına koşut olarak, orada uyum sorunu yaşamadığını söylemek mümkündür.

Eduard’ın Kaliforniya’ya göçü, süre bakımından uzun süreli göçe girmektedir. Geri göçünün ise kesin bir dönüş olup olmadığı bilinmemektedir. Kaliforniya’da uzun süreli göçmen konumunda olan Eduard, geri göç ederek “eve dönen” veya “geri göç eden göçmen” sınıfına girmiştir. Kaliforniya’ya göç, mesafe bakımından kıtalararası göç olarak değerlendirilmelidir.

Göç ve göçmen bağlamlarında dikkat çeken diğer bir konu da Almanya’nın birleşmesidir. İkiye bölünmüş Almanya’da Doğu ve Batı arasındaki sınır, Berlin’i ikiye ayırmasına ve Doğu’dan Batı’ya veya Batı’dan Doğu’ya göç edenler kısa bir mesafe

aşmış olmalarına rağmen, bu göçü gerçekleştirenler dışgöç etmişlerdir. Alman ulusunun ikiye ayrılması, ulus-devlet sınırları açısından bir istisna oluşturmuş ve sınırların tekrar değişimi ile Almanya'nın tek ulus olarak birleşmesi, Doğu-Batı ayrımlarını kaldırarak ulusal birliği tekrar sağlamıştır.

Almanya'nın ayrılması ve dolayısıyla Almanların ikiye bölünmesi, ulus-devlet bağlamında aidiyete bir darbe indirmiştir. Aynı ulusal aidiyete sahip insanlar politik, ekonomik ve toplumsal faktörlerle ayrıştırılmış, araya inşa edilen duvar, ulusal birlik düşüncesinin parçalanmasına neden olmuştur. Doğulular ve Batılılar arasında bir ayrışma yaratılmış ve insanlar için aynı ulusa mensubiyet, bir anlam ifade edemez hâle gelmiştir. Duvarın yıkılmasıyla sınırların değişmesi, göç için bir sınırın aşılmasının insanlar tarafından değil, devletler tarafından gerçekleştirilmesi anlamına gelmiştir. Bu da, sınırların değişiminin insanlar arasında ne gibi etkilere yol açtığını göstermektedir.

4.3.5. “Eduards Heimkehr” Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış

Eduard'ın geri göçünde, miras ve iş bir aradadır. Sadece iş teklifinin, Stanford Üniversitesi'nde akademik anlamda belli bir başarı yakalamış birinin göçü için yeterli olmayacağı, eserde açıkça verilmiştir. Mirasın söz konusu olması, buna rağmen göçte Eduard'ın karar veren bir aktör olarak rol alması, göçün gönüllü olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Burada itme faktörlerinden ziyade, çekme faktörlerinin etkili olduğu görülmektedir. Eduard'ın mesleki anlamda sahip olduğu sermaye, bir yatırım olarak düşünüldüğünde, bu göçü kuramsal bağlamda “Neo-klasik Ekonominin Mikro Kuramı” ile açıklamak mümkündür. Miras nedeniyle geri göç açısından bakıldığında ise, bunu kuramsal açıdan karşılayan bir teorinin olmadığını söylemekle birlikte, geri göçün modern toplumlarda her zaman bir ideal olarak var olduğuna dikkat etmek gerekmektedir. Eserde, geri göçte yeniden uyum (re-entegrasyon), “eve dönen”in köken ülkeye bakışı, aidiyet bağlamında bellek ve köken ülkenin eve döneni karşılama biçimleri vb. önemli temalar olarak dikkat çekmektedir.

4.3.6. “Eduards Heimkehr” Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: “Eve Dönen”

Göçün insanların hayatında oluşturduğu çeşitli değişimlerin bir örneğini Eduard'ın eve dönüşünde görmek mümkündür. Eduard, genel olarak geri göç eden insanların yaşadığı

süreçleri yaşamış ve köken ülkeye dönüşü ile kendi ülkesine bir ‘yabancı’ gözüyle bakmaya başlamıştır. Göç sürecinin insanlar üzerinde oluşturduğu etkiler eserde, geri dönenin köken ülkeye bakışıyla öne çıkmaktadır.

4.3.6.1. “Eve Dönen”in Gözüyle Köken Ülkeye Bakış

Eve dönüşün ilk şaşkınlığını üzerinden atan Eduard, çevresel değişikliklere, eski Berlin ve yeni Berlin arasındaki farklara odaklanmaktadır. Yeni şehir haritasında sokakların Doğu ve Batı diye belirtilmemiş olması aklını karıştırır. Eski Doğu Almanya şehir planlarında, duvarın Batı tarafında hiçbir yerin boş arazi olarak gösterilmemesine şaşıracağı gibi, şimdi de Almanya’nın hiç bölünmemiş gibi gösterilmesine şaşırır. Bu, orada yaşayanların artık alıştığı bir şeydir.

Şehrin bir grafiti sergisine dönüştüğünü gören ve buradaki sırrın yazılanların “hiçbir anlama sahip olmaması” olduğunu düşünen Eduard’ın, trendeki insanların birbirine yaklaşımını E. Goffman’ın “uygar kayıtsızlığı” ile ilişkilendirdiğini söylemek mümkündür. Trende çevreyi izleyen Eduard, her tarafta devam eden bir inşaat hâlini görür. “Şehrin yarısı paketlenmiş ve gönderilmeyi bekliyor gibidir” (Schneider, 1999: 26).

Her taraf plastiklerle kaplanmış, aktarma yapacağı istasyondaki cam ve demir kirişlerin de plastik kaplı olduğunu gören Eduard, yapaylığın ve bitmemişliğin şehrine ayak basmıştır. Burada yıllar boyu, sınır görevi üstlenen duvar ise, iz bırakmadan ortadan kaybolmuştur. Spreebogen yakınında bir arazide, heykel gibi konulan garip beton şekillerin duvarın kalıntıları olduğunu ise, dönüş yolunda fark eder. İki ayrı politik, sosyal ve ekonomik yapıya sahip halk, artık birleşmiştir ancak zihinlerdeki duvarlar henüz aşılmamıştır.

Eski Doğu Almanya’daki evlerin durumuna bakan Eduard, aslında Kaliforniya’ya göç etmeden önce de aynı imgelerin var olduğunu, bu resimlerin algısında bir değişiklik yaratmadığını fark eder. Bir “eve dönen”in gözüyle, tarafsız bir biçimde baktığında o zamana kadar bunu nasıl gözden kaçırmış olabileceğine şaşırır: Başka bir gösterge olmasaydı da, sadece evlerin durumuna tarafsız bir gözle bakmak, mevcut Sosyalizmin çöküşünü tahmin etmek için yeterli olacaktı.

Kendisine miras kalan evde vurulduktan sonra polis merkezine giden Eduard, oradakilerin kiracılar değil Batı'dan gelen işgalciler olduğunu söyler. Duvardaki yazılar ve ayakkabılar bunu göstermektedir. Memurlardan genç olanı buna şaşırarak ayakkabıların hangi marka olduklarını sorar. Eduard: "Nike, Adidas..." diye cevap verir ve yaşlı olan memur: "Siz hangi yüzyılda yaşıyorsunuz?" diye sorar (Eduards Heimkehr, 37). Artık Doğu ve Batı ayrımı yoktur. Ayakkabıdan veya polisin üniformasından, Doğulu-Batılı çıkarımları yapmak mümkün değildir. Ayakkabıların veya kıyafetlerin belirleyici olma özelliği ortadan kalkmıştır. Eduard, bunu ancak şimdi fark etmiştir.

Jenny, Berlin'e gelir ve San Francisco'da adını duyduğu, son zamanlarda Berlin yaşamının orada aktığı Prenzlauer Berg'te bulunan restoranlardan birine gitmek ister. Eduard, ilk olarak yaklaşık on yıl önce gittiği Käthe-Kollwitz-Platz'ı şimdi tanıyamamıştır. Bölge, daha önce orada hiç rastlanmayan "aylak" ve "avarelerin" buluşma noktasına dönmüştür. Doğu ve Batı arasında yabancılik ortadan kalkmış gibidir. Birçok restoranın arasında, Batı Berlin'in on yıl önceki örneğine göre tasarlanmış bir restoranda, açık pencere önünde bir yer bulurlar. Menüdeki yemek isimleri Eduard'ı şaşırtır. Burası, Amerika'nın kendini net bir şekilde gösterdiği bir yere dönüşmüştür. İnsanların buradaki yaşama alışmış görünmeleri ise, ayrıca dikkat çekicidir.

Berlin'in doğu kesimindeki evlerin yeni biçimi, Eduard'a Amerika'nın yoksul şehirlerini anımsatır. Bu yanlış kopyalama ile buranın, bir "mini ABD"ye dönüştüğünü düşünür. Eduard'ın köken ülkesi, ona hedef ülkeyi hatırlatmıştır.

Jenny'yi yolcu ettikten sonra Savignplatz'da inerek bir kafeye giden Eduard, oranın yabancı olduğu belli olan insanlar görür. Bu insanlar Münih ya da Frankfurt'ta görülebilen ancak Berlin'de rastlanması mümkün olmayan kişilerdir. Koyu renk giyinmiş, maden suyu içen ve düşük kalorili yiyecekler yiyen bu insanlar, yerlilere yabancı oldukları sigarasız ve alkolsüz çalışma ve sağlığa dayalı bir hayatı duyurmaya çalışmaktadırlar. Berlinlilerin, Eduard'ın daha önce burada görmediği insanlara alışması gerekmektedir.

Yeni şehir düzeni, Eduard'ın yön algısının karışmasına neden olmuştur. Bu nedenle bir yere gideceği zaman yolu şaşırması veya kaybolması normal görünmektedir. Sokakları, evleri ve çevreyi gözlemlemeyi bırakmayan Eduard, eski Doğu Berlin'de gördüğü arabalar karşısında, yerli arabalara ne olduğunu merak eder. Amerikanlaşmanın etkisi tüketim mallarında oldukça belirgindir ve anlaşılan kimse, bu konuda Kapitalizmden şikâyetçi değildir.

Eduard, gözlemlerine devam ederek Rosa-Luxemburg Sokak'taki halk tiyatrosuna gider. Sokak, yolun sadece tiyatroya gittiği izlenimini vermektedir. Eduard, böyle bir şehir görünümü ile Berlin'den ziyade Paris ya da Roma'da karşılaşabileceğini düşünmüştür. Theo'nun oyunu sergilenecektir, Almanya'nın birleşmesi, insanlar arasındaki nefret, katil ve kurban vb. konuların işlendiği eser, tarihsel olarak algılanmaktadır. Theo ve Eduard oyundan çıkarak bir şeyler içmeye giderler ve birbirlerinden ayrılma vakti geldiğinde Theo Eduard'ın, Eduard da Theo'nun eski istikametine yönelir.

Eduard, şehirde şiddet eylemlerinin arttığını, insanların sürekli öfkeli olduğunu gözlemlemektedir. Herkes, bir diğerine yaptığı herhangi bir hata nedeniyle öfkesini kismaya hazırdır. Trafikte bir bisikletlinin ona öfkelenmesi, insanların arabaların park konusu nedeniyle tartışmaları, “şehrin açıkça delirdiğini göstermektedir.” Trafik ve kentleşme, insanları çileden çıkarmıştır. Doğu-Batı arasında hareket eden insanlar, artık sadece yayalar değil, trafiğe dâhil olanlardır. Bu da daha fazla kalabalık ve daha fazla stres demektir.

Klott'un yanından çıkan Eduard, insanların hareketlerinin sanatsal bir yavaşlık yakaladığını fark eder. Ne olduğunu anlayamaz. Şehirde hız, bir anda kesilmiştir. Bu yavaşlık, şehir hayatına bir protesto değil, hava koşullarına uygun davranmak zorunda kalan insanların düşme korkusunun açığa çıkmasıdır. Yerler, ince bir buz tabakasıyla kaplanmıştır. Buz tabakasının insanları gülmeye hazır ve rahat bir hâle getirmesi, Eduard'a şehrin özlenilen zamanlarını hatırlatır. “Mr. Bean filmlerinde olduğu gibi, yetişkinler ve çocuklar; herkes, komik bir şeyin olmasını beklemişti” (Eduards Heimkehr, 211). “Yavaşlığın keşfi” insanları eski günlerdeki gibi keyifli hâle getirmiştir.

Eduard'ın Marina ile karşılaşmasının üzerinden birkaç gün geçtikten sonra, birlikte yemeğe çıkmaya karar verirler. Yeni açılmış bir İtalyan restoranına gitmeleri, kültürlerarasılık açısından önemli olmakla birlikte, Eduard'ın onu beklerken gözlem yapmaya devam etmesi, “eve dönenin gözü” ile tekrar karşılaşılması demektir. Neu-Karow'da bulunan Palmetto restoranı, kendisine uzak olmasına rağmen, Eduard buraya Marina'dan erken varmıştır. İçerde beklemek istemez. Dışarıda beklerken donmamak için, hareket etmesi gerekir. Sokağın bir ucu açık bir alana çıkmakta, diğer ucunda ise Amerikan tarzı bir çarşı bulunmaktadır. Kaldırımlar düzenlenmeye çalışılmış, ağaçlar getirilip dikilmiştir. İkinci bakışta her şeyin bir örnek olduğu görülür. Canlılık ve bireysellik izlenimi, sadece teknolojinin sunduğu imkânların bir illüzyonudur.

Berlin, değişmeye ve yenileşmeye devam etmektedir. Şehir, parçalanmış bedeniyle iyi aydınlatılmış devasa bir ameliyat masasında gibidir. Sanki her yerden akan koyu ve tuzlu sıvılar, üzerinde buz kütleleri arasında hantal inşaat araçlarının yüzdüğü göller meydana getirmektedir. Şehrin yenileşme süreci, yeni bir beden yaratmaya benzemektedir. Yeni organlar, yeni atardamarlar ve yeni tendonlara alan yaratmak için yaranın kazınarak atılması, yeni kalbin yerleştirilmesi için gizli tümörlerin görünmez cerrahlar aracılığıyla bulunarak yok edilmesi gerekmektedir.

Hitler dönemi ve Soğuk Savaş'ın izlerinin yok edilmeye çalışıldığı bu yenileşme sürecinde “hangi kalp bu göğsü kabul edecek ve bu göğsün içinde atmaya başlayacaktı, ne tarz bir yaşam onu canlandıracaktı?” (Eduards Heimkehr, 274)

Şehirdeki yapılaşma süreci, enstitüde de devam etmektedir ve Eduard, şehrin yüzyıllardır hiç bitmeyen bir yeni inşa sürecinde olduğunu düşünür. Buna rağmen Almanya'da dosyalar, her zaman aynı hâliyle muhafaza edilmiştir. Almanya'da dosyalar her zaman kurtarılmıştır, Nazi Almanya'sında ve Doğu Almanya'da yok olmadan kalan dosyalar, başka bir Alman devletinde de hayatta kalmaya devam edecektir.

Marina ile Weimar'a giden Eduard, Weimar ile Berlin arasında önemli bir farkı dile getirir: Berlin geleceğe, Weimar geçmişe doğru kaçmaktadır. Eduard'ın burada geçmişle ve tarihle yüzleşmesi, kendisine kimliği açısından bir gelişim sağlamıştır.

Jenny ve çocuklar Berlin'e gelir. Jenny de daha önce burada yaşadığı için tam anlamıyla bir eve dönen olmasa da, buradan uzak kalan biri olarak gözlemleri bulunmaktadır. Eduard, çevrede onu şaşırtan bir şey olup olmadığını merak eder. Jenny, iki katlı otobüslerin üç basamaklı sayıları gösterdiğini, hiç gidilmeyen son istasyonların bulunduğunu, Doğu Berlin'in trafik ışıklarının değiştiğini –yanıp sönen yaya göstergesinin önceden daha zayıf görüldüğünü söylemektedir- düşünmektedir.

“Tent”e gittiklerinde tanınmak ve selamlanmak Jenny'nin hoşuna gider. Uzun süre uzakta olana karşı da, onunla sanki dün görüşmüşler gibi davranmaları, Berlinlilere özgü bir alışkanlıktır. Ancak masa ve sandalyelerin akşam saat 22.00'de kaldırımlardan kaldırılması, Bonnluların Berlin'e gelişiyle değişen bir özelliktir. Ayrıca, daha önce kendi başlarına sokaklarda bekleyen “aşırı süslü kadınların” başlarında şimdi, kadınların pasaportlarını kendi ceplerinde taşıyan birileri durmaktadır. İş ticarete dönmüş ve kadınlar köleleştirilmiştir.

4.3.7. Uyum Kuramları Açısından “Eduards Heimkehr” Romanı

Göç, sadece bir yere gidip oraya yerleştikten sonra biten bir hareket değildir. Geri göç eden için de göç süreci tamamlanmış sayılmaz. Dolayısıyla, köken ülkesine karşı önceleri bir yabancı perspektifine sahip olan Eduard'ın sosyal, çevresel, psikolojik vb. açılardan yeniden uyumu (re-entegrasyonu), uyum kuramları açısından önemlidir. Eduard'ın şaşkınlıktan uyuma doğru ilerleyen süreci, entegrasyon kuramları bağlamında kopmadan entegrasyona ulaşan bir kültürleşme prosesi olarak değerlendirilebilir.

Eduard'ın, bir yabancıya dönüştüğü kendi ülkesinde önceki hatıralarına sarılması da, önemli bir temadır. Buna ek olarak, eserde uyum konusunda dikkat çeken diğer konular, hâkim toplumun “öteki”ne bakışı ve birleşmiş Almanya'da halkın birbirine karşı tutum ve davranışlarıdır. Bu davranışların kimi yerde dışlama ve ayırma kimi yerde çokkültürcü yaklaşımlara sahip olduğu görülmektedir.

Söz konusu başlıklara, detaylıca bakmak gerekir:

4.3.7.1. “Eve Dönen”in Re-entegrasyonu

Modern anlamda göç, sadece bir yere gidip yaşamın kalanını orada geçirmek anlamına gelmez. İnsanın doğduğu yere aidiyeti ve buraya dönme düşüncesi, birçok göç türünde

karşılaşılan olgulardandır. Eduard'ın, geri göç etme niyeti taşımadığı görülmele birlikte, söz konusu miras ve iş imkânı nedeniyle “evine dönüşü”, onun sosyal, çevresel, psikolojik, ekonomik vb. alanlarda yeniden uyum (re-entegrasyon) sürecini yaşamasını zorunlu hâle getirmiştir. Eserde bu sürecin, şaşkınlıktan uyuma doğru ilerlediği görülmektedir.

Eduard'ın enstitünün ona ayarladığı misafirhanede uyanması ile başlayan hikâye, eve dönenin yaşadığı şaşkınlığı ve kendinde olmama durumunu yansıtmaktadır. Uzun süre yatağa nasıl girdiğini kendisine açıklayamayan Eduard, pencerenin kapalı ancak buzdolabının kapısının açık bırakıldığını fark eder. Kapıyı açık bırakanın kendisi mi, başkası mı olduğunun dahi farkında değildir. Eserin bu anla başlaması, oldukça anlamlıdır. Her ne kadar kendisi Batı Berlin'de yaşamış ve şimdi eski Doğu Berlin sınırları içerisinde bulunması dolayısıyla bir yabancı olsa da, yeniden birleşen Almanya'da artık Doğu-Batı sınırları yoktur. Bu nedenle, Doğu da Batı da onun “evi”dir. Bununla birlikte, birleşme öncesi dönem dikkate alınarak Eduard'ın evinin Batı Berlin olduğu söylene de, Doğu Berlin'den arkadaşları olan ve hatta Theo ile bir süre yaşadıkları yerleri değiştiren Eduard'ın eserde, giriş bölümü olarak aktarılan şaşkınlığını bir yabancıya şaşkınlığı olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır.

Moleküler Biyoloji Enstitüsü'nün öğretim üyeleri için ayarladığı misafirhane, Eduard'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Öyle ki bir öğrenci yurduna gelmediğinden emin olması gerekmiştir. Eduard'ın daha iyi koşullarda konaklama beklentisi olduğu açıktır. Kabul ettiği iş teklifinin onda yarattığı ilk olumsuz etki, bu misafirhane olmuştur. Bu da, kendisini oldukça huzursuz hisseden Eduard için, ekonomik uyumun psikolojik uyumla iç içe olduğunu göstermektedir.

Eduard, rüya görüp uyanmış mıydı, yoksa rüyasında uyandığını mı görmüştü, bilemez hâldedir. İnsanlar hep bir aradadır, her pencereden ışık saçılmaktadır. Sadece Eduard'ın penceresi karanlıktır. Bu karanlık, diğerlerinin ilgisinin ona çekilmesine neden olur. Eduard, insanların başka bir şeyi kutladıklarını düşünürken, bu kalabalığın tek sebebinin “karanlıkta kalan tek kişi” olarak kendisi olduğunu fark eder. İnsanlar ona seslenmektedir: “Atlasana, neden atlamıyorsun?” diye cılız bir ses duyulur ve bu ses bir

koroya dönüşür (Eduards Heimkehr, 12; Schneider, 2017: 1/6*). Orada bulunan herkes, Eduard'ın her şeyi geride bırakarak ışığa, derine ve özgürlüğe atlamasını ister. Eduard atlamaya karar verir fakat yaklaştıkça Laura ve Jenny'ye dönüşen ve ona bakmayan bir kadın, bunu yapmasına engel olur. Sonra her şey değişir ve gördüklerinin, kaçırdığı yüzyıl festivalinin bir yeniden yapımı olduğunu fark eder. İnsanların onu kandırmaya çalıştığını; festivalle, kutlamayla göstermeye çalıştıkları şeyin sadece kinlerini örten bir maske olduğunu anlar. Eduard, eve dönen bir yabancı olarak oradakilerden biri değildir. O, duvarın yıkıldığını ve bu dünyanın kabul edilebilir bir dünya olduğunu henüz kabul edecek duruma ulaşmamıştır. Yerlilerin, geçmişini silemeyen ve geçmişle bugün arasında eleştirel bir bakış açısına sahip olan Eduard'ı, kendilerine dâhil etmeleri veya onun “düşüşünü” izlemeleri, o kadar kolay değildir.

Eduard, eski Berlin yıllarında müdavimi olduğu bar “tent”e gider. Onun yokluğunda sokaklar çok değişmiştir ve Eduard kaybolmamak için sokak levhalarına bakmak zorunda kalmıştır. İstisnasız tüm evler yeni sıvalarıyla parlamaktadır. Köşedeki gazete bayisi kapanmış ve yerine Hint aksesuarlarının satıldığı bir butik açılmıştır. Bir zamanların küçük ve mütevazı gelir getiren dükkânında şimdi bilgisayar satılmaktadır. Mümkün olan her santimetre, ticaret alanına çevrilmiştir. Bir zamanlar Batı Almanyalılar için Berlin'in anlam ifade eden her göstergesi, bambaşka bir şekle bürünmüştür. Bu yenileşme ve değişme hamlelerinin, yine de geçmişe dönük olduğu görülür. Modernleşme göstergeleri, önceki zamanların yepyeni kopyaları ile donatılmıştır. Kent, savaş öncesi biçimine dönmeye kararlı görünmektedir. 1950 ve 60'ların mimarisi yerine, klasik döneme göre donatılan şehirde eczane, sokak isimlerinden rakamlara kadar her şey yeni antik yazı biçimi ile oluşturulmuştur.

Eduard, bu yeniden yapılanmaya kendini vermiş çevrede, “tent”in yabancı bir beden gibi durduğunu söyler. Büyük cam pencereden boyanın, önceki döneme kıyasla daha sarı, moda hardal sarısına dönüştüğünü fark etse de, bunun daha önceden de böyle olmuş ve kendisinin buna dikkat etmemiş olabileceğini düşünür; hafızası resimlerden ziyade sayılar ve işaretler konusunda güvenilirdir. Barda Pinka'yı gören Eduard, bu geçmişten gelen tanışıklıktan hoşnut görünmektedir. Eski günlerdeki gibi kalabalık

* Eserin elektronik kitap olarak kullanıldığı yerlerde, sayfa numaraları bölümlere göre ve ekranda görüldüğü şekilde aktarılmıştır. Örneğin burada 1. Bölüm 6. Sayfa 1/6 şeklinde verilmiştir.

olmayan barda, eski aile havası da yoktur. Duvar dönemi ile duvar sonrası arasında oldukça önemli bir fark vardır. Eduard'ın, arkasında kendisini güvende hissettiği korumanın sıcaklığı kaybolmuş gibidir. Buradaki yeni oluşum, ona Charlottenburg'dan Prenzlauer Berg'e doğru gerçekleşen yeni bir Kavimler Göçü gibi gelmiştir. Eduard, Pinka dışında L.M. (*Long Memory*)'yi de burada görür. Her şeyden haberi olan L.M. ve Pinka ile karşılaşmak, L.M. ile sohbet etmek, her şeye rağmen Eduard'ın yeniden uyumu için anlamlıdır.

Eduard, Kaliforniya'ya göç ettiği dönem yakın arkadaşı Theo'ya ulaşmak için oldukça büyük uğraşlar vermiştir. Buna rağmen, bir süre sonra iletişimleri kopmuştur. Theo için uzakta olan unutulmaya mahkûmdur fakat bu kişi tekrar ortaya çıktığında, iletişimin devam etmesi için bir engel yoktur. Eduard, şimdi ona yaklaşık on kilometre uzaklıktadır ve son konuşmalarının üzerinden sadece birkaç saat geçmiş gibidir. Theo'yu gören Eduard, onun rahatsız edici bir biçimde gençleştiğini fark eder. Erkekler, onun zayıflığına öykünürken, kadınlar onun bir doktora gitmesi gerektiğini söylemektedir. Theo ve Eduard, uzun süre sohbet ederler. Uzun süre birbirleriyle görüşmemelerinin, aralarındaki dostluğa etkisi mutlaka olmuştur. Ancak yine de birçok yaşanmışlığın ortağı eski bir dostla görüşmek, herhangi birini görmekten çok daha fazla şey ifade etmektedir. Theo'nun çifte pasaportu nedeniyle Doğu ve Batı Almanya arasındaki geçişleri, birlikte "*tent*"te geçirilen uzun zamanlar, hatta bir süreliğine birbirlerinin hayatını ödünç almaları, kendileri için önemli anılar olmasının yanı sıra, Almanya'nın sosyal tarihi açısından da önemli örneklerdendir.

Jenny ve Eduard, Rigaer Sokak'taki miras kalan apartmana gidecektir. Eduard'ın yolda kafasının karışması, bir geriye ket vurma olayıdır. Önceden belli mesafelere gitmek için belli yollardan gitmeyi öğrenmiştir. Şimdi, şehrin hangi bölgesinin nereye çıktığı hakkında bir bilgisi yoktur. "Refleksler ve hisler, şehirler ve toplumsal sistemlerden daha yavaş değişmektedir", bu da insanın uyumunun belli bir sürede gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Enstitüye giden Eduard, buradaki ortamdan, laboratuvar ve aletlerden etkilenir. Almanya'nın, gen teknolojisinde Amerika'nın beş ya da on yıl gerisinden gitmesinin sebebinin kesinlikle ihtiyaç duyulan aletlerin eksikliği olmadığını, yeterli bilim insanının olmamasının bir sebep olabileceğini düşünür. Profesör Rürup ve Dr.

Santner’le tanışan Eduard, yemekhanede gördüğü ve kim olduğunu bilmediği bir kadından, geldiğinden beri beklediği “hoş geldin” işaretini alır.

Mesleki anlamda binanın sürekli yapım hâlinde olması ve Dr. Santner’in onun çalışmalarına karşı, belki de Eduard’ı Batı Berlinli gördüğünden kaynaklanabilecek bakış açısı, iş ortamına uyum açısından olumsuz örnekler olarak görülürken, teknolojik imkânlar ve Amerika’dan gelen bir bilim insanı olarak değer görmesi pozitif etkenler olarak açıklanabilir.

Eduard, sonbahar yapraklarının döküldüğü sokaklarda çoktan unuttuğu eski refleksini kazanmakta zorlanmaz: yerde görünen kahverengi veya sarı yaprakları ayakkabısının ucuyla kontrol etmek. Bunun sebebi etrafta çok fazla köpek olmasıdır. Aksi takdirde, yaprak olarak görüp üstüne bastığı “şey”in bambaşka bir “şey” çıkma ihtimali yüksektir.

Artan trafikle insanların daha öfkeli ve şiddete eğilimli olduklarını düşünen Eduard, trafikte kendilerini çevre dostu saydıkları için, bisiklete binenlerden özellikle korkulması gerektiğini söylerken, Charlottenburg’da birkaç hafta yaşadktan sonra enstitüye gitmek için trafikten kaçınmanın tek yolunun, iki bisiklet olduğunu anlayarak Dr. Santner’e hak verir. Eduard, çevreye uyum sağlama yolunda ilerlemektedir.

Eduard Charlottenburg’a taşındıktan sonra, bir şeylerin eksik olduğunu düşünmeye başlar. O kadar anlatmasına rağmen, enstitünün misafirhanesinde, aslında bu kadar kötü hissetmemiştir. Kendisini Doğu Berlin’in tamamen yabancı ve durmaksızın altının üstüne getirildiği ortamında “bir tür öncü” olarak görmüştür. Eski bir Batı Berlinli olarak Charlottenburg’un çevresini bilmektedir ve bu onu, rahatsız edici bir biçimde evinde hissettirmektedir. Çevrede istemeden tanıdık bir yüz aramakta, böyle birine rastladığında ise kafasını çevirmektedir. Her şey ona eskisi gibi gelmektedir, buradan uzakta kaldığı sürede hiçbir şey değişmemiş görünmektedir. Buna rağmen, o bu değişmemişliğin içinde bir yabancıdır, çünkü kendisi değişmiştir.

Enstitünün en eski binasında, küçük bir yer altı lokali keşfeden Eduard, karnı aç olmadığında da buraya gitmekten keyif alır. Bu bodrum kattaki dünyanın, kendine ait bir ritmi ve dili vardır. İnsanların birbiriyle iletişimi samimi ve rahattır. İnsanlar, şaka, özlü söz ya da istihza ile anlaşmaktadır. Burası, yukarıdaki dünyadan farklı bir

dünyadır. Karnaval havasının yaşandığı bu ortam, belli ki Eduard'a "tent" bardaki günlerini hatırlatmaktadır. Belki de bu nedenle, Eduard sadece karnını doymak için değil, ait olma hissini yaşamak için de buranın yolunu tutar.

Marina ile Weimar'a giden Eduard, burada geçmişin izlerini görür. Sürekli geleceğe doğru kaçmaya çalışan Berlin'den sonra, geçmişe doğru kaçmaya çalışan Weimar'la karşılaşmak, onda farklı duygular uyandırır. Eduard'ın tarihi ve ülkesiyle uzlaşmasının bu yolculuk ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Theo'nun ölüm haberi üzerine Florida'dan Berlin'e dönen Eduard, şehrin sürekli değişim hâlinde oluşuna alışmış gibidir. Zaman geçtikte şehrin bu yapısına alışması, onun "eve dönen" olarak yeniden uyumu yakaladığının göstergelerinden biridir.

4.3.7.2. "Eve Dönen"ın Aidiyeti Bağlamında Bellek

"Eve dönen", tarihsel akıştan koptuğu için kendi belleğinde "evi" ile ilgili var olan verileri zaman zaman hatırlamaktadır. Bu, kendisinin tekrar evinde hissetmesi için geliştirilmiş oldukça önemli bir davranış biçimidir. Eduard'ın bu hissi ilk olarak banliyö treni ile yaşadığı görülmektedir. Yolun daima macera, değişim gibi anlamlara açık olmasına rağmen, Eduard'ın kendini eviyle özdeşleştirmesinde trenin seçilmesi oldukça anlamlıdır.

İnsanların, şehrin ve sınırların değişimi, Eduard'ı oldukça şaşırtmaktadır ancak buna rağmen, bu dünyada kendine ait bir şeyler bulduğu açıktır. Bazı binaların duvarın yıkılmasından önce onarıldığını fark eden Eduard'a, mozaik taşlarla süslenmiş girişler ve açık yeşil ya da kırmızıya çalan koyu pembe boya, iç içe geçmiş dikdörtgen ve üçgenlerle süslenmiş sivri cephelerde olduğu gibi, coşku ve ferahlık işareti olarak Batı Almanya'nın 1950'li yıllarını hatırlatır.

Jenny ve Eduard, aldıkları bir davet üzerine Cumartesi günü "Avrupa'nın en büyük şantiyesinde" -Weinhaus Huth'da- düzenlenen toplantıya katılır. Jenny, insan kaynakları müdürü ile görüşmesi olduğu için buraya daha erken gider. Eduard, buraya vardığında boru yığınları, çelik vinçler, konteynerlerin vb. oluşturduğu manzara karşısında şaşırır. Şehir, yüzyılın sonunda kendi piramitlerini dikeyiyor gibidir.

Jenny, şehir planlaması konusunda deneyimli olsa da, Potsdamer Platz'daki firmaya basın sözcüsü olarak başvurmuştur. Potsdamer Platz, Eduard'a eski günleri anımsatır. Aklına duvarın olduğu zamanlar, Batı tarafından dürbünlerle Doğu'yu izleyen turistler gelir. Birbirine bakan dürbünlerin görüntüsü hafızasına kazınmıştır. Şimdi duvar ve duvara dair hiçbir şey kalmamıştır. Spreebogen yakınlarındaki araziye yığılan duvar molozlarını hatırlar. Savaş sonrası dönemde de yıkımlar ve modernleşme adına yenilikler yapılmıştır. Yapılar bir yandan inşa edilmekte, bir yandan yıkılmaktadır. Bugünün azametli inşaları, sonraki günlerde toza dönüşmektedir. Bu değişimin Eduard açısından henüz normal karşılanmadığı görülmektedir. Hafızada kalan, gerçekle çatışmaktadır.

Marina ile birlikte Weimar'a giden Eduard, Goethe'nin yazlık evini görünce, okul yıllarında Almanca öğretmeninin, Goethe'nin şiirinde kullandığı ritmi aktarışını hatırlar. Eserin devamında Goethe ile aktarılan başka bir konu olsa da, Eduard'ın kendi çocukluğunu; o saf, bozulmamış, duyguların en temiz yaşandığı yıllarını Weimar'da ve özellikle Goethe ile hatırlaması anlamlıdır. Kanla, nefretle, ölümlle beslenen Almanya'nın yanı sıra 'başka bir Almanya tarihi' daha vardır.

4.3.7.3. Hâkim Toplumun “Öteki”ne Bakışı

Eduard'ın Kaliforniya'da yaşadığı sürede ona ve Almanlara yönelik tutum ve davranışlar dikkat çekmektedir. Almanya'nın birleştiği ve Berlin Duvarı'nın yıkıldığı dönem Kaliforniya'da yaşayan Eduard, çevresindekilerin düşüncelerine paralel olarak bu olaya uzaktan bakmak yerine, ülkesine giderek tanık olmaya karar verir. Birkaç gün boyunca uçakta yer ayırtmaya çalışır ancak bilet bulamadığı için bu işten vazgeçer. Ayrıca kendi ülkesine bir turist olarak gidip, Duvar'ın yıkılışı mucizesine hayretle bakmak, onun için huzursuz edicidir. Burada dikkat çeken konulardan biri, Kaliforniya'daki insanların Eduard'ı kutlaması, onu ülkesine dönmeye teşvik etmeye çalışmasıdır. Almanya için çok önemli bu olay ile tüm sorunlar son bulmuş gibi davranmaları ve bir bilim insanı olarak ülkesine faydası olabileceğini düşündükleri Eduard'ı geri dönmesi için teşvik etmeleri, ulus-devlet bağlamında aidiyetin önemine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte, Jenny'nin duvarın yıkılışına yönelik tepkisi daha farklıdır. Ona göre bu, Batı Berlin'in Doğulular tarafından ele geçirilmesi anlamına

gelmektedir. Bu, Batı'nın sömürgeciliğinin yayılması değil, Doğu'nun Batı kültürünü bozacağına yönelik bir yorumdur.

Amerikan televizyonlarında bir süre Duvar'ın yıkılışına sevinen ve bunu kutlayan insanlar gösterilmiş, bir süre sonra sarışın, mavi gözlü, ince dudaklı “Hollywood-Almanları” arşivden çıkarılmış ve Neo-Nazi kundaklamaları, ekranda yerlerini almaya devam etmiştir. Bu, Almanlara yönelik olumsuz imgenin canlı tutulmasına hizmet etmektedir.

Eduard'ın “*tent*”te gördüğü L.M.'nin Doğu Berlin'de bir Yahudi mezarlığının gamalı haçlarla bezendiğini, yabancıların banliyö trenindeki gençler tarafından saldırıya uğrayıp yolcuların gözü önünde hareket eden trenden atmalarını anlatması, Alman tarihinin yabancıları olduğu konular değildir. Almanya'da bugün bile nefret sembolü olarak camilere domuz başlarının konulması, yabancıların saldırıya uğraması Almanların geneli tarafından benimsenmese de, yaşanan gerçekliklerdir.*

Jenny'nin annesi bir Alman Yahudi'dir. Birçok akrabası Naziler tarafından sürülmüş veya öldürülmüştür. Kendisi de Naziler tarafından yakalanmış ancak bir askerle flört ederek ellerinden kurtulmayı başarmıştır. Burada Yahudiler hâkim toplum olmasa da, Jenny'nin ailesi olması dolayısıyla baskın durumdadır ve Eduard'a karşı tavırları onu bir öteki olarak değerlendirdikleri için önemlidir. Jenny'nin Eduard'la ilişkisi olduğunu öğrendiklerinde, oldukça tepkili davranırlar. Eduard'ın bir Alman olması, onun bir suçlu olduğu anlamına gelmese de, ailenin bu ilk yaklaşımı dikkat çekmektedir.

Kendisine bir paket geldiğini gören Eduard, bunun beklediği kitaplar olmadığını fark eder ve bir an tedirgin olur. Bomba paketlerinin gönderilmesi, o sıralar gündemde olan bir konudur. Avusturyalı bir belediye başkanı, Almanya ve Avusturya'da bunu yapanların kökten yabancı düşmanları olduklarını, böylelikle yabancılara destek olanları cezalandırdıklarını düşündüklerini dile getirir.

* Bunun yakın zamandaki örneklerinden biri, Nazi probleminin ciddi boyutlara ulaştığı düşünülen Dresden'de aşırı sağcılığın önlenmesi için “*Naziotstand*”ın (Nazi olağanüstü hali) ilan edilmesidir. Bu durum çeşitli parti üyeleri tarafından eleştirilirken, 30 Ekim'de 39'a karşı 29 oyla kabul edilmiştir (Reinhard, 2019). Dresden, “Pegida”nın (*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*/ Batının İslamlaşmasına Karşı Olan Vatanperver Avrupalılar) ortaya çıktığı yer olmasıyla da gündeme gelen şehirlerden biridir.

Eduard'a gelen paketteki siyasi bir nefret simgesi olan domuz başını, yakın zamanda sol görüşlülerin ve faşizm karşıtlarının faşistler için ve Naziler zamanında Nazilerin Yahudiler için kullanması arasındaki tezat, dikkat çekicidir. Bir düşman yaratmak her zaman için mümkündür ve sosyal kimlik dışında kalanlar için nefret ya da şiddetin son bulması, henüz mümkün değildir.

Dr. Santner, Almanya'da "davranışı belirleyen genler" konusu henüz yeterince bilinmediği için, Eduard'a bununla ilgili bir konferans vermesini önerir. Santner, konuyla ilgili başlıkların "Genler ve Suç" veya "Şiddetin biyolojik temelleri var mı?" olabileceğini söyler. Bu konuda Eduard'ın uzman olduğu açıktır fakat Dr. Santner'in niyetinin çok da masumane olmadığını söylemek mümkündür. Bu konu, Almanya'da halk arasında yabancılara karşı şiddeti meşrulaştırmanın bir yolu olabileceği gibi, bilim insanları arasında da ideolojik tartışmalara neden olacak bir konudur. Eduard bunun yerine "Aşk ve Genler" veya "Aşkın Kimyasal Şartları" başlıklarını önerir. Bir başkası ise Dr. Santner'in provokasyona müsait önerileri yerine "Suç ve Genetik Faktörler Miti" başlığını önerir. Dr. Santner'in tavrının Eduard'a karşı olduğu bellidir ancak söz konusu ötekine bakış olduğu için, yaklaşımının rahatsız edici olduğunu söylemek mümkündür. Eduard ise konuya duyarlı yaklaşmıştır.

Theo'nun oyunu gösterime girmiştir. Burada, oyuncular arasında yaşanan dönüşüm, Alman tarihi açısından da anlamlıdır. Örneğin, bir sahnede Doğu'dan gelen birini oynayan adam, sonraki sahnede Stasi'ye çalışan birini canlandırır. Bununla birlikte Almanların birbirileri ile çatışmalarının ele alındığı oyunda, Doğu Almanya'dan kaçarken yakalanan ve hapse atılan bir anne ve devletin alıp bir aileye evlatlık olarak verdiği kızı konu edilmiştir. Uzun süre arayıştan sonra kızının izini bulan anne, kızıyla görüşür fakat kızı, annesini "daha iyi" olan Alman devletine ve kendisine ihanetle suçlar. Anne ise kızının bu konuşmalarına dayanamaz. Aslında konuşacak hiçbir şeyleri yoktur ve hiçbir bağları kalmamış gibidir. Devletlerin tutumları anne-kızı birbirine düşman hâle getirecek noktada ise, burada ötekileştirmenin ciddi boyutlarda olduğunu söylemek mümkün hâle gelir.

Eduard'a miras kalan evde yangın çıkmış, Klott bunu bildirmek için Eduard'la görüşmüştür. Bir süre konuştuktan sonra Klott, Yahudilerin yaşadıklarını anlatır. Berlin'deki birçok işletme ve şirket, Alman Yahudiler tarafından inşa edilmiştir ancak

arileştirme bahanesiyle bu Yahudilerin varlıkları ellerinden alınmıştır. Kendileri ise kaçmak zorunda kalmış, kaçamayanlar ise öldürülmüştür. Yahudiler, sadece Hitler döneminde bu yağmalamalara maruz kalmamıştır. “Daha iyi” ve “antifaşist Almanya” olan Doğu Almanya döneminde de, Yahudilerin varlıkları “ulusal mülkiyet” adı altında devlet elinde kalmaya devam etmiştir. Milyonlarca mülteci, evlerini çok düşük ücretler karşılığında devlete bırakmış ve gitmiştir.

Yasalarda büyük boşluklar olduğu açıktır. İnsanlar, şimdi Eduard’ı ve onun dedesini suçlamaktadırlar fakat hiçbir şey bu kadar basit değildir. Ayakkabı üreticisi Kasimir Marwitz Anonim Şirketi, iktidara gelen Nazilerin Mayıs 1933’te “arileştirdiği” ilk büyük şirkettir. Sürülen ve ölüme gönderilen birçok diğer Yahudi gibi, Nazilerin ona karşı tavrında da değişiklik olmamıştır. Burada, Eduard’ın büyükbabası Egon Hoffmann devreye girmektedir. Kasimir ve Egon, Leipzig’te birlikte Hukuk eğitimi almıştır. Kasimir, babasının ayakkabı fabrikasını devraldıktan sonra, Egon da şirketin yönetiminde avukat olarak çalışmaya başlar. Naziler seçim zaferinden sonra Yahudi girişimcilere karşı boykot düzenlemeye başladıklarında, Egon, Kasimir’e Nazilerin yaklaşan zorbalıkla birlik sağlama işini kendisinin yürütmesini ve böylelikle işletmeyi kurtarmak için kendisini genel müdür olarak atamasını önerir. Önce bu fikri tereddütle karşılayan Kasimir, sonra kabul eder. Böylelikle Kasimir, hisselerini koruyabilmiş ve şirketi aslında kendisi işletmiştir ancak bir süre sonra Kasimir ve ailesi, Egon’un aslında bir Nazi yanlısı mı yoksa maskeleydiği bu kişiliği ile Nazilere düşman mı olduğu konusunda ikilem yaşar. Kasimir, Yahudilere yaşatılan bu zorlukların bir süre sonra biteceği ve daha kötüye gitmeyeceği konusunda emindir. Egon ise, Kasimir’e şirketi satmasını ve ülkeyi olabildiğince çabuk terk etmesini söyler. Ayrıca Kasimir’in tutuklanma tehlikesi olduğunda, Egon onu yanında saklar ve bağlantıları aracılığıyla tutuklanma emrini kaldırır.

1933 Sonbaharında, Kasimir hisselerinin büyük bir bölümünü tedarikçisi Wollgraf’a satmaya karar verir. Wollgraf’ın, bu iş için acelesi yoktur. Bunun üzerine Egon, Kasimir’e, Rigaer Sokak’taki apartmanı ticari varlıklardan çıkararak kendisine satmasını önerir. Talep edilen ücretin fazlasını verir ve bu para sayesinde bazı mobilyaları da dâhil olmak üzere, Kasimir’in ailesinin kaçması mümkün olmuştur. Ancak kendisi ilk gemiyle onları takip etmek yerine herkesi şaşırtarak Berlin’e dönmüş

ve iki yıl sonra burada ölmüştür. Egon Hoffmann, büyük bir kahraman değildir belki; ama Egon'un durumunda daha az kişi söz konusu olsa da Egon, Oskar Schindler'e benzer şekilde, insanların hayatını kurtarmıştır. Bu, büyük bir cesaret örneğidir.

Jenny'nin annesi bir Yahudi Alman olsa da, kendisinin Almanlığı kabul etmediği görülmektedir ve Almanlara karşı tepkili olduğu açıktır. Berlin'e geldiğinde ABD'de çocukların ellerini kalplerinin üzerine koyarak her gün milli marşı söylemelerine tepkili değildir; yani genel olarak milli marşlara tepkili değildir ama Alman milli marşı konusunda aynı düşünmemektedir. Hem fazla gürültülü hem uyuklatıcıdır. Eduard, onunla aynı fikirde değildir. Jenny'ye sorgulayıcı bu melodinin nesini korkunç bulduğunu sorar, o da bunun tam olarak bu sorgulayıcılık olduğunu söyler. Jenny'nin bu konudaki yaklaşımının, ulusal anlamda tarihsel bir yargı içerdiği açıktır. Ancak Eduard onun akrabalarını katleden veya sürenlerden biri değildir. Bu nedenle bu tavır, aşılmamış bir yargının devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca Eduard, onu mutlu edemediğini düşünerek pes eder, Jenny'nin onu sevmediğini söyler. Baştan beri onda Jenny'yi rahatsız eden, tiksindiren bir şey var gibidir. İki insanın birbirini anlamasından daha önemli bir şey olmadığı yalandır. Eduard'a göre Jenny'nin Almanlara ve onların soğuk şehirleriyle yaşadıkları zorluklar, katil bir ulusa mensup bir adama karşı temel güvensizlik, çok kültürlü bir evliliğin maliyeti; hepsi saçmalık, bahane ve zaman kaybıdır. Burada, Jenny'nin Almanlara karşı olumsuz tutumunun devam ettiği görülür. Almanlara karşı tavrı anlaşılır olan Jenny'nin Eduard'ı eş olarak seçmesi, belki de doğru bir tercih değildir. Bununla birlikte Eduard'ın böyle düşünmesinin sebebi, kendisinin kendi ulusunun tarihi ile her şeye rağmen tam olarak uzlaşmadığını da düşündürmektedir. Savaş sonrası neslin yaşadığı ve aşmak zorunda kaldığı suçluluk duygusu belki de henüz aşılamamıştır.

4.3.7.4. Birleşmiş Almanya'da "Halkın" Birbirine Bakışı

Almanya'da duvarın yıkılması, iki farklı halka dönüşen Doğu ve Batı Almanyalıları açısından farklı sonuçlar doğurmuştur. Burada göçün birey ve gruplardan bağımsız bir anlamı vardır. Sınırların değişmesi ile ulus-devlet bağlamında aynı aidiyete sahip insanların tekrar bir araya gelmesi, her ne kadar pozitif bir anlama sahipmiş gibi görünse de, halk içinde birbirine karşı nefret ve dışlama da dikkat çekmektedir. Eserde verildiği şekliyle kimi yerlerde uyumun sağlanması kimi yerlerde şiddetin ayyuka

çıkması, yerli ve yabancıların iç içe olduğunu göstermekte, aynı zamanda yerli ve yabancı kavramlarını geçersiz kılmaktadır.

Bir süre vatanından uzak kalan ve sonra ülkesine geri dönen insanlar, köken ülkede kalanlar için aynı kişi değildir. Eduard'ın geri dönüşünde de durum benzerdir. Ancak burada dikkat çeken bir diğer konu Doğu ve Batı Almanyalılar arasında görülen çatışmadır. Eduard, sadece bir "eve dönen" olarak değil, aynı zamanda eski Batı Almanyalı olduğu, işi ve mirası eski Doğu Almanya sınırları içerisinde olduğu için, Doğu Almanyalılar tarafından dışlanmaya çalışılmaktadır.

Eduard, miras kalan evi görmeye gittiğinde iki silahlı adamın ateşlediği merminin biri boynunu sıyrır. Diğer insanların kahkahaları, Eduard'ın istenmediğini göstermektedir. Burada, ev sahibi olarak eve dönen Eduard'a yönelik tutumun onun bir "eve dönen" olmasından kaynaklandığını söylemek güçtür. Fakat apartmandakilerin oluşturdukları sosyal sermaye ve dışarıdan olanı içlerine almama çabaları, bu anlamda önemlidir. Ayrıca Eduard yıllarca orada yaşamış olsaydı ve evin kendisine ve kardeşine miras kaldığından çok daha önce haberdar olsaydı, oradakiler tarafından aynı şekilde karşılanmama ihtimali söz konusu olabilirdi. Yıllarca bedavadan yaşadıkları evin, bir anda başkasının mülkiyetine dönüşmesinin apartmana yerleşenler tarafından hoş karşılanmaması ve bu hoş karşılamamanın şiddet ve çatışmaya kadar varması, gettolaşma, yerli ve yabancı bağlamında önemlidir.

Polis merkezine giden Eduard, burada Batı Almanyalı olduğu için eleştirilmektedir. Ev sahibi olarak kendisinin vurulması, oradaki iki polisin ilgisini çekmez. Bunun yerine oradaki kiracıların haklı olduklarını imlemektedirler. "Mercedesiyle Batı'dan gelen bir ev sahibinin" yıllar boyu orada yaşayan insanları rahatsız ettiğini söylerler. Burada açıkça görülen Doğu-Batı çatışması, Batılı memurun buradaki yaşama kolayca uyum sağlaması ve Eduard'ı dışlamaya çalışması, insanlar arasındaki uyumsuzluğun yasaların işleyişine etkisini göstermektedir. Ayrıca evdekilerin, Batı'dan gelen işgalciler olduğunu söyleyen Eduard'ın, bunu onların ayakkabılarından ve duvar yazılarından anladığını söylemesi üzerine, başka bir yüzyılda yaşayıp yaşamadığının aktarılması, evden uzakta kaldığı sürede Eduard'ın bir yabancıya dönüştüğünü işaret etmektedir.

Eduard, polis merkezinde, memurun duvarında asılı olan Sosyalistlerin fotoğraflarının kaldırılma zamanının gelip gelmediğini sorduğunda, bu durumun onu rahatsız etmediği cevabını alır. Eduard, birleşmenin burada başarılı olduğunu düşünür. Batı'dan gelen memurun uyumu, Batı'nın markalarının kabul edilmesi ve Doğu'nun liderlerinin fotoğraflarının kimseyi rahatsız etmemesi, birleşmeyi göstermektedir. Ancak Eduard'a karşı geliştirilen haksız tavır, bu birleşmenin dışarıdan geleni kapsamadığını göstermektedir. Doğu ve Batı halklarının ruhu, ulusal bilinç, dışarıdaki “yabancı”nın dışlanmasına neden olmuştur.

Eduard postadan, Rigaer Sokak'tan geldiği belli olan bir domuz başı alır. Paketi alıp polise gider. Daha önce vurulduğunda dikkate alınmayan Eduard, şimdi elinde kanıtıyla bir şeyler yapabileceğini düşünmektedir. Polisin cevabı ise ilginçtir: demokratik bir ülkede yaşıyorlardır ve kim yasal olan ne varsa, domuz başı dâhil, istediği kişiyi gönderme hakkına sahiptir. Domuz başını alıp oradan çıkan Eduard'ın ilgisini, Batı Almanyalıların oradan gitmesi gerektiğini dikte eden ve bunu argoyle birleştiren bir duvar yazısı çeker. Doğu-Batı arasındaki çatışma, kimi yerlerde yerini uyuma bırakmış olsa da, Almanya'nın duvarın yıkılmasına hazır olup olmadığı tartışmalıdır.

Dr. Santner, Eduard'a hafta sonu Doğu Almanya'nın entelektüel elitlerinin katılacağı daveti önemle hatırlatır. Burada Doğu ve Batı Almanyalılar, Almanya'nın birleşmesi ve sonuçları hakkında konuşulur. İsminin Füllgraf olduğunu ve Eduard gibi kendisinin de birkaç hafta önce yurtdışından –Frankfurt'tan (!)- geldiğini söyleyen biri, Eduard ile konuşmaya çalışır. Artık ayrışmaların basitçe Doğu-Batı üzerinden olmadığını dile getirir. “Doğulu-Batılı, bu sıkıcı,” (Eduards Heimkehr, 219) der. Asıl bölünmenin, Sosyalizmi savunan ve Doğu'da kalanlar ile bu yolda sürülen ya da hapse giren ve Batı tarafından ödüllendirilen Doğulular arasında olduğunu söyler. Füllgraf'ın kendisinin gazetesi, Batılı bir kuruluşa bağlıdır ancak Doğu'da kalan Doğululara satılmaktadır.

Davette yapılan konuşmalardaki metaforu anlamayan Eduard, yetenekli ve zor bir kadından bahsedildiğini fark eder. Bunun bir sanatçı olup olamayacağını düşünür. Oysa bahsedilen Doğu Almanya'dır. Entelektüellerin kimileri duvar sonrası dönemde altyapının sağlamlaştığını ve bunun iyi bir şey olduğunu söylerken, kimileri bu yaşananları İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirmesiyle eşleştirir. Doğu ve Batı

Almanyalı akademisyenlerin, birbirlerine karşı olumsuz tavırlarının yanı sıra, Doğu Almanyalı entelektüellerin de kendi içlerinde çatışma yaşadıkları görülmektedir.

Rigaer Sokak'ta çıkan arbededen sonra, orada yaşayanlar sokağa dökülmüş ve Eduard'ı kamera önünde Nazi mirasına sahip olmakla suçlamaya başlamışlardır. Bunu aynı zamanda bir Doğu-Batı savaşı olarak görmektedirler. “Palast” ve “Schloss” sembolleri ile saraylara savaş ilan ederler. Berlin Kent Sarayı'nın (*Berliner Stadtschloss*) Doğu Almanya tarafından havaya uçurulması hatırlatılmakta ve sömürgeciliğin yayılması, miras evle sembolleştirilmektedir.

Eduard'ın hakkı olan mirasın ellerinden kayıp gitmemesi için kendilerini haklı göstermeye çalışan bu insanlar, halkı kışkırtmaya çalışmaktadırlar. Eduard'ın tanıdığı ama kim olduğunu çıkaramadığı şimdi vekil olan biri, ülkelerini terk edenlerin, bir miras söz konusu olduğunda birden vatan sevgisini hatırladıklarını söyler. Nazi döneminde haksızca elde edilen bir yerde yaşayanları, kimsenin dışarı atmaya hakkı yoktur. Eduard, onların yanında bulunan birinin Dr. Santner olup olmadığını sorar. İnsanların kendilerinin kaçtığı tarihten, kendi insanlarını suçlamak için en ufak bir hareket yeterlidir. Eduard, konunun aslında onların düşündüğü gibi olmadığını açığa çıkaracaktır. İnsanları damgalamak, tarihi kendi lehine kullanmaya çalışmak ve insanları galeyana getirmek, insan arası ilişkilerde bir “öteki” yaratmanın en kolay yoludur. Doğulu-Batılı, katil-maktul, siyah-beyaz vb. ikilikler üzerinden düşünmek modernist bir bakıştır ve karşıtını doğurmaya her zaman müsaittir.

Eduard, Edita Marwitz ile görüşmek için Florida'ya gitmiştir. Onunla görüşüp büyükbabasının hikâyesini dinledikten sonra, otele gider ve Jenny'nin haberi üzerine gazeteye bakar. “Birliğin Şairi” Theo, evinde ölü bulunmuştur. Bunun bir intihar olma ihtimali vardır ancak bunun kesin olarak bilinmesi mümkün görünmemektedir. Bu haber Eduard'ı oldukça etkiler. Theo'nun son yolculuğunda yanında olmak üzere Berlin'e döner. Cenazede büyük bir kalabalık vardır. Doğu ve Batı Berlinliler, Theo'nun son günü için birleşmiştir ve evet, Theo, birleşmenin şairi olmuştur. “Bu şair A ya da B partisine değil, Doğu'ya ya da Batı'ya değil, edebiyata aittir” (Eduards Heimkehr, 379). Doğu-Batı arasındaki çatışma, burada ve şimdilik, sanat ve sanatçıyla son bulmuştur.

Eduard, önceleri Batılı bir kapitalist olarak damgalanmış ve evdekileri sokağa atan vicdansız biri olarak değerlendirilmiştir. Ev, Nazi mirası olarak gösterilmiş ve Eduard medya aracılığıyla tarihin suçlularıyla özdeşleştirilerek ona karşı bir nefret yaratılmaya çalışılmıştır. Evde çıkan yangın ve Eduard'ın işin aslını öğrenmesi, fikirleri değiştirmiş ve evde kalanlar bir uzlaşmaya varmak isteyerek evi satın almıştır. Suç, nefret ve şiddet insanların ihtiyaç duyduğunda kullandıkları ve normal zamanda sürekli olarak ceplerinde gizleyerek kimseye göstermedikleri, savaş araçları gibidir. Görünen o ki Eduard, evi alanlar için artık saygıdeğer bir eski ev sahibine dönüşmüştür.

4.4. Daniel Zipfel'in "Eine Handvoll Rosinen" Adlı Eserinin Göç ve Göçmen Bağlamlarında İncelenmesi

4.4.1. Daniel Zipfel'in Yaşamı ve Edebi Yönü

1983'te Freiburg'da doğan genç yazar Daniel Zipfel, Viyana'da büyümüştür. 2007 yılında Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. İlk kısa hikâyesini aynı yıl yayımlayan yazar için 2007, eğitim hayatında olduğu gibi yazarlık hayatı açısından da önemli bir yıl sayılabilir. Aldığı Hukuk eğitimi ile 2008'den beri mülteciler ve sığınma hakkı alanlarında, hukuki danışmanlık yaparak günümüzde ve bu çalışma için oldukça önemli bir konuya yönelmiştir. Aynı zamanda dergi ve antolojilerde edebi metinler yayımlayan Zipfel, 2011'de *Institut für Narrative Kunst*'a (Anlatı Sanatı Enstitüsü) başlamış ve burada eğitimini tamamlamıştır. Zipfel, *Grazer Autorenversammlung* üyesidir.

Daniel Zipfel, henüz yazarlık kariyerinin başında olmasına rağmen birçok ödüle layık görülmüş ve birçok burs almıştır. Çeşitli antoloji ve gazetelerde yayımlanan kısa öyküleri ve denemelerinin yanı sıra ilk romanı "*Eine Handvoll Rosinen*" (Bir Avuç Kuru Üzüm)* ile hem eleştiri dünyasında yankı uyandırmış hem de yayımlandığı yıl olan 2015'te Avusturya'da en iyi edebi ilk roman ödülünü alanlardan biri olmuştur. Bir yıl sonra Viyana Kitap Ödülü'nü, 2017'de ise Viyana teşvik ödülünü almıştır (<https://www.danielzipfel.at>, 2019).

Geçimini sağlamak için, başka bir mesleğe sahip yazarlar olduğu bilinmektedir. Ancak Zipfel'in yazarlık yönü, birçok başka meslek sahibi yazarda olduğu gibi, salt mesleki tecrübelerini anlatmaktan ibaret değildir. İncelenen önceki yazarlardan biri olan Sten

* Eser, henüz Türkçeye çevrilmediği için, kitabın içeriği ile ilgili alıntılanan ve atıfta bulunulan yerler araştırmacı tarafından çevrilmiştir.

Nadolny’de de hukuki olanla yazınsal olan arasında bir benzerlik olduğu düşüncesiyle karşılaştırılır. Nadolny, “*Weitlings Sommerfrische*” (2012- Weitling’in Yaz Tatili) adlı eserinin kahramanını, hâkimlikten yazarlığa geçirmiştir. Konuyla ilgili olarak da, bir yazarın ve hâkimin hemen bir yargıya varmayacak şekilde ihtiyatlı, deneyim ve sezgi sahibi olması gerektiğini dile getirerek, her ikisinin de benzer şeyler yaptıklarını söylemiştir (Opitz, 2012).

Zipfel’in, Nadolny’nin kurgusal düzlemde ifade ettiğinin gerçek yaşamdaki örneklerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Kendisi de benzer şekilde: “Hukuk ve edebiyat çalışmaları birbirine çok benzemektedir,” diyerek iki alanın da hikâyeler ve dille ilişkili olduğunu belirtmiştir (<https://www.kremayr-scheriau.at/jungautor-importraet-daniel-zipfel/>, 2015). Hukuk bilgisi ve deneyimini, edebiyatla birleştirerek disiplinler arasında, gerçek ve kurgu köprüleri kurmayı başaran Zipfel, bu iki alandan beslenen Johann Wolfgang von Goethe, Gottfried Keller, Franz Kafka, E.T.A. Hoffmann ve Juli Zeh gibi yazarlarla ilgili kısa denemeler de kaleme almıştır (bkz. Zipfel, 2019).

Zipfel, günümüzde Viyana’da yaşamakta ve bir yandan insanların hayatına dokunmaya devam ederken, diğer taraftan okurlarına ulaşmak için sonraki çalışmasının hazırlıklarını sürdürmektedir.

4.4.2. “Eine Hanvoll Rosinen” Romanına Genel Bakış ve Eserin Özeti

Türkçeye “Bir Avuç Kuru Üzüm” şeklinde çevrilebilecek olan eser, Traiskirchen’deki mülteci kampı merkeze alınarak insanların yaşadığı trajediyi anlatmaktadır. Zipfel, eserinin “gerçekçi” olduğunu söylemekle birlikte, eserde tarih olarak eserin yayımlandığı ve mülteci krizinin oldukça yüksek sayılara ulaştığı dönemi değil; daha az sayıların söz konusu olduğu ancak buna rağmen yardım kuruluşlarının acil durum merkezlerinin dolduğu, temel ihtiyaçların dahi karşılanmadığı ve bu nedenle kitlesel evsizliklerin ortaya çıktığı 2003-2004 kışını işlemiştir.

Yabancılar polisi Ludwig Blum ve Afgan göçmen kaçakçısı Nejat Salarzai, eserin baş kişileridir. Bir tarafta devletin kanunlarına bağlı Blum, diğer tarafta kaçakçılık kanunlarına bağlı Salarzai: ikisi de insancıl yaklaşımlara sahiptir ve insanlara yardım etmek, ikisi için de önemlidir. Ancak bazen işler olduğundan farklı şekillerde

sonuçlanabilir ve insanlar kendilerini bir trajedinin ortasında bulabilir (Nussmayr, 2015).

Toplamda 22 bölümden oluşan “*Eine Handvoll Rosinen*” romanı, O-Anlatıcının (*Erzähler*) yasaları uygulamaya çalışan Ludwig Blum’un not defterine kaydettiği şekliyle 28.10.2003 tarihinde ve saat 04.16’da Afganistan kökenli bir aileyi Traiskirchen’den Macaristan’a gönderişini anlatması ile başlar. Blum’un geri gönderdiği aileyi Nejat Salarzai karşılar ve onlara yardım etmeye devam edeceğini ve bunun için ayrıca ücret almayacağını söyler. Böylelikle eserin iki başkarakterinin buldukları yer ve yaptıkları iş açıkça gösterilmiş olur.

Mültecilerin yeni bir hayata başlayabilmek için kendilerini bir okyanusun içine attıklarını ve buradan sağ kurtulup yaşamlarına devam edebilmelerinin oldukça zor olduğunu söylemek mümkündür. Eser, insanların yaşadıkları konusunda empati uyandırmakla birlikte, bunun için geliştirilen çözümlerin oldukça yetersiz olduğunu da göstermektedir.

O-anlatıcının (*Erzähler*) kullanıldığı eserde, yabancılar polisi Ludwig Blum Afganistan kökenli iki çocuk ve iki yetişkinden oluşan aileye, ülkeyi terk etmeleri ve Macaristan’a gitmeleri gerektiğini söyler. Blum, bir görevi başarıyla yerine getirmekten dolayı mutludur. Ona göre düzenin sağlanması için yasaların uygulanması gerekmektedir.

Nejat Salarzai, geri gönderilen aileyi valizleriyle birlikte Győr’den alır. Sanki her şeyin suçlusu Nejat’mış gibi yol boyunca konuşmazlar. Oysa o, ne onların parmak izini alan ne geri Macaristan’a gönderen kişidir. Nejat, bunun kendi suçu olmadığını, böyle vakalara oldukça sık rastlandığını ancak müşterisinden başka ücret talep etmeden elinden geleni yapacağını söyler. Geri gönderilen aileye umut vermeye çalışır ve onları Dresden’e gönderebileceğini dile getirir. Dresden’de güvenilir insanlar vardır fakat Nejat’ın ücretsiz olarak yapabileceği, sadece aileyi oraya ulaştırmaktır. Sonrasını aile kendisi ödemek zorundadır. Parmak izlerini yok etmek için cam kül tablasıyla parmak uçlarını kesmek, çözüm değildir. Aksilikler her zaman çıkabilir ancak yeterli sabır ve yeterli para ile bir gün yeni bir yaşama başlamak mümkündür.

Traiskirchen, mültecilerle dolmuştur. Kamp yeterli gelmediği için, birçok insan evsiz kalmış ve insani olmayan koşullarda yaşamlarına devam etmeye çalışmaktadır. Gönüllü yardım kuruluşlarının çabaları da yeterli değildir. Traiskirchen’de bir insanlık trajedisi yaşanırken Blum, düzen için yasaların uygulanması gerekliliğine inanmaya devam etmektedir.

Blum’un çocukluk arkadaşı Jakob Kampl, mültecilere yardım etmek için çabalamaktadır. Açtığı acil durum merkezinde kalacak yerler dolmuş ve Kampl, insanların dışarıda kalmasını kendine dert edinmiştir. Suriyeli Aram Mohammad Khalil, Kampl’ın çevirmeni olarak çalışmaktadır. Ancak sığınma başvurusu kabul edilmediği için ülkesine geri gönderilecektir. Kampl, Blum’dan yardım ister. Blum ise yasaların böyle olduğunu kendilerinin suçlu olmadığını dile getirir.

Aram, sığınma almak için kendisine sorulan her soruya, farklı cevaplar vermiştir. Cenevre Sözleşmesi’nde belirtilen şartları sağlamadığı için, sığınması kabul edilmez. Aram’ın geri gönderilmesi gerekmektedir ve bunun için ülkesinden eve dönüş belgesi gelmelidir. Blum, Aram’dan sınır dışı edilmeden önce kendisinin gönüllü olarak ülkesine dönmesini söyler. Aram ise, Suriye’ye döneceğine hapiste kalmaya devam etmenin, kendisi için çok daha güvenli olduğunu belirtir. Fakat belge gelir ve Aram’ın geri gönderilmesi böylelikle kesinleşir. Blum, onun gönderilmesi kararı üzerine uzun uzun düşünür. Bunun düzeni korumak için gerekli olduğuna emin olması gerekmektedir. Son zamanlarda yaşadıkları, onu epey sarsmıştır. Şimdi insanların insani olmayan koşullarda yaşamak zorunda kalması, onu düzen, adalet ve herkese eşit uygulanan yasalar konusunda düşünmeye sevk etmiştir.

Aram, kendi ülkesinde Suriye polisi için çalışmıştır ve şimdi dönerse onun için hayatta kalmak mümkün olmayacaktır. Blum, her ne kadar konuyla ilgili detaylı düşünmek istese de bu, yasalar açısından bir şey ifade etmemektedir; başvurusu reddedilmiştir ve geri dönmek zorundadır. Sivil polisler gelip Aram’ı alır ve geri göndermek üzere uçağa götürürler.

Nejat, zengin bir aileden gelmekte ve birçok yerde birden yaşamaktadır. Blum’un yanına gelir ve ona Afganistan kralının onların evine ziyarete geldiğini ve babasıyla çay içtiğini anlatır. Kendisinin de Rusya, İran ve Hollanda’da bir zamanlar mülteci

olduğunu ve şimdi bu durumda olan insanlara “insanlıktan ötürü” yardım ettiğini belirtir. İki yıldır çevirmen olarak çalışan Nejat, şimdi Blum’un yanında çalışmak üzere burada bulunmaktadır.

Blum, Aram’a ulaşmak ve geri gönderilmeyi engellemek için çabalar ancak başarılı olamaz. Nejat’ı arar ve durumu bildirir. Böylelikle Nejat devreye girer ve onu geri gönderilmekten kurtarır, kendi evine götürür fakat her şey burada bitmez.

Nejat, Blum’la olan telefon konuşmasını kaydetmiştir. Ona, kendisinin bir göçmen kaçakçısı olduğunu söyler. Blum’un görevini kötüye kullandığını açığa çıkarmak, Nejat için çok kolaydır. Ayrıca, kendisinin bir göçmen kaçakçısı olduğunu, hiç kimse açıkça söylemez. Blum, bununla ilgili şikâyette bulunsa bile, iş arkadaşları sadece onun aklını kaçırmış olduğunu düşüneceklerdir. Yer ve saat belirlenir. Nejat, Blum’a ne yaptığını gösterecektir. Nejat, birbirinden ayrı anne ve oğlu bir araya getirir. Hukuk devleti bunu mümkün kılmamaktadır. Bunun sürekliliğinin sağlanmasının yolu ise, oğlanın Yunanistan’daki parmak izinin silinmesi ile mümkündür. Nejat, bunu Blum’un yapabileceğini bilmektedir.

Traiskirchen’den Budapeşte’ye giden Nejat, İstanbul’daki günleri hatırlar. İstanbul’daki göçmen kaçakçılarının oluşturdukları kaçakçılık piyasasında kuru üzüm, bu kaçakçıların kendi aralarında ödemeleri ve güç göstergeleri olarak sembolize edilmiştir. Kuru üzümü olmadığı için, Hint müşterilerini Rashid’e vermek zorunda kalmıştır ve bu onu oldukça rahatsız etmiştir, çünkü güven Nejat için çok önemlidir. Şimdi Batı Avrupalı bir yabancılar polisiyle iletişim kurmanın ne kadar tutabileceğini ve bunun karşılığının “tam bir avuç dolusu kuru üzüm” olabileceğini düşünür. Böylelikle Rashid’den müşterilerini geri alabilirdi.

Budapeşte’de Nejat’ı, Aram’ın eşi Zahida beklemektedir. Uzun süre eşinin nerede olduğunu bilmeyen kadın, şimdi eşine kavuşmayı beklemektedir. Nejat’tan onu Budapeşte’ye getirmesini ister. Nejat, Aram’a bunu söyler ancak Blum onu görmeye geldiğinde, Aram pencereden atlayarak kaçır.

Blum, parmak izlerini silme konusunu düşünür ve kabul eder. Nejat’ın verdiği isimlerin parmak izleri bilgilerini silerek onlara yeni bir hayat kazandırmış olduğunu düşünür. Düzen, her zaman sadece yasalarla sağlanmamaktadır, bazen başka yollarla da düzen

sağlamak mümkündür. Bu fikir Blum'a mantıklı gelmiş ve Nejat'ın istediklerini yapmaya karar vermiştir. İnsanların zor koşullarda olması, Blum'u oldukça etkilemiş ve amaç bir şeylerin yoluna girmesi ise, Blum bunun başka şekillerde de yapılabileceğine ikna olmuştur.

Blum bir akşam soğutmalı aracın deposundaki insanların ölümüne tanık olur. Ne yaparsa yapsın kapıyı açamamıştır. İnsanlar havasızlıktan ölür. Nejat ise bunu olması gereken bir şey olarak gördüğü için, gayet normal karşılar. Bazen böyle olur, yapabilecek bir şey yoktur.

Blum, Kampl'a başka bir şekilde düzenin sağlanmasının mümkün olup olmadığını sorar. İnsanlara yardım etmek isterken birileri ölürse, bu düzen içerisinde normal mi karşılanmalıdır? Kampl, bir düzenin olmadığını, insanların sadece kaos dünyasında yaşadığını söyler.

Nejat, bir süre Viyana'da kalmamanın doğru olduğunu düşünür. Bir gün yolda Aram'ın eşini görür ve eşinin ölümüne üzüldüğünü, onun için bir şeyler yapmak istediğini söyler ancak kadın onun yardımını reddeder. Bu, Nejat için oldukça rahatsız edicidir, çünkü o her şeyi "insanlıktan" dolayı yapmıştır ve insanların ona minnet duyması gerekmektedir. Kadını o anda öldürmek ister. Kadınsa yürüyüp gider.

Blum, insanların ölümünden kendisinin sorumlu olduğunu söylemek üzere polise gider. Yaptıklarından dolayı ceza almayan Blum, bundan da rahatsızlık duyar fakat o "zavallı ve hasta" bir adamdır. Bu nedenle söyledikleri ciddiye alınmaz.

4.4.3. Daniel Zipfel'in "Eine Handvoll Rosinen" Romanında Göç ve Göçmene Bakış Açısı

Zipfel, mesleği dolayısıyla mültecilerle ilgili birçok hikâyeye tanık olmuş ve anlatacak çok fazla deneyim biriktirmiştir; bununla birlikte, insanlara yardım etmeye çalışan ancak yasaları uygulamakla yükümlü Blum'un, kendisinden farklı bir görevde olduğunu dile getirerek, onu otobiyografik bir karakter olarak resmetmediğini belirtmiştir. Ayrıca, bir göçmen kaçakçısının insanları felaketten kurtarmaya çalışması, bununla birlikte daha kötü bir felakete sürüklenme ihtimali oluşunu da dile getirerek, bu anlamda bir kaçakçının ilginç bir edebi karakter olduğunu aktarmıştır (Huber-Lang, 2015).

Eserin büyük bir kısmında Nejat'ın insanlara yardım ettiğinin ön plana çıkarılması ve eserin sonlarına doğru “vahşi bir hayvan” olarak betimlenmesi, toplumsal gerçeklik bağlamında eleştiriye açık bir durumdur. Göçmen ve/ya insan kaçakçılığı, toplumsal olgular olarak, ne yazık ki, mevcuttur. Fakat göçmen ve/ya insan kaçakçılığı hiçbir şekilde meşru değildir ve hiçbir sebeple meşrulaştırılmaz.

Zipfel'in yaptığı iş de dikkate alınarak bu durumu meşrulaştırmaktan ziyade, göçmen kaçakçıları gerçeğini açığa çıkarmaya çalıştığını düşünmek yanlış olmaz. Bununla birlikte, Nejat karakterinin yasaların işleyişindeki kusurlara dikkat çekmek için oluşturulduğu da görülmektedir. Yasalar insana uygun şekilde oluşturulup insanların mağdur olmayacağı şekilde işlese, göçmen kaçakçılarının kendilerine alan bulamayacağı da açıktır.

Zipfel, “*Eine Handvoll Rosinen*” adlı eserinde günümüzün önemli bir problemini farklı bir perspektiften ele alarak bu sorununun çözümü konusunda, şimdiye kadar yapılanların yeterli olmadığını ve konuyla ilgili daha etkili olacak bir karara varılması gerektiğini de göstermiştir. Mülteci krizi ve çözüm yolları konusu, sürekli gündeme gelmekte ancak konunun çözümü için –özellikle AB'nin- henüz yeterli bir çaba göstermediği bilinmektedir.

4.4.4. “Eine Handvoll Rosinen” Romanında Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâlleri

Eser, temel olarak mültecileri ve mülteci sorununu ele almaktadır. Mültecilerin çeşitli aidiyetleri veya ülkelerindeki çatışma, savaş gibi felaketlerden duydukları korku nedeniyle başka ülkelerin kapılarını çalmaya çalıştıkları görülür. Süre bakımından bir belirsizliğin olduğu bu göç hareketinde, mültecilerin ne yaşayacakları da çoğunlukla bilinemezdir. Çoğunlukla Afganistan, Suriye gibi ülkelere Avrupa'ya girmeye çalışan insanlar için kültürel sınırı aşmak, politik sınırı aşmak kadar zordur. Ekonomik göçmende olduğu gibi, bir karar aşamasından geçemeyen bu insanlar çoğunlukla, istenmeyen göçler oluşturan istenmeyen göçmenler olarak görülmektedirler.

Yönlendirilen göçe maruz kalan insanlar olarak mülteciler, güvende olabilecekleri bir yer aramaktadırlar. Bunun için çoğunlukla gelişmiş ülkelere gitmeye çalışırlar ve bu süreçte yaşadıkları, görüldüğü gibi, beklentilerini karşılayabilecek şekilde ilerlemez. Bu

açından bakıldığında, AB'nin ortak bir göç politikası geliştirmeye çalıştığı göz önünde tutularak, eksikliklerin ve yanlışların bugün, dünden çok daha iyi bir durumda olduğunu söylemek güçtür.

Nejat Salarzai'nin bir göçmen kaçakçısı olduğu dikkate alınmakla birlikte, Rotterdam, Viyana ve Budapeşte'de çoklu yaşam sürdürmesi, onun göçünün çok mekânlılığı içerdiğini göstermektedir. Bu göç biçimi, Ulus-aşırı Kuram ile açıklandığı gibi, Nejat da *trans-migrant* (göçmen-ötesi) tanımına karşılık gelmektedir. Buna rağmen, göçmen kaçakçısı olduğu ve düzenlediği belgelerin yasal olmadığı öncelik olarak görüldüğünde, kendisini düzensiz göçmen olarak tanımlamak ve yasadışı göç ettiği ve yasadışı göçün yayılmasına ve düzensiz göçmenlerin artışına neden olduğunu söylemek doğru olacaktır.

4.4.5. “Eine Handvoll Rosinen” Romanında Görülen Göçlere Göç Kuramları Açısından Bakış

Eserde mültecilerin yaşadığı sorunlar, onların kaderini çizen yasalar ve göçmen kaçakçıları bağlamında ele alınmıştır. Ülkeye giriş yapan mülteciler, kamplara götürülmekte ve sığınma süreçleri sonuçlanana kadar, burada kalıp yaşam savaşlarına devam etmektedirler.

Traiskirchen de, Kamp1'in konaklama sağladığı acil durum merkezi de tıka basa dolmuştur. İnsanlar sokaklarda kalmış ve en temel ihtiyaçlarını dahi gideremez duruma düşmüşlerdir. Burada yaşananlar göç kuramları açısından değerlendirildiğinde, gönüllü ve özel kuruluşların devreye girdiği “Kurumsal Kuram”dan bahsetmek mümkün hâle gelir.

Kâr amacı güden kuruluşlar, göçmenleri kimi zaman yasa dışı yollarla hedef ülkeye ulaştırmakta ve göçmen kaçakçılığı alanında bir pazar oluşturmaya çalışmaktadır. Göçmen kaçakçılarının kâr amacı gütmesi ve kendi aralarında kurdukları ağlarla insanları sömürerek, onları yasadışı yollarla hedef ülkeye sokmaya çalışması, mülteciler açısından olduğu kadar, ekonomik göçmenler için de önemli sorunlardan biridir.

Kurumsal Kuram, göçün engellenemez olduğunun kabul edilmesine ve gerekli uygulamaların, buna göre yerine getirilmesine dikkat çeker. İnsanların belli ülkeleri hedef olarak görmesi ancak vize sayısının sınırlı olması, arz-talep konusunda

dengesizlik oluşturur. Kurumsal Kuram, bu konuda denge sağlamak için gösterilen veya gösterilmesi gereken çabaya dikkat çeker. Eserde de, bu arz-talep arasında oluşan dengesizlik, yasal olmayan yollarla aşılmaya çalışılmakta ve insanlar mağdur edilmekte, hatta canlarından olmaktadır.

4.4.6. “Eine Handvoll Rosinen” Romanında Göç Süreci ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri: Özne Olarak Göçmen Kaçakçıları

Göçmen kaçakçıları, insanlara yasal olmayan belgeler hazırlayan ve onları yasal olmayan yollardan hedef ülkelere ulaştıran, bir taraftan onlara yardım ederken, diğer taraftan yasaları hiçe sayarak çok daha büyük felaketlere yol açan, kendi içlerinde bir pazar oluşturmuş kişilerdir.

Eserde Nejat Salarzai üzerinden aktarılan göçmen kaçakçılarının, insanların hayatı üzerinde oyunlar oynadığı görülmektedir. Bu insanların iletişim imkânlarının genişliği, yasaların içinde olan insanlara dahi ulaşarak onlarla anlaşma yapmaları, onları tek başına suçlu olarak ilan etmeyi engellemektedir. Kurumlarda yetkili kişilerle görüşmeleri ve işlerini bu şekilde çözmeye çalışmaları oldukça anlamlıdır.

Traiskirchen'den geri gönderilen Afgan aileyi Győr'de karşılayan Nejat Salarzai, bu olanların kendi suçu olmadığını dile getirir. Yine de onlar için elinden geleni yapacaktır. Bunun için, ayrıca ücret de talep etmemektedir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, onları Dresden'e ulaştıracak ve orada onları güvenilir insanların karşılamasını sağlayacaktır. Bunun üzerine Fawad: “Bizi Traiskirchen'den olduğu gibi oradan da geri gönderecekler mi?” diye sorar. Nejat ise, bunun olabileceğini ve hedeflerine ulaşana kadar başka bir yol denemeleri gerektiğini söylerken oldukça gerçekçidir. Umut etmekten vazgeçmemelidirler, çünkü Nejat'ın müşterilerinin “Batı Avrupa için garantileri vardır” (Zipfel, 2015: 2/4).*

Nejat Salarzai, Afgan kadının kendisine nereli olduğunu sorması üzerine “her yerden” olduğunu söyler. Nejat için bir yere ait olmak, bir yerden gelmek veya bir yere gitmek mesele değildir. İçinde taşıdığı geçmişi, çok uzaktadır ve kimsenin bunu bilmesine gerek yoktur. O, uluslararası iş yapan bir iş insanıdır. İnsanlara yardım etmekte ve bunu

* Eser, elektronik kitap olarak edinildiği için sayfa numaraları bölümlere göre ve ekranda görüldüğü şekilde aktarılmıştır. Örneğin burada 2. Bölüm 4. Sayfa 2/4 şeklinde verilmiştir.

sadece “insanlıktan” yapmaktadır. Tabii, insanlık algısının oldukça göreceli olduğu dikkat çeken önemli bir ayrıntıdır.

Nejat Salarzai, Blum’un yanına gelir. Çevirmen olarak işe girecektir. İnsanlara yardım etmek için burada bulunduğunu belirtir. O da kendi dünyası içinde bir düzen sağlama peşindedir. Aram’ın geri gönderilmesini engelleyen de Nejat’tır. Blum’un çabaları fayda etmeyince, Nejat’ı arar. Nejat’ın pilota ulaşarak uçağın Suriye’ye varışını engelleme gücü, Blum’un erişemediği yerlere onun ulaştığını göstermektedir.

Çocukluğu acılarla dolu ve –muhtemelen- kalça kemiğine saplanmış bir şarapnel parçasını bu acıların bir hatırası olarak taşımaya devam eden Nejat, “insanlıktan dolayı” Aram’a da yardım etmiştir. Bu yolda ölenlerden dolayı Tanrı’dan af dileyen Nejat, Suriye Büyükelçiliği’nden bir kadınla görüşür ve Aram üzerine konuşurlar. Kadın, onun Suriyeli müşterileri olmadığını düşünmüştür. Nejat, Aram’ın İstanbul’dayken müşterisi olduğunu söyler. Geri dönüş belgesinin tekrar sorun olma ihtimali vardır. Kadın konuyla ilgili elinden geleni yapacaktır. Bunun üzerine Nejat, para hakkında konuşabileceklerini söyler. Kadın gülümseyerek elinden geleni yapacağını, söz vermediğini vurgular. Nejat, çaba için para veremeyeceğini söyler. Kadın konuyu değiştirerek Aram’ın nerede olduğunu sorar. Nejat’ın konuyla ilgili henüz bir bilgisi yoktur. Kadın, Aram’ın sorunsuz olarak ülkesine dönebileceğini, ekonomik göçmen olarak tanımlandığı için hiçbir yerden sığınma alamayacağını söyler. Nejat, Hannah Abeille ve Hannah’nın tanıdığı olan şu anda karşısında bulunan kadın gibi, birçok kişiden yardım almaktadır. Yaptığı iş yasalara uymamakla birlikte, yasal görünen birçok insan bu piyasanın içindedir.

Nejat, Aram’ı alır ve kendi evine götürür. Yolda, göçmen kaçakçılarının sadece insanlardan para almak peşinde olduğunu söyleyen Aram, iyi muamele için her zaman fazla para ödenmesi gerektiğini dile getirir. Buna rağmen Nejat’ın kendisine neden yardım ettiğini anlamaz. Bu pazarda geçerli olan; “önce para ödenir, sonra güven sağlanır” ilkesidir. Nejat ise, önce güvenin sonra paranın öneminden bahseder. Nejat, insanlara elinden geldiği kadar yardımcı olmayı kendine görev bilmiştir. Bu nedenle onu kendi evine götürmeyi tercih eder.

Nejat'ın evinde birçok insan uyumaktadır. Nejat, Aram'a kendi yatağında uyuyabileceğini söyler ve ona yiyecek bir şeyler ikram eder. Burada uyuyanların hepsi Nejat'ın müşterisi değildir. Nejat, burada uyuyanlardan para almaz; bunu da "insanlığından" yapmaktadır. Kendisi ve içinde bulunduğu piyasa olmasaydı, bu insanların hiçbirinin buraya gelme imkânı da olmayacaktı. Bu nedenle Nejat, yaptığı işe inanmaktadır ve bunun doğruluğundan emindir. Aram'ın parmak izi Avusturya'da olduğu için başka bir ülkeye gitme şansı yoktur. Sadece Suriye'ye geri dönebilir. Nejat, sakin olmasını ve birkaç gün bu evde kalmasını söyler.

Nejat, Afgan bir genç için çevirmenlik yapacaktır. Afgan gencin Avusturya'ya neden geldiği, buraya deniz üzerinden mi yoksa karayoluyla mı ulaştığı sorularına cevap vermesi gerekir. "Lütfen bana yardım edin, bu hanımefendi bana inanmıyor," diyerek Nejat'tan yardım ister. Nejat, kendisinin sadece çevirmen olduğunu söyler. Yine de ona yardım edecektir. Sonraki konuşmada Afgan genç, amcasının gitmesini söylediği için yollara düştüğünü, "Lütfen bunu çevirin, amcam bana bakamayacağını ve Avrupa'ya gitmem gerektiğini söyledi," (Eine Handvoll Rosinen, 12/10) şeklinde ifade eder. Nejat, bunun sığınma almak için yeterli bir cevap olmadığını bildiği için, Cemaat-i İslami milislerinin geldiğini, Afgan genci kendilerinin yanında savaşmak için alıkoymaya çalıştıklarını ve amcasının onu koruyamayacağını ve bu nedenle ülkeyi terk etmesi gerektiğini aktarır. Genç, buna şaşırır, çünkü bulunduğu yere kimse gelmemiştir ve Cemaat-i İslami milisleri yıllar önce savaşmayı bırakmıştır.

Nejat, kendi gerçeğiyle siyasi sığınma alamayacağını, kamptan atılacağını ve sokaklarda kalacağını söyler. Ona güvenmesi gerekmektedir. Burada söz konusu olan sığınma talebinin normal şartlarda olumsuz sonuçlanacağı açıktır. Herhangi bir zorluk yaşamadığı hâlde, sadece amcasının istememesi üzerine Avrupa'ya gelen Afgan genç, bilinçsizdir ve sığınmadan yararlanamayacağını farkında değildir.

Normal şartlarda sığınma ihtiyacı olmayan birçok insan, var olan göçmen ağlarını kullanarak aslında ekonomik nedenlerle ülkelerini terk etmekte ve hukuku yanıltmaktadır. Burada da Nejat, Afgan genç açısından iyi bir şey yapıyor görünmektedir. Ancak bu olgu daha geniş bir açıdan değerlendirildiğinde, ülkeler açısından oldukça büyük zorlukların ortaya çıkmasının nedenlerinden biri açığa çıkmaktadır.

Nejat'ın annesinin kendisine emanet ettiği ve biriyle –özellikle siyaset konusunda tartışmaya girmesini engellemesini söylediği babasına sahip çıkamamıştır. Babasını “bir hayvan gibi” bıçakla keserler. Belki de bu nedenle insanların ona güvenmesi çok önemlidir.

Nejat, Blum'u zor durumda bırakarak ona göçmen kaçakçısı olduğunu söyler ve ne iş yaptığını ona göstermeye kararlıdır. Görüşecekleri zaman, yine de Blum'un polislerle gelmesinden çekinen Nejat, arabasında beklemektedir. Bu sırada İstanbul ve İstanbul'da yaşadıkları hakkında düşünmeye başlar. Göçmen kaçakçılığı piyasası ile ilgili her yerde aynı kurallar işlese de, her ülke ya da bölgenin kendine özgü bir biçimi bulunmaktadır. Burada, göçmen kaçakçılığının ne kadar geniş ağlara sahip olduğu yoruma açıktır.

İstanbul'da Saifullah Khan'a ait Khyber Bar, bu işlerin yürütüldüğü yerdir. Diğer kaçakçıların olduğu gibi, Saifullah'ın gerçek adı da bilinmemektedir. Müşteriler, kaçakçılar ve iş ortakları orada toplanır. Nejat gibi Afgan ve İranlılar işlerini sürekli orada konuşurlar. Nejat, İstanbul'da işin başındayken İranlı Omid (Ümit) ve Azad (Azat) ile ve Afganistanlı Rashid ile tanışır. Nejat, kendini Najib olarak tanıtır.

Yaptıkları görüşmelerde birbirlerine kuru üzüm dağıtmaları, onlar için güç ve ücret bağlamalarında simgesel bir anlama sahiptir. Örneğin, Azad Nejat'a Yunanistan'a gitmek isteyen dört Hindistanlı müşterisi olduğu için bir, Budapeşte'de bir ev satın aldığı için iki kuru üzüm verir. Hindistanlıları Yunanistan'a götürmek için ulaşım ve devriyelerden dolayı Türk sahil güvenliğiyle iletişim kurmaya ihtiyacı vardır. Kimin neye ihtiyacı varsa, kim neyi başarmışsa bu kuru üzümler üzerinden paylaşılır. Ulaşım araçları olanlar veya birileri ile iletişim kurabilenler, birbirlerine kuru üzüm karşılığında iş yapmaktadır.

Elinde tek bir kuru üzümle kalan yeni “iş insanı” Nejat, Hindistanlıların kendine güvendiğini ve kendisinin de onları yarı yolda bırakmayacağını söyler. “İş piyasasının” kuralları ise bellidir. O da bu kurallara uymak zorundadır. Rashid, onun müşterilerini alır ve onları görmeye giden Nejat, kendini kötü hisseder. Hatıralarında dalgalarla yıkanmış ve kıyıya vurmuş bir sırt çantası vardır. O günleri düşünürken, Batı Avrupalı bir yabancılar polisi ile irtibat kurmanın Khyber Bar'daki değerinin ne olabileceğini

kendi kendine sorar. “Bir avuç dolusu kuru üzüm” alabilir ve böylece Hint müşterilerini Rashid’den geri satın alabilirdi.

Nejat, anne ve oğlun Traiskirchen’deki buluşmasının ardından Budapeşte’ye doğru yol almıştır. İş ortağı, Aram’ın hâlâ Viyana’da olup olmadığını bilmek isteyen bir kadın müşterinin, onunla yüz yüze görüşmek istediğini söyler. Bu kadın, Aram’ın eşi Zahida’dır. Şimdi Aram’ın yanına gitse de, ikisinin bir arada kalma şansı yoktur. Nejat onlara bir başka seyahat daha ayarlamalıdır. Bunun için eşinin parmak izlerinin silinmesi gerekmektedir ve bu ekstra ödeme yapılması demektir. Kızları da henüz İstanbul’dadır. Kızlarını da yanlarına almak isterlerse Nejat, Khalil ailesine iyi bir fiyat belirleyecektir.

Aram, Suriye polisi için çalışmış ve bir gün apar topar arabaya atlayıp gitmiştir. Eşine, onları almaya gelecek birileri olacağını söylemiş ancak kapılarını Suriye polisi dışında çalan olmamıştır. Gelip Aram’ı sormuşlar ve onu bulamayınca oğullarını almışlardır. Kadın, o zamandan sonra oğlunu görmemiştir. Dört yıl boyunca Aram’ın nerede olduğunu bilmeyen anne kız, akrabalarının yanında kalmış ve bir süredir de İstanbul’da yaşamaktadırlar. Nejat, Aram’ın kendi evinde, güvende olduğunu söyleyince kadın, kime karşı güvende olduğunu sorar. Avusturya polisinden saklanması gereken Aram, eşinin yanına Budapeşte’ye gelmelidir. Zahida, bunun için Nejat’a ödeme yapacaktır.

Nejat, Aram’ın yanına gider ve onu Budapeşte’ye götüreceğini söyler. Aram, eşini görmek ya da dinlemek istemiyordur. Kendisi kaçarken tüm parasını bir göçmen kaçakçısına vererek onları kendisinin ardından almasını söyler fakat kimse onları almaya gitmemiştir. Göçmen kaçakçılığında insanların sömürülmesi önceliktir, fırsatını buldukları anda yardım etmek, sadece gösteriye dönüşebilmektedir. Nejat, yine de ona yardım edebileceğini söyler. Blum, Aram’ı görmeye geldiğinde Aram evden kaçır.

Blum, Nejat’ın verdiği listedeki parmak izlerini silmiştir. Afganistanlı anne ve çocuğun kavuşmasını sağlayabilmek için çocuğun parmak izini de silebilirdi ancak Nejat bunu istememiştir. Mahkeme çocuğu Yunanistan’a göndermeye kararlıdır. Bunun üzerine kadın, kendisine yardım eden yabancılar polisinden bahseder. Bu, Blum’dur ve Blum’un oldukça zor bir durumda olduğu görülmektedir. Nejat, bunun iş için kötü olduğunu söyler. Konuyla ilgili tercüman olarak orada bulunur ve kadının Blum’u

tanımadığını belgelemiş olur. Blum, çocuğun isminin listede neden olmadığını sorar. Nejat bu soruyu önce duymazdan gelir ve sonra ailenin, bunun için rezervasyon yapmadığını söyler. İnsanlıktan dem vurulan kaçakçılar dünyasında, her şeye rağmen çok daha önemli bir şey vardır: para.

Soğutuculu arabanın deposunda insanların ölümüne şaşırmayan Nejat, bunun Blum ile kendi arasında bir yatırım olduğunu söyler. Nejat'ın anladığı düzen bunu gerektirmektedir. İnsanlar, para için ölüme gönderilir ve kimsenin vicdan azabı çekmesine gerek yoktur; düzen böyle işlemektedir.

“Kendi düzeninde” insanların ölümüne sebep olan Nejat'ın, uzun bir süre Viyana'dan uzak kalması gerekmektedir. Rotterdam'a, İstanbul'a ya da hatta Atina'ya gidebilir. Yunanistan, birçok Afgan'ın yardım isteyeceği, güvenilir ve ciddi birini arayacakları ve böylelikle çok fazla para kazanabileceği geleceğin piyasa merkezi olacaktır.

“**Nejat** bir kraldı, kölelerinin kaderlerini ellerinde tutan, onlara mutluluk veren ya da onların hayatlarını mahveden güçlü bir kraldı” (Eine Handvoll Rosinen, 21/2).

Blum ile de sadece iş anlaşması yapmış ve bunun için ona hakkını vermeye de karar vermiştir, çünkü “iyi bir kral hizmetkârlarını yüz üstü bırakmaz.” Her şeyi insanlık namına yaptığını söyleyen Nejat, paranın bu iyiliğin doğal getirisi olduğunu düşünüyor görünmektedir. Blum, paradan bahsetmemiş, sadece düzen istemiştir.

Nejat, Aram'ın eşini görür. Eşinin ölümüne üzüldüğünü, uykularının kaçtığını dile getirir. Zahida, oldukça soğukkanlı ve mesafelidir. Nejat, ona ve kızına yeni bir hayat sunabileceğini, istedikleri yerin pasaportlarını ayarlayabileceğini, eşinin ölüsünü İstanbul'a ya da isterse Suriye'ye götürebileceğini vb. mübalağa ile anlatır. Kadın oldukça sakindir. Eşini yanına getirmediği için, paranın kalanını vermeyeceğini söyler. Nejat, onun için bir şeyler yapabilmek için çok uğraşır. Her şeyi insanlıktan, katıksız insanlıktan yapmaktadır. Kadın onun yardımını istemez ve bunun üzerine Nejat çılgına döner. Birinin ona şükran duymaması, onun yardımını istememesi, onu çok öfkelenendirir. Kadın kalkıp giderken arkasından:

“Eşin için üzgünüm,” diye bağırır. “Eşinin mezarı yabancı bir ülkede olacak! Kimse onun için gözyaşı dökmeyecek! Kimse onun için dua etmeyecek! Daha önce olduğu gibi yine yalnız kalacak!” (Eine Handvoll Rosinen, 21/9)

Kadının tepkisizliğine iyice öfkelenen Nejat, onu öldürmek ister. Kadın ise onu öylece bırakıp gider. Her şeyi insanlığından ötürü yapan Nejat, para veya saygıyı alamadığı zaman içindeki “yırtıcı hayvan” açığa çıkar. Göçmen kaçakçıları, sadece kendi ceplerini doldurmaya çalışır ve insanların onlara duyduğu minnetle, insan olmanın gururunu yaşarlar. Yasaların bu sorunları dikkate alarak ve görevlerini kötüye kullananları dikkatle gözetim altında tutarak, yeniden düzenlenmesi gerektiği apaçık ortadadır.

4.4.7. Uyum Kuramları Açısından “Eine Handvoll Rosinen” Romanı

Yönlendirilen göçmenler olarak mülteciler, toplumdan izole bir yaşam sürmekte ve hâkim toplumda yaşanan olumsuzlukların sebebi olarak gösterilmektedirler. Dışlanmış, insanlıktan uzaklaştırılmış ve en temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılmış bu insanların, toplum içerisinde bir yaşamlarının olmadığı açıktır. Bu da entegrasyon kuramları bağlamında kültürleşmenin, dışlama ve ayırma kategorileri ile ilişkilidir. Kendi içlerinde gettolaşmaya zorlanan mülteciler, toplum tarafından dışlanmaktadır; dışlanmadıkları zamanlarda ise görünmez hâldedirler.

Mülteciler, yasalar ve göçmen kaçakçılığının merkezde olduğu eserde, uyum konusunda dikkat çeken alt başlıklar şu şekildedir:

4.4.7.1. Köken Ülkeden Hedef Ülkeye Mülteciler ve Yaşananlar

Mültecilerin sorunları, kendi ülkelerinde başlar ve hedef ülkeye vardıklarında da bu sorunlar devam eder. Kendi ülkelerinde yaşamış oldukları doğal veya insan eliyle oluşturulmuş felaketlerden dolayı, başka bir yerde yaşam aramak üzere yola çıkan bu insanlar, çoğunlukla istenmeyen göçmenler oldukları için, istedikleri hayata kolayca ulaşamazlar ve hatta kimi zaman bu yolda hayatları son bulur. Bu süreçte kime tutunabilme imkânı varsa ona tutunan bu insanların, göçmen veya insan kaçakçıları ile karşılaşması düşük bir ihtimal değildir.

AB'nin kendi içinde geliştirdiği ortak göç politikası ile Eurodac adlı veri sistemine parmak izleri kaydedilen mültecilerin sığınma süreçleri ülkelerin elindedir. Bu, sistemi

kötüye kullanmak isteyen mültecileri engellemek açısından önemli bir girişimdir fakat görüldüğü gibi çoğunlukla mağdur olanlar, istenmeyen göçmen olan mültecilerdir.

Ludwig Blum, çevirmen ve polislerle geldiğinde iki çocuk ve iki yetiştikenden oluşan Afganistanlı ailenin hepsinin tek bir yatakta yattığı görülür. Onların durumunun sokakta yatmak zorunda kalan insanlara nazaran iyi olması ise, yaşamak için kaçan bu insanlar açısından hiçbir şeyin kolay olmadığını gösterir.

Mülteci kampında yer bulamayan insanlar, acil yardım merkezlerinde sırada beklemekte ve oralarda kendisine bir yer bulma ümidi olmayanlar, sokaklarda kalmakta veya bir yer bulabilmek ümidiyle Viyana'ya gidecek olan trenleri beklemektedirler.

Moldovalı çiçekli elbiseli kadın, Blum'un yanına gelir ve ona yaşadığı zorlukları anlatır. Kızının ve damadının Viyana'da olduğunu düşünmektedir. Ancak onlara hiçbir şekilde ulaşamamıştır. Evine gelen adamlara onların yerini bilmediğini söyleyen kadın, kızından gelen mektubu da yakmıştır. Sonraki hafta adamlar yine gelmiştir ve kadın elinde olan tüm mektupları yakmıştır. Kendini evinden güvende hissetmediği için kalkıp Avusturya'ya gelmiş, bir hafta boyunca istasyonda kalmış yine de kızına ulaşamamıştır.

Blum'un ona yardımcı olabileceğine inanan kadın, kızına bir türlü ulaşamaz ve şimdi geri gönderilmesi gerekmektedir. Yetkililerin de kadının kızına ulaşamaması ve şimdi onu geri göndermesi karşılığında hayal kırıklığı yaşayan kadın, ne yapacağını bilemez.

Aram, Blum'la birlikte Kampl'ın yanına giderken ona bir fotoğraf gösterir ve fotoğraftaki kelaynak kuşları hakkında bilgi verirken, kendi hikâyesini anlatmaya başlar. Şam Üniversitesi Zooloji Enstitüsü'nde ornitolog olarak çalışmıştır. Şam'da dördü erkek ve dördü dişi olmak üzere sekiz tane kelaynak kuşu yakalamışlardır ve bunun üzerine Aram'ın Zooloji Enstitüsü uluslararası ödüller almıştır.

Aram, Blum'a: "Kuşlarıma ne yaptıklarını biliyor musunuz?" diye sorar. Sorusuna "Kim?" diye karşılık veren Blum'a: "Suriye polisi. İstihbarat teşkilatının mensuplarının kuşlarıma ne yaptığını biliyor musunuz?" diyerek sorusunu yineler. Blum, bu konu üzerine daha fazla konuşmaz. Aram'ın korktuğu bellidir: "İstihbaratın beni bulduğunda bana ne yapacağını biliyor musunuz?" (Eine Handvoll Rosinen, 4/15) İnsanlar, kurulu

düzenlerini sırf canları istedi diye bozmazlar. Her yaşamın bir hikâyesi ve zorlukları bulunmaktadır.

Kampl'ın acil durum merkezinde çevirmen olarak çalışan Aram, bir Suriyelinin cep telefonu olduğu için, parası olduğu ve yardıma ihtiyacı olmadığı düşünülerek kampta kalmasına izin verilmediğini ve bunun üzerine acil durum merkezine gelen bu kişinin kıyafetlerinin temiz bulunması nedeniyle, oradakiler tarafından da istenmediğini anlatır. Pis kokmadığı için temiz sayılan bu insan, burada kalmayı hak edecek kadar sokaklarda kalmamıştır. Yaşam savaşında ayakta kalmaya çalışan bu insanların birbirine karşı tavırları da oldukça sert olmak zorundadır.

Blum, Kampl'ın yanına gitmektedir. Yolda radyodan yayınlanan haberler, Viyana'da evsizler için açılan kiliselerden bahsetmektedir. Mültecilerin dörtte birinden daha azı, devlet konaklamasından faydalanabilmektedir. Yer az, insanlar çoktur. Bu da insanların, insanlık dışı ortamlarda bulunmak zorunda olmalarına neden olmaktadır. Acil durum merkezine varan Blum, her yerde insanların uyuduğuna tanık olur. Bekleme odasından sandalyelere kadar her yer insanlarla doludur. Rüzgâr şiddetlendiği için, insanlar yerde yatmaktan şikâyet etmemiş, dışarıda olmaktansa içeride ama yerin üzerinde yatmayı yeğlemiştir.

Barınma ve insanların temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik zorluklar devam etmektedir. Nejat, insanlara kapısını açmıştır. Mülteci kamplarını, acil durum merkezlerini dolduran insanlar, Nejat'ın evini de doldurmuş durumdadırlar. İnsanlar, yasal veya yasal olmayan yollara başvurmadan kaçınmamaktadırlar. Yasaların oluşturulmasında veya işleyişinde bir sorun olduğu açıktır, sonuç olarak hiçbir insan yasadışı değildir ve sıcak bir ortam herkesin hakkıdır.

Kamptan çıkarılan insanlar, tekrar içeri girebilmek için çabalamaktadırlar. Bunu önlemenin yolu ise, sınırları gözetlemek, şartları daha da zorlaştırmaktır. Ancak insan, yaşama savaşında hayatta kalabilmek için her yolu denemeye meyillidir.

Nejat ile görüşen Blum, gördüğü her şeyi not almaya ve Nejat'ın suçlu olduğunu ispatlamaya kararlıdır. Yanlarında gri saçlı bir kadın görür. Nejat, onun hikâyesini anlatmaya başlar. Afganistanlı kadın, Nejat'a ödeme yapmıştır ancak asıl müşterisi o değil, onun oğludur. Eşi ölmüş, kadın da oğluyla birlikte eşinin kardeşinin yanına

Pakistan'a gitmiştir. Oğlu on beş yaşında olan kadın, tekrar evlendirilmek istendiği için Avrupa'ya kaçar. Ancak yeterli parası olmadığı için oğlunu yanına alamaz. Her gün oğluyla telefonda konuşur fakat onu bir türlü yanına alamaz. Yıllar süren sığınma süreci ve bekleyişin sonunda kadın, ancak oğlu on sekiz yaşına basınca sığınma alabilir. Ebeveynlerin, ergin olan çocuklarını yanlarına almasına yasalar izin vermemektedir. Nejat, hukuk devletinin görmezden geldiği, hayattan sildiği insanlara yardım etmektedir. İnsanların bu süreçte yaşadıkları, görüldüğü gibi sabır ve buna ek olarak bol miktarda para gerektirmektedir.

Aram, bir gün her şeyini geride bırakarak kaçmak zorunda kalır. Onun Traiskirchen'a kadar yaşadıkları, Nejat dolayısıyla, az çok bilinmektedir. Şimdi eşi Zahida da Budapeşte'ye gelmiş ve eşini görmek istemektedir. Aram gittikten sonra oğlu elinden alınan kadın, kızıyla birlikte uzun süre akrabalarının yanında yaşamış ve sonra İstanbul'a taşınmıştır.

Zahida, dört yıl boyunca eşinin nerede olduğundan bihaber yaşamış ve şimdi ona kavuşmak için elinden geleni yapmaya hazırdır. Benzer şekilde, tüm parasını bir göçmen kaçakçısına veren ve ailesini sonradan oradan alıp yanına getirmesini isteyen Aram da, oldukça zor süreçlerden geçmiştir. Ailesini bulmaya çalışır. Şam'dan ayrılan ailesine telefon numaralarından ulaşmak da mümkün olmamıştır. Bir gün enstitüden aradıklarında, oğlunun polis tarafından götürüldüğü haberini alır. Başka hiçbir şey bilmemektedir. Aram, tüm bunların göçmen kaçakçısının suçu olduğunu söyler. Şimdi Suriye'nin resmi makamları onu sıkıştırmaya çalışacaktır, eşine de aynı sıkıntıları yaşatacaklarına emindir. Hiçbir yere gidemeyeceğini düşünür.

Blum, Nejat'la işbirliği yapmakta ve düzeni sağlamak için mültecilerin parmak izleri bilgilerini silmeye devam etmektedir. Blum'un bir akşam yaşadıkları, hem göçmen kaçakçılarının tutumu hem de insanların bu yolda göze aldıkları açısından, onu oldukça sarsar. Aldığı telefonla söylenilen yere gider ve soğutuculu taşıma aracının deposunda insanların olduğunu fark eder. O sırada ne yaptığını, neden burada olduğunu sorgulamaya başlar. Yine de insanları bırakıp gidemez. Uzun çabalarına rağmen, kapıyı açmayı başaramaz, kapının içeriden açılması gerektiğini söylemesi gerekir. Ancak dil sorunu bunu engeller ve içeriden gelen sesler bir süre sonra kesilir. Denizde suda

boğulan insanlar, karada havasızlıktan boğulmuştur. Mültecilerin, kaçak göçmenlerin; insanların nefesi, hayatta kalmaya yetmemiştir ve bu sadece bir örnektir.

4.4.7.2. Göç ve Mülteciler Konusunda Yasaların İşleyişi

Mülteciler konusunda AB'nin ortak bir politika geliştirme amacı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle konunun 2003-2004 Almanya'sında veya Avusturya'sında geçmesi büyük bir önem teşkil etmemektedir. Bununla birlikte, sorunun çözümü için gerekli adımların atılmadığı, yasaların insanların mağduriyetini engelleyecek şekilde işlemediği görülmektedir. Bu durum, hâkim toplumun hukuksal düzlemde bir uyum çabasında olmadığını, insanların "ayırma"ya veya "dışlama"ya maruz kaldıklarını göstermektedir.

Ludwig Blum, Afganistan kökenli aileyi Macaristan'a geri göndermek zorundadır. Konuyla ilgili kendisinin yapabileceği bir şey yoktur. Düzenin sağlanması için yasaların uygulanması gerekmektedir. İki yetişkin ve iki çocuktan oluşan ailenin geri gönderilişi ile yasaların oldukça acımasız işlediği görülmektedir. O insanlara kimse hangi zorlukları aşarak oraya kadar gidebildiklerini sormamaktadır. Bu ailenin erkeği olan Fawad, parmak uçlarını cam kül tablası ile kesmiştir. Eurodac sistemi ile kayıt altına alınan parmak izlerinin yok olması için, bunu göze alması yeterli değildir. Yasaların engellenmesi için kesik parmaklardan çok daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bu koşullarda yapılması gereken tek şey vardır; burada sığınmacı olarak kalamayacakları için, geldikleri yere gitmek zorundadırlar.

Kampl, Blum'a Aram'ı sorar. Aram, Kampl'ın yanında çevirmen olarak çalışmaktadır. Blum, kendisinin yanında çalışıyor diye Aram'a yasaların bir ayrıcalık tanımadığını, kanunların herkes için eşit olduğunu belirtir. Suçlular, yasaları yürütenler değildir. Görev neyi gerektiriyorsa o doğrudur ve o yapılmak zorundadır.

Aram Mohammad Khalil'in belgeleri eksiktir ve sığınma talebi olumlu sonuçlanmamıştır. Ülkesi Suriye'ye geri gönderilmek zorundadır. Ancak ülkesinden gelecek eve dönüş belgesine ihtiyaç duyulduğu için, bir süre daha hapiste kalması gerekmektedir. Aram, kendisinin Traiskirchen'de olduğunu Suriye'deki elçiliğin öğrenmesini hoş karşılamaz. Kendisinin nerede olduğunun bilinmemesi gerekmektedir. Oldukça zor bir durumda olduğu bellidir fakat yasalar neyi gerekli kılıyorsa o gerçekleştirilmelidir. Sığınma başvurusu olumsuz sonuçlanan Aram; konaklama, sağlık

hizmeti veya yemek ücreti alamayacaktır. Ülkesine geri dönmek zorundadır. Bunun üzerine Aram: “Geri dönmek istiyorum,” der. Blum’un: “Suriye’ye mi?” sorusu üzerine Aram, hapishaneye geri dönmek istediğini söyler: “Beni tekrar tutuklayın. Bu, benim için dışarıda olmaktan daha güvenli” (Eine Handvoll Rosinen, 4/10). Bir insanın kendi ülkesine dönmek yerine, hapiste kalmak istemesi oldukça anlamlıdır.

Blum, Aram’ı Kamp1’in yanına götürecektir. Orada sıra bekleyenleri ve yeni bir yer bulabilmek için istasyona yönelenleri görürler. Blum, bu insanların Aram gibi sığınma başvuruları olumsuz sonuçlanan ve geri dönmeyen insanlar olduklarını söyler. Burada yasalar adil ve eşittir, verilen kararlar da bu yasalara uygundur. Sadece gerçekten ihtiyaç duyanlara sığınma verilir ve sadece onlar yeni bir yaşama başlayabilir. İnsanlar yeni bir yaşama başlayabilmek için, en altta olmak ve devleti buna inandırmak zorundadır.

Blum’a enstitüsündeki kelaynak kuşlarından bahseden Aram, hasretini duyduğu sıcak bir konuşmayı, ne yazık ki, sürdüremeyecektir. Blum, Suriye’ye gönüllü olarak dönmesini tavsiye eder:

“Gitmeniz gerekiyor, Bay Khalil. Biliyorsunuz. Suriye’ye kendi isteğinizle dönün. Sığınma işleminiz olumsuz sonuçlandı. Siz kendiniz gitmezseniz, ben sizi sınır dışı etmek zorunda kalacağım. Enstitünüze geri dönün, sonra her şey bir düzene girer” (Eine Handvoll Rosinen, 4/14).

Blum’un yapabilecek bir şeyi yoktur. Aram kuşlara olan sevdasını sürdürmeye devam etse de, başına gelenlerden dolayı huzursuz ve korku içinde olsa da, yasalar işleyecektir. Sonunda ölecek olması, yasaların suçu değildir (!)

Aram’ın pasaportu, sığınma kâğıdı ve buna benzer hiçbir belgesi yoktur. “Belgesiz insanların” hepsi, Traiskirchen’den uzaklaştırılacaktır. Blum’un şefi Eva Grabner’in Aram’ı da alması, Aram’dan sorumlu olan Blum’u rahatsız eder. Aram’ın diğerleri gibi evsiz olmadığını ve bu nedenle tutuklanmasının doğru olmadığını dile getirir. Böyle bir eylemle karşılaşmaktan oldukça rahatsız olan Blum, öfkeli. Bu, onun için beklenmedik bir durumdur ve sistem, böyle beklenmedik olayları içermez.

Grabner, Blum’un Kamp1’a olan yakınlığından dolayı onu bilgilendirmediklerini söyler. Blum, bölüm şefini çoktan aramıştır ve Aram’ın dosyasını geri istemiştir. Grabner, bunun gerçekleşmeyeceğini, Blum’un herhangi bir ayrıcalığının olmadığını, sığınma

talebi reddedilen birinin serbest bırakılmasının doğru olmadığını dile getirir. Blum ise kanun önünde sorumluluklarının olduğu ve buna göre hareket etmeleri gerektiği düşüncesi ile ona karşı çıkar. Bölüm şefi, Grabner'i arar ve Blum, Aram'ın dosyasını geri alır. Yasaları uygulayanların dahi kendi içlerinde bölünmeler yaşadığı dikkat çekmektedir. Burada, yasaların tamamen duygulardan bağımsız mı olması, yoksa yasaların duygu eksenli mi uygulanması gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır.

Blum, Aram'a karşı oldukça iyimser olmasına karşın, yasaları uygulama konusunda oldukça dikkatlidir. Dosyayı geri aldıktan sonra, Aram belki de onun kendini sahiplendiğini düşünerek "Sınır dışı edilecek miyim?" diye sorar. Blum ise yumuşamak veya ona tebessüm etmek yerine sadece "gidiniz," der.

Ludwig Blum, Aram'ı geri göndermenin düzen için gerekli olduğuna ikna olana kadar beklemeye ve düşünmeye kararlıdır. Ancak bir gün Kamp'ın yanına ellerinde tutuklama emriyle gelen on sivil polis Aram'ı alır ve geri göndermek üzere özel uçağa bindirir. Blum, Aram'ın dosyalarını ve ona dair tüm bilgilerin bir anda yok olduğunu fark ettiğinde, geri gönderilmeyi engellemek için elinden geleni yapar fakat çok geç kalmıştır. Burada yasalar, kendisinin sorumluluğunda olan Aram'ı ondan alır ve Blum'dan bağımsız olarak işleyişini sürdürür. Bununla birlikte, Nejat'ın Aram'ın geri gönderilişini engellemesi ve araya yetkili kişileri sokması, yasaların işleyişi konusunda eşitliğin ve adaletin ne kadar sağlanabildiğini de sorgular.

Kışın gerçekleşen sınır dışı edilmelerde uçakların rötar yapabileceğinin, yazın ise havanın bu tür gecikmelere neden olmadığını ve uçuşların daha ucuz olduğunun belirtilmesi önemlidir. Sınır dışı etme, sığınma süreci ve mülteciler konusunda tüm sorunlar çözülmüşçesine havanın yasaların işleyişine etkisinin dillendirilmesi, insan hayatının aslında ne kadar basite indirildiğinin göstergesidir.

Hukuk devletleri, insanlara her zaman adil davranmamaktadır. Devletlerin görmezden geldiği durumlar olduğu sürece, fırsatçılar mutlu kalacaktır. "Bu, modern göçtür," Blum, not almaktan başka bir şey yapabilecek durumda değildir. Nejat, insanlara yardım etmekten ve kendisine güvenilmesinden hoşnutluk duymaktadır. Hukuk devletinin anne ve oğlu bir araya getirmemesine rağmen, Nejat bunu başarmıştır ancak ikisinin bir araya gelmesi, her şeyin mutlu sonla bittiği anlamına gelmez. Çocuğun

parmak izi Yunanistan'dadır. Tekrar geri gönderilecek ve belki de Atina'da sokaklarda kalacaktır. Tekrar annesinin yanına gelmeye çalışacak ve tekrar geri gönderilecektir. Annenin parası bitene kadar bu durum, bu şekilde devam edecek ve sonunda belki de sonsuza dek ayrı kalacaklardır. AB'nin ortak göç politikası bunu gerektirmektedir ve para yoksa Nejat da yoktur. Bu sorunun çözülmesi için Blum'un yasaları çiğnemesine ihtiyaç vardır.

Afganistanlı anne ve oğlu kavuşturan Nejat yolda giderken radyodan, sayısı gittikçe artan mültecilerin konaklama sorunlarının bir krize dönüştüğü ve konuyla ilgili aylardır süren bir reformdan bahsedildiği ancak eyaletler arasında bir birlik sağlanmadığı haberi aktarılır. Bu birliğin sadece eyaletler içinde değil, Avrupa içerisinde de oluşturulmadığı görülmektedir. Kamp, acil durum merkezi, kilise ve hatta Viyana, evsizlerle dolmuştur. Oradakilerin gidecek başka bir yeri yoktur. Kampl, İçişleri Bakanlığı'nı aramış ve bu insanlar için yeni alanlar açılması talebinde bulunmuştur. Konuştuğu kadın ise, bir suçmuş gibi, mültecilerin çoğunun Noel'i kutlamadığını söylemiştir. Noel'i kutlamadıkları için sokaklarda kalmaya devam edebilirler.

Sıcak bir yerde kalabilmek için hırsızlık yapmayı düşünen mültecinin aktarılması da, çaresizlik ve arayışı göstermektedir. Aynı kaderi paylaşanların bakışları dahi, birbirinin aynıdır. Konuyla ilgili Kampl'ın da Blum'un da yapabilecek bir şeyleri yoktur.

Eva Grabner, başından beri Blum'un sağlıklı düşünemediğini ve oldukça zor zamanlar geçirdiğini ve Kampl'la olan dostluğundan dolayı, yasaları uygulamada yeterince titiz davranmadığı konusunda emindir. Aram'ın dosyasının Blum'dan alınması ve yapılan aramanın ona haber verilmemesi bunun kanıtlarıdır. Daha sonra Blum'un Aram'ın geri gönderilişini engellemeye çalışması ile ilgili gerekli açıklamayı yaparken de Blum'un sağlıklı düşünemediğine vurgu yapması, onun Blum'u iyi bir yasa uygulayıcısı olarak görmediğini göstermektedir.

Yasalar konusunda duygulara yer yoktur. Blum'u göz hapsine alan Grabner, iyi bir yasa uygulayıcısı olarak onunla uğraşmaya devam eder. Oğluyla buluşan Afgan kadın, Blum'u tanıdığını iddia eder. Oğluna kavuşabilmesi için ona ihtiyacı vardır. Ancak Nejat görüşmede tercümanlık yaparak, kadının Blum'u tanımadığına ve kişisel bir iletişiminin olmadığına dair bir çeviri yapar. Bu, Grabner'i oldukça öfkelenir.

Grabner, yasaları uygulamadaki mükemmelliği ile sonunda “Batı Avrupalı bir yabancılar polisinin” suçlu olamayacağını da göstererek kimliğini tam anlamıyla sergilemiş olur.

Blum yoldayken, radyoda yine mültecilerle ilgili haberler yayınlanır. Bakanlık, Traiskirchen’de kimsenin kamptan gönderilmeyeceğini ve evsizlerin konaklama sorunlarının çözüleceğini duyurmuştur. Bu sürede başka yerlere gönderilen, sokaklarda kalan birçok insanın olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte sonraki zamanlarda Kampl kimsenin gönderilmediğini ancak kimsenin de gelmediğini belirtir. Hiçbir şey değişmemiştir. Noel veya yılbaşı gibi özel akşamlarda insanlara sunulan hizmetler, süreklilik kazanmamıştır. İstenilen yardımlar gelmemiştir. Günümüzde de, bu durum iyi bir noktaya varmamıştır.

Blum, insanların ölümüne sebep olduğunu düşünmektedir. Nejat için bu durum, düzenin bir parçası olsa da Blum, bunun doğru olmadığına inanmaktadır. Polise gider ve Guntramsdorf’un önünde ölümlerle dolu bir soğutuculu araç bulunduğunu ve onların ölümlerinden kendisinin sorumlu olduğu söylemeden önce bir nefes alır. Suçunu itiraf eder fakat ruh hâli iyi olmadığı ve iş yükünün fazla geldiği gerekçeleri ile serbest kalır. Burada Nejat’ın devreye girdiği anlaşılır. Blum, kendisinin suçlu olduğunu bilmektedir. Ancak ceza almaması onu oldukça huzursuz eder:

“Anlamıyorum... Tabii ki suçluyum!” Blum’un başı döndü. “Göçmen kaçakçılığına yardım, görevi kötüye kullanma, ihmale dayalı cinayet... Birileri bütün bunlar için sorumlu tutulmalı! Hâkim de öyle dedi!” (Eine Handvoll Rosinen, 22/10)

Bunun üzerine Grabner, onun zavallı ve hasta bir adam olduğunu söyler. Blum, kendisinin suçlu olduğunu göstermeye karardır. Ceza dosyasında bulunan listelerin, onun suçluluğunu gösteren kanıtlar olduğunu söyler. Ceza dosyasında herhangi bir liste yoktur. “Blum: “Ama listeler,” diye tekrarlardı. “Her şey orada... Mahkûmiyet için her şey orada... Her şeyi tekrar düzene...” (Eine Handvoll Rosinen, 22/10) diye devam etse de, Grabner onun söylediklerini dikkate almaz.

Blum, yıllar önce Çekoslovakyalı mültecilere yardım ettiği zaman da, benzer şekilde kafası karışmıştır. Bu sistem içerisinde doğru olanın ne olduğunu bilemez. Mültecilere

yardım etmesi yasalara aykırıdır ama bunu yaptığı için Elisabeth onun kahraman olduğunu söylemektedir. Daha sonra kimse de konuyla ilgili bir şey sormamıştır. Bu zamanda da on kişi ölmüştür.

Şimdi, yıllar sonra yine insanlar ölmüş ve bunun üstü kapatılmaya çalışılmaktadır. Blum'un serbest kalması da, bunun bir göstergesidir. Blum, insanlara yardım etmek isterken suçlu durumuna düşmüş ve suçunun kabul edilmesini istemiştir. Sorunun yasalarda ve yasaların işleyişinde olduğu açıktır. Hukuk devletinin bir çalışanınin göçmen kaçakçıları ile iş birliği yapması, işini kötüye kullanması açığa çıkmamalıdır. Ancak Blum bunların sadece iyi niyetli olanlarından biridir ve yaptığı, insanlara yardım etmeye çalışmaktır.

Blum'un yaptıklarının açığa çıkması hem devlet içinde sorunların olduğunu kabul etmek anlamına gelecek hem de göçmen kaçakçılarının hangi alanlara ulaşabildiği açıkça gösterilmiş olacaktır. Sonunda, iyi bir yasa uygulayıcısı olan Grabner'in dahi Nejat hakkında iyi şeyler söylemesi, oldukça anlamlıdır.

4.4.7.3. Mültecilere Yönelik Tutum ve Davranışlar

Mültecilerin sığınma süreçleri sona erene –göçleri yasallaşana- kadar toplumda bir yer edinmeleri mümkün değildir. Bununla birlikte, onlara yönelik tutum ve davranışların ayırma, dışlama ve entegrasyon izleri taşıdığı, dolayısıyla değişken olduğu görülmektedir.

Hannah, insanların evsizlerle ilgili şikâyetlerini Blum'a aktarmaktadır. Kendisinin bir şey yapamayacağını söyleyen Hannah, evsizlerin insanları korkuttuğunu ve kendisinin de arabasını bir daha istasyona park etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Blum, insanların yasalara güvenmesi ve biraz rahatlamaları gerektiğini dile getirir. Burada dikkat çeken bir konu da, Hannah ile konuşanlardan birinin, bir Türk fırıncı olmasıdır. Göçmenlerin türleri ve ülkeye geliş biçimleri veya hedef ülkede kalış süreleri, onlara yönelik bakışın değişmesinde etkilidir. Bir fırın açacak ve toplumsal uyum sağlayacak kadar süre geçirmiş “yabancılar” için durum, mültecilerden oldukça farklı anlamlar içermektedir.

Jakob Kampl, insanların bu yaşadıklarını kendine dert edenlerden biridir. Acil yardım merkezinde herkesi barındıramamakta ve insanların oradan oraya sürüklenmesi, ona acı

vermektedir. Ludwig Blum ile çok eski zamanlardan beri arkadaş olan Kampl, yanında çevirmen olarak çalışan Aram'ın sınır dışı edilmek üzere hapisle tutulmasından da rahatsızdır. Blum ise, bunun için yapabileceği bir şey olmadığını söyler. Kanunlar herkes için eşittir ve konuyla ilgili kimsenin bir şey yapma gücü yoktur.

Lokantacı kadın, Blum'a devletin evsizler için bir şeyler yapması gerektiğini söyler. Sokaklarda kalan insanlar, çaresizlikten okullara kadar girmişlerdir. Bu durum hâkim toplumu korkutmakta ve onları da düşündürmektedir. Yine de ülkenin kendi işsiz insanlarına hizmetinin önceliğine vurgu yapan kadın, hâkim toplumun özgürlüğünün, “yabancıyı” kabul etmesinde ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmış olur.

Sığınma başvurusu sürecinde her defasında farklı ifadeler kullanan Aram, Blum'un kafasını karıştırmıştır. Hukuk diline hayran ve işçilerin kaçak çalışmasına engel olmaktan mutlu olan kanun adamı Blum ile eşinin aldığı saatin durmasını kafasına takan, bedensel ağrılar duyan “insan” Blum, kendi içinde çatışma yaşamaktadır.

Blum bir akşam Hannah'yı arar. Geç saatte Blum tarafından aranan Hannah, tedirgin olur. Blum ise sadece konuşmak istemektedir. Ona, dışarıda kendini güvende hissetmeyen ve bu nedenle tutuklu kalmak isteyen, Şam'da Almanlar için çevirmenlik yapan kuş bilimci, gözlüklü ve bıyıklı Suriyeliyi hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Bir cevap beklemeden devam eder. Blum, Aram'ın sığınma sürecinde söylediği her şeyi okumuştur. Her söylediği birbirinden farklı saçmalıklarla doludur. Hannah, Aram'ı hatırlıyor mudur? Hannah, o sırada çevirmenlik yapmamıştır, çünkü Aram'ın çevirmene ihtiyacı yoktur ve bu nedenle Hannah, Aram'ı hatırlamıyordu. Blum, yükselen ses tonundan ötürü özür diler. Kendisi de, bu yaptığına şaşırmıştır. Ayak tabanları yanmaya başlar. Ancak susmaya niyeti yoktur. Pekiyi Hannah, kızını arayan çiçekli elbiseli yaşlı Moldovalıyı hatırlıyor mudur? Hayır, onu da hatırlamıyordu. Blum, o kadından bahsetmiş midir Hannah'ya? Bunun önemi yoktur, Blum konuşmaya devam etmeye kararlıdır. Bu sırada kızının ve Elisabeth'in duvardaki fotoğraflarına bakan Blum, Hannah'ya Afgan aileyi, kendini yaralayan Fawad'ı hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Hannah, şaşırmıştır ve Blum'un nereye varmak istediğini anlamaz. Bunun üzerine Blum, ertesi gün bir sınır dışı etme vakası için çevirmene ihtiyacı olduğunu söyler. Birbirlerine “iyi geceler” diledikten sonra telefonu kapatırlar.

Blum, yasalar karşısında insan olarak durmanın zorluğunu yaşamaktadır. Aram'ın geri dönüş belgesi gelmiş, hatta elçilik sekreteri belgenin ulaşip ulaşmadığını kontrol etmek ve başka belgeye ihtiyaç olup olmadığını sormak için ayrıca telefonla aramıştır. Ayak tabanları yanmaya başlayan Blum, tüm bu düşünceler içerisinde kendini zor bir durumda hissetmektedir. Geri gönderilme günü tam olarak bildirilmelidir, çünkü formalite gereği Suriyeli yetkililer, Aram'ı havaalanında bekliyor olacaktır. Parmak uçlarından kanlar akan Afgan'ın silueti, Blum'un gözlerinin önünden gitmemektedir. Gündüz düşleri sona ermeyecektir. Bu son yaşadıkları, ona oldukça ağır gelmiştir. Şimdi de Aram'ı gönderme konusunda yaptığının doğru olduğuna emin olmak istemektedir.

Blum, 1968 yılında Çekoslovakyalı mültecilere yardım ettiği zamanı ve bunun Elizabeth'in hoşuna gittiğini anımsar. Düzen kendi içinde, insanlığın ihlaline değil, insanların korunmasına hizmet eden iyi bir değerdir. Blum, her zaman iyilerden olmaya çalışmıştır ve çevresindekiler onun iyi biri olduğunu söylemiştir. Ancak insan iyi bir şey yapmak isterken, bazen kötü bir şeyin ortaya çıkmasına da neden olabilir. Blum, Kamp1'a insanlara yardım ettikleri zaman, onların ölümüne sebep olmaları durumunda bunun normal olup olmadığını, düzenin böyle olayları içerip içermediğini sorar. Kamp1, bir düzen dünyasında değil, kaos dünyasında yaşandığını söyler. "Denizin ortasındayız" (Eine Handvoll Rosinen, 20/9). Bu durumda nasıl davranılması gerekiyorsa, öyle davranmak doğrudur. Ne devletin yasaları ne de Nejat'ın insanlığı, düzen anlamına gelir.

Nejat'la görüşen Blum, anne ve oğlun birbirine kavuştuğuna tanık olur. Nejat, bunun kadının parası bittiğinde son bulacağını ve bir daha birbirlerini göremeyeceklerini söyler. Bunun sonsuza dek mutlu sürmesinin yolunun Blum'un çocuğun Yunanistan'da görünen parmak izi bilgilerini silmesi olduğunu söyler. Blum'un, hukuk devletine ve yasalara olan inancını sarsılır. Bir düzen olduğu söylenmektedir ancak insanlar sefalet içinde sokaklarda en temel ihtiyaçlardan yoksun yaşamakta, diğer tarafta Aram ve şimdi bu anne-oğlun durumu, bu düzenin gerçek olmadığını göstermektedir.

Yasaların gerçekliğine inanan Blum, insanlara yardım edebilmek için "düzenin başka türlü de sağlanabileceğine" inanmaya başlar ve insanların parmak izlerini silmeye karar verir. Böylelikle, Nejat'ın sunduğu kuru üzümüne elini bulaştırmış olur.

Kar yağmaktadır. İnsanlar sokaklarda yaşam mücadelesine devam ederken, bir geceliğine yemek ve kalacak yer verilmesi için evsizler toplanır. Ancak araçta daha fazla yer kalmamıştır ve hâlâ birçok insan sokaktadır. Yapılan yardımlar yetersiz ve geçicidir. Bunun üzerine, Nejat hakkında yazdığı tutuklama emrini silen Blum'un Nejat'ı arayarak evinde yer olup olmadığını sorması, insanlara yönelik bakış açısı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Blum, her şeyin bir düzeni olduğuna ve yasaların bu düzeni korumaya hizmet ettiğine inanma noktasından, bir göçmen kaçakçısından yardım isteyecek noktaya gelmiştir. Düne kadar başkaları onun gibi davrandığında, haklarında tutuklama emri çıkaran Blum, şimdi tanık olduklarıyla düzeni sağlayanın sadece yasalar olmadığını anlamıştır. Böylelikle insanların parmak izleri bilgilerini silmek üzere işyerine gider. Oldukça tedirgin olmasına rağmen, yaptığının yanlış olmadığını düşünmektedir. Düzeni sağlamanın başka bir yoludur bu. Çıkarken Hannah'yı da ofiste görür. Muhtemelen o da düzeni başka bir yoldan sağlamanın peşindedir.

BÖLÜM 5. 20. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE GÖÇ VE GÖÇMEN OLGULARININ “TRANSİT”, “SELİM ODER DIE GABE DER REDE”, “EDUARDS HEIMKEHR” VE “EINE HANDVOLL ROSINEN” ROMANLARI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Göç ve göçmen kavramlarının çeşitli açılardan açıklandığı, kuramsal bağlamda ele alındığı ve edebiyata konu edilmesinin incelendiği bu çalışmada, kuramsal bilgilerin eserler bağlamında ve karşılaştırmalı olarak nelere karşılık geldiğine bakmakta fayda vardır.

Öncelikle eserlerde göç ve göçmen konularında çıkan sonuçları tek tek görmek gerekir. Hitler iktidarı ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanların, transit vizesi almak ve yeni bir hayata başlayabilmek için yaşadıklarının anlatıldığı “Transit” adlı roman, yazarı Anna Seghers’in de bu süreci yaşayanlardan biri olması dolayısıyla önemlidir. Seghers, burada bir yerli olarak “öteki”ne bakmamakta, kendisinin ve kendisi gibi olanların göç sürecini anlatmaktadır. Yani yazar, bizzat göçmenin ve ötekinin kendisidir. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle insanlar, oldukça zor koşullarda ölüm kalım mücadelesi vermişlerdir. Bu koşullar, günümüz dünyasında da çok farklı değildir.

“Transit” romanında, göç türü olarak yönlendirilen göç, yönlendirilen transit göç, geri göç, uluslararası göç; göçmenlik hâlleri olarak transit hâlindeki mülteci, dolaşım hâlindeki mülteci, mülteci, geri göç eden olarak eve dönen dikkat çekmektedir.

“Transit”te göç kuramları açısından Lee’nin “İtme-Çekme Kuramı” ön plana çıkmakta ancak araya giren engeller dizisi faktörü, yaşamak için kaçan bu insanlar açısından yeterince değer görmemektedir. Sömürgeciliğin göç yönünde önemli bir etken olduğunu gösteren Claudine’nin göçü, daha geniş bir açıdan bakıldığında, “Göç Sistemleri Kuramı” ile açıklanabilir. Ayrıca kuramsal açıdan insanların, kaçış yolunda da olsa, oluşturdukları ağlar, “Ağ Kuramı” veya “Sosyal Sermaye Kuramı” ile ilişkilidir.

“Transit”, göç süreci ve insanlar üzerindeki etkileri konusunda oldukça anlamlı sonuçlara sahiptir. İnsanlar, normal zamanda sıradanlaşan konulara özlem duymakta, ölümün sıradanlaşmasıyla insanların kurtuluş hikâyelerini dinlemekten sıkılmaktadırlar. Hedef ülkeye varma yolunda canlarını hiçe sayanlar, bu yolda ölenler ve intihar edenler,

bilinmezliklerle yaşamının verdiği yorgunluk, vize alabilmek için insanların kendilerini yadsıyacak duruma gelmesi, bu süreçte öne çıkmaktadır. Bazı insanlar, kaçmaktan yorgun düşerek “ne olursa olsun” düşüncesiyle geriye “vatanlarına” dönmeye karar vermişlerdir. Kaçmak zorunda olan insanlar, kavramların uğradığı anlam değişimini de yansıtmaktadır. Alman olan Ben-anlatıcı, Fransız askerlerini görünce mutluluk duymuştur. Bunca acıyı taşıyan dünya ise “yaşlanmıştır.”

Göçmen uyumu açısından “Transit”i, çokkültürcü teorilerle ilişkilendirmek doğru olmayacaktır. Eser, psikolojik, sosyo-psikolojik ve hukuksal açılardan göçmen uyumunu konu edinmiştir. İnsanların yaşamak için kaçmak zorunda kaldığı bir dünyada, göçmen grup ve hâkim toplumun bir arada yaşaması bağlamında bir uyumdan ziyade, göç etmek zorunda kalan insanların mülteci durumuna düşmelerinin etkileri ile vatanlarından uzak kalmaları ve güvenli bir yer arayışları sırasında yaşadıkları vatan hasreti; yersiz yurtsuzluk, yalnızlık ve yabancılaşma; kimlik ve aidiyet sorunu öne çıkmıştır.

Göçmen grup, Marsilya’dan gitmenin bir yolunu bulmaya çalışmaktadır ve dolayısıyla insanlar, henüz hedef ülkelerine de ulaşmış değillerdir. Bu nedenle, kendilerini içinde buldukları yere ait hissetmemekte ve ayrılma (kopma) yaşamaktadırlar. Dolaşım hâlinde olan bu insanlara yaklaşımlar ise savaşın etkisiyle dışlama ve ayırma veya entegrasyon ve bireycilik olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Göç hâlinde olan insanların birbirine karşı tavrı da, benzer şekilde sosyal sermaye oluşumundan “birbirlerinin kurdu olmaya” kadar farklılık göstermektedir. Eserde uyumla ilgili en dikkat çeken konulardan bir diğeri ise, bürokrasinin insanları dışlaması veya marjinalleştirmesidir.

Burada herkes için durumun aynı olmadığını söylemek gerekir. Maddi durumu iyi olan veya çeşitli sebeplerle diğer ülkeler tarafından desteklenen insanlar için, koşullar daha uygundur. Ancak bunun da bir yere kadar etkili olduğu görülmektedir. Eserde gerçek adı bilinmeyen Ben-anlatıcının -muhtemelen asimile olarak- Marsilya’ya yerleşimi ve onlardan biri olarak yaşamaya başlaması, bu zorlu süreç sonunda kendini yok ederek yeni bir kimlik yaratması gerektiği ile ilişkilendirilebilir. Heinz’ın hedef ülkeye varışı ve orada mutlu olduğu, zor da olsa hedefe ulaşıldığı ve bu zorlu hedefe ulaşmanın uyumu kolaylaştırdığı sinyalinin vermektedir.

Göçte ikinci dönem olarak belirlenen Misafir İşçi Göçü'nü öne çıkaran “Selim oder die Gabe der Rede” eserinde, yazarın hâkim toplumun bir üyesi olması önemlidir. Nadolny, eserinde tarihsel bir gerçek olarak misafir işçi göçünü ve misafir işçileri konu ederek göçmen gruba dışarıdan bakmıştır. Göçmen bir gruptan nefret edilmesinin temel sebebi, o toplumla iletişime geçmemek ve o toplumu tanımamak sonucunda ortaya çıkan korkudur.

Nadolny'nin büyükbabasının 1924-1932 yılları arasında Türkiye'de Alman Büyükelçisi olarak çalışmış olması ve torun Nadolny'nin dede Nadolny'den etkilenmesi ve ayrıca eserin son bölümünü Batı Almanya'nın “*Berliner Künstler in der Türkei*” (Berlinli Sanatçılar Türkiye'de) adlı bursun desteğiyle yazılması, yazarın göçmen grubu tanıdığı ya da en azından tanımaya çalıştığını göstermektedir.

Eserde iki ana kahramandan birinin Türk, birinin Alman olması ve misafir işçilerin kendilerini edebiyatta temsil ederken ele aldıkları konulara benzer başlıkların “Selim oder die Gabe der Rede” romanında da öne çıkmasına ek olarak, Nadolny'nin kültürlerarası bir bağ kurmaya çalışması, yazarın gerçekliği yansıtmasının yanı sıra, gerçekliği üretme amacında olduğu sonucunun çıkarılmasına imkân tanımaktadır. Nadolny'nin bu eseri, yabancı düşmanlığının yükselişte olduğu bir dönemde yazmış olması, kültürlerarasılık bağlamında ayrıca önemlidir.

“Selim oder die Gabe der Rede”de öne çıkan göç türü, misafir işçi göçüdür; göçmenler de misafir işçilerdir. Birinci kuşak misafir işçilerin Türkiye'den trenle başlayan yolculukları, bir çağ panoramasına dönüşmektedir. Misafir işçi göçünün yanı sıra, bu göçle ilişkili olan geri göç, aile birleşmesi ve ithal gelinlerin/damatların göçü dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra, eserde neredeyse tüm karakterlerin göçle ilişkili olduğu görülür. İçgöç, düzensiz göç, sınır dışı edilme gibi kavramların yer aldığı eser, göçü normalleştirmekte ve herkesin göçmen olabileceği izlenimi uyandırmaktadır.

Göç kuramları açısından misafir işçi göçü, “İkili İşgücü Piyasası Kuramı” ile açıklanabilir. Aile birleşmeleri, ithal gelin ve damatların göçleri ise “İlişkiler Ağı Kuramı” veya “Kümülatif Nedensellik Modeli” ile ilişkilidir.

Misafir işçilerin göç sürecinde geliştirdiği tutum ve davranışların, zamanla farklılaştığı görülmüştür. İlk zamanlar aynı vatana ait ve hedef ülkeye yabancı olmanın etkisiyle

kendi aralarında bir sosyal sermaye geliştiren misafir işçiler, zamanla kendi içlerinde ayrılmış ve daha küçük gruplara bölünmüşlerdir. Bu süreç uzadıkça, misafir işçiler de bireysel hareket etmeye başlamışlardır. Ayrıca, bir kere göç edenin tekrar göç etmeye daha meyilli olduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, dil bilmeyen insanlar göç sonucunda kendilerini bir şekilde ifade etmenin yolunu bulmuşlardır. Vatanından uzak kalan insanların yaşadıkları yalnızlık sonucunda, yanlış karar vermeleri de göç sürecinde yaşananlardan biridir.

Eserde göçmen ve uyum konusu, hâkim kültür açısından dışlamadan çokkültürcülüğe kadar farklı şekillerdedir. Benzer zıtlıklar, yerlinin yabancıya bakışında ve yabancıнын kendini konumlandırmasında da öne çıkmaktadır. Misafir işçiler de Almanlar da, onların bir süre sonra geri döneceğine inanmıştır. Bu nedenle Almanya açısından, yakın tarihe kadar misafir işçilerin uyumuna değil, geri dönmeye teşvik edilmelerine veya asimile olmalarına odaklanılmıştır. Misafir işçiler de, ilk zamanlar uyum için bir çaba göstermemiş, vatan hasreti çekmiş, sanayileşmiş gurbette yalnız kalmışlardır.

“Misafir işçiler” “yabancı” olarak tanımlanmaya başladığında, onlar da kimlik ve aidiyet sorunu yaşamış ve içinde buldukları topluma yabancılaşmışlardır. Özellikle ikinci nesil göçmenlere değinilen noktalarda, arada kalmış bireylerden söz edilir. Dolayısıyla göçmenler, kültürleşme bağlamında önce kopma (ayrılma) yaşamış; iki toplum tarafından da kabul görmeyen ikinci nesil, marjinalleştirilmeye çalışılmıştır. Yerli de yabancıya karşı, ayırma ve dışlamayı tercih etmiştir. Ancak eserde öne çıkan entegrasyon yeni bir gerçeklik oluşturma çabasının yanı sıra, yerlinin stereotipleştirilmesinin de kusurlu olabileceğini göstermiştir.

Tarihsel olarak Berlin Duvarı'nın yıkılışının ve geri göçün konu edildiği eser “Eduards Heimkehr”in, yazarın göçle ilgili deneyimi olması nedeniyle otobiyografik unsurlar içerdiği görülmektedir. Eser, Berlin Duvarı döneminde Batı Berlin’de yaşayan Eduard’ın sekiz yıl aradan sonra vatanına dönüşünü konu etmekte ve tarihsel gerçekliklere “geri dönen”in gözünden bakmaktadır. “Eve dönen”in eleştirel bakışı, Schneider’in eserdeki tarihsel gerçekliklere karşı tavrında, öznel yorumunu ve geri dönenin uyumu ve geri göçte yaşananlar bağlamında, nesnel gerçeklikleri içermektedir.

Eserde dikkat çeken en belirgin göç Eduard'ın geri göçüdür; bununla birlikte, sekiz yıl Kaliforniya'da yaşadığı bilinen Eduard'ın ilk göçü, Doğu ve Batı Almanya arasında gerçekleşen göçler ve Duvar'ın yıkılışı sonrasında ortaya çıkan göçler de dikkat çekmektedir. Eduard'ın Kaliforniya'ya göçünün nedeni bilinmemekle birlikte, kalifiye bir birey olarak Eduard'ın Batı Almanya'dan Kaliforniya'ya göçü, Almanya açısından beyin göçü olarak değerlendirilebilir. Duvar'ın yıkılışından sonra gerçekleşen göçler ise, sınırların değişebilirliğinin örneğidir.

Göç kuramları açısından Eduard'ın Kaliforniya'ya göçünü “Neo-Klasik Ekonominin Mikro Kuramı” ile ilişkilendirmek mümkündür. Eduard, sahip olduğu beşeri sermaye ile başka bir ülkede daha iyi koşullarda yaşayabileceğine inanmıştır.

Geri göçün ise sadece iş teklifi nedeniyle gerçekleşmediği, miras konusunun gündeme gelmesinin bu göçü tetiklediği görülmektedir. Bu durum, geri göç bağlamında vatana dönüşün ötesindedir ve göç kuramlarında bu göçün karşılığı bulunmamaktadır. İnsanlar, hedef ülkeye birtakım amaçlarla gider ve bu amaçlara ulaştıktan sonra vatanına geri döner veya hedefleri gerçekleşmez ve beklentileri karşılanmadığı için geri dönerler. Eduard'ın durumu, geri göç konusunda kuramsal açıdan eksikliklerin olduğunu göstermektedir.

Göç sürecinin insanlar üzerindeki etkileri, Eduard'ın geri göçünde köken ülkeye “eve dönen” gözüyle bakışla açığa çıkmıştır. Klasik anlamda bir “yabancı” olmayan “eve dönen”in, göç gerçekleştikten sonra çevreye ve insanlara bakışı, onları algılayışı, toplumsal değişimi dışarıdan gözlemlemeye dönüşmüştür.

Göçmen uyumu konusunda eserde geri dönenin yeniden uyumu (re-entegrasyonu), eve dönenin aidiyeti bağlamında bellek, hâkim toplumun ötekine bakışı ve Birleşmiş Almanya'da “halkın” birbirine karşı tutum ve davranışları başlıkları öne çıkmıştır. “Eve dönen”in şaşkınlıktan uyuma uzanan yolunda, sosyal, çevresel, psikolojik vb. açılardan re-entegrasyonu kopmadan entegrasyona ulaşan bir kültürleşme sürecidir. “Eve dönen”in uzun süre uzağında kaldığı vatanının yeni yüzü ile karşılaşınca, belleğindeki hatıralara yönelişi, bu yeni ülkeye yabancılaştığını göstermektedir.

Ötekine bakışta ise, kimi yerde dışlama ve ayırma kimi yerde çokkültürcü yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Duvar'ın yıkılışı ile sınırların değişimi ve ulus-devlet bağlamında

bir bütünlüğe ulaşma, pozitif bir durum olarak görülse ve bu eserde de uyumla ilişkilendirilse de “halkın” birbirine karşı nefret ve dışlama çabaları da göze çarpmaktadır.

Günümüzün mülteci krizi konusunu, mültecilerin yaşadığı sıkıntıları, göçmen kaçakçıları ve yasaların işleyişi çerçevesinde ele alan “*Eine Handvoll Rosinen*”de yazar Zipfel, mesleğinden ötürü mültecilerin yaşadıklarına yakından tanık olmuştur. Göçmen gruba hâkim kültürün bir üyesi olarak bakan Zipfel, mültecilerin yaşadığı zorluklar ve yasaların onları dışlayarak işleyişi konularında, gerçekçi bir tutum sergilemiş ve mültecilerle empati kurarak etnosantrik bir bakıştan uzak durmaya çalışmıştır.

Göçün engellenmeye çalışılması ve insanlara sunulmayan imkânlar, göçmen kaçakçıların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Zipfel, göçmen kaçakçıların tutum ve davranışlarını Nejat özelinde anlatmıştır. Nejat eserde önce insanlara yardım eden biri olarak aktarılmış, eserin sonlarına doğru ise “vahşi bir hayvan” olarak betimlenmiştir. Bu kurgu, iki açıdan değerlendirilebilir: Birincisi insanlara göç etme imkânının devletler tarafından verilmeye çalışılması gerektiğidir ve bu yapılırken insani bir tutumun tercih edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde göçmen kaçakçıları, “birer vahşi hayvan” olsalar da, “insanlara yardım etmek için” varlıklarını korumaya devam edeceklerdir. İkincisi, bir taraf tutmaktan ziyade, göçmen kaçakçıları vardır ve öyle ya da böyle insanlara yardım etmektedirler. Bu sebeple Zipfel, günümüzün önemli bir problemini konu ettiği eserinde, insanların göçünün engellenemeyeceğinin kabul edilmesi ve buna göre daha insani yollarla bu sorunun çözülmesi gerektiğini de, bir anlamda, ifade etmektedir.

Göç türleri ve göçmenlik hâlleri açısından eserde dikkat çeken yönlendirilen göç ve mültecilere ek olarak, düzensiz göçmen, yasadışı göç ve Nejat karakterinde şekillenen “*trans-migrant*” (göçmen ötesi)tır. Nejat, aslında düzensiz göçmendir. Ancak çeşitli ülkelerde evi vardır ve sürekli göç hâindedir. Bu durum, onu “*trans-migrant*” ile ilişkilendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Göç kuramları bağlamında eserde öne çıkan kuram, “Kurumsal Kuram”dır. “Kurumsal Kuram”, sınırlı vize sorunu ve insanların belli ülkelere gitmek isteyişi bağlamında arz-talep dengesini sağlamaya çalışır. Burada gönüllü ve özel kuruluşlar devreye girer. Kâr amacı güden kuruluşlar içerisinde, göçmenleri yasa dışı yollarla hedef ülkeye

ulaştırmaya çalışan göçmen kaçakçıları ve insanları kendi amaçları doğrultusunda kullanan insan kaçakçıları da vardır.

Göçmen kaçakçıları, insanlara yasal yollar sağlanmadığında başvurulan kişiler olarak ortaya çıkarırlar. Bu, sadece mülteciler için değil, ekonomik göçmenler tarafından da, tercih edilen hedef ülkeye ulaşma yoludur. “Kurumsal Kuram”, gn engellenemez olduğunun kabul edilmesini ve bunun çözümü için yasaların düzenlenmesi gerektiği sonucunu da dikkate alır. Arz-talep konusundaki dengesizlik nedeniyle insanlar, en son noktada, canlarını dahi verir.

G sürecinde göçmen kaçakçılarının insanları yönlendirmesi sonucunda insanlar, kimi zaman başarıya ulaşmakta, kimi zaman canlarından olmaktadır. Çeşitli aidiyetleri sebebiyle veya savaştan kaçan insanlar, kendilerini hayatları boyunca belki de yapmayı hiç düşünmedikleri şeyleri yaparken bulurlar. Blum da, bunun örneklerinden biridir. İnsanların g sürecinde yaşadıkları, sadece g edenleri değil, diğer insanları da etkilemektedir. Kimileri yasal olmayan yolları normalleştirirken, kimileri yaptıkları vicdan muhasebesi sonucunda göçmenlerin yanında yer almaya karar verir. AB’nin mülteciler konusunda yasalarının kusurlu olmasının yanı sıra, insanların sığınma almak için yalan söylenmesi de, bu sürecin önemli olgu ve sorunlarındanır. Bu süreçte yalan ile gerçek, legal ile illegal ve doğru ile yanlış birbirine karışmıştır.

Uyum kuramları açısından “*Eine Handvoll Rosinen*” adlı eserde, köken ülkeden hedef ülkeye mülteciler ve onların yaşadıkları, g ve mülteciler konusunda yasaların işleyişi ve mültecilere yönelik tutum ve davranışlar şeklinde alt başlıklarla ne çıkmıştır. Hedef ülkeye varana kadar çeşitli zorluklara katlanmak zorunda kalan mülteciler, hedef ülkeye vardıklarında da bu zorlukları yaşamaya devam etmektedir.

Ayrılan ve dışlanan mültecilerin yemek ve barınma kadar temel ihtiyaçlarının dahi giderilmediği, yasaların kişiye göre işlediği ve yoksul olanın yok olmaya mahkm olduğu dikkat çekmektedir. Yasanın içinde olup yasadışı işler yapan insanların sayısı oldukça fazladır fakat bu herkesin böyle olduğu anlamına gelemmez. Yine de yasalar, yaşanan bu sorunlar dikkate alınarak daha insani bir düzeltme sürecinden geçirilirse, bu tarz haksızlıkların giderilerek, yasal olmayan davranışların da önüne geçilmesi mümkün olabilir.

Kendi içlerinde gettolaşmaya zorlanan ve birbirlerine karşı da sert tavırlar sergilemek zorunda kalan mülteciler, kimileri tarafından sorunların kaynağı olarak görülmekte ve dışlanmaktadır. Mülteciler kimi zamansa, görünmez hâldedirler ancak onların sorunlarını kendilerine dert edinenler de vardır. Bu da, mültecilere yönelik ayırma, dışlama ve entegrasyonun bir aradalığını gösterir. Herkes tarafından görünür olmaya başlandıklarında, yok sayılmadıklarında ve ötekileştirilmediklerinde, mülteciler için daha yaşanabilir bir hayat mümkün olabilir.

5.1. Göç ve Göçmen Bağlımlarında Yazarların Bakış Açılarının Karşılaştırılması

Kendi içlerinde yazarın bakış açısı, göç türleri ve göçmenlik hâlleri, göç sürecinin insanlar üzerindeki etkileri ve uyum teorileri açısından dile getirilen sonuçlara sahip olan eserler karşılaştırıldığında çıkan sonuçlar ayrıca önemlidir. Yazarların bakış açılarına bakıldığında, “Transit”te olduğu gibi yazarın da bir göçmen oluşunun, “Selim oder die Gabe der Rede” ile kıyaslandığında, gerçekliği aktarım konusunda daha gerçekçi olduğu görülebilir.

Sten Nadolny, misafir işçilerin yaşadığı sorunları aktarırken gerçekçi bir bakış açısına sahiptir. Ancak başkahramanlardan biri olan Selim karakteri misafir işçi stereotipinden oldukça uzaktır. Toplumsal gerçekliğe farklı bir yerden bakarak göçmen grubun yanında olduğunu ve kültürlerarası bir köprü oluşturmanın önemine yaptığı vurguyu açıkça gösteren Nadolny, bu bağlamda gerçekliği üretmeye de çalışmaktadır.

Seghers ise bir göçmen olarak yaşananları anlatırken, oldukça olumsuz koşullardan bahseder. Bunlar ve çok daha fazlası tarihte yaşanmış olaylardır.

Peter Schneider’in kendisinin göç deneyimi yaşamış olması, yaşananlara uzaktan bakabilme ve bir “eve dönen” betimlemesi açısından önemlidir.

Hâkim toplumun bir üyesi olarak Zipfel ise Nadolny’nin aksine, yaşananları açıkça dile getirerek bu konuda yapılması gerekenleri satır aralarında dile getirmektedir. Genel olarak göç ve göçmen konularını ele alan yazarların, gerçek hayatlarında göç ve göçmenlerle veya göçmenlikle bir ilişkisi bulunmaktadır.

5.2. Eserlerde Görülen Göç Türleri ve Göçmenlik Hâllerinin Karşılaştırılması

Eserlerde temel olarak dikkat çeken yönlendirilen transit göç, misafir işçi göçü, geri göç, zorunlu göç, aile birleşmeleri, düzensiz göç gibi türlerin hepsi Almanya ve Avrupa tarihiyle paralellik içermektedir. Hitler iktidarı ve İkinci Dünya Savaşı, mülteciler yaratmış, misafir işçi göçü bir tür olarak kabul görmüştür. Berlin Duvarı'nın yıkılışı sonrası eve dönen etnik Almanlar kendi adlarından söz ettirmiş ve günümüzde mülteci krizi devam etmektedir.

İnsanların göç etmek zorunda bırakılması da, iş için başka yerlere göç de tarihsel olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmış göçler değildir. Bununla birlikte, eve dönüş ve geri göç, teknolojik gelişmeler ve ulus-devlet anlayışı ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Önceden göç insanlar için tek yönlü bir hareketken, sonraları kısa sürelerde mesafenin aşılması ve geri dönülmesi gereken bir vatan ideali, geri göçe anlam kazandırmıştır. Toplumlar değişirken, olgular da bu değişime paralel olarak anlam kazanır. Göç ve göçmen kavramlarının da, değişen, çeşitlenen veya daralan anlamları ile bu sürecin en belirgin örneklerinden oldukları görülmüştür.

Göçte dikkat çeken süre, mesafe, politik sınır, ikamet ve çalışma yeri, amaçlar ve nedenler ile karar konusunda bireylerin ya da grupların buldukları konum gibi parametrelerden, sonuncusunun etkisi diğerlerine göre daha çoktur. Bireylerin veya grupların, göçe karar veren rasyonel aktörler olarak bu harekete katılmasıyla; karar verme yetkisi bulunmayan ve zorunlu göçe maruz kalan ya da kalacakları yerde yaşama şansı düşük olan insanların bu harekete yönlendirilmesi arasında, çok büyük farklar vardır.

Göç, her durumda itme ve/ya çekme faktörlerinden kaynaklanır ancak ekonomik göçmenin itme ve çekme faktörlerinin, canını kurtarmak için yollara düşen insanlarla aynı etkiye sahip olmadığı da açıktır. Bu nedenle mülteciler, misafir işçiler ve eve dönen arasında bu bağlamdaki fark önemlidir. Mülteciler, bir anlamda göç etmek zorundadır; misafir işçiler köken ülkedeki itme faktörleri ve hedef ülkedeki çekme faktörlerinden dolayı göç etmeye karar vermişlerdir; eve dönenin durumu da eserdeki hâliyle itme faktörlerinden değil, çekme faktörlerinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla karar konusunda birey veya grupların bulunduğu konum, uyum konusunu da etkileyen önemli bir faktördür.

Göç süresi uzadıkça uyum konusu da zorunlu hâle gelir. Eserlerde mültecilerin buldukları yerde ne kadar kalacakları belli değildir. “Transit” adlı eserde, bu süre transit vizesine kavuşmak ve çeşitli gerekliliklerin yerine getirilmesi sonucunda değişirken, “Eine Handvoll Rosinen” romanında, hedef ülkeye ulaşan insanların sığınma başvurularının olumlu sonuçlanması gerekir.

“Selim oder die Gabe der Rede” eserinde, misafir işçilerin göçünün dönüşümlülük ilkesine göre işlemesi ve dolayısıyla bir yıl bitiminde, işçilerin yerine yenilerinin gelmesi gerekirken, bu ilkenin uygulanması çoğunlukla mümkün olmamış ve işçiler orada yaşamaya başlayarak oldukça geç bir zamanda da olsa, Almanya’nın kendisini bir göç ülkesi olarak tanımlamasında etkili olmuşlardır.

“Eduards Heimkehr” adlı eserde ise, geri dönüşün kalıcı mı geçici mi olduğu bilinmemektedir. Eduard’ın kalışını da dönüşünü de engelleyen bir durum yoktur. Göç süresinin devletlere bağlı olduğu durumlar, çoğunlukla istenmeyen göçlerle ilişkilidir. Günümüzde oldukça yetenekli ve iyi becerilere sahip biri, her ülke tarafından istenir. Devletler, o kişinin gitmesi için değil, kendisi gitmek istediğinde dahi onu engellemek için çabalamaktadır. Fakat konu mültecilere geldiğinde her şey oldukça başkalaşır ve sığınmaları kabul edilenler dahi “evlerine” dönmeye teşvik edilirler.

Eserlerde içgöç örneklerine rastlanılmasının yanı sıra, bu çalışmanın odaklandığı göçler bağlamında uluslararası ve kıtalararası mesafelerin aşıldığı görülür. “Transit”te ulaşım araçlarının gemiler olması ile göçler daha uzun sürmektedir. “Selim oder die Gabe der Rede” eserinde göçlerin önceleri tren, sonraları uçakla gerçekleştiği görülür. “Eduards Heimkehr”de ulaşım aracı olarak uçak, “Eine Handvoll Rosinen” eserinde hem uçak hem gemi ile hareket dikkat çeker. Bu durum, ulaşım araçlarının gelişmesi ile açıklanabilir. Bununla birlikte, “Eine Handvoll Rosinen”adlı eserde göçlerin yasadışı yollardan gerçekleştirilmeye çalışıldığı noktalarda geminin tercih edilmesi, bu gelişim ile değil göçün türü ile ilişkilidir.

Mesafe konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer konu, hâkim toplum ve göçmen grup arasındaki kültürel mesafedir. “Transit”te kültürel mesafe öne çıkmamakta, “Selim oder die Gabe der Rede” romanında “yürüyen merdivenlerde” dahi bu fark dikkat çekmekte, “Eduards Heimkehr”de vatandan uzakta kalmanın ve tarihsel

akıştan kopmanın yarattığı mesafe işlenmekte ve “Eine Handvoll Rosinen”de mültecilerin herhangi bir aidiyetleri değil, sadece varlıkları dahi iki toplum arasında mesafe anlamına gelmektedir.

“Transit” romanında Madagaskarlı Claudine’nin Fransa’nın sömürgesinden gelmesi ve burada uyum sorunu yaşamaması, sömürgeciliğin kültür üzerindeki etkisinin bir örneğidir. Bununla birlikte, hem “Transit”te hem “Eine Handvoll Rosinen”de mülteci konusunun işlenmesine rağmen, “Transit”te mülteciler normalleşmiş, “Eine Handvoll Rosinen”de ise hiç normalleşmeyecekmiş gibi görünmektedir. Bu, savaşın içinde olanların çeşitli olgulara daha kolay alıştığını, uzakta olanların ise konuya duyarsız kalmaya devam ettiğini göstermektedir.

Almanya’da misafir işçilerin kabulüne ve uyumuna yönelik çalışmalar, çok geç yapılmaya başlamıştır. Geri gönderilmeye veya asimile edilmeye uğraşılan misafir işçiler ve sonraki nesilleri konusu günümüzde dahi, tam anlamıyla çözülmüş değildir. Dolayısıyla günümüzün küresel dünyasında çeşitli disiplinler tarafından göç ve göçmen kavramlarının kültürlerarası içeriği ön plana çıkarılmaya çalışılsa da, bu kavramlar aradaki kültürel mesafeye vurgu yaparak “bir öteki yaratma” ve/ya çeşitli aidiyetleri sebebiyle “ötekini” ortadan kaldırma yolunu meşrulaştırmak için de kullanılmıştır ve kullanılmaya devam etmektedir.

5.3. Eserlerde Görülen Göçlerin Kuramsal Açıdan Karşılaştırılması

Eserlerde görülen göç kuramlarının, her bir eserde farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu da, tarihsel olay ve olguların yarattığı göçlerin benzer içeriklere sahip olduğu noktada dahi, farklı kuramsal açıklamalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu sonuç, göçe yönelik kuramsal arayış ve sorgulamaların devam edeceğini söylemeyi mümkün kılmaktadır.

5.4. Eserlerdeki Göç Sürecinin İnsanlar Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması

İnsanların göç sürecinde yaşadıkları her eserde farklı şekillerde ele alınmıştır. “Transit”te kaçış yolunda olanların yaşadıkları ve geçirdikleri dönüşüm dikkat çekerken, “Selim oder die Gabe der Rede” romanında merkezde misafir işçiler vardır. “Eduards Heimkehr”de göç, köken ülkeye bakışta oldukça önemlidir. “Eine Handvoll

Rosinen”de ise göçmen kaçakçılarının insanlara “yardım ederken”, insanlar üzerindeki etkileri öne çıkmaktadır.

Her göç süreci, bu harekete dâhil olanların yaşamında, bakış açısında hatta dış görünüşünde bazı değişim ve dönüşümler yaratır. Bu, kimi zaman insanların ölümüne alışması kimi zaman vatan hasretini içinde taşımayı öğrenmesi olarak ortaya çıkar. İnsanlar bu süreçte sadece kendileri değişmekle kalmaz, hem köken ülkede hem hedef ülkede birçok değişikliğe önyak -veya sebep- olurlar.

5.5. Eserlerde Ele Alınan Göçmen Uyumu Konusunun Karşılaştırılması

Göçmen uyumu konusu, eserlerde çoğunlukla kültürleşme stratejileri bağlamında sadece hakim topluma dönüşmeye odaklanmaması, hem hakim toplumun yaklaşımının hem de göçmen grubun tavırlarının sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik yanına vurgu yapması dolayısıyla entegrasyon kuramları ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Toplumsal uyumun yanı sıra bireysel uyum sorunu da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte asimilasyon ve çokkültürcü teorilere değinilen noktalar da vardır. Ayrıca asimilasyonun dışlama ve ayırmaya dönüştüğünü söylemek de mümkündür. İnsanların farklılıklarının yok edilemediği noktalarda toplumdan uzaklaştırılmaları ve görmezden gelinmeleri, asimilasyon mantığına uygundur.

“Transit”te bürokratik sorunlarla ömür tüketmek zorunda kalan insanlar ile “Eine Handvoll Rosinen”de yasalar tarafından dışlanan insanların uğradıkları ayrımcılık benzerlik taşımaktadır. Bu ayrımcılık, mültecilerin toplumla uyum içerisinde olması için değil, toplumdan dışlandıklarını hissetmesi için iyi bir yoldur (!) “Transit”te Ben-anlatıcının yeni bir kimlik edinmek durumunda kalması, kendi ulusu tarafından dışlanan birinin başka bir toplumda yeniden var olabilmesinin koşulu olmuştur. “Eine Handvoll Rosinen” eserindeki Aram ise, yeniden başlama şansına sahip olamamış, yeni bir hayat yolunda ölmüştür.

Misafir işçilerin uyumu konusu, Almanya’nın gündemine çok geç gelmiş olmasına rağmen, Nadolny misafir işçilerin sorunlarını anlatarak ve onları “normalleştirerek” yapılması gerekenleri de dile getirmiştir. Herkes yabancı düşmanı olmadığı gibi, farklılıklara açık da değildir ya da her Türk, Selim gibi değildir; ama Selim gibi olanları da vardır. Hem yerli hem göçmen grup, olumsuz stereotipleştirmelerden ve

önyargılardan uzak durmalı ve birbirileri ile iletişim kurmaya çalışarak birlikte yaşamayı denemelidir.

Bugün artık Nadolny'nin eserinin üzerinden uzun zaman geçmiş, o günün birinci nesli yaşlanmış, ikinci ve üçüncü nesil büyümüş, ilk nesle göre bambaşka özelliklere sahip bir dördüncü nesil doğmuştur. Dolayısıyla, bugün “misafir işçiler” bağlamında, artık başka bir “şey” söylemek gerekmektedir.

“Eduards Heimkehr”, Eduard'ın re-entegrasyon süreci ile göçün geri dönüldüğünde sona ermeyen bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu durum gerçekte, Almanya'dan Türkiye'ye geri göçtüklerinde yeniden uyum sağlamaya çalışan insanlar için de geçerlidir. Yıllar önce gidilen dünya ile yıllar sonra dönülen dünyanın aynı olmadığı gibi, yıllar önce giden insanla, yıllar sonra dönen insan da aynı insan değildir. Ayrıca sınırların değişimi ile “öteki”nin anlamının da değiştiği ve yaklaşımların da buna paralel olarak farklılık gösterdiği bu bağlamda önemlidir.

Göç ve göçmen uyumu konusu, görüldüğü gibi göç türüne, göçmenin nereden ve ne şekilde geldiğine, hedef ülkede kalma süresine, kim olduğuna vb. bağlı olarak farklı yaklaşımlara sahiptir. Herkes için aynı uyum sürecinin geçerli olmayacağı da açıktır. Örneklem olarak seçilen eserlerde bu konu, hem gerçeği yansıtmak hem de gerçeği üretmek amacıyla ele alınmıştır. “Arzu edilen” göçmenlerin, istedikleri hedef ülkede yerleri her zaman hazırdır ancak tam tersi durumda, değil uyum konusunun gündeme gelmesi, bu insanlar sınır kapılarında yaşam mücadelesi vermeye veya bu yolda ölmeye devam etmektedirler.

SONUÇ

Göç ve göçmen kavramları, hem sosyolojik olgular olarak hem de edebiyata konu olmaları bakımından kadim bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte göçle ilgili ilk bilimsel çalışmalar 19. yüzyılın sonunda demograf ve coğrafyacılar tarafından yapılmış, göçmene yönelik ilk olarak asimilasyon teorilerine odaklanan araştırmalar ise 20. yüzyılın ilk yarısında gündeme gelmiştir. İlk çalışmalardan günümüze kadar toplumsal değişim oldukça farklı noktalara ulaşmış ve özellikle küreselleşmenin etkisiyle göç ve göçmen kavramları da ilk zamanlardakinden çok daha farklı ve çeşitli içeriklere bürünmüştür. Dolayısıyla göç ve göçmenin artık tek bir disiplin tarafından açıklanabilen ve/ya anlamlandırılabilen olgular olduğunu söylemek çok güçtür. Edebiyat, bu bağlamda oldukça önemli bir yere sahiptir ve 20. yüzyıldan günümüze kadar Alman edebiyatında göç ve göçmenin çeşitli açılardan ele alındığı bu çalışmanın sonuçları da, bu düşünceyi desteklemektedir.

Göç ve göçmen konusunu ele alan Anna Seghers, Sten Nadolny, Peter Schneider ve Daniel Zipfel'in yaşamlarına ve eserlerine bakıldığında hepsinin göç ve göçmenlikle bir şekilde ilişkili ve/ya ilgili olduğu görülmüştür. Osmanlı döneminde, Doğu'ya hiç yolculuk yapmadan Doğu hakkında yazan Batılıların yüceltilmesi, burada söz konusu değildir. Günümüzde herkesin göç ve göçmenle bir şekilde ilişkili olduğu düşünülse de, kurgusal düzlemde bu konular ele alındığında, görüldüğü gibi, yazarın konu hakkında ileri sürmek istediği bir tez mutlaka vardır.

Göçün tanımında ve aktarımında etkili olan süre, mesafe, politik sınır, göç amaçları ve nedenleri ile göçte bireylerin veya grupların karar noktasında bulunduğu konum gibi faktörler, göçün başlamasında olduğu gibi, devamında meydana gelen değişimleri de etkilemektedir. Her bir parametre göç tanımında ve sınıflamasında tek tek etkili olduğu gibi, birkaç unsurun bir arada olması ile bu etki alanının daralması veya genişlemesi söz konusudur. Örneğin kısa süreli göçler, toplumsal değişim konusunda önemli bir güce sahip olmamakla birlikte, göç edenin kim olduğu, ülkeye ne şekilde girdiği, neden göç ettiği gibi konulara göre etkisini hissettirebilecek noktaya varabilir. Başka bir örnek, kültürel mesafenin az ancak fiziki mesafenin fazla olduğu göçlerde, göçmenlerin hâkim toplum ile uyumu konusunda görülebilir. Böyle bir durumda iki grubun bir arada ve uyum içerisinde yaşamaları daha kolay olmaktadır.

Bu çalışmada incelenen eserlerin hepsinde çeşitli etkenlerin bir arada olduğu görülmüştür. Sonuç olarak göçte kalıcı, geçici veya uzun, kısa süreli ikametın önem taşıdığını ancak bu durumda göç edenin hedef ülkeyle olan kültürel mesafesinin, göç amaçlarının ve nedenlerinin, bununla birlikte bireylerin veya grupların karar noktasında buldukları konumun da oldukça etkili olduğunu söylemek gerekir. Bu, hem köken ülke hem hedef ülke hem göçmen grup hem de hâkim toplum için önem arz etmektedir.

“Transit” ve “Eine Handvoll Rosinen” adlı eserlerde görülen mülteciler, genel olarak, yönlendirilen göçe maruz kalan, gittikleri yerlerde ne kadar kalacakları belli olmayan ve hâkim toplumdaki izole yaşamak zorunda kalan insanlardır. “Transit”te mültecilerin kültürel uzaklığı söz konusu değildir. Madagaskarlı Claudine’nin kültürel uzaklığa sahip olduğu düşünülecek olsa da, Madagaskar’ın Fransa’nın sömürgesi olduğu dikkate alınarak henüz köken ülkesinde Fransa’ya uyum sağlamak durumunda kalan Claudine’nin, Fransa’daki yaşama uyum sağlaması ve toplumla transit veya dolaşım hâlindeki mültecilerden daha fazla uyum içerisinde olmasına şaşırılmaması gerekir. Bu, kültürün köken ülkeye taşınmasının can alıcı noktalarından biridir. Buna karşın, “Eine Handvoll Rosinen”de Avrupa’ya sığınmaya çalışan Suriyeliler, Afganlar kültürel açıdan Avrupa’ya oldukça uzaktır ve “istenmeyen” göçmenlerin ayrıca kültürel anlamda mesafeye sahip olması, onlar açısından zorluk; hedef ülke açısından sınır anlamına gelmektedir.

Günümüzde savaştan kaçan milyonlarca mülteci Avrupa’ya geçemediği için, devletler arasında yapılan anlaşmalar nedeniyle, Türkiye’yi transit bir göç ülkesi olarak kullanmak istemesine rağmen, Türkiye’de kalmak zorundadırlar. Eserlerde geçen hikâyelerle mukayese edildiğinde, Türkiye’de yaşanan mülteci sorununun, eserlerde görünenden çok daha iyi bir noktada olduğu söylenebilir.

“Selim oder die Gabe der Rede” eserinde görüldüğü gibi, misafir işçi göçü gibi sanayileşmiş ülkelerin ihtiyacına cevap veren ve köken ülkedeki itme faktörlerinden etkilenen göç türlerinde de geçicilik esas olduğu için, toplumların bir arada yaşayabilmesi için nesillerin geçmesi gerekmiştir.

Geri göçte yabancılaşma, mültecilere ve misafir işçilere oranla daha farklıdır; köken ülkesindeki tarihsel akıştan kopan eve dönen, misafir işçiler veya mülteciler gibi değil,

eve dönen bağlamında yabancıdır. Buradan, hâkim toplum ve köken ülke açısından zıtlık içerse de, göçmenlerin istenen insanlar olarak mı, yoksa kapı önünde bırakılmak istenen varlıklar olarak mı görüldüğünün önemi ortaya çıkmaktadır. Örneğin, beyin göçü hedef ülkenin istediği bir göç türüdür ancak bu göç türü, köken ülke açısından olumsuz anlamlara gelir. Mülteciler içinse durum tam tersidir. Dolayısıyla var olan her şeyin sadece işe yararlığının önemsendiği ve “işe yaramayanın para etmediği” bu dünyada, insanın ilkelliğinden bir şey kaybetmediği görülmektedir.

Göç kuramlarının eserdeki göçlerle ilişkisine bakıldığında, göç türlerinin benzer olduğu noktalarda dahi, farklı kuramların yansıması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte göçün başlaması ve göçün sürdürülmesi konularında temel bir ayırım yapmak mümkündür. Göçün başlaması çeşitli kuramlar bağlamında ele alınmıştır. Göçün sürdürülebilir olması ise, Göç Sistemleri Kuramı, İlişkiler Ağı Kuramı ve/ya Sosyal Sermaye Kuramı'nın hipotezleri ile ilişkilidir. Göç türleri arttıkça veya eksildikçe ve göçün anlamı değiştikçe yeni kuramlara ihtiyaç duyulacağı ve bu kuramların özelleştirilmesi gerekeceği açıktır.

Göçmen ve uyum konusu, göçün türü, göçmenin beşeri sermayesi, sahip olduğu ağlar vb. faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Misafir işçilerin uyum süreci, belli bir süreye dayalı göç beklentilerinin yanlılığını göstermektedir. Tüm kitlesel göçler, ardında kalıcı göçmenler bırakmıştır ve bırakacaktır. Almanya bunun bilincinde olarak hareket etmiş olsaydı, misafir işçilerin uyum süreci de, büyük ihtimalle bu kadar uzun bir geçmişe sahip olmak zorunda kalmayacaktı. Toplumda yok sayılan misafir işçiler, yabancı olarak görülmeye başlandığında, evlerine gönderilmek istenmiş ve onların Alman toplumu ile uyum içerisinde yaşama düşüncesi çok sonra gündeme gelmiştir. “Selim oder die Gabe der Rede” romanında görüldüğü gibi, birinci ve ikinci nesil dışlanmış ve hatta düşman ilan edilmiştir. Bununla birlikte, Türkler açısından da benzer önyargılar ve nefret söylemleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla özellikle birinci neslin, Alman toplumunda yaşamak gibi bir düşüncesinin olmaması, bu süreci olumsuz etkilemiştir.

Bugün Almanya'da misafir işçilerin dördüncü neslinden bahsedilmektedir. Bu yeni nesil, Almanlar kadar Almanca konuşan, Almanlar kadar Almanyalı olan ve artık Alman halkının üç nesildir tanıdığı ve iç içe yaşadığı bir toplumun tohumları olan bir

nesildir. Günümüzde Almanya'ya gelen son göç dalgalarıyla birlikte dünün misafir işçilerinin torunları, Almanlar tarafından artık yabancı veya "öteki" olmaktan çok, tüm kültürel kimlikleriyle birlikte yaşadıkları ve en az kendileri kadar tanıdıkları bir toplumu ifade etmektedir. Almanya'ya göçmen olarak giden Türkler, günümüz Almanyasının göçmenleri değil, bir anlamda yerlileri olmuşlardır. Almanlar da Türklerin yaşamlarından etkilenmiş ve kimi toplumsal dönüşümler yaşamışlardır. Bununla birlikte, Türklere dönük nefretin tamamen ortadan kalktığını söylemek güçtür. Diasporik kimliklerine sarılan Türkler de, kendi geleneklerine ve dinlerine bağlılığını sürdürmekte; kültürleşme yaşarken asimile olmamak için çabalamaya devam etmektedir. Bu insanlar, üniversite eğitimi için Türkiye'ye gelmekte ve Türkiye ile bağlarını bir şekilde devam ettirmek istemektedirler. Asimilasyondan entegrasyona doğru gelişen bu sürecin, ardında asimile olmuş Türkler mi, yoksa diasporik kimliklere sahip bireyler mi bırakacağı zamanla kesinlik kazanacaktır.

Yine de bugün, Almanya'da göçmen veya mülteci deyince, akla bir Türk'ün gelmesi düşük bir ihtimaldir. Aksine, Türklerin göçmenlere ve mültecilere bakışı, genel olarak, Almanların bakışından farklı değildir. "*Eine Handvoll Rosinen*" romanındaki, Türk fırıncının davranışında da görüldüğü gibi, Türkler de hâkim grup gibi mültecileri yabancı görmekte ve mülteciler, birçok Türk tarafından da ötekileştirilmektedir.

"Eduards Heimkehr"de görüldüğü şekliyle eve dönenin uyumu, belli bir şaşkınlık hâlinde entegrasyona doğrudur. Köken ülkenin tarihsel akışından kopuş, çeşitli medya araçları ile orayla bağın devam ettirilmesi durumunda dahi ortadan kalkmaz. Orada yaşamak, hayatın içinde olmak; dışarıdan gözlemden başka bir şeydir. Re-entegrasyon, hedef ülkede belli bir süre kalan birçok insan için geçerliliğini koruyacak bir süreçtir.

Mültecilerin uyum konusu, diğer göçmenlerin durumundan farklıdır. Bu nedenle, öncelikle devletlerin bu konuda kültür, dil, din farkı gözetmeksizin herkese aynı imkânı sağlaması gerekmektedir. Nüfusun ve belli hedef ülkelere akınların artışı, bu eşitliğin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak insanları ayıran kimliklerin kültürle ilişkili olması, sömürgeci zihniyetin devam ettiğini göstermekten fazlası değildir. Savaşlara ve çatışmalara sebep olanlar, daha sonra kapılarını da bu durumlara maruz kalan insanların suratına kapatıp insan haklarından bahsetmektedirler. Öncelikle "bazılarının daha eşit" olmadığını kabul edilmesi ve buna uygun olarak da insanların yok olmasına göz

yummak veya buna sebep olmak yerine, daha kapsayıcı ve insani yasaların uygulamaya konulması gerekmektedir. “Aylan Bebek” unutulmamıştır ve unutulmasına izin verilememelidir ya da evrensel insan haklarından, “herkesin kardeş” olduğundan dem vurmaktan vazgeçilmelidir.

Göçmen ve uyum konusu, görüldüğü gibi göçmenin ve yerlinin kim olduğuna göre değişmekte, tarihsel olay ve olgular da bu konuya farklı anlamlar katmaktadır. Bugün toplumların çokkültürlülüğü ve iletişim araçlarının sunduğu imkânlarla insanların diğerinden haberinin olması, göçün ve göçmenin algılanışı açısından oldukça önemlidir. İnsanların, birbirleri ile artık çok daha fazla iletişim hâlinde olduğu bu dönemde, samimiyet ve empatinin yeşermesi ve büyümesine duyulan ihtiyaçla, belki de Bauman’ın dediği gibi “Özgürlük, Farklılık ve Dayanışma” üçlüsünün şiar edinilmesi gerekmektedir (Bauman, 2013:308).

Bir tarafta birçok yerde evi ve kendine ait yaşamı olan “*trans-migrant*”lar, diğer tarafta sınır kapılarına ulaşmadan can veren mültecilerden bahsedilmektedir. Ülkeler de –bu konuda samimi olduklarını iddia ediyorsa- Bauman’a kulak vererek, göçmenler konusunda insana yaraşır bir politika izlemelidir. Bunun sağlanabilmesi için de, ülkelerin birbirleri ile olan iletişimlerine ek olarak hem içte hem uluslararası kurum, kuruluş, örgüt ve bu alanlarda uzmanlaşmış insanlarla ortak çalışması gerekli görünmektedir.

Dünya, son aylarda ilk olarak Çin-Wuhan’da ortaya çıkan ve oradan tüm dünyaya yayılan yeni korona virüs Covid-19 ile mücadele etmektedir. Uluslararası Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” ilan edilen bu virüs, “global köyün” parçalanmasına neden olmuştur. Kendi içlerinde birlik oluşturan Avrupa ülkeleri dahi, birbirlerine sınırlarını kapatmıştır. Türkiye’de olduğu gibi, ülkeler de, içgöçü arttıracığı düşüncesiyle virüsün hangi bölgede çıktığını halka duyurmamaktadır. Bu sürecin üstesinden gelindiğinde, kendimizi, herkesin hareket hâlinde olduğu bir dünyada bulamayacağımız ihtimaller dâhilindedir. Bunun, göç ve göçmen bağlamlarında yaratacağı değişim zamanla görünecektir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Nadolny, S. (1990). *Selim oder die Gabe der Rede*. 2. Auflage. München: R. Piper GmbH & Co. KG.
- Nadolny, S. (2016). *Selim ya da Konuşma Yeteneği*. (çev. Veysel Atayman). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağ.
- Schneider, P. (1999). *Eduards Heimkehr*. Berlin: Rowohlt- Berlin Verlag GmbH.
- Schneider, P. (2017). *Eduards Heimkehr*. Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch, eBook.
- Seghers, A. (2001). *Transit*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Seghers, A. (2016). *Transit*. (çev. Ahmet Arpad). İstanbul: Everest Yayınları.
- Zipfel, D. (2015). *Eine Handvoll Rosinen*. Wien: Verlag Kremayr&Scheriau GmbH & Co. KG.

İkincil Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç*, 2. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan- Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. 3. Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. 2. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ager, A. ve A. Strang, (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. 21 (2), 166-191.
- Aigner, P. (2017). *Migrationssoziologie Eine Einführung*. Weisbaden: Springer Fachmedien.
- Aiskhlyos. (2019). *Zincire Vurulmuş Prometheus*. 8. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alker, E. (1962). *Die deutsche Literatur im 19. Jahrhundert (1832-1914)*. 2., verän. und verbes. Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Annas, M. (2018). *Illegal*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Arango, J. (2000). Explaining migration: a critical view. *International social science journal*, 52(165), pp. 283-296.

- Aranson, E., T. D. Wilson, R.M. Akert. (2012). *Sosyal Psikoloji*, O. Gündüz (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aytaç, G. (2001). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Multilingual.
- Aytaç, G. (2005) *Çağdaş Alman Edebiyatı*. 5. Baskı. Ankara: Babil Yayınları.
- Bade, K. J. (2003). *Migration in European History*. A. Brown (çev.). UK: Blackwell Publishing.
- Bade, K. J. Ve Oltmer, J. (2008). Mitteleuropa- Deutschland. in: K. J. Bade, P. C. Emmer, L. Lucassen, J. Oltmer (Hg.), *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, 2. Auflage. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh. S. 141–170.
- Bartram, D., M. V. Poros ve P. Monforte. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, I. A. Tuncay (çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. 2. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bean, F. D. and S. K. Brown. (2015). Demographic Analyses of Immigration. in *Migration Theory Talking Across Disciplines*, Third Edition Edited by C. B. Brettell and J. F. Hollifield. New York: Routledge. pp. 67-89.
- Behnen, M. D. U. Jost- Lange, (...). (1994). *Deutsche Geschichte: von den Anfängen bis zur Wiedervereinigung*. 3. Auflage Hrsg. von M. Vogt. Stuttgart : Metzler.
- Bellwood, P. (2015) *The Global Prehistory of Human Migration*, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Berger, J.- J. Mohr. (2010). *A Seventh Man*. Brooklyn: Verso.
- Bernhardt, R. (2009). *Erläuterungen zu Anna Seghers Das siebte Kreuz*. 5., aktualisierte Auflage. Hollfeld: C Bange Verlag.
- Beutin, W., K. Ehlert, W. Emmerich, H. Hoffacker, B. Lutz, V. Meid, R. Schnell, P. Stein, I. Stephan (1994). *Deutsche Literaturgeschichte Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 5. überarb. Aufl., Stuttgart, Weimar: J.B. Metzler Verlag,
- Boccaccio, G. (2014). *Decameron*. R. Teksoy (çev.), 10. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Bodvarsson Ö .B. and H. Van den Berg. (2013). *The Economics of Immigration: Theory and Policy*. The Determinants of International Migration: Theory. New York: Springer Science+Business Media. PP. 27-57.
- Borries, E. und E. Borries. (1991). *Deutsche Literaturgeschichte Band 1- (Mittelalter- Humanismus- Reformationszeit- Barock)*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

- Böll, H. (2013). *Fotoğrafta Kadın da Vardı*. S. Duru (çev.). 2. Baskı. İstanbul: Can Yayınları.
- Böll, H. (2016). Sunuş (Sahte Kardeşlerin Tehlikeleri). içinde *Transit*. Seghers, Anna. Transit. A. Arpad (çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Brenner, E. and W. Bortenschlager. (1986). *Deutsche Literaturgeschichte 1 Von den Anfängen bis zum Jahr 1945*, 21. Auflage. Wien: Verlag Leitner.
- Bütüner, Z. (2016). Rudolf Nadolny'nin Türkiye Büyükelçiliği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (1),s. 262-273.
- Castles, S. and M. J. Miller. (1998). *The Age of Migration International Population Movements in the Modern World*, Second Edition, London: Macmillan Press Ltd.
- Castles, S. ve M. J. Miller (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. B. U. Bal & İ. Akbulut (çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Cemal, A. (2006). içinde *Yedinci Haç*. Anna Seghers. A. Cemal (çev.). İstanbul: Everest Yayınları. s. 7-12.
- Chamisso, A. von. (1999). *Peter Schlemihl'in Garip Hikâyesi*. Sabahattin Ali (çev.). Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Chamisso, A. von. (2016). *Peter Schlemihl'in Olağanüstü Hikâyesi*. M. Özbek (çev.). 2. Baskı. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Chiellino, C. (2007). *Interkulturelle Literatur in Deutschland Ein Handbuch*, her. C. Chiellino. Stuttgart · Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Coy, J. P. (2011). *A Brief History of Germany, 2011 Facts On File, Inc.* New York: An imprint of Infobase Publishing.
- Çağlar, A. ve A. Onay. (2015). Entegrasyon/ Uyum: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz. İçinde *Göç ve Uyum*, der. B. D. Şeker, İ. Sirkeci, M. M. Yüceşahin. London: Transnational Press. s. 39-76.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006/ 17: 67-91.
- Çiçekli, Bülent. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.
- Demiryürek, İ. (2012). Almanya Entegrasyon Politikası ve Hamburg Örneği. *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

- Donà, G. and L. Ackermann. (2006). Refugees in camps. *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Edited by David L. Sam and John W. Berry. New York: Cambridge University Press, pp. 218-232.
- Döblin, A. (2013). Berlin Alexander Meydanı. A. Arpad (çev.). 3. Basım. İstanbul: Everest Yayınları.
- Düvell, F. (2006). *Europäische und Internationale Migration*, Hamburg: Lit Verlag.
- Ecevit, Y. (2012). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erpenbeck, J. (2015). *Gehen, Ging, Gegangen*. München: Albrecht Knaus Verlag
- Erpenbeck, J. (2018). *Gidiyor, Gitti, Gitmiş*. İ. İgan (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. A. Z.Gündoğan ve C. Nacar (çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fisher M. H. (2014). *Migration A World History Migration: A World History*. Oxford: U. P.
- Foucault, M. (2015). *Deliliğin Tarihi*. M. A. Kılıçbay (çev.). 6. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Galle, H. (2018). Versuch über die Ökonomie der Schuld. Das radikale Böse in der Darstellung von Holocausttätern: das Beispiel von Peter Schneiders *Vati. Pandaemonium, São Paulo*, v. 21, n. 34, maio-ago. p. 115-133.
- Goethe, J. W. (2015). *Alman Göçmenlerin Sohbetleri*. T. Tayanç(çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goethe, J. W. (2016). *Hermann und Dorothea*. (herausgegeben von Karl- Maria Guth). Berlin: Verlag der Contumax GmbH &Co. KG.
- Goethe, J. W. (2018). *Batı-Doğu Divanı*. G. Aytaç (çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Goethe, J. W. (2018b). *İtalya Seyahati Arkadya'da Bile Varım*. Prof. Dr. G. Aytaç (çev.). 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goethe, J. W. (2019). *Iphigenie Tauris'te*. M. Bilgiç (çev.). Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Gökberk, Ü. (1997) Culture Studies und die Türken: Sten Nadolnys *Selim oder Die Gabe der Rede* im Lichte einer Methodendiskussion. *The German Quarterly* Vol. 70, No. 2 (Spring), pp. 97-122.
- Grass, G. (2016). *Yengeç Yürüyüşü*. İ. Özdemir (çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

- Greenwood, Michael J. ve Gary L. Hunt (2003), The Early History of Migration Research, *International Regional Science Reviews*, Vol. 26, No: 1, s. 3-37.
- Grigg, D.B. (1977). E.G. Ravenstein and the “laws of migration”, *Journal of Historical Geography*. Vol.3, No:1, pp.41-54
- Grillparzer F. (1987). *Sappho*, Stuttgart: Philipp Reclam.
- Grillparzer, F. (2018). *Fakir Çalgıcı..* E. M. Erendor (çev). İstanbul: H. H. A. Bordo Siyah Yayın Basım D.
- Hahn, S. (2012). *Historische Migrationsforschung*. Frankfurt am Main: Campus Verlag GmbH.
- Haldun, Ibn (2016)., *Mukaddime*, hazrl. Dr. A. Tekin. 2. Basım. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hamilton, E. (1998). *Mythology*. New York: Back Bay Books.
- Hanewinkel, V. und J. Oltmer (2017). *Länderprofil Deutschland*. Herausgeber: Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück, Neuer Graben 19/21.
- Haug, S. (2000). Klassische und neuere Theorien der Migration. *Arbeitspapiere MZEZ*, Nr. 30. Mannheim: Mannheimer Zentrum für europäische Sozialforschung.
- Hazan, J. C. (2018). Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. İhlamur- Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 183-197.
- Heckmann, F. (2015). *Integration von Migranten Einwanderung und neue Nationenbildung*, Weisbaden: Springer VS.
- Helmers, H. (1978). *Wilhelm Raabe*. 2., neubearb. Aufl., Stuttgart: Metzler.
- Hilzinger, S. (1994). Seghers, Anna. in. *Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. (Herausge. Lutz, Bernd). Zweite überarbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart· Weimar: Verlag J. B. Metzler. S. 747-749.
- Hilzinger, S. (2000). *Anna Seghers*. Stuttgart: Reclam.
- Hilzinger, S. (2001). Nachwort. in Seghers, Anna. *Transit*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Hoerder, D. (2010). *Geschichte der deutschen Migration*. München: C.H. Beck Verlag.
- Hoesch, K. (2018). *Migration und Integration, Eine Einführung*. Weisbaden: Springer VS.

- Hogg, M. A. ve M. G. Vaughan (2014). *Sosyal Psikoloji*. İ. Yıldız ve A. Gelmez (çev.). 7. Basım. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Homeros. (2019). *İlyada*. A. Erhat ve A. Kadir (çev.). 12. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2020). *Odyseia*. A. Erhat ve A. Kadir (çev.). 10. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İçduygu, Ahmet (2012). 50 Years after the Labour Recruitment Agreement with Germany: The Consequences of Emigration for Turkey. *Perceptions Journal of International Affairs*, Summer 2012, Vol: XVII, No: 2, pp. 11-36.
- Kafka F. (2010). Amerika. in *Das Werk. (Romane & Erzählungen)*. Frankfurt: Der Wunderkammer Verlag GmbH. S. 10-209.
- Kafka F. (2010). Heimkehr. in *Das Werk. (Romane & Erzählungen)*. Frankfurt: Der Wunderkammer Verlag GmbH. S. 919.
- Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon Güvenlikleştirme Çağı*, N. Y. Ural (çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- King, R. (2012). "Theories and Typologies of Migration: And Overview and a Primer", Malmö University. *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations* 3/12, Malmö, Sweden
- Kleist, H. V. (1999). *Michael Kohlhaas (Eski Bir Gerçek Yaşamöyküsünden)*. Doç. Dr. N. Üçok (çev.). Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Kopitzki, S. (2010). Schneider, Peter. in *Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. (Herausge. Lutz, Bernd; Jeßing, Benedikt). 4., aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart-Weimar: Verlag J. B. Metzler. S. 694-697.
- Koser, K. (2007). *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kröger, W. (2006). *Heinrich Heine Deutschland. Ein Wintermärchen*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Kurekova, L. (2011). "Theories of Migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East- West Flows", *Paper prepared for Interdisciplinary conference on Migration. Economic Change, Social Challenge*. April 6-9. London: University College London University Collage.
- Kuruyazıcı, N. (2001). "Almanya'da Oluşan Yeni Bir Yazının Tartışılması". Kuruyazıcı, Nilüfer- Karakuş, Mahmut, *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, s. 3-24. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration", *Demography*. America, Vol. 3, No:1, pp.47-57.
- Leis, M. (2006). *Johann Wolfgang Goethe Iphigenie auf Tauris*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Lessing, G. E. (2000). *Nathan der Weise Ein dramatisches Gedicht in fünf Aufzügen*. Anm. von Peter von Düffel. Stuttgart: Reclam. Durchges. Ausg. (UB 3.) – Reformierte Rechtschreibung.
- Lewis, W.A. (1954). "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour" *Manchester School of Economic and Social Studies*, XXII (May), 139-91, hereafter cited as "Unlimited Supplies of Labour"
- Lorenz, M. N. (2010). Nadolny, Sten. in. *Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. (Herausge. Lutz, Bernd; Jeßing, Benedikt). 4., aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart·Weimar: Verlag J. B. Metzler. S. 582-584.
- Lucassen, J. and L. Lucassen. (2013). "European Migration History" in *Routledge International Handbook of Migration Studies*. Edited by Steven J. Gold and Stephanie J. Nawyn, New York: Routledge.pp. 52-63.
- Maalouf, A. (2014). *Ölümcül Kimlikler*. A. Bora (çev.). 37. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maden Sait (çev.) Gılgamış Destanı. 8. Basım. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-İstanbul. 2018.
- Mann, K. (2019). *Der Vulkan- Roman unter Emigranten*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Massey, D.S., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino, J.E. Taylor (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. Vol: 19. No:3, pp. 431-466.
- Müller, H. (2013). *Tek Bacaklı Yolcu*. Ç. Tanyeri (çev.). İstanbul: Siren Yayınları.
- Northup, S. (2014). *12 Yıllık Esaret*. S. Ertürk (çev.). İstanbul: Zodyak Kitap.
- Oltmer, J. (2016). *Globale Migration Geschichte und Gegenwart -2*. überarbeitete und aktualisierte Auflage. Verlag C.H.Beck.
- Öğretmen, S. (2014). Anna Seghers'in "Transit" Adlı Romanında Sürgün İzleği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Öner, N. ve A. Şirin. (2018a). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. İhlamur-Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 13-27.

- Öner, N. ve A. Şirin (2018b). Son mu, Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. Ihlamur- Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 263-285.
- Özgül, M. (1972). Ölümü'nün 100. Yıldönümünde: Franz Grillparzer'in Tiyatro ile İlişkisi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3 Sayfa: 143-162.
- Peterson, W. (1958). "A General Typology of Migration", *American Sociological Association*. Vol.23, No:3, pp.256-266.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press. (2008)
- Pries, L. (2001). *Internationale Migration*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2001.
- Pohl, Walter. (2004). *Die Germanen*, 2. Auflage, München: R. Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH.
- Rauhut, D. (2010). Adam Smith on Migration. *Migration Letters*. Vol:7, No:1, pp.105-113.
- Ravenstein, E. G. (1876) "The Birthplaces of the People and the Laws of Migration", *Geographical Magazine*, London.
- Ravenstein, E. G. (1885). "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society*, London, Vol. 48, No:2, pp. 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889)."The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society*, London, Vol.52, pp. 241-301
- Roux, J. P. (2013). *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. 9. Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saavedra, C. M. De (2014). "La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote I-II" R. Hakmen (çev.). A. Güntan (şairleri çev.) 17. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Savaşan, Z. (2009). AB'de Sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı ve Devam Eden Kısıtlamalar. *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 27. s. 13-34.
- Schiller, F. (2001). *Kabale und Liebe*. Stuttgart: Reclam.
- Schmitz, H. (2009). *Von der nationalen zur internationalen Literatur Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*. Amsterdam – New York, NY: Rodopi B.V.

- Schneider, R. (2000). *Die Unberührten*, München: Albrecht Knaus Verlag GmbH.
- Schneider, R. (2002). *Havada Yürüyen*, Akın Kanat (çev.), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Schneider, P. (1997). *Çiftleşmeler*. İ. İgan(çev.). İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Schneider, P. (2013). *Die Lieben meiner Mutter*. Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch,
- Schrade, A. (1993). *Anna Seghers*. Stuttgart; Weimar : Metzler.
- Schütz, A. (2016a). Eve Döner. İçinde: *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları. (53-68).
- Schütz, A. (2016b). Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi. İçinde: *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları. (35-52).
- Schütz E. V., Jochen unter Mitarbeit von Karl W. Bauer, Hanspeter Brode, Ludger Claßen, Heinz Geiger, Josef Jansen, Manfred Jäger, Hannes Krauss, W. Martin Lüdke, Klaus Siblewski (1980). *Einführung in die deutsche Literatur des 20. Jahrhunderts Band 3: Bundesrepublik und DDR*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Seghers, A. (1962). *Das siebte Kreuz*. Frankfurt/Main: Luchterhand Literaturverlag.
- Seghers, A. (2016). *Yedinci Haç*. A. Cemal (çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Sert, D. Ş. (2018). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. Ihlamur- Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 29- 47.
- Simmel, G. (2016). Yabancı. *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der: Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları. (27-34).
- Sjaastad, L. A. (1962) "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, Vol: 70, No:5, pp. 80-93.
- Sophokles. (2018) *Kral Oidipus*. Bedrettin Tuncel (çev.). 11. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Stark, O. ve D. E. Bloom. (1985). "The New Economics of Labor Migration", *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 2. Pp. 173-178.
- Stouffer, S. A. (1940). "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance", *American Sociological Review*. Vol. 5, No:6, pp. 845-867.
- Strasser, T. (2016). *Dalga Bir Kötülük Deneyi*. Dilek Berilgen Cenkçiler (çev.). 2. Baskı. İstanbul: April Yayıncılık.

- Şan, M. K. (2005). Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme, *Milel ve Nihal*, 3 (1-2), 67-114.
- Şeker, B. D. (2015). “Göç ve Uyum süreci: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. *Göç ve Uyum*, der. B.Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin. s. 11-26. London: Transnational Press.
- Şirin, N. A. (2018). Çabalar Sonuç Verecek mi? Avrupa Birliği'nin Ortak Bir Göç ve Sığınma Politikası Oluşturma Girişimleri, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. İhlamur- Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 539-561.
- Teksoy, Rekin. Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi Cilt 1. Oğlak Yayıncılık, İstanbul: 2005.
- Terzioğlu, A. H. (2017). *Göç Destanı*, Ankara: Panama Yayıncılık.
- Thomas W. ve F. (1918). Znaniecki. *The Polish Peasant in Europe and America*. Boston USA: The Gorham Press.
- Todaro, M. P. (1969). “A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries”, *American Economic Review*, Vol:59, No:1, pp. 138-148.
- Todaro, M. (1980). Internal Migration in Developing Countries: A Survey. *National Bureau of Economic Research*. Vol ISBN: 0-226-18027-1, PP. 361-402.
- Türker, D. ve A. Yıldız. (2015). Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi içinde: *Göç ve Uyum*, der. B.Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin. s. 27- 38. London: Transnational Press.
- UN DESA (2018). *Promoting Inclusion through Social Protection Report on the World Social Situation*. New York: UN.
- Unutulmaz, K. O. (2018) “Gündemdeki Kavram: “Göçmen Entegrasyonu” – Avrupa'daki Gelişimi ve Britanya Örneği”, içinde: *Küreselleşme Çağında Göç Temel Kavramlar, Tartışmalar*, der. İhlamur- Öner, S.G., Öner, N.A.Ş., İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 135-159.
- Vermes, T. (2012). *Er ist wieder da*. Köln: Bastei Lübbe GmbH & Co. KG.
- Völkl, B. (2004). *Friedrich Schiller Kabale und Liebe*. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Wallraff, G. (1985). *Ganz Unten*. Köln: Kiepenheuer und Witsch Verlag.
- Wickramasinghe, A.A.I.N.- W. Wimalaratana. (2016). “International Migration and Migration Theories”. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, 2016, Vol.1, No:5, pp.13-32.

- Wieland, C. M. (2017). *Eşeğin Gölgesi Davası –Abderahular- Dâhi ile Dar Kafalılar Üzerine Bir Felsefe Romanı*. V. Ülkü (çev.). 2. Basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Wolf, C. (2014). *Melekler Şehri ya da Dr. Freud'un Paltosu*. İ. Özdemir (çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yeğinobalı, N. (2013). *Sitem*. 4. Baskı. İstanbul: Can Yayınları.
- Yıldız, B. (1966). *Türkler Almanya'da*. İstanbul: Bilmen Basımevi.
- Yücedağ, G. (2019). Edebiyatın Üç Kuşağı Üzerinden Göç ve Göçmenliğin Dönüşümüne Bakmak: Almanya'daki Türk Diasporası Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi SBE.
- Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition, *Geographical Review*, Vol: 61, No:2, pp. 219-249.
- Ziko, L. A. O. (2004). Interkulturalität - Erzählformen in den Werken von Sten Nadolny. *Inauguraldissertation*. Universität Trier: Trier.
- Zweig, S. (2019). *Düünün Dünyası Bir Avrupalının Anıları*. K. Eğiit- Y. Eğiit (çev.). 12. Baskı. İstanbul: Can Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.danielzipfel.at> (16.10.2019)

Dufrenne, B. und F. Schwarz. (2003). *Anna Seghers*. <http://wwwalt.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germ2/verboten/akt/segthers.html>, (23.09.2019).

<https://www.dw.com/tr/i%C3%A7i%C5%9Fleri-bakan%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-geri-d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F-kampanyas%C4%B1-tepki-%C3%A7eki/a-46379924> (DW/ BÖ, EC) (08.07.2019).

Fontane, T. *L'Adultera*. (2016). <https://www.gutenberg.org/files/52912/52912-0.txt>. (11.08.2019).

Geuther, G. (2019). *Kein Einstieg in deutsche Leitkultur*, https://www.deutschlandfunk.de/reform-im-staatsbuergerschaftsrecht-kein-einstieg-in.720.de.html?dram:article_id=452627 (28.06.2019).

Huber-Lang, W. (2015). *Der Schlepper ist eine extrem interessante literarische Figur* 17.08.2015 <https://www.kleinezeitung.at/kultur/4801178/Daniel-Zipfel-im-Gespraech-Der-Schlepper-ist-eine-extremxd> (16.10.2019)

İsviçre'nin 'Köle' Çocukları. (2016). <https://p.dw.com/p/1JMDw> . (19.11.2019).

- Kanat, S. ve M. Aytaç. (2018). Suriyeli Mülteciler Özelinde Avrupa Birliği Ortak Göç Politikası ve Birlik ile Üye Devletler Arasında Egemenlik Tartışmaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* Yıl: 18 Sayı: 40/2 Tarih: Ekim 2018 SS:55-86 ISSN: 2148-9424 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/561583>
- Karadağ, C. (2019). *Almanya'da yeni vatandaşlık yasa tasarısı kabul edildi*
Almanya'da yeni vatandaşlık yasa tasarısı Federal Mecliste yapılan oylamayla kabul edildi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-yeni-vatandaslik-yasa-tasarisi-kabul-edildi/1517819> (28.06.2019).
- Karl, M. (2019). *Studentenbewegung literarisch: Peter Schneider, „Lenz“.* <https://www.literaturportal-bayern.de/themen?task=lpbtheme.default&id=661> (24.10.2019)
<https://www.kartepezirvesi.com/2-gun-27-ekim-2018-cumartesi> ,
<https://www.youtube.com/watch?v=s3h51qdroqk>, (12. 08. 2019).
- Kipphoff, P. (2003). *Ein Schicksal kommt selten allein, Der "Ullsteinroman" - Sten Nadolny erzählt die aufregende, verwirrende Geschichte der Verlegerfamilie* (09.10.2003) <https://www.zeit.de/2003/42/L-Nadolny/komplettansicht> (04.10.2019)
<https://www.kremayr-scheriau.at/jungautor-im-portraet-daniel-zipfel/>(12.08.2015)
.16.10.2019.
- Kürten, J. (2018). *Peter Schneider: "Der Mauerspringer".* 06.10.2018
<https://p.dw.com/p/2yxnv> (24.10.2019)
<https://www.literaturport.de/Peter.Schneider/>, (23.10.2019).
- Lohr, S. (2017). *Funkelnder Epochenroman von Sten Nadolny, Opa war ein Zauberer.* 01.09.2017. <https://www.spiegel.de/kultur/literatur/sten-nadolny-das-glueck-des-zauberers-staunen-und-lachen-a-1165510.html> (04.10.2019)
- Mohr, P. (2017). *Der Entdecker der Langsamkeit. Zum 75. Geburtstag des Schriftstellers Sten Nadolny.* Literaturkritik. 7.07.2017
<https://literaturkritik.de/der-entdecker-der-langsamkeit-zum-75-geburtstag-des-schriftstellers-sten-nadolny,23570.html> (04.10.2019)
- Nussmayr, K. (2015). *Geschichten aus der Asylkrise.* Die Presse. 14.08.2015.
<https://www.diepresse.com/4799739/geschichten-aus-der-asylkrise> (16.10.2019)
- Opitz, M. (2012). *Exkursion in die Untiefen einer Biografie.* 19.12.2012.
https://www.deutschlandfunk.de/exkursion-in-die-untiefen-einer-biografie.700.de.html?dram:article_id=231327 (04.10.2019)
- Peschel, S. (2018). *Sten Nadolny: "Die Entdeckung der Langsamkeit".* 07.10.2018
<https://p.dw.com/p/348XR> (04.10.2019)

Reinhard, D. (2019). *Naziotstand mit Fragezeichen*. Zeit Online. 3.11.2019
<https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2019-11/dresden-stadtrat-naziotstand-rechtsextremismus> (4.11.2019)

Schneider, Peter in *Munzinger Online/Personen* - Internationales Biographisches Archiv, <http://www.munzinger.de/document/00000015812> , 2015 (23.10.19).

Schneider, P. (2019) <https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/schneider-peter-1940-19.09.2019> (25.10.2019)

Scholz, K.-A. *Sığınma başvurusu nasıl yapılır?* <https://p.dw.com/p/1FI74> 03.05.2015

Schweiz will Entschädigung für Kindersklaven, (27.04.2016).
<https://p.dw.com/p/1Idah>. (19.11. 2019)

Seghers, A. https://www.anna-seghers.de/biographie_mainz.php, (21.09.2019).

Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Konseyi, 2014
https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_asylum_TUR.pdf

Türk Dil Kurumu, *Göç*. <https://sozluk.gov.tr/> (15.07.2019)

Türk Dil Kurumu, *Göçmen*. <https://sozluk.gov.tr/> (2.08.2019)

<https://www.unhcr.org/tr/> . (13.07.2019).

Winkels, H. (1994). *Sten Nadolnys Roman "Ein Gott der Frechheit":Teufel komm raus*. 30.09.1994.<https://www.zeit.de/1994/40/teufel-komm-raus/komplettansicht> (04.10.2019)

Zipfel, D. (2019). *Unbekannte Doppelleben - Schriftsteller und Juristen (Kurzeassays)*, in: „Ö1, Gedanken für den Tag“, <https://oe1.orf.at/programm/20190708/559160/Daniel-Zipfel-ueber-Gottfried-Keller.08.07.-12.07.2019> (16.10.2019)

Filmler

Arndt, S. (yapımcı). (2003). Wolfgang Becker (yönetmen). *Good Bye Lenin!*. Sony Pictures Classics: Germany.

Becker, C. (yapımcı). (2008). Dennis Gansel,. (yönetmen). *Die Welle*. Rat Pack Filmproduktion: Almanya.

Dedet, A. And F. K. Von Gustorf (2018). Petzold, Christian. *Transit*. Deutschland, Music Box Films: Germany.

Dittrich, L., Müller, C. (2015). David Wnendt. *Er ist wieder da*. Almanya.

Gardner. D., A. Katagas, j. Kleiner, S. McQueen, A. Milchan, B. Pitt, B. Pohlada. (2013) Steve McQueen. *12 Years a Slave*. Tigran: United States, United Kingdom.

Ünal, İ. (1971). Yılmaz Güney, *Baba*. Akün Film, Türkiye.

Wallis, H. B. (yapımcı). (1943). Michael Curtiz (yönetmen). *Casablanca*. Warner Bros. Pictures: ABD.

Kutsal Kitaplar

Kur'ân-ı Kerîm ve Kelime Meâli, Elmalılı M. Hamdi Yazır, Merve Yayınları: İstanbul.

Kutsal Kitap Eski ve Yeni Anlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, Ekim 2014.

ÖZGEÇMİŞ

12 Mart 1987’de doğan Gülcan Yücedağ, lisans eğitimini Konya- Selçuk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde almış, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Erasmus Hareketliliği Programından yararlanmaya hak kazanarak Almanya’nın Münster şehrinde Westfälische Wilhelms-Universität’te eğitimine devam etmiştir. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında “Robert Schneider’in Ren Üçlemesinin Postmodern Edebiyat Bağlamında İncelenmesi” teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde bir yıl Arapça hazırlık eğitimi görmüştür. 2019 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında “Edebiyatın Üç Kuşağı Üzerinden Göç ve Göçmenliğin Dönüşümüne Bakmak: Almanya’daki Türk Diasporası Örneği” isimli yüksek lisans tezini tamamlamıştır.